ئەمینداریتی رۆشنبیری و لاوان
یاریدەی لەچاپدانی داوە

نیکۆلۆ مەکیاڤیللی

میر

لەگەڵ لێکۆڵینەوەیەکی دوکتۆر کمال مظهر احمد دا

وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە

حسین عارف

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com
للكتب (كوردى , عربي , فارسي)

نیکۆلۆ مەکیاڤیللی

میر

لەگەڵ لێکۆڵینەوەیەکی دوکتۆر کمال مظهر احمد دا

وەرگێڕانی لە عەرەبی یەوە

حسین عارف

دوکتۆر کمال مظهر أحمد

وردبوونەوەیەکی مێژوویی
دەربارەی مەکیاڤیللی و مەکیاڤیللیزم

سەرێ خستنێکی نوێی بیروباوەڕەکانی
مێژوونووسی گەورەی سەردەمی ڕاپەڕین

تێبینی : ئەم لێکۆڵینەوەیە لەژمارە (٦)ی
مانگی شوباتی ساڵی ١٩٧٩ی گۆڤاری
«افاق عربية»دا بلاوکراوەتەوە .

مێژوو کەم جار رووناکبیرێکی وەهای بە خۆیەوە دیوە کە بەردەوام و بە درێژایی چەند سەدەیەك ، لە هەموو کووچەیەکی ئەم جیهانە بەرینەماندا ، بیروراکانی بە وێنەی مەکیافیللی ی ئیتالیایی کە ناوی دەچەسپێتە زەینی هەر یەکێك لەوانەوەی بۆ یەکەمجار لە دەرگای سیاسەت دەدەن ، بوویێتە مایەی بێنەوبەرەیەکی پڕ لە ناکۆکی.لەبەر ئەوە شتێکی سەیرنی یە کە ئەم پیاوەو بەرهەمی قەڵەمەکەی دەستی تا ئەم رۆژانەش لە لایەن گشت لێکۆڵەرەوەکانەوە بە هەموو رێبازە جۆراوجۆرەکانیانەوە ، جێگای بایەخ پێدان بێ . جا هەرچەندە رووی شێوێنرای مەکیافیللی لە دێر زەمانەوە لە بیرو هۆشی رۆژئاوایی یەکاندا بەرەو سڕینەوە چووەو رووە راستەقینەکەی جێگای گرتۆتەوە ، بەلاّم لای رۆژهەلاّتی یەکان هێشتا هەر وێنەکەی لەوەبەری لە بیرو هۆشدا چەسپەو بە شێوەیەکیش کە جیاوازی ی لەگەڵ ئەوەکەی ئەوروپای سەدەکانی پێشوودانی یە . جا ئەم لێکۆڵینەوەیە ئامانجی ئەوەیە کە بە پشت بەستن بە نووسینەکانی خۆی و بەو دوا بیرورایانەی لێکۆڵەرەوەکان سەبارەت بیروباوەرەکانی پێی گەیشتوون ، رووە راستەقینەکەی مەکیافیللی بخاتە پێش چاو. هەروەکوو تەقەلادانێکیشە بۆ گەیشتن بە هەندێ ئەنجام لێدەرهێنانی نوی ی ئەوتۆ کە بۆ گفتوگۆ لەسەرکردن و پەرەپێدان دەشێن .

کورتەیەکی ژیانی مەکیافیللی

نیکۆلۆ دی بیرناردۆ مەکیافیللی ، لە (٣)ی مایسی (١٤٦٩)دا لە شاری فلۆرنسا کە دەکەوێتە ناوەراستی ئیتالیاوە ، لە دایك بووە . بە رەچەڵەك لە بنەماڵەیەکی تۆسکانیایی ی سەرداری رەسەن بووە کە زۆر کەسیان بە درێژایی دەیەها ساڵ پایەوپلەی گرنگیان داگیردەکردو لە ئاکامیدا چرژابوونەکۆری ژیانی سیاسی ی پڕ لە چست و چالاکی ی فلۆرنساوە،تەنانەت خاووخێزانی باپیرە گەورەی لە ئەنجامیدا لە

سالی (١٢٦٠)دا تووشی دەرکردن لە شار بووبوونو یەکێکیشیان لە بەندیخانەدا لیێ مردبوو . هەروەها پێش ئەوەی مەکیاڤیللی چاو بە ژیاندا هەڵبینێ ، خێزانەکەیان لە رووی باری ئابووری‌یەوە لە شکستیدا بووەو ئەوە ، وەك لە دوایدا سەرنجی دەدەینێ ، هەندێ شوێنەواری بە هەڵس‌و کەوتی‌یەوە جێ‌هێشتوە.کەوابێ مەکیاڤیللی لە باوەشی سیاسەت‌و رۆشنبیریدا پەروەردە بووە . باوکی پارێزەرێکی ناسراو بووەو دایکیشی شیعری داناوە . جا هەرچەندە زانیاریمان دەربارەی ماوەی نۆبەرەی ژیانی مەکیاڤیللی بەو شێوەیەی سەرچاوە سەرەتایی‌یەکانی باری رۆشنبیری‌ی ئەومان بۆ رۆشن بکاتەوە لەبەر دەستدا نی‌یە ، بەلاّم گومانی تێدا نی‌یە کە بە پێوانەی سەردەمی خۆی ، خوێندەواری‌یەکی باشی بە نەسیب بووەو قانوونو مێژووی[1] خوێندوە . لە تەمەنی حەوت سالاّندا دەستی کردۆتە فێربوونی زمانی لاتینی[2] کە ئەو وەختە زمانی زانست‌و رۆشنبیری بووە . ئینجا هەز لە سەرەتای لاوێتی‌یەوە ، حەزی خۆی بۆ هەردوو رۆشنبیری‌ی کۆن‌و نوێ نیشانداوەو خوتبەکانی خوتبەدەری رۆمانیایی شیشرۆن (١٠٦ - ٤٣ - پ . ز)ی خوێندوونەتەوەو نووسینەکانی ئەرستۆی خەتم‌کردوونو بە بایەخ‌پێدانەوە ، شوێن نووسینەکانی هەردوو رابەری سەردەمی راپەرین دانتی (١٢٦٥ - ١٣٢١)و پەترارك (١٣٠٤ - ١٣٧٤) کەوتوە . بەلاّم قوتابخانەی راستەقینەی مەکیاڤیللی ، شەقامەکانی شاری فلۆرنسا بووە کە گەورەترینی بلیمەتەکانی سەردەمی راپەرینی وەك دانتی‌و لیوناردۆ داڤینشی‌و مایکل ئەنجلوو چەندانی تریشی بە جیهان بەخشیوە . ئەم شارە لەوەدا لەگەڵ شارەکانی تری ئیتالیادا جیاواز بووە کە چست‌و چالاکی‌یەکی فراوانی ئەوتۆی تێدابووە نەك تەنیا پیشەی دەستەیەکی هەڵبژاردە بووبێ بەو وێنەیەی لە شارێکی گرنگی وەك ڤینیسیادا دەکرا ، بەڵکوو پیشەی هەموو فلۆرنسایی‌یەك بووە . واتە لەم شارەدا ، بەپێی وەسف‌کردنی لە لایەن یەکێك لە مێژوونووسانەوە[3] هەموو خەڵکەکە سیاسی بوون. جا بە راستی شەقامەکانی فلۆرنسا ، گەلێ کارەساتی سیاسی‌ی یەك بە دوای یەکی پڕ لە دەرس‌و عیبرەتیان بە خۆیانەوە دیبوو کە چەسپابوونە یادی خەڵکەکەیەوەو بەردەوام دەیانگێڕانەوەو کارەساتی ژیانی تایبەتی‌ی خۆیانیان پێوە بەند دەکردن .

دوو چاوی بریقەدارو سەرنجێکی کاریگەری پڕ مانا بنوێنن بالآیەکی مامناوەندیو دوو لێوی تەنك کە زەردەخەنەکەیان هەرچی یەك لە قوولآیی دەروونیدا بسووڕێ ئاشکرای بکەن . سەرچاوەکان پشت بە نووسینەکانی هاوچاخەکانی دەربارەیو بەو تابلۆیانەی هەندێ لە وێنەکێشەکانی سەردەمی ڕاپەڕین کێشاویانە ، بەم جۆرە وەسفی ڕەنگ‌ورووی مەکیاڤیللییان کردوە . بەڵام لەودیو ئەم شێوەیەوە جیهانێکی پڕ لە بەها خۆی حەشار دەدا . مەکیاڤیللی بە نموونەیەکی دەگمەنی قسەقۆتیو کاریگەری لە گوێگرو دەمڕاستیو ڕووخۆشی لە ئاستی خەڵکی هەمەچەشنەدا ، لە دارفرۆشەکانی گوندەکەیەوە تا میرەکانی ئیتالیاو ئینجا پادشاکانی ئەورووپا ناسرابوو کە بەوە هەوڵی دەدا . لە هەموو حالەتێکدا جێگەی ڕەزامەندی بیءو بچێتە دڵی خەڵکەکەوە-واتە پیاوێکی خۆش‌مەعشەربووەو بۆ برادەرانیشی هێجگار دڵسۆز بووەو لە پێناوی خێروخۆشیو پایەبڵندییاندا هەچییەکی لە باردا بووبێ چ بە قسەو چ بە کردار بۆی کردوون . هەروەکوو لە ژیانیدا دڵڕەقیی نەزانیوە چییەو بەزەیی بەو مرۆڤە بێگوناهانەدا هاتۆتەوە کە بوونەتە کۆچی قوربانیو ئەمەش بە ئاشکرا لەو نامە زۆرانەدا دەردەکەوێ کە بۆ برادەرانی خۆی نووسیون خۆ لە قسەلەرووییشدا ، هیچ یەکێك لە ناودارانی سەردەمەکەی شانی لە شانی نەداوە(٤) . بەڵام لە پاڵ هەموو ئەمانەدا ، پیاوێکی بەگومانو دوودڵو ڕاڕا بووە.هەروەها ئەو ئەگەرچی جارێکیان سەبارەت بە خۆی وتوێتی : «من بە هەژاری لە دایك بووم لە بەر ئەوە پێش خۆشیبینین ، هەست‌کردن بە موحتاجی فێربووم(٥) » ، لەگەڵ ئەوەشدا خۆشیی لە ژیاندا بە خۆیەوە بینیوەو تێگەیشتنێکی ئیتالیاییانەی ڕەسەن تێیگەیشتوە . ژیانی خۆشویستوەو سەخی تەبیعەت بووەو ڕەزیلو پیسکە نەبووە.لە پارەوپوول سەرف‌کردندا ، چ بۆ خۆیو چ بۆ برادەرانی ، دەستی نەگێڕاوەتەوە(٦). با هەرچەندە مێازو جوان‌پەرست بووە ، بەڵام قەت نەیدەگەیاندە رادەی غافڵ‌بوون لە نەریتو بواری بە خۆی نەدەدا کار بگاتە ئەوەی ژیانە خێزانییەکەی لێ بشێوێ ، بگرە وەك باوکێکی دڵسۆزی بەرەحم لەگەڵ هەر شەش منالەکەیدا دەجوولآیەوەو ئەوپەڕی بەتەنگەوەهاتنو خۆشەویستیشی بە ژنەکەی دەبەخشی . بەم جۆرە هیوار ئاواتە بەرینەکانی بە

گونجاوی‌یەکی نەواوەوە ، لەگەڵ بلیمەتی‌یە پێ‌هاوتاکەی‌و خۆشەویستی‌یەکەی بۆ ئیش‌کردن‌و گیانی خزمەتگوزاری‌یەکەی بە چاکترین باردا هاتە کایەوە .

ئەمانە هەموو نیکۆلۆیان خستە قالێکەوە لە کۆمەڵگایەکدا کە پاشماوەی ئایدۆلۆژیای دەرەبەگایەتی‌و بەتایبەتی سیفەتی تاکرەوی‌و دووفاقی‌یەکەی ، بە سەر بیروهۆشی زۆربەی هەرەزۆری بەرەی خاوەن وشەو فیکردا زاڵ بووبێ ، وەك بێگانەیەکی لێبێ . بۆ وێنە زۆر کەسی دەروون گەندەڵ لە هاوتاکانی ، حەسوودی‌یان پێدەبردو تەقەلایان دەدا لە رێگەی گیروگرفت بۆ دروست‌کردن‌و بلاوکردنەوەی قسەوباسی داوین‌پیسی دەربارەی‌و تانووت‌لێدانی گوایە دڵسۆز نی‌یە ، زەفەری پی‌بەرن . کەچی لەو کەسانە بەولاوە کە لە بیرکردنەوەدا هاوشانی بوون‌و یا بە رەوشت لەوە بالاتر بوون ماوە بە خۆیان بدەن داپخزێنە زەلکاوی بەدکرداری‌و گەندەڵی‌یەوە‌لە سەروو هەمووشیانەوە مێژوونووسی ناسراو گوپکاردینی‌و دیپلۆماسی‌ی فلۆرنسایی فرانسیسکۆ فیتۆری –ئەمە بەتایبەتی دوای دەربەدەرکردنی– ، ئیتر هیچ دۆستێکی دڵسۆزی بەخۆیەوە نەدی . بۆیە هەروەکوو مێژوونووس أ . ك . جیفیلیکۆف دەربارەی دەڵێ : «ئەو بە تەنیا بوو» بەلام «لە کەسانی‌تر سەربلندتر بوو[7] ».

حەسوودی پێ‌بەرانی مەکیاڤیللی پتر لە سەر ئەوە لێ‌ی پەست دەبوون کە لەرادەبەدەر قسە لەروو بوو . لە راستیدا ئەو نەیدەتوانی خۆشەویستی یا رق‌وکینەی خۆی لە خەڵکی بشارێتەوە ، چونکە ئەگەر تەقەلای شاردنەوەشیانی بدایە ، ئەوا شێوەی سەروسەکوت‌و زەردەخەنە پڕ لە گاڵتەپێ‌هاتنەکەی یا لە دڵسۆزی‌یەکەی هەر بەو بارەیاندا دەنواند.بۆیە ئەو لە دەورووبەرێکدا کە زۆربەی رۆشنبیرانی لەنیمنك پێ‌بەرو پێ‌رووتر بوون‌و مەرایی‌یان بۆ هەر خاوەن دەسەلاتێکی پایەدارو دەوڵەمەند ، دەکرد ، چەندە رەوشت‌و رەفتارنزمیش بووایە ، وەك مرۆڤێکی نائاسایی دەکەوتە پێش چاو ئینجا وەختێ لە ئەنجامیدا ئەویش ناچار بوو دڵی کەسانی دوورروو رابگرێ ، خۆی بە لاقرتێوە لە نووسینێکدا وتی :

«من زۆر لە دەمێکەوە ئەوەی بیری لێدەکەمەوە نایڵێم‌و ئەوەیشی دەیڵێم بە هیچ کلۆجێك بیری لێ ناکەمەوە . خۆ ئەگەر جارێکیان رووی‌دا کە ناچار بم هەق بڵێم ،

ئەوا بە کلاْفەیەك درۆو دەلەسەی وەها دەوری دەتەنم کە زەفەرپێبردنی ئاسان نەبێ.[٨]

هەروەها بە گاڵتەهاتن بە شت تاوانباریان دەکرد کە ئەوە بەپێی وەسف کردنی یەکێك لە مێژوونووسە ئیتالیاییەکان ، بریتی بوو لە نواندنێکی چاکی (ئایینی کەسێك کە دڵسوزانە باوەری بە رەهای تایبەتی خۆی هەبوو)، چونکە (ئەوەی خەڵکی تر دەیانشاردەوە ئەو نەیدەشاردەوە)، یا ئەگەر بیشی کردایە (ئەو سیفەتە بەرزانەی خۆی حەشار دەدان) کە وەهایان لێدەکرد (دڵپاکی یەکەی بکەوێتە بەرچاوان نەك بارە راستەقینەکەی[٩]).

زۆر جاریش حەسوودی پێبەرانی مەکیاڤیللی ، بۆ زەفەرپێبردنو زراندنی ناوی ، پەنایان دەبردە بەر گەلی رێوشوێنی چەپەڵ . بۆ نموونە بە تەماعکار گوناهباریان دەکردو - بە قسەی ئەوان - گوایە هەر ئەوەش هانی‌دا ماریا کۆرسینی بە تەماعی سەروەتو سامانەکەی بکاتە هاوسەری خۆی ، لە کاتێکدا پیرۆزیی پەیوەندی ژنو مێردایەتی لە نێوانیاندا لە رادەیەکدا بوو کە ماریا تا دوا هەناسەی ژیانی ، ئەوپەری وەفاداری بۆی بە وەفا بووەوتەنانەت نیکۆلۆش لە وەسێتی یەکەمیدا ، بریاری بۆ دابوو کە تەواوی هەقی خۆی لە ماڵو مڵك بدرێتیو بە مەرجێ تەنیا خۆیو مناڵەکانیان سوود لەو میراتییە ببینن کە دوای مردنی بەجێی دێڵێ . جا بە درێژایی ماوەی بیستو سێ ساڵ ،پەیوەندیی نێوان نیکۆلۆو ماریا لەوپەری باشیدا بووە . هەروەکوو نامەکانی دەریدەخەن لە هەر سەفەرێکدا کە کردوێتی ، زۆر تەنگەتاوی گەرانەوە بووە بۆ ناو خێزانەکەیو ئەوانیش زۆر بە پەرۆشەوە چاوەروانیان کردوە ، بەتایبەتی ژنەکەی کە نیکۆلۆ بۆ گاڵتەوگەپ بە (سەرۆکەکەم) ناوی بردوە[١٠] .هەروەها هەندە کەسێك تەقەلایان دەدا ، سەرکەوتنە بەرچاوەکانی کە بە کردەوە لە ژیانیدا بەدیی هێنابوون ، بخەنە ناو گێژاوی گومان لێکردنەوە ، بەتایبەتی سەرکەوتنەکانی لە کۆری دیپلۆماسییەتدا[١١] ، بەڵام گێژاوەکەیان تەنیا خەیاڵێکی خاو بوو .

ئەم هەڵوێستە نانەجیبانەیەی هاوەڵو ناسیاوانی لە پاڵ گرفتە تایبەتی‌یەکانی خویدا

، جۆرە بەرچاوتاریکی یەکیان لە دەروونی مەکیاڤیلیدا دروستکردو خستیانە سەر ئەو باوەڕەی گوایە حەسادەت «غەریزەیەکی رەسەنی تەبیعەتی ئادەمیزادە» و «ئەژادی مرۆڤایەتی بە گشتی ، پتر مەیلی یەك لە بایەخی یەکتر کەمکردنەوە دەکەن نەك ستایش کردن – دەمەتەقی»[12] . بەلاّم مەکیاڤیللی خۆی لەم بابەتە خەڵکە نەبوو ، چونکە ئەو «هەردەم ئارەزوویەکی سروشتی بۆ ئیشکردن‌و بە شێوەیەك کە خێروخۆشی‌ی کۆمەڵی تێدابێ‌و بێ‌گوێدانە هیچ شتێکی‌تر ، هاندەری بوو – دەمەتەقی» . لەبەر ئەوە کارێکی رەوا بوو کە مێژوو حوکمی عادیلانەی خۆی بداو ئەستێرەی حەسوودی‌پێ‌بەرانی مەکیاڤیللی ، وەك هەر نەبووبن بکوژێتەوەو ئەستێرەی ئەو لە ئاسمانی بێگەردی ئیتالیادا هەر روو لە گەشانەوە بێ‌و ناویشی لە گشت کۆڕو کۆمەڵێکی ئایدۆلۆژی‌و سیاسیدا ، هەر بە زیندوێتی بمێنێتەوە . ئەو هەتا ئەمڕۆش لە قووڵایی گۆڕەکەیەوە ، بەم شێوە بێ یاخود بەویان ، چنگی لە سیاسەت هەر گیرەو بیروراکانی ، خۆیان بە سەر گشت رووناکبیرە سیاسی‌یەکاندا دەسەپێنن .

مەکیاڤیللی سەرەرای ئەو هەموو بەهرەو تواناو بیرتیژی‌یەی ، نەگەیشتە ئەوەی لە وەختێکی زوودا . شوێنی شیاوی خۆی لە دەزگای حوکم‌و کۆڕی سیاسەت لە فلۆرنسادا داگیربکا . هۆیەکەشی لە بنچینەدا دەگەرێتەوە بۆ زەفەرنەبردنی بەو رێگایە یا ناسیاوی پەیداکردن لەگەڵ ئەو کەسەی دەیتوانی بیگەیەنێتە سەر شانۆ . بەلاّم کاتێ گەیشت : تەمەنی خۆی دابوو لە (٢٩) ساڵان‌و ئەو وەختە زۆر کەسانی‌تر پێش ئەم پایەوپلەی گرنگیان داگیر کردبوو . لەگەڵ ئەوەشدا کارێکی ئاسایی بوو نیکۆلۆ بوونی کارێکی ئاسایی بوو نیکۆلۆ بوونی خۆی بسەلمێنی‌و جی‌پێ‌ی خۆی بکاتەوە .

چونکە ئەو وەك دەربارەی خۆی وتوێتی ، بەخت وەهای لە چارە نووسی بوو کە نەتوانێ «باسی هونەری پیشەسازی‌ی ئاوریشم‌و هونەری چنینی خوری[13] یا باسی قازانج‌و زەرەر بکا ، بەڵکوو بتوانێ تەنیا لە یەك مەسەلە بدوێ کە ئەویش کاروباری دەوڵەتە[14]» . بۆیە وەختێ لە تەمووزی ١٤٩٨ داو بە دوای دامەزراندنی رژێمی جەمهووری لە فلۆرنسادا ، سکرتارێتی‌ی ئەنجومەنی دەیەی پێ‌سپێردرا ، لەو کارانەدا کە بەجێ‌ی هێنان ، لێوەشاوەیی‌یەکی ئەوتۆی سەلماند کە هەرزوو بە سەر هەموو

ئەوانی تردا زاڵ بوو . ئەم هەتا ئەو وەختە هیچ راپۆرتێکی رەسمی ی نەنووسیبوو ، یا لە هیچ شوێنێکدا وتاری نەخوێندبووەوە ، کەچی دارشتنە پتەوەکەی لە یەکەمینی نووسینە رەسمی یەکانیدا ، وەهایان نیشاندەدا کە لەم کۆرەدا خاوەنی تاقیکردنەوەیەکی کەڵەکەبووی چەندین ساڵ بێ[15] . خۆ وەنەبێ ئەرکەکەشی کەم بایەخ بووبێ ، چونکە ئەنجومەنی دەبە سەرپەرشتی ی هەموو کاروباری سەربازی‌و پەیوەندی ی جەمهووری یەتی لەگەڵ دەرەوەدا دەکردو رووبەرووی چەندین کارەسات‌و رووداوی یەکلایی‌کەرەوەی وەزعەکە دەبووەوە ، بەتایبەتی بە هۆی ئاڵۆزی ی پەیوەندی فلۆرنساوە لەگەڵ حکومەتەکانی شارەکانی تری ئیتالیاداو لە ئەنجامی تەماعکردنی بێگانەدا لە سەرجەمی وڵاتەکە کە زنجیرەیەك شەروشۆری یەك بە دوای یەکدای لێوەشایەوەو سوودو بەرژەوەندی دوو دەوڵەتە ئەوروپایی یە بەهێزەکە ، ئیسپانیاو فەرەنسای تێدا کەوتە بەر حاڵەتی بەیەکدادان . بەهەرحاڵ ، وەختێ پێرۆ سۆدیرینی ی برادەری بە سەرۆکی ئەنجومەن هەڵبژێردرا ، ئەو هێندە پشتی پێ ی ئەستوور بوو کە وای لێهات بچێتە ریزی دانەران‌و نەخشەکێشانی سیاسەتی جەمهووری یەتەکەوە . مەکیاڤیللی پانزە ساڵ مایەوەو لەو ماوەیەدا بیست‌و چوار جار کرایە نێردراوی دیپلۆماسی کە ئەوە هەلی پەیوەندی‌کردنی راستەوخۆی لەگەڵ گرنگترین کەسانی ئەوسای ئیتالیاو ئەوروپای بۆ سازاند ، وەك پاپاو پادشای فەرەنساو ئیمپراتۆری ئیمپراتۆریتی پیرۆزی رۆمانیا . مەکیاڤیللی لە نێوان ئەو سەفەرانەیەوە شارەزایی یەکی فراوانی دەسگیربوو ، چونکە لە نزیکەوە زانیاری ی دەربارەی نهێنی یەکانی پەیوەندی ی نێو دەوڵەتان‌و رێ‌وشوێنی حوکمرانی‌کردنی لە ئەوروپادا پەیداکرد . بۆ وێنە چوار جار خۆی بە تەنیا سەری لە دەرباری فەرەنسادا کە چەند مانگێکیان خایاندو لە ئەنجامیاندا ، شارەزای کردارو رەفتاری فەرەنسایی یەکان‌و پیلانەکانی ناو دەربارو زۆر شتی تریش لە شێوازەکانی فەرمانرەوایی یەکەیان بوو کە ئەمانە لەگەڵ تاقیکردنەوەکانی تری خۆیدا ، بە شێوەیەکی ئاشکراو روون لە نووسینەکانیدا رەنگیان دایەوە . مەکیاڤیللی لە نێوان گەشتە دیپلۆماسی یەکانی یەوە هەستی کرد کە شتێك لەم جیهانەدا هەیەو ئەو مەبەستی ، شتێك کە لێوردبوونەوەو بەدوادا گەران دەهێنێ[16] .

رژێمی جەمهووری لە فلۆرنسادا لە ساڵی ١٥١٢ دا رووخاو بنەماڵەی میدیتچی .
لە سایەی هێزە داگیرکەرەکانی ئیسپانیاوە دەزگای حوکمیان وەرگرتەوەو سۆدیرینی پەنای بردە بەر مەملەکەتی عوسمانی‌یەکانو چەندانێکی‌تریش لە کاربەدەستان هەڵاتن ، هەروەکوو مەکیاڤیللیش کە هەرچی‌یەکی لە توانادا بوو کردی بۆ ئەوەی نەیەڵێ جەمهووری‌یەت هەرەس بێنێ ، دەستی لە کار کێشرایەوە . ئینجا لە سەرەتای ساڵی ١٥١٣ دا ، بە تۆمەتی بەشداربوونی پیلانێك دژی رژێمی ستەمکاری میدیتچی . تاوانبارکراو گیراو لە ماوەی بەندی‌یەکەیدا شەش جار تووشی ئازاردان بوو . تا دواجار بڕیاری دوورخستنەوەی بۆ گوندی سانتا کرۆسی نزیك شاری فلۆرنسادراکە شوێنی لە دایك بوونی خۆی بوو .

مەکیاڤیللی بە دوای ئەو کارەساتانەدا کە بوونە هۆی رووخاندنی جەمهووری‌یەتو ئینجا ئازاردانی ئەمو دوورخستنەوەی ، تووشی نائومێدی‌یەکی گەورەی ئەوتۆ بوو کە وای لێکرد بڕیار بدا «ئیتر قەت بیر لە سیاسەت نەکاتەوەو لێی نەدوێ» . بەڵام ئەمە بڕیارێك نەبوو بۆی ببڕێتە سەر ، بۆیە خۆی واتەنی «دوای هەزار ساڵ» لێدابڕان . بایدایەوە سەر «ئەشقە کۆنەکەی خۆی[17]» چونکە – وەك لە یەکێك لە نامەکانی دا وتراوە – ئەو نەیدەتوانی لە هیچ شتێك بدوێ «تەنیا لە یەك باس نەبێ کە کاروباری دەوڵەتەو کە یا ئەوەتا تەنیا لەم باسە دەدوێم ، یاخود ناچاری بێدەنگی‌یەکی ببرای ببێ دەبم[18]» . بگرە ئەو لە رۆژانی دوورخستنەوەکەیدا نەك تەنیا هەم دەینووسی‌و هەم بێدەنگیش نەدەبوو بەڵکوو بەردەوام گەلێ ئامۆژگاری‌ی سوودبەخشی بەو هاورێ دیپلۆماسی‌یانەشی رادەگەیاند کە لە کۆڕی یاریکاری‌ی سیاسەتی ئەورووپادا هەڵدەسووڕان[19] .

لە نامەیەکدا کە مەکیاڤیللی لە رۆژی ١٠ کانوونی یەکەمی ١٥١٣ دا بۆ هاورێی دڵسۆزی فیتۆری‌ی ناردوە ، واتە دوای دوورخستنەوەکەی بە ماوەیەکی کەم . باری ژیانی خۆی دوای ئەو دوورخستنەوەیە ، بەم شێوە کاریگەرە باس دەکا : «لەو وەختەوەی دوورخراومەتەوە ، هێشتا هەر لەدێدا دەژیم . بەیانیان زوو لەگەڵ شەبەقدا لە خەو هەڵدەستم‌و روو دەکەمە دارستانە خنجیلەکەم تا بزانم ئایا داربڕەکان

چی‌یان‌بەچی کردوە». ئینجا دوای گفت‌وگۆ کردنێك‌-لەگەڵ ئەو داربرانەدا، روو دەکاتە سەر گردێك‌و چەند سەعاتێك بە خوێندنەوەوە بەسەر دەباو،دوایی‌تر سووکە قاوەڵتی‌یەك دەکاو ئینجا رێگای مەیخانەکە دەگرێتە بەر کە لەوێ لەگەڵ ئاشەوان‌و قەساب‌و کرێکاراندا دەکەوێتە دەم‌ودوو . ئیتر دوەختێك ئێوارە دادێ دەگەرێمەوە ماڵەوە . جل‌وبەرگە لادێیی‌یانەکەم دادەکەندم کە قوراوی بوون‌و بەرگی دەربارو پێشوازی‌کردن دەپۆشم بۆ ئەوەی شیك بنوێنم . ئەوسا بە نیازی سەردان لە کۆشك‌و تەلاری پیاوانی دێرین کە بە خۆشنوودی‌یەوە پێشوازم لێدەکەن ، خۆم دەکەم بە کتێبخانەکەمداو ئیتر ئەوە تاکە خۆراکە کە بۆ من دەس‌بداو بۆی خولقاوم . لەوێ من کۆ لە باسکردن‌و کۆڵینەوە لە بنج‌وبناوانی کارو کردارەکانیان ناکەمەوەو ئەوانیش بەو گیانی مرۆڤپەروەری‌یەوەی پی‌ی پەروەردەبوون ، بە سەروزمانێکی شیرینەوە وەرام دەدەنەوە. بەم جۆرە بە درێژایی چوار سەعاتی رەبەق ، من هەست بە هیچ بێزاربوونێك ناکەم‌و هەرچی شتێك بزانم پەستم دەکا فەراموشی دەکەم‌و ئیتر نە هەژاری‌و نە مردن دەمترسێنن ، چونکە بە کامی دڵ لەگەڵ ئەواندا دەبم[20]».

مەکیاڤیللی بەم گیانەوە خۆی بۆ لێکۆڵینەوەو نووسین تەرخان کردو لەو دوا ساڵانەی ژیانیدا ، کۆمەڵێ کتێبی بایەخداری دانان .کە لە. چەند سەدەیەك لەمەوبەرەوەو هەتا ئێستاش بەردەوام دەخوێنرێنەوە.بایەخدارترینی نووسینە سیاسی‌و مێژوویی‌یەکانی کتێبی «میر – ١٥١٣» و «دەمەتەقێ دەربارەی دە کتێبەکەی تیتۆس لیڤی – ١٥١٣– ١٥١٦»[21] و «هونەری جەنگ – ١٥١٩ – ١٥٢٠» وکتێبە گەورەکەی «مێژووی فلۆرنسا» ن کە ئەمیان لە هەشت بەرگدایەو لە ساڵی ١٥٢٠ بەدواوە، چەند ساڵێك پێوەی خەریك بوو .

مەکیاڤیللی ، وەك خۆی وتوێتی ، هەوڵی‌داوە هەرچی‌یەکی زانیوەو لە رێگەی تاقیکردنەوەی ساڵەهاو بڕیارە تایبەتی‌یەکانی خۆیەوە سەبارەت بە کاروباری سیاسەت فێری بووە ، دایان بڕێژێتە ناو نووسینە کانی‌یەوە[22] . بێگومان دەوڵەمەندی‌یەکەی لە زانستاو قووڵی لە تاقیکردنەوەکانیداو دووربینی لە بڕیارەکانیدا بۆ بەخشینی رەسەنایەتی‌و کارامەیی بە نووسینەکانی سەروزیاد بوون . نیکۆلۆ هەرچەندە لە شێوەی

نووسیندا هێندە بەهێزو ڕەوان بوو کە دەورێکی گرنگی لە گەلاڵەکردنی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی ئیتالیادا گێڕا کە لەمەشدا لە نیرونوانجی ژەهراویی حەسوودیپێبەرانی دەرباز نەبوو ، بەلاّم ئەو خۆی واتەنی «بەو نیازەی ئەدەنووسی کە کارێکی هونەری بخولقێنێ» بەڵکوو بە نیازی گەڕان بەدوای سیستمی سیاسەتو هێزە بزوێنەرەکانیدا ، بە قوولاییدا ڕۆدەچووە خوارەوەو دەیکۆڵییەوە . بۆیە لە دەربڕیندا خۆی لە ئاڵۆزی بەدوور دەگرتو ڕەوانو ڕوونو سفت دەینووسی . ئەو ئەوەی بەلاوە گرنگ بوو «بە حیکمەتی سیاسەت بگا نەك دەربڕینی ئەستاتیکی ، قایلکردن نەك پیاهەڵدان ، ڕاچەناندنی هەستو ئەستی خەڵکی نەك دڵدانەوەیان بە جوانکاریی نووسین[23]» بەڵێ . . مەکیاڤیللی بە حیکمەتی سیاسەت گەیشتو خەڵکی قایلکردو هەستو ئەستیانی ڕاچەناند ، بەلاّم بە دەمییەوە بە داهێنانی هونەرییو بە شیرینیی شێوەی نووسینی دڵیشی دانەوە . هەندێك ڕایان وایە کە مەکیاڤیللی ئەگەر بایەخی تەواوی بە ئەدەب بدایە سەرکەوتنێکی زۆر لەوە زیاتری بەدیدەهێنا کە خۆی چاوەڕوانی دەکرد[24] ، چونکە هاتنەبەرمەیدانو سەرکەوتنەکەی لەو بابەتە بوون کە بە دەگمەن بلیمەتێکیتری ئیتالیایی لەم ڕووەوە پێشی کەوتوون ، ئەگەرچی خۆی بایەخێکی کەمیشی پێدەداو وەختێکی کەمی بۆ تەرخان دەکردن[25]. بۆ نموونە شانۆگەرییەکانی ، لە گشت شارە گەورەکانی ئیتالیادا پێشکەش دەکرانو سەرنجی خەڵکێکی زۆرو لە گەڵیاندا پاپاشیان ڕادەکێشا.

وەزعی مەکیاڤیللی لە دوورخستنەوەکەیدا ئاسایی نەبوو بەتایبەتی لە ڕووی سایکۆلۆژییەوە کە لە ئەنجامی دابڕکردنیدا لە خزمەتکردنو بەشداربوون لە ژیانی ڕۆژانەدا کە خۆی باوەڕی وابوو زیاتر لە هەر شتێکیتر بۆ ئەوەو بۆ نووسین دەربارەی سیاسەت خولقاوە ، هەژا بوو .

بەلاّم مەکیاڤیللی لەم ڕووەوە هێندە بە هەڵە چووبوو کە ئەو ڕایە باوەی دەبوت : «دوورخستنەوەی زیانێك بوو بۆ خۆیو دەسکەوتێك بوو بۆ ئێمە»[26] بووە ڕاستییەکی سەلمێنراو . بەهەرحاڵ . مەکیاڤیللی خۆی ڕایەکی جیاوازی هەبوو . بۆیە بەردەوام هەوڵی گەڕانەوەی بۆ سەرشانۆ دەداو ئەنانەت لەدوا ساڵانی ژیانیدا . چەند

جارێك سووكه هەلێكی بۆ بەدیهێنانی ئەو ئارەزووە بۆ هەڵكەوت‌و هەندێ کاروفرمانی پی‌سپێردرا . بەڵام لەمە گرنگتر ئەوەیە کە دوای ماوەیێدانی بە بەشداربوونی ئەو کۆڕە سیاسی‌یە گشتی‌یانەی لە شاری فلۆرنسادا دەبەستران ، توانی لاوانی فلۆرنسا بەلای خۆیدا رابكێشێ .

ئەو دڵە گەورەیە ، لە رۆژی (٢١)ی حوزەیرانی ١٥٢٧ دا لە لێدان کەوت‌و بۆ رۆژی دوایی ، لە سانتا کرۆسی گوندەکەی خۆیدا نێژرا . نیکۆلۆ لە کاتی سەرەمەرگدا ، هەمان نیکۆلۆی درێژایی ساڵانی ژیانی بوو . چونکە پێش گیانسپاردن بە چەند ساتێك ، ئەوەی لا پەسندتر بوو کە لەگەڵ رۆشنبیراندا لە دۆزەخدا بێ تا دەربارەی سیاسەت دەمەتەقێیان لەگەڵدا بکا ، نەك لەگەڵ نەفام‌و دەمرووتاندا بێ لە بەهەشتدا[٢٧] .

بەڵام مەکیاڤیللی نەیدەزانی‌و چاوەڕێشی نەدەکرد کە ئەو لەم ژیانەدا هەر دەمێنێ‌و لە نێوانی ئەو بیرورا دروستە لەڕووانەوەی کە بە دڵسۆزی‌یەوە دەری‌بڕین ، هەر بەردەوام دەبێ لەسەر باسکردن لە سیاسەت‌و نەخشە بۆ دانانی .

بیرورا سیاسی‌یەکانی مەکیاڤیللی

دەتوانرێ لە نێوان لێکۆڵینەوەی گرنگترین سێ کتێب لە چل کتێب کە مەکیاڤیللی دایناون ، واتە «میر» و «دەمەتەقێ» و «هونەری جەنگك» ، لەپاڵ ئەو کۆمەڵە نامانەی کە لە زۆر بارودۆخی جیاجیادا ، بۆ نزیکترین هاوری‌یانی خۆی ناردوون ، چاك شارەزای بیرورا سیاسی‌یەکانی ببین . «میر» بە قەوارە بە بچووکترین کتێبی مەکیاڤیللی‌و بە ناودارترینیشیان دادەنرێ[٢٨] . هەرچەندە کتێبەکانی تری لە گرنگیدا هیچیان لە میر کەمتر نی‌یە ، بەڵام پیاو کە دەیخوێنێتەوە بەراستی هەست دەکا ، ئەو پانزە ساڵەی کە مەکیاڤیللی وەك خۆی وتوێتی تەرخانی کردبوون بۆ : «بەڕێوەبردنی کاروباری فەرمانڕەوایی . بە فیرۆ نەچوو بوون[٢٩]» .

ئەم کتێبە لە ژیانی خۆیدا ، بە دەستنووس بە شێوەیەکی فراوان دەساو دەس دەکرا

. بەلام بۆ یەکەمجار لە سالی (١٥٣٢) دا ، واتە دوای مردنی خاوەنەکەی بە پێنج سال لە چاپ.دراو ئیتر هەر خێرا وەرگێردرایە سەر گشت زمانە ئەوروپاییەکانی تریش و بۆ دەیەها جارو بگرە زیاتریش لە چاپ درایەوە . هەروەکوو سەدان رووناکبیرو سیاسی و نووسەر کەوتنە لێکۆلینەوەی و ئێستاش لە زۆر دەزگای ئاکادیمی ی بەناوبانگدا ، وەك زانکۆی ئوکسفۆردو زانکۆی ئەمریکا لە بێروت و چەندانی تریش بۆتە بەندێك لە پرۆگرامی دەرسی وتنەوەدا . جا هەموو ئەمانە پسپۆرانیان هانداوە کە «میر» لە ناو هەموو بەرهەمەکانی سەردەمی راپەرینی بەخشندەی ئیتالیادا «بە هەقیانەت بە بەرهەمێکی نەمردابنێن»[٣٠] .

مەکیاڤیللی لە سەرەتادا جەمهووریەتی بۆ حوکمرانی کردن بە رژێمێکی نموونەیی دادەنا . بەلام دوای ئەوەی کەوتە شیکردنەوەی بارودۆخی ئیتالیای دابەش کراو بە سەر پێنج دەولەتدا لە سەردەمی ئەودا کە بریتی بوون لە مەملەکەتی ناپۆلی لە باشووردا، دۆقیەتی میلان لە باکووری رۆژئاواداو جەمهووریەتی ڤینیسیای ئەریستۆکراتی لە باکووری رۆژهەلاتداو جەمهووریەتی فلۆرنساو دەولەتی پاپایەتی لە ناوەراستدا کە پەیوەندی یش لە نێوانیاندا وەها لەسەر شەرو شۆرو ناکۆکی دەق گرتبوو کە سەراپای نیشتمانەکەی لە بەردەم شالاوی بەردەوامی بێگانەدا دەکردە نێچیرێکی دەستەمۆ ، دوای ئەوە مەکیاڤیللی لە «میر» دا گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە باشترین رژێمێك بتوانێ یەکێتی ی ئیتالیاو پارێزگاری لێکردنی بەدی بێنێ ، ئەو جۆرە رژێمەیە شان دابداتە سەر دەسەلاتێکی دکتاتۆری ی (موتلەق)ی بەهێزی ئەوتۆ کە گوێ نەداتە لێکدانەوەی دینی و دنیایی و رەوشتخوازی ، چونکە سوودو بەرژەوەندی بالای دەولەت و بە شێوەیەکی تایبەتی یەکێتی ی ولات ، بە رای ئەو هەق بە میر دەدەن پەنا بەرێتە بەر هەموو رێوشوێنێك ، وەك بەکارهێنانی زەبروزەند کە – وەك پێی لەسەر دادەگرت – بنچینەی هەقەو هەروەها دلرەقی و کوشتن بە نهێنی و پاشگەزبوونەوە لە بەلێن و سوێندخواردن و پەنا بردنە بەر چاوەشەکردن و بەرتیلکاری و فرت و فێل و درۆکردن و دووروویی ، واتە ئامانجی پیروز پارسەنگی رێوشوێن لە هەر بابەتێك بن دەدانەوە (الغايات السامية تبرر الوسائل أيا كانت) . هەر وەها ئامۆژگاری ی میری وەها دەکرد

که بۆ بەدی‌هێنانی ئامانج‌و زیادەخوای‌یە سیاسی‌یەکانی خۆی . شەرم لە هەڵبژاردنی هیچ جۆرە رێ‌وشوێنێك نەکا چەندە بێ مەزێتانەش بن . چونکە فەرمانرەوای سەرکەوتوو ئەو کەسەیە کە بە پێی بارودۆخ‌و بە پێی پێویستی . پەنا دەباتە بەر هەردوو جۆرە رێ‌وشوێنی مرۆڤانەو ئاژەڵانەو دەزانێ چۆن لەنگەری نێوان فێڵبازی‌ی رێوی‌و شالاوبردنی شێر رادەگرێ . لەبەر ئەوەی کە پێوانەو بنچینە بۆ هەڵسەنگاندنی سیاسەت سەرکەوتنە . ئینجا دوایی بە وەرگرتنی ئەم بیرورایانە بە رووتی‌و لە سایەی لێ هەڵبژاردنیانەوە لەلایەن حوکمرانەکانەوە بەو شێوەیەی بە دەستووری «ولا تقربوا الصلاة» بۆیان لەبار بووە . زاراوەی (مەکیافیللیزم) و (مەکیاڤیلیست) پەیدا بوون کە بەکەمیان ئاسانی‌یەو بەو جۆرە سیاسەتە دەوترێ کە هیچ گوێ نادانە بەهای رەوشت‌و رەفتارو دووەمیشیان بەو کەسەی پەیرەوی ئەو جۆرە سیاسەتە دەکا .

بەڵام ئەمە بەهەرحاڵ لەوە بەولاوە نی‌یە کە بریتی بێ لە پۆپەی شێوە شێوێنراوەکەی مەکیاڤیللیزم . چونکە ئەو پیاوە بیرورا گرنگەکانی خۆی بەبێ چەندین مەرج بۆ رەوشتێکی بالاو بەبێ لێکدانەوەیەکی ژیرانەی ئەوتۆ کە شت بە باری راستەقینەی خۆیدا ببوێنێ‌و سیاسەت چ لە کات‌و چ لە شوێندا نخاتە چوارچێوەی راست‌و دروستی خۆیەوە دەرنەبریوە . بۆ نموونە بۆ میر زۆر بەجێ‌یە خۆی وەها نیشان بدا کە خاوەنی «بەزەیی‌و وەفاداری بۆ بەڵێن‌و هەستی پیرۆزی مرۆڤانەو دڵسۆزی‌و دینپەروەری» بەو «بەراستی‌یش ئەو سیفەتانەی تێدان» . بەڵام لە سەربشی پێویستە خۆی وەها پەروەردە بکا کە «وەختێ پێویستی ناچاری دەکا» بە «پێچەوانەی ئەوەوە خۆی نیشان بدا» بۆی لەسەر پێی بێ . بۆیە میر دەبێ «بیروهۆشی خۆی ئامادەی گونجان لەگەڵ شەپۆلدا بەو بارانەدا بکا کە ئاڵ‌وگۆری کۆشش‌و بەخت دەیانهێننە پێشەوە . بە مەرجێك وەك لەوەبەر وتم . ئەگەر بۆی لوا پشت نەکاتە خێرخوایی‌و بەڵام ئەگەر هەر ناچارو تەنگەتاو کرا . ئەوا دەبێ کۆ لە خراپەکاری‌و شەرخوایی نەکاتەوە -- میر – بەشی هەژدەیەم» . ئەوی راستی‌ش بێ مێژوو نموونەیەکی نەداوینەتێ کە میرو بگرە غەیری میریش «ئەگەر ناچار بووبێ‌و تەنگەتاو کرابێ . پەنای نەبردبێتە بەر خراپەکاری‌و شەرخوایی» . ئەمە راستی‌یەکەو بمانەوێ‌و نەمانەوێ . دانی پێدابنێین یا راووڕێوی بۆ

بهێننەوە ، لەوە دەچێ سیفەتێکی بەندی سروشتی خەڵکەکەبێ . کەوابێ مەترسی لەم لایەنەی بیروراکانی مەکیاڤیللیدا نی یە کە هەر وەك خەڵکەکەی تر شتیدیوەو بەڵام ئەم بە پێچەوانەی ئەوانەوە لیی بیدەنگ نەبووە ، بەڵکوو کلۆڵی یەکە لەوەدایە کە ئەو مەرجو سیفەتانەی مەکیاڤیللی داوای کردوون لە باروو دۆخی ئاسایی دا لە میردا هەبن ، وەك «بەرەحمیو وەفاداری بۆ بەڵێنو هەستی بالأی مرۆڤپەروەریو دلسۆزیو دینداری» لە دوو تویی مێژوودا لە ئاوی ناو بیابان دەگمەنترن . ئەگەر بهاتایەو گشت میرەکان پەیرەوی بیروراکانی مەکیاڤیللیبان بکردایە ، لاپەرە رەشەکان لە دەفتەری مێژوودا هێجگار کەم دەبوونەوە .

ئینجا ئێستا با لەگەڵ مەکیاڤیللیو «میر» ەکەیدا بەردەوام بینو بزانین چ نەخشەو دەرسێك بۆ هەر تازەمیرێك دادەنێ . میر لە سەری پێویستە «پیاوێکی بەتەنگەوەهاتوو بێ » بەڵام بە مەرجێك لە قسەکردندا دەست نەخاتە روو» . لە سەرێتی خەڵکی وەها لێبکا «بەرەحمیو وەفاداری بۆ بەڵێنو مەردایەتیو مرۆڤپەروەریو دینداریی بە زەقی تێدا ببینینو ببیستن – میر – بەشی هەژدەیەم» . هەروەها دەبێ خۆی «لە هەموو ئەو شتانەی دەیخەنە بەر ریسواکردنو رق لێ بوونەوەوە» بە دوور بگرێ . ئەو وەختێك تووشی رق لێبوونەوە دەبێ کە بێتە راوورووتکەرێكو ماڵومولكو ژنانی رەعیەتەکەی زەوت بکا کە پێویستە خۆی لە قەرەیان نەدا» . هەروەها «ئەگەر خەڵکەکە بێباریو چلێتیو موخەنەتیو ترسنۆکیو لالأنەوەیان لە میر بینی دەشێ بە نەگریسو چەپەڵی بدەنە قەڵەم . جا لەبەر ئەوەی ئەم کاروکردارانە بۆی دەبنە بەردی بناغەی مەترسی ، دەبێ خۆیانی لێبەدوور بگرێو کاروباری خۆی وەها ساز بدا کە کردەوەکانی ئەوپەری مەزنیو چستوچالاکیو وورەپتەویو خۆراگری بنوێنن» . هەروەکوو سەبارەت بە حوکمکردنی رەعیەتەکەشی «دەبێ ئەو بریارەی دەیدا بیرای بیر بێو هەڵوەشاندنەوەی بۆ نەبێ . دەبێ سوور بێ لەسەر بریارەکانی خۆیو ماوە بە هیچ مرۆڤێك نەدا بیخەڵەتێنێو فێلی لێ بکا – میر – بەشی نۆزدەیەم» .

مەکیاڤیللی ئامانجی لەم مەرجانە رازیبوونی گەل بووە لە میر ، لەبەر ئەوەی رەزامەندیی گەلی بۆ حوکمرانییەکی بنج داکوتراوی سەرکەوتوو بە مەرجێکی

بنچینەیی دادەنا . ڕەزامەندی گەل «یەکێکە لەو باسە هەرە گرنگانەی کە میر دەبێ بایەخی پێ‌بدا» . چونکە میر دەبێ «ئەگەر گەل لێی ڕازی بوو زۆر ترسی لە پیلانگێڕان لە دژی نەبێ . بەڵام ئەگەر لە لایان ڕیسواو ڕەزاگران بوو ، یا هەستی‌کرد گەل دوژمنایەتی لەگەڵدا دەکا . ئەوا دەبێ لە هەموو مرۆڤێك‌و لە هەموو شتێك بترسێ» . چونکە قەڵاوقوللە «چەندە پتەویش بن» میر ناپارێزن ئەگەر «رق لێ بوونەوە یا خۆشویستنی لە لایەن گەلەکەی خۆیەوەی[٣١]» پشتگوێ خست . «میر – بەشی نۆزدەیەم‌و بیستەم» . چاکتریش بۆ میر وەهایە کە بە پشتی گەلەکەی بگاتە سەر تەختی فەرمانڕوایی‌کردن نەك بە یاریدەی سەرداران . «میر – بەشی نۆیەم» . هەروەها ئەو میرەی ناتوانێ «بە هۆی پرۆژەی سوودبەخشەوە» گەل ڕابکێشێ بەلای خۆیدا «ناچار دەبێ هەردەم شمشێری بەدەستەوە بێ‌و لەسەر پێ بێ – میر – بەشی هەشتەم» . هەروەکوو زۆر پێویستە میر مرۆڤێکی ڕۆشنبیر بێ‌و دەبێ «مێژوو بخوێنێتەوەو لە کردارەکانی پیاوانی هەڵکەوتوو بکۆڵێتەوە . تا سەرنج بداتە ڕێ‌وشوێنیان لە شەڕکردنداو لە هۆی سەرکەوتن‌و ژێرکەوتنیان ورددبێتەوە . بۆ ئەوەی لە سەرکەوتنەکانیاندا شوێن‌پێیان هەڵبگرێ‌و لە ژێرکەوتنەکانیاندا خۆی لە هەڵەو چەوتی‌یەکانیان بپارێزێ – میر – بەشی چواردەیەم» .
مەکیاڤیللی ئەوەی لە هەر تازە میرێك داوادەکرد . دەزگایەکی ڕێك‌وپێکی بەڕێوەبردنی ئەوتۆ دابمەزرێنێ کە کاروباری بە کەسانێکی لێهاتووی بێ لەکە بسپێرێ‌و بەوە هەر مرۆڤەو لە شوێنی گونجاوی خۆیدا دابنێ . هەروەها لە سەری پێویستە «هەمیشە مەیلی بەلای مرۆڤی بەهرەدارو بەتواناداا هەبێ‌و کەسانی دەست‌ڕەنگینی لا پەسەند بێ‌و هەڵکەوتووان لەهەر هونەرێکدا بێ ڕێز لێ‌بنێ – میر – بەشی بیست‌و یەکەم» . ئەم مەسەلەیە لە سنووری خۆیدا گرنگ‌و بایەخدارە . چونکە «یەکەم باری سەرنج کە دەربارەی میرو چۆنێتی‌ی بیرکردنەوەی لای هەر مرۆڤێك پەیدا دەبێ ، لە سەرنج‌لێدانی ئەو کەسانەوە دروست دەبێ کە لە دەورو پشتیدان‌واتە ئەگەر دڵسۆزو لێهاتوو بوون . ئەوا پیاو لە بەحیکمەتی‌ی میر دڵنیا دەبێ‌و دەوترێ : توانیویتی لێهاتوویی دەستنیشان بکاو دڵسۆزی بگرێتە خۆی» . پێویستیشە ئەوانە لەو زمانلووس‌و

مەرایی‌کەرو دوورووە بلۆفچی‌یانە نەبن کە لە «دەرباری پاشاو میرەکاندا گرد دەبنەوە — میر — بەشی بیست‌و دووەم‌و بیست‌و سێیەم». ئینجا ئەوانە دەبێ باش بزانن‌و لەوە بەئاگا بن کە ئەو سەنگ‌و رەنگەی هەیانە ، بەندی ئەو هەڵوێستەیە کە میر لە ژێر رۆشنایی‌ی رادەی دڵسۆزیو فیداکاری‌یاندا بۆ خۆی‌و رژێمەکەی دەیگرێتە خۆی .
میریش لەلای خۆیەوە «بۆ ئیدامەپێدانی پابەندیو دڵسۆزی‌ی‌وەزیرەکەی بۆ خۆی ، پێویستە ئاگای لێ‌ی بێ گیرفانی پڕ لە پارەو پوول بکاو بە نیشان‌و دەبدەبەی بەرێزی‌و گەورەیی ، دەوری بتەنی‌و سۆزی بۆ دەربڕی‌و شەرافەتمەندی‌ی پێ‌ببەخشێ‌و پایەوپلەیەکی بەرپرسیارانەی ئەوتۆی پێ‌بسپێرێ کە ئەو پارەو پوول‌و دەبدەبەی بەرێزی‌و گەورەیی‌یەی بە سەریدا داباریێنراون ، هانی بدەن بۆ تەماعکردن لە دەسکەوتنی سامانی زۆرترو لەقەبی گەورەتر . یا ئەو پایەو پلەیەی پێ‌ی‌گەیشتوە تا ئەو رادەیە گرنگ بێ کە‌ترسی لە دەست‌چوونی لایەیدا بکا-میر-بەشی بیست‌و دووەم»
هەر لەم روانگەیەوە میر دەبێ «پیاوی دنیادیدەو بە حیکمەت بۆ کۆڕی دانیشتنی خۆی هەڵبژێری‌و ماوە تەنیا بەوان بدا بە سەربەستی بۆی بدوێن‌و لە حزوریدا راستی دەربڕن ، بەڵام بە مەرجێك ئەو سەربەستی پێدانە تەنیا لەو باسانەدا بێ کە خۆی پرسیاریان دەربارە لێ‌دەکاو لەوە نەچێ بەولاوە . وەکی‌تر پێویستە ئەو لەلای خۆیەوە سەبارەت بە هەموو شت پرسیاریان لێ‌بکاو گوێ بۆ بیروڕایان رابگری‌و ئینجا ئەوسا بە شێوە تایبەتی‌یەکەی خۆی بیر لە باسەکە بکاتەوە . هەروەکوو دەبێ لەو کۆڕی دانیشتنانەدا لەگەڵ هەر یەکێك لە راوێژکارانیدا وەها بجوولێتەوە دڵنیای بکا کە چەندە بە دڵسۆزی‌یەوە لە روو قسە بکا ، میر هێندە لێ‌ی‌رازی دەبێ . دوای ئەوە ئیتر پێویستە گوێ لە قسەی هیچ مرۆڤێك نەگرێ ، بەڵکوو خۆی لەبەر رۆشنایی بیروڕای راوێژکارانیدا لە باسەکە بکۆڵێتەوەو بڕیارێکی ئەوتۆی لەسەر بدا کە پاشگەزبوونەوەی تێدا نەبێ». هەروەها تازەمیر دەبێ «هەمیشە ئامۆژگاری بگرێتە خۆی ، بەڵام لە وەختێکدا کە ئەو خۆی دەیەوێ ، نەك لە وەختێکدا کە کەسانی‌تر دەیانەوێ‌و بگرە ئەگەر خۆی داوای نەکردبێ ، نابێ بە هیچ کلۆجێ ماوە بدا تەقەلای ئامۆژگاریکردنی بدرێ . هەرچەندە پێویستە ئەو خۆی بەزیادەوە داوای بکاو باش گوێ بۆ ئەو

راستی‌یانه شل‌بکا که بۆی ده‌گیردرێنه‌وه‌و که پرسیاری ده‌رباره کردوون - میر - به‌شی بیست‌و سێیه‌م». له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا «پێویسته سه‌باره‌ت به‌و قسانه‌ی بۆی ده‌کرێن وریابێ‌و له‌کارکردنیشدا وه‌ها هه‌ڵسوورێ که له سێبه‌ری خۆی بترسێ».

هه‌روه‌ها میر ده‌بێ بۆ هه‌ر شته‌و پێوانه‌یه‌کی نه‌گۆری هه‌بێ ، به‌ڵام له‌گه‌ڵ هه‌رده‌م حساب‌بۆکردنی پێداویستی‌و بارو دۆخدا . بۆ نموونه ده‌بێ سه‌خاوه‌ت‌و پیسکه‌یی سنووریان هه‌بێ‌و دڵپاکی‌یش تا راده‌یه‌ك بێ که پێویسته به‌بێ چه‌ندوچۆن له ساتی به‌یه‌کدانیدا له‌گه‌ڵ سوودو به‌رژه‌وه‌ندی ده‌وڵه‌تدا کۆتایی پی‌بێت . واته پێویسته هه‌ر میرێك که ده‌یه‌وێ پارێزگاری له خۆی بکا ، فێر بێ چۆن خۆی له دڵسافی‌و خێرخوایی به‌دوور ده‌گرێ‌و ده‌بێ ئه‌م فێربوونه‌شی به‌پێی پێویستی‌ی هه‌ر حاڵه‌تێك که تووشی دێ به‌کاربهێنێ - میر - به‌شی پانزه‌یه‌م». به‌ڵام له سه‌ربه‌نی تا په‌ری ئه‌وپه‌ر هه‌وڵی ته‌سککردنه‌وه‌ی ماوه‌ی ئه‌و خۆدوورخستنه‌وه ناچاری‌یه‌و کۆتایی‌پێهێنانی بدا له‌گه‌ڵ «مسۆگه‌رکردنی ئه‌من‌و ئاسایش» ، بگره هه‌رخێرا بیگۆڕێ به «کارو کردارێکی ئه‌وپه‌ری سوودیان بۆ ره‌عیه‌ته‌که تێدابێ - میر - به‌شی هه‌شته‌م». مه‌کیاڤیللی به شێوه‌یه‌کی قووڵتر له کتێبه‌که‌ی‌تریدا «ده‌مه‌ته‌قێ»که نزیکه‌ی پێنج ساڵ به دانانی‌یه‌وه خه‌ریك بووه ، گشت بیرو باوه‌ره‌کانی خۆی سه‌باره‌ت به سیاسه‌ت‌و چونێتی‌ی حوکمکردن‌و ره‌وشت‌و ره‌فتارو په‌یوه‌ندی‌ی نێو ده‌وڵه‌تان‌و زۆر شتی تریشی به پشت‌به‌ستن به هه‌ڵسه‌نگاندنی تاقیکرنه‌وه کۆنه‌کانی رۆما تێدا کۆکردونه‌ته‌وه ، دووباره ده‌کاته‌وه . گرنگترین شت که خوێنه‌ری «ده‌مه‌ته‌قێ»[32] هه‌ڵیده‌هێنجێ ئه‌وه‌یه که چاکه‌کاری‌ی نموونه‌یی لای هه‌ر هاوولاتی‌یه‌ك به‌راده‌ی خۆته‌رخانکردنی بۆ به‌رژه‌وه‌ندی گشتی ده‌پێورێ . بۆیه پیاو له «ده‌مه‌ته‌قێ‌که‌یدا» وه‌ك له «میر» یشدا هه‌یه هه‌ست ده‌کا مه‌کیاڤیللی به په‌رۆشه‌وه وێڵی دوای ئه‌و رژێمه نموونه‌یی‌یه‌یه که خه‌و به دامه‌زراندنی‌یه‌وه له ئیتالیادا ده‌بینێ . گومانیشی تێدا نی‌یه «ئه‌و حکوومه‌ته میللی‌یه‌ی مرۆڤێکی ژیری ئه‌وتۆ دێنێته‌کایه‌وه که خه‌ڵکی بتوانن له ژێر سایه‌ی ئه‌و یاسایانه‌دا که دایانده‌نێ بژین ، بێ‌ئه‌وه‌ی ناچاری ده‌سکاری‌کردن‌و راست‌کردنه‌وه‌یان بێن حکوومه‌تێکی به‌خته‌وه‌ر ده‌بێ» (ده‌مه‌ته‌قێ - کتێبی یه‌کهم -2). که‌وابێ‌جارێکی تربشر

میری نموونەیی لە «دەمەتەقێ»دا وەها دەبینینەوە ئەو کەسە پێ کە «سەرجەمی گەل دەکاتە دۆستی خۆی» (دەمەتەقێ - کتێبی یەکەم - ٤٠) . بگرە مەکیاڤیللی لێرەدا سەبارەت بە شوێنی گەل لە بەرامبەر حکوومەتدا لەوە بەولاتریشەوە دەچێ کە لە «میر»دا وتراوەو دەڵێ : «پیاوی زۆر لە مەسەلە زانراوو لاوەکی یەکاندا وەك مەسەلەی دابەشکردنی پایەوپلەو پێشخستن و بەرزکردنەوە ، رای گشتی ناخاتە پشت گوێ ، چونکە گەل لێرەدا ئەگەر وازی لێ بهێنرێ خۆی جلەوی خۆی بگرێ ، قەت هەڵە ناکاو ئەگەر جارناجارێکیش کردی ، هەڵەکانی بە بەراوورد لەگەڵ ئەو هەلانەدا کە ئەگەر دابەشکردنەکە درایە دەست چەند کەسانێك روودەدەن ، زۆر دەگمەن دەبن (دەمەتەقێ - کتێبی یەکەم - ٤٧).

مەکیاڤیللی لە «دەمەتەقێ» دا سەرلەنوێ پێ لەسەر پێویستی ی رەچاوکردنی بنەمای (کالاً بەقەد بالاً - الرجل المناسب فی المکان المناسب) و ئەوپەری سوودبینین لە تواناو بەهرەو بلیمەتی یە تازە پشکوتوەکان دادەگرێتەوە «چونکە وەختێ لاوێك لە رێگەی چاکەکاری یەکەوە کە لەگەڵ کارێکی مەزنیدا سەرهەڵدەداو ناوی دەکەوێتە سەر زاری گشت خەڵکەکە ، ئەوە دەبێتە عەیب و عارێکی گەورە کە دەوڵەت ئەو خزمەتەی نەخاتە حاڵەتی سوودلێبینینەوەو لاوەکە ناچاری چاوەروانکردن بکا تا بە تەمەن گەورە دەبێ و ئیتر لەو ماوەیەدا وای لێ دێ چالاکی یە تایبەتی یەکەی بیروهۆشی و خێرایی یەکەی لە ئیش کردندا لە دەس بدا کە ولاتەکەی دەیتوانی لە کاتی خۆیدا بیانخاتە کارو سوودیان لێ ببینێ»(دەمەتەقێ - کتێبی یەکەم - ٦٠).

لەو باسە گرنگانەی کە مەکیاڤیللی بە بایەخێکی زۆرەوە لای لێکردۆتەوەو بە شێوەیەکی نوێ چ لە «میر»و چ لە «دەمەتەقێ»دا لێ ی دواوەو تەنانەت یەکێك لە کتێبەکانی خۆی بۆ تەرخان کردوە «هونەری جەنگ»[٣٣] ، مەسەلەی سوپای نیشتمانی یە کە بە گرنگترین هۆی بەدیهێنانی یەکێتی ی ئیتالیای دادەنا . مەکیاڤیللی هەر لە وەختێکی زوووە پەنجەی خستە سەر کەم وکووری یەکانی سوپا ئەورووپایی یەکان ، بەتایبەتی پشت بەستنیان بە هێزی سەربازی بەکرێ گیراو کە «مانای رێك وپێکی نازانن چی یە ، گفت و بەڵێن ناپارێزن ، لە رووی دۆستاندا خۆیان بە ئازا نیشاندەدەن و

بەرامبەر بە دوژمنان ترسنۆکن ، لە خوا ناترسن و لەگەڵ خەڵکیدا بێ ویژدانن . ئەو میرەی پشت بەم جۆرە هێزە دەبەستێ رەنگە تێکشکانە مسۆگەرەکەی بە دواخستنی ئەو هێرشە دوا بکەوێ کە بەرێوەیە بکرێتە سەری». زامە قووڵەکەی مەکیاڤیلی لێرەدا بوو ، بۆیە پێویستی بە نموونەهێنانەوە نەبوو «چونکە ئەو شکستییەی بەسەر ئیتالیادا هاتوە ئەنجامی یەك شتە کە ئەویش پشتبەستنێتی بۆ ساڵانێکی زۆر بە لەشکری سەربازیی بەکرێگیراو – میر – بەشی دوازدەیەم». لە رۆژانێکدا کە خەڵکی خۆیان دەخستە بازاری کڕین و فرۆشتنەوەو لە وەختێکدا کە جەنگە گەورەکانی ئەورووپا بەرادەیێ یەکەم بە سەربازی بەکرێگیراو دەکران و لەگەڵیاندا ئەو جەنگی سێ ساڵەیەی کە دوای مردنی مەکیاڤیلی بە سەدەیەك هەڵگیرسا ، دەنگێکی دڵسۆز لە فلۆرنساوە بەرزبووەوەو پێی لەسەر ئەوە داگرت کە «ئەو هاووڵاتییەی جەنگ بۆ ئامانجێکی بێگانە بۆ خۆی دەکاتە پیشە هاووڵاتییەکی باش نییە ، چونکە ئەرکی سەرشانێتی خزمەتی وڵاتەکەی خۆی بکا کە هۆی تێکەوتنەوەو پێویستە لە پێناوی سەربەرزیی ئەودا بجەنگێ».

دیارە دەبێ ئەم وتانە لە چوارچێوەی کات و شوێنی خۆیاندا هەڵبسەنگێنرێن . ئەم وتانە نەك تەنیا زادەی بیروهۆشێکی بلیمەت بوون ، بەڵکوو ئەنجامی تاقیکردنەوەیەکی کارامەو چاودێریکردنێکی وردی رووداوەکانی چ ئیتالیاو ئەورووپاو چ ناوچەکانی تر بوون . ئەو لە سوپا ئەورووپایییەکان و سوپای عوسمانییەکانی کۆڵیبووەوەو هۆیەکانی لاوازییەکەمیان و بەهێزیی دووەمیانی دەستنیشانکردبوون . مەکیاڤیلی لەرۆژانی جەمهوورییەتدا توانی ئەنجومەنی دەیە قایل بکا کە هیچ دەوڵەتێك ناتوانێ لە خۆی و سنووری خۆی دڵنیا بێ ئەگەر خاوەنی هێزی تایبەتی خۆی نەبێ . هەر لەسەر ئەم بنچینەیەش ئەنجومەن بڕیاریدا هەموو ئەو هاووڵاتییە فلۆرنسایییانە بکاتە سەرباز کە دەتوانن چەك هەڵبگرن و ئەمەش بە شێوەیەکی تایبەتی بۆ ئیتالیا بووە هەنگاوێکی پێشەنگانە .

بایەخپێدانی فراوانی تیوری و کردارانەی مەکیاڤیلی بە کاروباری سوپاو جەنگ لەو خەونە پیرۆزەوە هەڵقوڵابوو کە بینیێ ئیتالیایییەکان «بە عاندانی ئامانجێکی نیشتمانی

لەریزی لەشکرەکانی شارەکاندا دەجەنگن و لە رووی ئەوروپادا سەری خۆیان بەرزدەکەنەوە،[٣٤] وبە لێهاتوویی یەوە مەزنکاری یەکانی رۆمای کۆن دووبارە دەکەنەوە .

مەکیاڤیللی ئەنجامی کۆڵینەوەی لەم مەسەلانەو لە هی تریش - کە دوایی دەگەڕێینەوە سەریان - زۆر دەرسی لە مێژوو هەڵهێنجاوەو زۆر عیبرەت و حیکمەتیشی لەو دەرسانەوە دەرهێناون و ئینجا هەموو ئەوانەی لەگەڵ وردبوونەوەی خۆیدا لە ژیان و ئەو ئەرکانەدا بەدەمی یەوە بەجێ ی هێناون ، بە هۆشێکی بلیمەتانەو بیرێکی تیژەوە تێکەڵ بە یەکتری کردوون . ئەو بەبێ پشت بەستن بە شایەتێکی مێژوویی یا زیاتر رای خۆی دەرنەبڕیوەو بە دەگمەنیش تاقیکردنەوەو ئەنجام دەرکێشانی کردۆتە گشتکاری یا بەبێ پەنابردنە بەر ئەو رووداوانەی قسەکەی دەسەلمێنن رێنمایی کردوە. جاهەر لەبەر ئەوەیە کتێبەکانی پڕن لە نموونەی مێژوویی جۆراوجۆری ئەوتۆ کە زەحمەتە وێنەی لە نووسینەکانی روونا کبیرانی تردا ببینین . مەکیاڤیللی لە لێکۆڵینەوەکانیدا گەلێ پرسیاری گرنگی وەهای وروژاندوون کە لە دوای سەردەمی ئەرستۆوە پشت گوێ خرابوون و پوختەو مەغزایان بریتی یە لە گەڕان بە دوای ئەو هۆیانەدا کە بارودۆخی بەردەوامبوون بۆ دەوڵەتان و هێزو توانای مانەوەو نەش و نما کردن لەسایەی رژێمێکی ئاسوودەی چەسپاودا بۆ حکوومەتان سازدەدەن . بەمە ئەو لەسنووری ئایدیۆلۆژیای سیاسی ی کلاسیکی یانەی ئەوروپا چووەدەرەوەو بە شێوەیەکی هێجگار جیاوازو بنەڕەتی لە نووسەرە گەورەکانی سەردەمی ناوەڕاست و بگرە جیاواز لە نووسەرە گەورەکانی سەدەی شانزەیەم و حەڤدەیەمیش ، وەك هوبس و هوکرو لووك و کەسانی تر کە بە تەواوی لە لێکدانەوەی خواناسی یانەی دیاردەکانی دەوڵەت و سیاسەت رزگار نەبوون ، کەوتە لێدوان و قسەکردن لە کۆمەڵگاو سیاسەت.[٣٥]

ئامانجی مەکیاڤیللی لە گشت نووسین و قسەکانی گەیشتن بوو بە پیرۆزترین مەبەست کە بریتی بوو لە رزگارکردنی نیشتمان لە گیروگرفتە ئاڵۆزەکانی و بەدی هێنانی ئەو یەکێتی یەی کە لەو رۆژانەدا کەس بەوێنەی ئەو دەرکی بە مەغزاو ئەنجامەکانی نەکردبوو . ئەو بۆ ئیتالیای ونجرکراوی دەنووسی ، بۆ ئیتالیایەك کە بۆ داگیرکەرە بێگانەکان

بووبووە کێڵگەیەکی تاقیکردنەوە ، بۆ ئیتالیایەك کە دوای ئەوەی لە گشت کیشوەری ئەورووپادا نموونەی گەشانەوەو پێشکەوتن بوو ، رووی لە پووکانەوەو پووچەڵی کردبوو.[٣٦] بگرە نیکۆلۆ بۆ ئامانجێکی لەوە بەولاتریشەوە دەچوو ، ئەو نەك تەنیا بیری لەوە دەکردەوەو دەینووسی کە ئیتالیا لە ئاژاوەو ئەنجامەکانی رزگاری بێ و رادەیەك بۆ پەرتپەرت بوونی دابنرێ و یەکێتیی بۆ بەدی بهێنرێ ، بەڵکوو بیری بۆ ئیتالیایەك دەچوو کە لە گشت کیشوەری ئەورووپادا ببێتە هێزێکی گەورەی کاریگەر. ئەم جۆرە بۆچوونە کە بۆ ئەورووپای سەردەمی ناوەراست شتێکی ئەوتۆی نەدەگەیاند ، لە دواییدا وردەوردە بیروهۆشی گشت خەڵکەکەی داگیرکرد . مەکیاڤیللیش ئەو شانازییەی بۆ بەسە کە بووە یەکەم نوێنەری مەزنی ئەو جۆرە خواستو هیوارەوایانە .

گومانی تێدا نییە کە هیچ ئامانجێکی سیاسی بۆ بارودۆخی مێژوویی ئەوسای ئیتالیا ، لە پیرۆزیدا نەدەگەیشتە رادەی ئەوەی مەکیاڤیللی پێش چاوی خۆی خستبوو . کەچی لەگەڵ ئەوەشدا بە درێژایی مێژوو بیگرە ناوی ئەو لەهەر کەسێکی تر زیاتر زڕێنرا ، تارادەیەك وای لێهات کە لە ریزی شەیتانەکانو پیاو خراپە هەرە درەکاندا ، باڵاترین شوێن داگیر بکا کە ئەمە باسێکەو هەق لەسەر راوەستانو ئێوردبوونەوەیەکی تایبەتی هەیە .

بۆچیو چۆن ناوی مەکیاڤیللی زڕێنرا

ناوزڕاندنی مەکیاڤیللی لە ئەنجامی گەلێ هۆو بۆچوونی جۆراوجۆرەوە بوو کە هەوڵدەدەین بە کورتی لەم چەند بەندە سەرەکییەدا کۆیان بکەینەوە .

١- حەسوودی پێبردن :

نیکۆلۆ وەك رووناکبیرێکی گەورە ژمارەیەکی زۆر حەسوودی پێبەرانی هەبوون کە هەوڵیاندەدا بە چەپەڵترین شێوەو قومارباززانەتریان زەفەری پێبەرنو ئەوەبوو لە سەرەتای باسەکەماندا هەندێ لایەنمان لێباس کردن . ئەوانە چەندین کونوکەلەبەریان دەخوڵقاند تا لە نێوانیانەوە بەو ئامانجە ناپیرۆزەیان بگەن . بەڵام ئەو

لەگەڵ ئەوەشدا ملی بۆ ئەو دڵەودەروون چرووکانە نەدەداو هەر لەسەر بورجی بیروڕاو باوەڕی تەواوی‌یەوە بە خۆی‌ ،سەیری دەکردن‌و دەبینین لەبەر پێیدا دەستەیەك ستەبالآی ئەوتۆن کە لە بەزەیی پێداهاتنەوە بەولاوە هیچی‌تر هەڵناگرن ، چونکە نەخۆشی لە دڵ‌و دەروونیاندا بنجی داکوتاوە . بۆیەلەم سەرەڕای هەموو خراپەکاری‌یەکانیان ، هەرچی‌یەکی دەربارەی وردترین نهێنی‌و مەڵبەندی لاوازی‌یان پێدەزانی ، لەدڵە گەورەکەی خۆیدا دەیشاردنەوەو بگرە هەوڵی‌دەدا هەر کاتێ ماوەی بۆ هەڵبکەوتایە خزمەتیشیان بکا .

سەیر ئەوەیە نیکۆلۆ لە نەشتەری هەندێ لە نزیکترین برادەرە خۆشەویستەکانیشی دەربازی نەبووە . بۆ نموونە گویکاردینی کە - بەپێی وەسفکردنی لە لایەن یەکێك لە مێژوو نووسانەوە -(لە ژیانیدا زیاتر لە مەکیاڤیللی مەکیاڤیللیست بووە)[٣٧] رەخنەی لە هەندێ بیروڕای مەکیاڤیللی وەها دەگرت کە گوایە دڵڕەقانەو بێ‌بەزەییانەیە ، لە کاتێکدا لە یەکچوونێکی تەواو لەنێوان هەردوو مێژوو نووسی گەورەی سەردەمی راچەنین ، مەکیاڤیللی‌و گویکاردینیدا هەیەو هەر جیاوازی‌یەکیشیان لە بەیندا هەبێ ، تای تەرازوو بە ئاشکرا بەلای یەکەمیاندا دەشکێنەوە.بۆ نموونە گویکاردینی وایدەبینی مەکیاڤیللی لەو باوەڕەیدا کە گوایە گشت بەسەرهاتە سیاسی‌یەکانی ئیتالیا ئەنجامی پەرت‌پەرت بوونی بوون بەهەڵە چووە ، چونکە ئەو پەرت‌پەرت‌بوونە - بەرای ئەم - بووبووە هۆی پەیدابوونی «گشت ئەو شارە گەشە سەندووانە» لە ئیتالیادا «کەنەدەتوانرا لە دەوڵەتێکی یەکگرتوودا پەیدا بن». لەبەر ئەوە بوونی «رژێمێکی پادشایەتی‌ی یەکگرتوو ، لە بریتی‌ی خۆشگوزەرانی بۆ ئیتالیا ، دەبووە مایەی نەهامەتی»[٣٨] .

هەروەها هاوڕێ‌یەکی‌تری (فرانسیسکۆ ڤیتۆری) دەیتوانی بە هۆی ئەو شوێنە دیپلۆماسی‌یە بالآیەوەی لە رۆمای کۆری چست‌وچالاکی‌ی فراوانی سیاسی‌و ئاینیدا وەك مەڵبەندێکی پاپایەتی‌و کڵێسەی کاسۆلیکی هەیبووە، زۆر لەوە زیاتر خزمەتی نیکۆلۆ بکا وەك دەیکرد .

٢- کڵێسە :

هەڵوێستی کڵێسە لە زراندنی ناوی مەکیاڤیللیدا گەلێ کاریگەر بوو.بەلآم بۆ ئەوەی

بە روونی لە هەموو بارێکی ئەو هەڵوێستە تێبگەین ، چاکتر وایە یەکەمجار باسی هەڵوێستی مەکیاڤیللی بەرامبەر بە کڵێسەو بە رژێمی دەرەبەگایەتی بەگشتی کە ئەوسا باوبوو بکەین . ئەو هەرچەندە زیاتر پێی لەسەر کڵێسە دادەگرت ، بەڵام لە هەمان کاتدا لە هەندێ لایەنی ئەوتۆی کۆمەڵگای دەرەبەگایەتیش دەدوا کە لە سەردەمی ئەودا گەیشتبوونە ئەوپەڕی رادەی بەربادی‌و لەبەردەمی پێشکەوتنی ئاسایی کۆمەڵگاکانی ئەوروپادا بووبوونە کۆسپێکی سەرەکی . مەکیاڤیللی لەمەی بە شێوەیەکی بلیمەتانەی تەواو گونجاو لەگەڵ تەبیعەتی ئەو پلە مێژوویی‌یەدا شی‌کردۆتەوە کە لەرووی سیاسی‌یەوە وەهای پێویست دەکرد و رژێمێکی سیاسی‌ی ئەوتۆی بۆ دابمەزرێنرێ کە بتوانێ کۆتایی بە بەرەڵڵایی ئەو دەرەبەگایەتی‌یە باوە بهێنێ . ئێمە لێرەدا تەنیا یەك نموونەی رەوان لە «دەمەتەقێ» دێنینەوە کە لەبەشی پەنجاو پێنجەمینی کتێبی یەکەمیدایەو ئەمە دەقەکەیەتی :

«سەردار (نبیل) لەلای من ئەو بابەتە کەسانەن کەژیان بەبێ ئیش بەسەر دەبەن ، یا ئەوانەن کە لەسەر بەرو بوومی زەوی‌و زارەکەیان دەژین بەبێ ئەوەی کشت‌وکاڵ یا هیچ کارێکی تریان کردبێتە پیشەی خۆیان . ئەم بابەتە کەسانەش بۆ هەر کۆمارو هەر شارێك دەبنە بەڵا . خۆ رەنگە خراپتر لەمان ئەوانەبن کە جگە لە زەوی‌وزارەکانیان ، خاوەنی قەڵاو دەست‌وپێوەندیشن‌و بە ئارەزووی خۆیان هەڵیانده سوورێنن . بۆ نموونە لە مەملەکەتی ناپۆلیداو هەروەها لە مەملەکەتی پاپایەتی‌و رۆماناو لۆمباردیادا ، خەڵکێکی زۆر هەن لەم دوو دەستەیەن‌و گومانیشی تێدا نی‌یە کە ئەمەیە بۆتە هۆی پەیدانەبوونی هیچ کۆمارێك یا ژیانێکی سیاسی لەو ناوچانەدا . چونکە ئەوانەی لە بارودۆخێکی وەهادا لە دایك دەبن ، بە توندی دوژمنایەتی‌ی هەر شێوەیەکی فەرمانڕەوایی شارستانی‌یانەی سەربەست دەکەن‌و هیچ هەوڵدانێك بۆ دامەزراندنی رژێمی کۆماری لەو ناوچانەدا کە لەسەر ئەم شێوەیە رێکخراون ، سەرکەوتنی بۆ بەدی‌نایەت . خۆ ئەگەر یەکێکیش هات‌و ویستی سەرلەنوێ رێکی بخاتەوە ، ئەوا تاقە رێگا لە بەردەمیدا ئەوەیەکە رژێمی پادشایەتی‌ی تێدا دابمەزرێنێ ، لەبەر ئەوەی کە وەختێ ناوەرۆك بەم جۆرە گەندەڵ دەبێ ، قانوون لە وزەیدا نابێ بیپارێزی‌و

بیهێڵێتەوە ، بەڵکوو پێویستە لەپاڵ قانووندا هێزێکی باڵای وەک ئەوەی ئاسایی بۆ پادشایان دەلوێ هەبێ کە خاوەنی دەسەڵاتێکی بێسنووررو جەربەزە بێو ئەو توانایەی بۆ بسازێنێ کە لە وزەیدا هەبێ بەر لە هەر سەرکێشی کردنو هەڵچوونێکی هەڵقوڵاو لە زیادەخوازییەوەو هەرکاروکردارێکی گەندەڵانەی دەسەڵاتداران بگرێ» .

مەکیاڤیللی بە توندی دژی ئەمۆژگارییەکانی کڵێسەی کاسۆلیکیش راوەستاو بە بێبایەخی دەزانە قەڵەمو وەهای بۆ دەچوو بەر لە داهێنانی چالاکانەی مرۆڤ دەگرن کە ئەم رایە بە ئەمانەتەوە گیانی سەردەمەکەو ئەو ئەرکانەی دەنواند کە لە ئەستۆیدا بوونو کە لە هێڵە سەرەکییەکانیدا لە گەڵ بیروڕای گەورەترین رووناکبیرانی ئەوسای ئەورووپادا ، لە گەڵیاندا ئەوانەیان کە لە خەڵکە هەرە بەتەنگەوەهاتووەکانی مەسیحیەتو یەکێتی کڵێسە بوون وەک ئارازمسی رۆتردامیو تۆماس مۆر ، یەکیان دەگرتەوە ، بگرە لە گەڵ سەرکردەکانی بزووتنەوەی ئایینسازیشدا (الاصلاح الديني) کە پێش مردنی مەکیاڤیللی بە تەنیا نزیکەی دەساڵێک بە توندی لە ئەڵمانیای دراوسێدا تەقییەوە ، هەر یەکیان دەگرتەوە . بەڵام نواندکەی مەکیاڤیللی لەم بارەیەوە توندوتیژترو کاریگەرتر بوو وەک لەوان . جا ئاخۆ هیچ وتەیەک لەوە کاریگەرترو هیچ نائومێدییەک لەوە بێبنتره کە نیکۆلۆ بە گاڵتەجاڕییەکی تێکەڵ لە ئازارێکی قووڵەوە وتوێتی :

«یەکەمشت کە دەبێ ئێمەی ئیتالیایی لە عۆیەیدا خۆمان بە قەرزاری کڵێسەو کاربەدەستانی بزانین ، ئەوەیە کە بووینە کافرو لەرێ لادەر» (دەمەتەقێ - کتێبی یەکەم - ١٢)، ئەمەش هەر هەمان قسەی مارتن لۆسەری سەرکردەی بزووتنەوەی ئایینسازییە کە| بەردەوام دەیوتەوە .

مەکیاڤیللییەک کە یەکێتیی ئیتالیای لە سەروو هەموو شتێکەوە دادەنا ، نەیدەتوانی رای ئاشکرای خۆی دەربارەی هەڵوێستی گوێخەفاندنی کڵێسە لەم رووەوە ، دەرنەبڕێ . سا با بە وریاییيەوە گوێ بۆ ئەو قسانەی رابەڵ بکەین کە سەبارەت بەم باسە دەیانکا :

«ئێمە لە شتێکی گەورەتریشدا قەرزاری کڵێسەو کاربەدەستانی کڵێسەینو

ڕەنگیشە هۆی دووەمی ئەو وێرانکاری‌یە بێ کە تووشی هاتووین ، ئەویش ئەوەیە کە هەر کڵێسەیە ئیتالیای بەش‌بەش کردوەو تا ئێستاش پارێزگاری لەو بەش‌بەش‌بوونە دەکا . ئەوە ڕاستە کە دەبێ بوترێ هیچ وڵاتێك هەست بە ئیمەنی یەکێتی‌و بە بەختیاری ناکا ئەگەر سەراپای لەژێر دەسەڵاتی یەك حوکمی جەمهووری یا یەك میردا نەبێ ، وەك لە فەرەنساو ئیسپانیادا هەیە . بەڵام گومان لەوەدا نی‌یە کە هۆی نەبوونی ئەو وەزعە ، واتە یەك‌جەمهووری‌یەت یا یەك میرایەتی بۆ گشت ئیتالیا ، بێ چەندوچۆن‌و بێ سێ‌ودوولێکردن دەگەڕێتەوە بۆ کڵێسە . چونکە هەرچەندە مەڵبەندی کڵێسە لەئیتالیادایەو دەسەڵاتە دنیایی‌یەکەشی هەر لەوێدایە ، بەڵام ئەو دەسەڵات‌و ئەو چاکەیەی قەت ڕۆژێك لە ڕۆژان نەبوونەتە خاوەنی هێزێکی وەها ئەو توانایەی بۆ بسازێنێ کە حوکمڕانە جەربەزە ئیتالیایی‌یەکانی ، سەرشۆڕی حوکمڕانی‌ی خۆی پێ بکاو خۆی بەسەر هەموویانەوە بکاتە تاقەمیر ، هەروەکوو لەولای تریشەوە قەت ڕۆژێك لە ڕۆژان ، نەگەیشتۆتە ئەو ڕادەی لاوازی‌یەی ترسی لەدەس‌چوونی دەسەڵاتی خۆی بەسەر کاروباری دنیایدا لێ‌بنیشێ‌و ناچار بێ کە بۆ پارێزگاری‌کردن لەو دەسەڵاتەی خۆی ، دژی ئەو دەوڵەتە ئیتالیایی‌یەی زیاد لە ڕادەی خواست‌وحەزی ئەو بەهێز بووە ، پەنا بەرێتە بەر دەوڵەتێکی بێگانە . بەم پێ‌یە کڵێسە بۆتە هۆی ئەوەی‌ئیتالیا نەکەوێتە ژێر حوکمڕانی‌ی یەك تاکە سەرو بەسەر ژمارەیەك میرو سەرداری ئەوتۆدا دابەش بێ کە پەرت‌پەرت بوون‌و لاوازی‌ی بکەن بە نەسیب‌و وای لێ بێ نەك تەنیا بۆ وەحشی‌یە هێزدارەکان[٣٩] ببێتە نێچیر ، بەڵکوو بۆ هەر یەکێ بیەوێ پەلاماری بدا . ئێمەی ئیتالیایی پێویستە کە بۆ ئەم وەزعە ناهەموارەی تێ‌بکەوتووین ، سوپاسی تەنیا کڵێسە بکەین نەك هیچ لایەکی‌تر»(دەمەتەقێ - کتێبی یەکەم - ١٢) .

کەوابێ هۆی سەرەکی‌ی دوژمنایەتی‌کردنی مەکیاڤێللی لەگەڵ کڵێسەی کاسۆلیکیدا لەوەدابوو کە کڵێسە ببووبووە کۆسپێك لەڕێگای بەدی‌هاتنی خەونە گەورەکەیداو بینینی نیشتمانەکەی بە یەکگرتوویی‌و سەربەرزی‌و سەرفرازی . بەم جۆرە پاپاکان ، بەپێی شیکردنەوە دروستەکەی ئەو ، لە لایەکەوە لەوە لاوازتر بوون بتوانن یەکێتی‌ی ئیتالیا بەدی‌بێنن‌و لە لایەکی تریشەوە حەزیان نەدەکرد یەکێکی‌تر ئەو کارە مەیسەر بکا . جا

بۆ ئەوەی لە رادەی قووڵی ی ئەم شیکردنەوەیەی مەکیاڤیللی تێگەین ، پێویستە هەڵوێستی کڵێسە بەرامبەر بە مەسەلەی یەکگرتنی ئیتالیا بە درێژایی چوار سەدەی دوای ئەو بۆمبایە بێنینەوە یاد کە مەکیاڤیللی زۆر بەجەسارەتەوەو روو بەروو تەقاندنی بەوە پێ ئەوەی پەنا بەرێتە بەر خەیاڵ و ئەوەدنیا وەك دانتی کردی ، یا لە زمانی پێشینانەوە بیروراکانی خۆی بنوێنێ وەك پترارك پەنای بردە بەر . پاپایەتی بەهەر شێوەیەك بۆی دەلواء لەسەر بەربەرەکانی کردنی یەکگرتنی ئیتالیا بەردەوام بوو . وەختێکیش خەونە هەرە گەورەکەی ئیتالیایی یەکان لە ١٨٧٠ دا هاتەدی ، پاپا ملی بۆ دان نان بە حکوومەتی ئیتالیای یەکگرتوودا نەداو بە توندی دژی ئەوە راوەستا رۆما بچێتە پاڵی و خۆی بە «حەپسی ڤاتیکان» دابە قەڵەم . ئینجا کار هەروەها رۆیشت تا لەساڵی ١٩٢٩ دا مۆسۆلینی و پاپا بەپێی پەیمانێکی تایبەتی رێککەوتن کە یەکەمیان سەربەخۆیی ڤاتیکان بسەلمێنی و دووەمیش دان بە ئیتالیای یەکگرتوودا بنێ .

ئەوەش دەهێنێ لێرەدا ئیشارەتی پێبدرێ کە مەکیاڤیللی بە بیرە تیژەکەی و لە نزیکەوە بە چەوت وچەوێڵی یەکانی کڵێسەو ئەو ئاژاوەو سەر لێ شێواوی یەی دەزانی کە کارگێرانی تووشی هاتبوون . چونکە ئەو لە رۆژانی جەمهووری یەتدا دوو جار وەك نێر اوێکی دیپلۆماسی چوو بوو بۆ رۆماو لە نێوانیانەوە شارەزای ژیانی ئەکلیرۆسەکان و ئەو بەرتیل و بەرتیلکاری یە بوو بوو کە لە ناویاندا بڵاو بوو بووە وەو بەوە زیاتر لە گەندەڵی ی دەستەودایەرەی کڵێسەو دوورکەوتنەوەی تەواوی لەگیانی رەسەنی ئایینی مەسیحی یەت دڵنیا بووبوو .

کاردانەوەی پاپایەتی بەرامبەر بەم هەڵوێستەی مەکیاڤیللی ، لەیەك کاتدا هەم توندو تیژو هەم دڵرەقانە بوو . بۆ نموونە لەساڵی ١٥٥٧ دا ، جزویتە سەرگەرمەکانی کڵێسەی کاسۆلیکی گشت کتێبەکانی مەکیاڤیللی یان سووتاندو لەگەڵیدا دادگای پشکنین (محاکم التفتیش) بریاری قەدەغەکردنی خوێندنەوەی ئەو کتێبانەی داو هەمووریانی خستە لیستەی کتێبی قەدەغەکراوەوە ئەنجومەنی ترانتی کڵێسەیش ئەوەی سەلماند .ئینجا لە ساڵی ١٥٥٩ دا کڵێسە بریارێکی دەرکرد کە .نموونەیەکی (effigie) جەستەی مەکیاڤیللی بە ئاشکرا بسووتێنرێ ، لە کاتێکدا پێش ئەوە بە نزیکەی تەنیا چارەکە

سەدەیەك ، ڕۆما خۆی کتێبەکانی بۆ چاپدەکردن و شانۆگەرییە کۆمیدییەکانیشی بە ئامادەبوونی پاپا خۆی پێشکەش دەکران[٤٠] . هەروەکوو مەکیاڤیللی کتێبە بەپرشتەکەی «مێژووی فلۆرنسا» کە لە هەشت بەرگدایەو لە ڕاستیدا تەرخانە بۆ سەرجەم مێژووی سیاسیی ئیتالیاو بە حوکمی قووڵبوونەوەی لە هەڵسەنگاندنی ڕووداوە مێژووییەکان و شێوە دراماییەکەی لە نووسینیداو پەتەوی زمانەکەی «بە یەکێك لە دەسکەوتە هەرە گەورەکانی کۆڵینەوە لە مێژووی نوێ دەژمێردرێ»[٤١] و تا ئێستاش لەو بایەخە نەکەوتووە ، لەسەر داخوازیی پاپا کلیمەنتی حەوتەم نووسیویتی و بە دەستی خۆی پێشکەش بەوی کردوە . **دوای ئەوە شاڵاوێکی پڕوپاگەندەی نەخشەبۆکێشراو دژی مەکیاڤیللی دەستی پێکرد کە نووسەرو مێژوونووسە جزویتە کەللەرەقەکان ڕیزی پێشەوەیان تێداگرت . ئەوانە لایەنە بەهێزەکانی نووسین و بیروڕاو هەڵوێستەکانی مەکیاڤیللییان خستە لاوەو تەنیا هەندێك لە بیروڕاو کردارەکانی بە شێوەیەکی ڕووتەڵی دەکردە دەسکەلاو بەوە وێنەیەکی ساختەی ئەوتۆیان بۆ دەبەخشاند کە چەندیشە تەقەلایان دەدا هونەرکاریی تێدا بکەن ، بەڵام هێشتا هەر لەگەڵ واقیعی حاڵی ئەو پیاوەدا نەدەگونجا . بۆ نموونە ئەوەیان لێدەکردە عەیبە کە کتێبی «میر»ی پێشکەش بە جۆلیانۆ (دوایی لۆرێنزۆ) میدیتچی کردبوو ، ئینجا وایان دادەنا گوایە ئەوە هەوڵدانێك بووە بۆ چاوەشەکردنی بنەماڵەی میدیتچی دوای گەڕانەوەیان بۆ سەر دەزگای حوکمڕانی**[٤٢] . هەروەکوو هەندێ لە نووسەرانی ئەم سەردەمەش ئەو مەسەلەیە لە هەمان ڕوانگەی جزویتەکانەوە هەڵدەسەنگێنن[٤٣] . لە ڕاستیدا نکوولی لەوە ناکرێ کە مەکیاڤیللی حەزی دەکرد بێتەوە سەرشانۆو لە ئیشێکی ئەوتۆ دەگەڕا کەمێ لەباری ئەو چەڵەمە داراییەی تووشی هاتبوو سووك بکاو ئەمەش کردەوەیەك نییە بەهیچ کلۆجێك لێی بگیرێ ، چونکە هەر لە بنەڕەتەوە غەدرە نیکۆلۆی ناو کۆمەڵگایەك کە مرۆڤ هەم گورگ و هەم ڕێوی دەوری گەورەیان تێدادەگێڕاو پایەوپلەو سامانداری لای هەموان بە سەردارو ڕەشۆکییانەوە مانایەکی تەلیسماوییان دەبەخشی ، لە خواست و پێداویستییەکانی وەك هەر مرۆڤێکی تر ، دابڕ بکرێ . بەڵام مەسەلەکە لەم لایەنە ڕووتەی مرۆڤایەتیش دەچێتە دەرەوە ، چونکە لۆرێنزۆ میدیتچی

کە لە ئاستیاندا وەك هەر مرۆڤێکی‌تر هێندەی سیفەت‌و تواناو بەهرە تێدابوو کە لە وزەیاندا هەبێ بیکەنە پیاوێکی هەڵکەوتوو . ئەو لەو بابەتە کەسانە بوو کە دەیتوانی بڕیاری بڕای‌بڕ بداو پەیڕەوی ئەو جۆرە سیاسەتە بکا کە لە «میر» دا باس کراوەو لێیدەوەشایەوە ئیتالیا رزگار بکاو یەکگرتنی بۆ بەدی‌بێنێ»(٤٤) . ئەمەش بۆ مەکیاڤیللی سەروزیاد بوو کە ئەوی وەك میرێکی نموونەیی بێتە پێش چاو .

لەگەڵ ئەوەشدا دوو شتی‌تر دەمێننەوەو دەشێ تیشکێکی روونا کتر بخەنە سەر ئەم باسە .. مەکیاڤیللی‌یەك کە بە هۆی ئەو پێشکەش‌کردنەی کتێبەکەیەوە «میر» بە مەزایی‌کردن گوناهبار کرا ، بەبێ چەندوچۆن ئەوەی رەتکردەوە کە خزمەتی «بێگانە وەحشی‌یەکان» بکا ، لە کاتێکدا کەسانی‌تر کرنووشیان بۆ دەبردن . بەڵام با ماوە بە کابرا خۆی بدەین لەم رووەوە کە گەردەلوولێکی هەوشاری دروستکراوی دەربارە هەڵکرا ، بۆمان بلوێ . ئەو بەوپەڕی ساکاری‌یەوە دەڵێ :

«من تەنیا هێندەی بتوانم سوودبەخش بم قەت هیچ کارێك‌و هیچ فەرمانێکی جەمهووری‌یەت رەت‌نا کەمەوە «من ئەمە پیشەمەو ئەگەر بە کردارنەیکەم بەو تار خۆێندنەوە دەیکەم‌و ئەگەر بەپیشیان بۆم نەکرێ بە پرۆژەکانم دەیکەم.....»(٤٥) .

کەوایێ نیکۆلۆ ئامادە بوو بە دڵسۆزی‌یەوە خزمەتی‌ولاتەکەی بکا . لەبەر ئەوە تەنانەت لە تەنگەتاوترین ساتانیشدا هەر سەری خۆی بەرز رادەگرت‌و حەزی لە ئیشکردنێك نەدەکرد «سوود بەخشینی تێدا» نەبێ . بۆیە ئەم «مەرایی‌کەرە» ، تەنانەت دوای دە ساڵ دوورخستنەوەش بە هۆی بێزاربوونی‌یەوە لە هەڵوێستەکانی پاپایەتی ، پلەی سکرتارێتیکی سوودبەخشی یەکێك لە کاردیناڵەکانی رۆمای رەتکردەوە .

لێرەدا پرسیارێکی پڕ مەغزا خۆی بەسەر مێژوونووسدا دەسەپێنێ : ئایا بۆ مەکیاڤیللی‌یەکی خاوەن توانا ئەگەر بەراستی بیویستایە مەرایی بکا» باشتر وەها نەبوو خۆی لەو کەسانە نزیك بکاتەوە کە چارەنووسی نەك یەك ئیتالیایی‌کی وەك ئەو ، بەڵکوو هی گشت ئیتالیابان لە چنگدا بوو» مەبەستم لە داگیرکەرە بێگانەکان‌و دەمڕاستەکانی رۆمایە کە ئەو بەبێ پێچ‌وپەناو»

سەوداو مامەڵەکردن هێرشی دەبردنە سەر؟. لێرەدا دەبێ ئەوەش سەرنجیان رابکێشێ کە

گرتنی ئەم هەڵوێستە لە لایەن ڕووناکبیرە ئیتالیاییەکانەوەو لەو بارودۆخە زۆر سەخت‌و ستەمەدا دەگمەن نەبووە . بۆ نموونە هاوچاخی مەکیاڤیللی‌و تاجی سەری ئیتالیاو مرۆڤایەتی لیۆناردۆ داڤینشی (١٤٥٢-١٥١٩) لە کۆتایی ژیانیدا ناچاربوو پەنا بەرێتە بەر پادشای فەرەنسا فرانسوای یەکەم‌و دوا پێنج ساڵی تەمەنی لەگەڵداو لە کۆشکێکی نزیك کۆشکەکەی ئەودا بەسەر بەرێ ، بێ ئەوەی ئەمە بە ژیان‌و مێژووی ئەو بلیمەتەوە بێتە تەنانەت سووکە لەکەیەکیش .

هەر وەها ڕووناکبیری سۆشیالیستی ئایدیایی ئیتالیایی کامپانیللا (١٥٦٨-١٦٣٩) کە بۆ ماوەی (٣٣) ساڵ بەبێ ملکەچ‌کردن خۆی لە ژێر لێدان‌و ئازاردان‌و بەندکرندا لە لایەن دادگاکانی پشکنینەوە ڕاگرت لە ئەنجامدا پەنای بردە بەر ریشیلیۆی فەرەنسایی‌و خۆی خستە ژێر باڵی ئەوەوە . کەوابێ هیچ گومانی تێدا نی‌یە کە مەکیاڤیللی ، ئەگەر پێویستایە دەیتوانی وەك ئەوان کردار بکاو ئەوەی بۆ ئەوان لوا بۆ ئەمیش بلوێ‌و بەڵام نەیکرد . بەڵێ لەم «مەرایی‌کەرە» بەوپەڕی نەفس بەرزی‌یەوە ئیشکردنی لە دەرباری فەرەنسادا ڕەتکردەوە . با جارێکی تریش گوێ لە خۆی بگرین‌و بزانین بە شێوە گاڵتەجاری‌یەکەی خۆی ، لە بارەی ئەم باسەوە چی دەڵێ :

«من مردنم لە برساندا لە فلۆرنسادا بەلاوە پەسندترە وەك لە ئیتەلاکردن لە فۆنتیبلۆدا»[16] [17]

یەکەمینی نووسەرەکان‌و بە شێوەیەکی تایبەتی جزوێتەکانیان ڕەخنەیان لەسەر ئەوە لە مەکیاڤیللی دەگرت گوایە لە کتێبەکەیدا «میرە» سیزار بۆرجیای بە نموونەیەك هەڵبژاردوە کە بێنێ شۆین‌پێ‌ی هەڵبگیرێ . لێرەشدا هەڵبژاردنەکەی مەکیاڤیللی لە خۆیەوە نەهاتبوو ، چونکە سیزار بۆرجیا کوری پاپا ئەلیکسیاندەری شەشەمی ئەوەی بنەماڵەی بۆرجیای ناسراو[18] بوو کە مەکیاڤیللی سێ جار بە ئەرکی دیپلۆماسی‌یانە چووبووە لای‌و لە نزیکەوە ناسیبووی‌و لە ڕاپۆرتەکانیدا بە توندی ڕەخنەی لە کردارو ڕەفتارەکانی گرتبوو ، بگرە بە دوژمنێکی سەرسەختی فلۆرنسای دانابوو[19] . بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە نێوان سەرنجدانێکی وردی سیاسەتەکەیەوە بە درێژایی چەندین

مانگ کەوتنە سەر ئەو باوەڕەی کە ئەو ڕێوشوێنانەی ئەم پیاوە بەکاریان دێنێ ، لە توانایاندا هەیە ئیتالیا لە گرفتەکانی ڕزگاربکەن‌و بەوە زیاتر لەهەر سیاسی‌یەکی‌تر کە دیبووی یا شتی دەربارە خوێندبوومەوە کاری تێکرد[٥٠]. بەهەرحاڵ گرنگ بەلای مەکیاڤیللی‌یەوە ئەوەبوو کە سیزار بۆرجیا بە هەموو شێوەیەك‌و بە ئیلحاحەوە تەقەلای دەدا حکوومەتێکی یەکگرتووی بەهێزی ناوەندی بۆ حوکمڕانی‌کردنی ناوچەیەکی فراوانی ناوەڕاستی ئیتالیا دابمەزرێنێ‌و بیتە هەنگاوێکیش بۆ یەکخستنی گشت وڵاتەکە . هەروەها مەکیاڤیللی سەبارەت بە هەڵوێستی سیزار بەرامبەر بە لەشکری سەربازی بەکرێگیراوو تەقەلادانی بۆ بەسەربازکردنی کوڕوکاڵانی ئیتالیا خۆیان‌و وازهێنانی لە لەقەبی کاردیناڵ کە لەقەبێکی باڵای ئاینی بوو لە پێناوی بەدی‌هێنانی ئامانجە سیاسی‌یەکانیدا ، گەلێ پێخۆشحاڵ بوو . ئینجا لێرەدا جێی خۆیەتی بوترێ لیۆناردۆ دافینشی یەکێك بوو لەوانەی بە دڵسۆزی‌یەوە هاریکاری‌ی لەگەڵ ئەو سیزار بۆرجیایەدا کرد کە مەکیاڤیللی لەسەرەتادا بە دوودڵی‌یەوە پەیوەندی‌ی لەگەڵدا بەست . بەم جۆرە بەبێ گوێدانە ڕادەی سەرکەوتنی مەکیاڤیللی لە هەڵبژاردنی نموونەی قارەمانەکەیدا،لەم کۆڕەدا دەبێ یەك ڕاستی تۆمار بکرێ ، ئەویش ئەوەیە کە سیزار دوای نزیکەی شەش ساڵ بەسەر مردنیداو کۆتایی‌هاتنی دەوری بنەماڵەکەی لەسەر شانۆی سیاسی‌ی ئیتالیا ، ئیجا ناوی چووە ناو کتێبی «میر»ەوە کە ئەوە شێوەیەکی مەوزووعی‌یانەی ئاشکرا بە هەڵبژاردنەکەی دەدا .

هێجگار سەیریش ئەوەیە کە ڕەخنەگرانی مەکیاڤیللی ، تەنیا هەڵەوچەوتی‌یەکانی سیزار بۆرجیا بگرن‌و بیانکەنە بنێشتەخۆشەی زۆر زمان‌و بیرای‌بیر خەونە باڵاکەی (خەونی مەکیاڤیللی) سەبارەت بە هەڵکەوتنی بلیمەتێکی ئیتالیایی بخەنە پشت‌گوێ کە وڵاتەکەی لە پەرت‌پەرت‌بوون‌و داگیرکاری ڕزگار بکاو «ڕژێمێکی نوێ‌ی ئەوتۆ کە سەربەرزی بۆ خۆی‌وخێروخۆشی بۆگەل بەدی‌بێنێ» دابمەزرێنێ . ئەو ئیتالیایەی وەك نیکۆلۆ بە دڵسۆزی‌یەوە بۆی دەچوو «هەناسەی لەبەر براوە» وچاوی بڕیوەتە «ئەو مرۆڤەی دەتوانێ زامەکانی تیمار بکاو کۆتایی بە وێرانکاری‌و ڕاووڕووت لە لۆمباردیاداو چاوچنۆکی‌و زەوتکاری لە مەملەکەتی ناپۆلی‌و تۆسکانیادا بهێنێ‌و ئەو پەڵەو بڵقانەی کە

له دەمێکەوە لە جەستەیدا کێم‌و زوونیان هێناوەتەوە ، بتەقێنی‌و چاکیان بکاتەوە . ئەوەتا ئیتالیا ڕۆژانە لە خودا دەپاڕێتەوە کەسێکی وەهای بۆ بڕەخسێنێ کە لەم ستەمکاری‌یە وەحشی‌یانەیەو چەمووشی‌یە کوێرانەیە ڕزگاری بکا . «ئەو ئامادەی دوا کەوتنی هەر ئالایەکەو بۆی بە پەرۆشە ، بە مەرجێك یەکێك هەبێ هەڵی بگری‌و بەرزی بکاتەوە» . ئینجا ئەگەر ئیتالیا بۆی لوا «ئەم میرە ئازادو ڕزگارکەرە» بدۆزێتەوە ستەمە بتوانرێ وەسفی «ئەو خۆشەویستی‌یە بکرێ کە لە لایەن ئەو هەرێمانەوەی لە ژێر زەبرو زەنگی شالاوی داگیرکەراندا تووشی چەندین بەلای ناگەهان هاتوون دەبدرێ» ، یا ئەو تینوێتی‌یەی بۆ تۆڵەسەندنەوەو ئەو باوەڕە نەگۆڕو پڕ لە دڵسۆزی‌یە بێ چەندوچۆن‌و ئەو فرمێسکی سوپاس‌و ستایشەی دەیانێنێ . هەرچی دەرگا هەن لە ڕوویدا دەخرێنە سەر پشت‌و سەرجەمی گەل بەدەم تاعەتکردن‌و مل بۆ کەچکردنی ڕێزلێنانەوە پێشوازی‌ی لێدەکەن ، هەروەکوو کەسێك نابینێ حەسوودی پی‌ بەری‌و هیچ ئیتالیایی‌یەکیش لە چوونە ژێر ئالاکەیەوە دوانا کەوێ . ئەم ژێردەستی‌یەی وەحشی‌یەکان لووتی هەموو مرۆڤێك دەچووزێنێتەوە» (میر- بەشی بیست‌و شەشەم)[1] .

ڕەخنەگرانی مەکیاڤیللی بەهەموو ئەو شتانەوە نەوەستان ، بەڵکوو تەقەلایان‌دا هەڵوێستی بەرامبەر بە ئاینیش بشێوێنن‌و لەو ڕێگایەوە توانی‌یان هەست‌و سۆزی ناسکی خەڵکە ساکارەکە بە شێوەیەکی تایبەتی بە توندی بزوێنن ، ئەویش بە نیشاندانی لە شێوەی کافرێکی لە دین‌وەرگەڕاودا . لە کاتێکدا «تاوانی» نیکۆلۆ لەم ڕووەوە ، لەوە بەولاوە نەبوو کە دەیویست مەسەلە ڕۆمانی‌یەکان ، ناوەرۆکێکی سیاسی‌یان هەبێ‌و «بۆ بنیادنانی ژیانی گەل» و خزمەتکردنی دەوڵەت تەرخان بکرێن[51] . هەروەها ئەو وەهای دەبینی کە چاککردنی باری دەوڵەت بە گۆڕینی دڵ‌و دەروونی خەڵکەکە بەدی‌نایەت ، بەڵکوو بە گۆڕینی دام‌ودەزگاکان بەدی دێ . بۆیە دەبینین ئەو نەك تەنیا لە مەسەلەی ئاین دەدوێ ، بەڵکوو باسی گشت پەیوەندی‌یەکانی نێوان خەڵکی دەکا وەك خۆشەویستی‌و ڕق‌وکینەو هونەرو هەموو دیاردەکانی ژیان خۆی ، بەپێی ئەو دەورەی لە کۆمەڵدا دەیگێڕێ .

ڕاستە کە نیکۆلۆ ئەرکە ئاینی‌یەکانی خۆی بەجێ نەدەهێنان، بەڵام کافر نەبوو ،

بەڵکوو—وەك هەندێ سەرچاوە دەیسەلمێنن—ابەپێی نەریتە ئاینیەبە ناچارکاری‌یەکانە دەژیا [٥٢] . پڕ بە دڵیش ڕێزی لە دامەزرێنەرانی ئاینەکان دەناو وای بۆ دەچوو کە ئەوان دەبێ زیاتر لە دامەزرێنەرانی دەوڵەتان جێگەی دەست بۆ بەسنگەوە گرتن [٥٣] بن .

جزویتەکانو کەسانی تریش ، هەروەها هەڵوێستی مەکیاڤیللی‌یان سەبارەت بە چاکەکاری‌و دڵرەق بە شێوەیەکی دوورلەهەر بەهایەکی مەوزووعی‌یانە دەشێواند . ئەوان وەك لەوەبەر وتمان ، خۆیانیان لە گشت ئەومەرجانە گێل دەکرد کە مەکیاڤیللی لە هەموو کتێبەکانیدا پێی لەسەر دادەگرتن‌و چاویان لەو قسە ئاشکراو روونەی ناوەدەمەبەقی‌ەکەی دەنووقاند کە دەڵی : سەرکەوتنی رۆمەکانو گەشەسەندنیان تا رادەیەکی زۆر ئەنجامی خۆ بەستنەوەیان بووە بە چاکەکاری‌یەوە [٥٤]. ئەوانە لە هەڵسەنگاندنی ئەم لایەنەی بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللیدا ، بە ئەنقەست ئەوەیان فەرامۆش کردوە کە ئەو لە کردارورەفتاری خەڵکە ئاسایی‌یەکەی نەکۆڵیوەتەوە ، بەڵکوو باسی لە ئەرکەکانی سەر شانی ئەو حوکمرانانە بووە کە هەڵسووراندنی کاروبارێکی گەورەو گرانو ئاڵۆزیان دەکەوێتە ئەستۆو کە یەکەمین پێداویستیش لەم رووەوە ، تێگەیشتنی شتە بە باری راستەقینەی خۆیداو کەلاخستنی هەست‌و سۆز لە پێناوی جێ‌بەجێ‌کردنیدا بە باشترین شێوە . هەروەها نیکۆلۆ ئەم واقیعەی بە شێوەیەکی کاریگەرو روون لێکداوەتەوە ، چونکە ئەوانەی ناتوانن لە کاتی پێویستیداو لە پێناوی بەرژەوەندی گشتیدا لە نەریت لابدەن ەچاکتر وایە چ کارێکیان حەز لێ‌بە بیکەن تەنیا سیاسەت نەبێ‌ە،لەبەر ئەوەی سیاسەت بە لایەوە ەجۆرێکی ئەوتۆیە لە چالاکی‌یەکانی مرۆڤ کە ملکەچی هیچ مەرج‌و هاندەرێکی گیانی یا خاوەن سایەکی ئەدەبی نی‌یەەو بەوە لە گشت چالاکی‌یەکانی تری مرۆڤ جیادەبێتەوە [٥٥] . جا بەم جۆرە مەکیاڤیللی دەبێتە یەکەمین کەسێك کە تاریفێکی نوێی بۆ مەفهوومی دەوڵەت دارشتبێ .

لەپاڵ ئەو پێوانانەدا کە جارەها لامان‌دایە سەریان،مەکیاڤیللی بالاترینی ئەو چاکەکاری‌یانەشی لەخۆگرتوون کە لە کۆری پەیوەندی‌یە سروشتی‌یەکانی نێوان

خەڵکیدا هەن . بۆ نموونە لە میردا وتوویە «بێگومان ئێمە هەق ئەوەمان نی‌یە سیفەتی پاکی و چاکەکاری بدەینە پاڵ ئەو کەسەی هاوولاتی‌یەکانی خۆی دەکوژێ‌و ناپاکی لە برادەرو دۆستەکانی دەکاو پشت دەکاتە پەیمانەکانی‌و بەزەیی‌و دینداری دەخاتەلاوە . رەنگە مرۆڤ بتوانێ لە رێگەی ئەم کردارانەوە بە میرایەتی بگا ، بەلاّم ناتوانێ بگاتە سەربەرزی -میر- بەشی هەشتەم» . هەروەها «ئەو دۆستایەتی‌یەی لەسەر بناغەی کرینو فرۆشتن بنیادنرابێ دۆستایەتی‌یەکی ساختەیەو ئەگەرچی بە پارەو پوول دەکردرێ بەلاّم جێگەی باوەڕو موتمانە نابێ‌و لەو بابەتەیە کە هەر هێندەی پێویستیت پی‌ی هەبوو وەك نەبووبێ وەهایە -میر- بەشی حەڤدەیەم» .

بەلاّم میر لەسەری پێویستە وەك وتم «ئەگەر بۆی لوا با پشت نەکاتە خێرخوایی ، بە مەرجێك کە ئەگەر تەنگەتاوو ناچارکرا ، کۆ لە شەرخوایی نەکاتەوە» . لەگشت حاڵەتێکیشدا بۆ چوونی مەکیاڤیللی لە هەڵسەنگاندنەکانیدا ، هەر وەك هەڵسەنگاندنێکی رووت دەمێنێتەوە . چونکە دەشێ «ئەوەی وەك چاکەکاری دێتە پێش چاو» لە هەموو وەختێکدا چاکەکاری نەبێ ، لەبەر ئەوەی «دەگونجێ ماڵوێرانی‌ی لێ‌بوەشێتەوە» ، یا ئەوەی لەباری سەرنجێکی ئاسایی‌یەوە وەك خراپەکاری دێتە پێش چاو ، لەباری سەرنجێکی سیاسی‌یانەوە وەها نەبێ ، بەتایبەتی ئەگەر بووە هۆی «دڵنیاکردنی ئەمن‌و ئاسایش‌و سەرکەوتن» . بۆیە «ئەو میرەی بۆ فێربوونی چۆنێتی کرداروکردەوەی ئاژەڵ خۆی بەناچار دەبینێ ، پێویستە لە یەك کاتدا لاسایی رێوی‌و شێریش بکاتەوە ، چونکە نەشێر دەتوانێ خۆی لە تەڵە بپارێزێ‌و نە رێوی‌یش دەتوانێ لە رووی گورگاندا پارێزگاری لە خۆی بکا . لەبەر ئەوە ناچار دەبێ ببێتە رێوی تا تەڵە بناسێتەوەو ببێتە شێر تا گورگ بترۆقێنێ -میر- بەشی هەژدەیەم » .

لە هەموو ئەوەی باسمانکرد ، رای مەکیاڤیللیمان بە ئاشکراو بە روونی بۆ دەردەکەوێ کە : مرۆڤ دەتوانێ خۆی لە جیهانی سیاسەت بەدووربگرێ‌و ئەوسا بە پی‌ی پێوانە بالاّکانی رەوشت‌و رەفتارو بەپی‌ئەوەی‌بەمور لێیان لابدا هەڵسووڕێ‌و بگرە لەسەری پێویست دەبێ وەها بکا . بەلاّم ئەگەر چووە گێژاوی سیاسەتەوە ، ئەوا دەبێ لە ژێر رۆشنایی یاساکانیدا هەڵسووڕێ . ئەگەرچی مەکیاڤیللی تەنانەت

لێرەشدا ، ئەوەی لە میرە نوێیەکەی خۆی نەخواستوە شتێك بکا کە جارەهای جار رووی نەدابێ . ئەو دەوکمرانەکانی ئەورووپای بەدرەفتارە نەکردوە وەك دەوترێ ، بەڵکوو ەزۆر ئاسایی کردارو رەفتارەکانیانی وەك بەتەبیعەت هەن لێکداونەتەوە[٥٦] .
یا بە واتایەکی وردتر ئەو سەیری مرۆڤ ، حاکم بێ یا مەحکوم ، وەها نەکردوە کە دەبێ هەبێ ، بەڵکوو وەهای تێروانیوە کە هەیە . بۆ نموونە لە دەمیرەدا کە زیاتر لە هەر کتێبێکی تری ئاوانبار دەکرێ ، هەمان وێنەی تەڵخی باری کۆمەلایەتی دەبینرێ کە سەدان فەیلەسووفو رووناکبیری لەوەبەرو لەوەپاشی مەکیاڤیللی ئیشارەتیان پێداوە .
هەروەکوو ئەو سەردەمەی نیکۆلۆ تیایدا دەژیا ، سەردەمی فرتو فێڵو پیلانگێڕانو ئیرهابێکی ئەوتۆ بوو کە گشت کووچەو کەلو قوژبنێکی ئەورووپای دینیو دنیایی و بگرە رۆژهەلاتی ئیمەشی گرتبووەوە . پێش پەیدابوونی مەکیاڤیللی بە چەند سەدەیەك پادشای ئەڵەمانیایی ئۆتۆی یەکەم (٩١٢-٩٧٣) لە هەڵسو کەوتیدا لەگەڵ سەردارو تیرەکانو لەگەڵ ئاینیدا لەناومەملەکەتەکەیاخۆیو ئەو ناوچانەشدا کە داگیری دەکردن ، هەموو ئەم ئامۆژگاریانەی مەکیاڤیللی ی پەیرەو دەکردن . خۆ ئەگەر سیزار بۆرجیای قارەمانەکەی مەکیاڤیللی ، سێ جار خوشکەکەی خۆی بۆ ئامانجی سیاسیی رووت بەشوو دابێ ، ئەوا ئۆتۆش پێش ئەو بە پێنج سەد سالێ ، تەنیا بۆ ئەوەی نازناوی پادشای ئیتالیا وەربگرێ ، بێوەژنەکەی ئەو پادشایەی لە خۆی مارە کردوە ، هەروەکوو -بە بیانووی گەڕاندنەوەی پاپاوە بۆ سەر تەختەکەی دوای دەرکردنی لە لایەن خەڵکی رۆماوە - شالاوێکی بردە سەر شارەکەو پاپا دەرکراوەکەی گەڕاندەوە شوێنی خۆی کە ئیتر لەو ساتەوە کردییە داشێکی دامە بە دەست خۆیەوەو بە پێی ئامانجە سیاسییەکانیەچۆنی دەویست وەهای هەڵدەسووڕاند . لەوانە پاپا لە سالی ٩٦٢دا تاجی ئیمپراتۆریێتی بە ئۆتۆ بەخشی کە بووە سەرەتای سەرهەلدانی ئیمپراتۆریێتی پیرۆزی رۆمانیا . یا سیاسەتی پادشاکەیتری ئەڵمانیا ئیمپراتۆری ئیمپراتۆریێتی پیرۆزی رۆمانیا فردریك باربارۆسا (١١٢٥-١١٩٠) لە هەندێ دریژکاریدا نەبێ ، دەنا هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ ئەوەی پێشوویدا نەبوو . یا پادشای فەرەنسایی شارلی گەورە (شارلمان-٧٤٢-٨١٤) ، مەسیحییەتی هەر بەو شێوەیە کردە هۆیەك بۆ چەسپاندنی

مەملەکەتەکەی کە مەکیاڤیللی دوای نزیکەی حەوت سەد ساڵ بە نموونەیەکی باڵای دایە قەڵەم.

بەڵام لەسەردەمی مەکیاڤیللیدا کە «هێزو تەڵەکەبازی بوو بوونە کلیلی سەرکەوتن»و ناوی نرابوو «سەردەمی فرت‌و فێڵ‌و سەرکێشی»[٥٧]. دەربەگەکانی ئەڵمانیا هێشتا «میر» یان نەخوێندبووەوە، وەختێ لە ژێر پەردەی ئاییندا بزووتنەوە مەزنەکەی جوتیارانیان (١٥٢٤-١٥٢٥) نوقمی دەریایەکی خوێن کردو نزیکەی سەد هەزار کەسیان کوشت کە تاوانی گەورەیان جەسارەتی داواکردنی تۆزێ سووککردنی باری کۆیلی‌و کەساسی‌یان بوو. هەروەکوو گەلێ لە پاپاکان لەسەردەمی ئەوو پێش ئەوو دوای ئەودا لە تەڵەکەبازی‌و دڵڕەقی بەولاوە شێوەیەکی تریان بۆ مامەڵەکردن لە لا نەبوو. دەتوانرێ دەیەها نموونەی مەکیاڤیللیستی‌یانەی تر لە مێژووی بەر لە مەکیاڤیللی‌دا بهێنرێنەوە. بگرە دەزگا جزویتی‌یە[٥٨] سەرگەرمەکە بۆ کاسۆلیکی‌یەت کە بەشێکی گەورەی گوناهی زڕاندنی ناوو ناوبانگی مەکیاڤیللی‌ی دەکەوێتە ئەستۆ، خۆی پتر لەهەر لایەنێکی‌تر بە مەکیاڤیللی‌یەت تاوانبارە، چونکە هەر لەسەرەتای دامەزراندنی‌یەوە لە ساڵی ١٥٣٤ دا دروشمی «ئامانج بوار بە رێ‌وشوێن دەدا لەهەر چەشنێك بن»ەی گرتبووە خۆی.

لە رۆژهەڵاتیشدا زۆربەی سوڵتانەکانی عوسمانی‌یەکان، بێ‌ئەوەی ناوی مەکیاڤیللی یا ناوبانگی «میر» یان بیستبێ، ئامۆژگاری‌یەکانی ئەویان بە جۆرێکی شیاو پەیڕەو دەکرد. بۆ نموونە سەلیمی یەکەم بە یارمەتی ئینکشاری‌یەکان، لەساڵی ١٥١٢ دا بایەزیدی دووەمی باوکی لەسەر تەخت لاداو وەك کوڕێکی «وەجاخ روونکەرەوە»، ئەو داخوازی‌یەی باوکی بجێ‌بەجێ‌کرد ماوەی بدا بچێ لەو شارە دابنیشێ کە تیایدا لە دایك بوو بوو، بگرە هێندە بۆی «بەوەفا» بوو کە تا ئاستی شوورەی پایتەختی مەملەکەتەکەشی، بەڕێ‌ی بکاو ئیتر تەنیا دوای رۆژێك یا دوو رۆژ بمرێ. سەلیم بەوەشەوە نەوەستا بەڵکوو بە بەهانەی زامن‌کردنی ئاسایشی مەملەکەتەکەی مەبە رەچەڵەکی هەموو برا گەورەکانی‌و منداڵەکانیاندا چووە خوارەوەو هەروەکوو بە یەك جەزرەبە چل هەزاری لە شیعەکانی ئەنازۆڵ قەلاچۆ کرد، دوای ئەوەی فەتوایەکی بە

شێخی ئیسلام بۆ سەلماندنی ئەو کارە نەگریسەی دەرکرد . بۆیە سەلیم بە هەقیانەت لەقەبی یاوز واتە سامناك یا تۆقێەری وەرگرت . هەروەها دەسیسەو پیلان لە لایەن دەستەو دایەرەی ژنانەوە کارێکی وەهای کرد سەلیمی دووەمی مەیخۆری بەدەمەستو ناشیاوترینی کوڕانی سلیمانی قانوونی ، بێتە میراتگری تەختی پادشایەتی ئەو باوکەی بە جەدارەتەوە لەقەبی قانوونیی لە رۆژهەلاتداو مەزنی لە رۆژئاوادا لیٚنرا بوو . خۆ مرادی سێیەم سفتاحی سەردەمی خۆی بە کوشتنی هەر پێنج براکەی لە ساڵی ١٥٧٤ دا دەس پێکردو کوڕەکەیشی محمدی سێیەم «لێهاتوویی‌یەکی» گەورەتر لەوی نواند ، وەختێك هەر لە رۆژی مردنی باوکیدا لە ساڵی ١٥٩٦. دا ، فەرمانیدا هەر نۆزدە براکەی بخنکێنرێن و لەیەك کاتیشدا لەتەك باوکیدا لە مزگەوتی ئایاسۆفیادا ناشتنی و کۆڕی تازێنشی بۆ سازدان کە بە دەمی‌یەوە نیشانەی دڵگوشراوی و خەفەتباری بۆ ئەو «قوربانی‌یە» گەورەیەی لە پێناوی «سەربڵندی»ی ئیمپراتۆرێتە نەمرەکەدا دابووی بەروکی روخساری بەر نەدەدا .

جا لێرەدا ئەو پرسیارە دێتە کایەوە کە ئایا لە گشت نووسینەکانی مەکیاڤیلیدا هیچ شتێکی وەهایان تێدایە بەهانەی رەوا بۆ ئەم جۆرە کردەوانە بهێنێتەوە کە کەسانی تر هەوڵیان داوە بەهانە ئەگەر بۆ هەمووشیان نەبێ بۆ زۆربەیان بهێنەوە ؟ .

پێش ئەوەی کۆتایی بەم باسە بێنین ، پێویستە ئیشارەت بە راستی‌یەکی گرنگی‌تر بدەین کە پەیوەندی‌ی پێوە هەیە ، ئەویش ئەوەیە کە لەسەردەمی مەکیاڤیلیدا وڵاتە ئەوروپایی‌یەکان یەکیان دەگرت و بە رێگای یەکگرتندا گیروگرفتەکانی خۆیانیان دەبڕاندەوە . لە کاتێکدا گیروگرفتەکانی ئیتالیا تا دەهات دەئاڵۆزاو پەرت‌پەرت بوونەکەی قووڵتر دەبووەوەو ئەمە مەسەلەی یەکگرتنە نەتەوایەتی‌یەکەی لێدەکردە ئارمانی‌یەکی ئەوتۆ کە لە ئاسۆی دووریشدا بەدی‌نەکرێ . جا هەر توندوتیژی‌ی ئەو گیروگرفتارانە بوو کە دەبووە مایەی توندو تیژی‌ی شێوەی چارەسەرکردن و دەربڕین لە لای کەسێکی وەك مەکیاڤیلی کە وەنەبێ تاقە رووناکبیرێکی ئیتالیاییش بووبێ لەم رووەوە لە هاو وێنە ئەوروپایی‌یەکانی جیاواز بووبێ . بۆ نموونە بۆ چوونە سۆشیالیستی‌یە ئایدیایی‌یەکانی کامپانیلا ، زۆر لە بۆ چوونەکانی پێشەنگی ئایدۆلۆژیای سۆشیالیزمی

ئایدیایی تۆماس مۆری ئینگلیزی شۆڕشگێڕانەتر بوو . هەروەکوو هەڵوێستی زاناو فەیلەسووفی ئیتالیایی جوردانۆ برۆنۆ لە بەردەم دادگاکانی پشکنیندا ، هێندە ئازایانە بوو کە وێنەی لە لای هیچ کام لە زانا ئەوروپاییەکانی سەردەمی ڕاپەڕینی وەك کۆبەرنیکۆس‌وکەسانی‌تر نەبوو . ئەو دوای هەشت ساڵ ئازاردانی درندانەی بەردەوام ، لە ڕووی دادگادا ئەم قسە نەمرەی کرد : «وادیارە ئێوە بە ترسێکی گەورەترەوە لەوەی لای من دروست دەبێ ، بڕیارەکەتان دەردەکەن !» .

لەگەڵ ئەوەی باسمان‌کرد بە ئاشکرا بۆمان دەردەکەوێ کە کڵێسە دڵڕەقانە دژ بە مەکیاڤیللی‌و بیروباوەڕەکانی ڕادەوەستا . چونکە ئەو جەزرەبە یەك لە دوای یەکانەی لەو سەردەمەدا بەر کڵێسە دەکەوتن ، شێوەیەکی پڕ مەترسی‌تریان لە لای کۆنخوازەکان دەدا بە بیروڕا واقیعی‌یە لەڕووەکانی مەکیاڤیللی لە چاو بیروڕای‌تردا ، بۆیە تەقەلایەکی زۆریان بۆ شێواندنیان دەدا . ئەوان لەپاڵ قەدەغەکردنی کتێبەکانی‌و سووتاندنی نموونەی جەستەیدا ، هەندێ لە کارگێڕە ئایینی‌یەکانیش چەندین کتێبیان بۆ هێرش‌بردنە سەر مەکیاڤیللی داناو تەرخان بوون بۆ زڕاندنی ناوو شێواندنی بیروباوەڕەکانی .

سەیریش ئەوەیە حوماسەتی پرۆتستانتەکان بۆ دوژمنایەتی کردنی نیکۆلۆ هیچی لە کاسۆلیکەکان کەمتر نەبوو کە بە «جزوێتێکی قیناع پۆش»[٥٩] یان دەدایە قەڵەم ، ئەمە لەگەڵ چاوپۆشی‌کردن لە یەکگرتنەوەی تەواویاندا لەو ڕەخنانەی ئاراستەی پاپایەتی‌یان دەکردن . ئەم هەڵوێستەی پرۆتستانتەکان ئەنجامی چەند ڕەفتارێك بوو کە لە لایەن هەندێ حوکمڕانی مەکیاڤیللیستەوە دژیان دەکران ، وەك لە دواییدا ڕوونی دەکەینەوە . جا ئەو کتێبە گەورەیەی کە گانتێ‌ی سەرگەرمی کالڤینزم لە ساڵی ١٥٧٦ دا بە زمانی فەرەنسی بە ناوی «دژی مەکیاڤیللی»[٦٠] یەوە دایناوە ، سەرلیستەی ئەوکتێبانەن کە تا ڕادەیەکی زۆر هەر لە وەختێکی زووەوە لە وڵاتە ئەوروپاییەکاندا کاریان‌کردە سەر ناوو ناوبانگی مەکیاڤیللی[٦١] . ئیتر هەر لەو وەختەشەوە زاراوەی مەکیاڤیللیزم بۆ یەکەمجار سەری هەڵداو بە فراوانی‌و بە خێرایی لەگەڵ مەیدانی ئایدیۆلۆژی‌و سیاسی‌ی جۆراوجۆرداو لەگەڵیاندا شانۆگەری‌یە ئەوروپاییەکانیش ، دەس‌کرا بە بەکارهێنانی .

٣- شانۆی ئینگلیزی :

شانۆی ئینگلیزی لەسەردەمی ئەلیزابیسدا دەورێکی گەورەی لە زراندنی ناوی مەکیاڤیلیدا گێرا . کۆمەڵگای ئینگلیزی یەکەمباری سەرنجی دەربارەی مەکیاڤیللی و کتێبەکانی لە نێوان ئەو نووسینە دژکارانەوە لا دروست بوو کە بە شێوەیەکی تایبەتی گەماڕۆی بیروڕاکانی دووتوێی «میر»یان دەدا . بۆ نموونە کتێبەکەی گانتی لەساڵی ١٥٧٧ داکراوە بە ئینگلیزی ، لەکاتێکدا «دەمەتەقێ»ی لەساڵی ١٦٣٦و «میر» لەساڵی ١٦٤٠دا کراون بە ئینگلیزی[٦٢] . لەبەر ئەوە ئاسایی بوو کە رایەکی ناواقیعی دەربارەی نیکۆلۆو بیروباوەڕە سیاسی‌یەکانی لە نێو رۆشنبیراندا باوبێ و ئینجا لە شانۆی ئینگلیزیدا بە زووبی رەنگ بداتەوەو لەسەردەمی ئەلیزابیسی یەکەمدا بگاتە پۆپەی ، وەك ئەوەی لە ئەدەبیاتی ئینگلیزی‌ی ئەو پلەیەدا،کە ئێستاش بە فراوانی بە چەندین زمان بلاودەبنەوە ، ٣٩٥ جار بە ناشایستەیی ئیشارەت بە مەکیاڤیللی و بیروڕاکانی دراوە[٦٣] . لەوانە شاعیرو شانۆگەری نووسی ناسراو کریستۆفەر مارلۆ (١٥٦٤-١٥٩٣)کە باری سەرنجی سەبارەت بە کڵێسەو هەڵسەنگاندنی ژیان و ئەندێشەو ئازار بە دەس چاودێرکاری‌یەوە لەگەڵ مەکیاڤیلیدا چۆنیەك بوو ، لە شانۆگەری‌یەکەیدا «جوولەکەی ماڵتە» ، وێنەیەکی شێواوی سەبارەت بە نیکۆلۆ پێشکەش کردوە ، بەبێ ئەوەی راستەوخۆ ئاگاداری بیروباوەڕەکانی بووبێ ، چونکە «میر» دوای مردنی ئەو بە نزیکەی نیو سەدە ئینجا کراوە بە ئینگلیزی . هەروەکوو شانۆگەری‌نووسی گەورەی هاوچاخی مارلۆ ، شکسپیریش (١٥٦٤-١٦١٦) هەروەهای کردوەو لە شانۆگەری‌ی «ژنانی ویندسوور»دا زاراوەی مەکیاڤیلیزمی بەکارهێناوە ، لە کاتێکدا کە جووت‌بوونێکی تەواو لە نێوان بیرو باوەڕی شکسپیرو مەکیاڤیلیدا هەیە ، بەتایبەتی لە رووی هەڵسەنگاندنی حوکمی (مطلق)ەوەو بگرە باری سەرنجیشیان بەرامبەر بە مرۆڤ .

گومانی تێدا نی‌یە کە رای ناشایستەی ئینگلیزەکان بەرامبەر بە مەکیاڤیللی جێ‌پەنجەیەکی ئاشکرای بە رووخساری ئەو بیروڕایەوە جێ‌هێشت کە سەبارەت بەو بووە باو ، بەتایبەتی لە ولاتانی رۆژهەلاتدا کە پەیوەندی‌ی راستەوخۆیان لەگەڵ

رۆشنبیری ئینگلیزیدا پەیدا کردو بە زۆری لەرێگەی ئەوەوە ئاشنای راپەرین بوون؛ هەروەکوو پتر لە رێگەی زمانی ئینگلیزییەوە شارەزایی‌یان دەربارەی مێژووی حوکمرانە مەکیاڤیلیستە ئەوروپایی‌یەکان پەیداکرد.

٤- مەکیاڤیلیستەکان :

حوکمرانە مەکیاڤیلیستەکان دەورێکی ئەوتۆیان لە زراندنی ناوی نیکۆلۆدا گێراوە کە لە خراپیدا هیچی لە دەوری جزویتەکان کەمتر نەبووە. چونکە ئەوانە ئەو بابەتەیان لە بیروراکانی مەکیاڤیللی هەڵدەبژارد کە بۆیان دەگونجاو ئیتر بەزۆری ئەو مەرجانەیان پشت‌گوێ دەخستن کە بۆ کردارو رەفتاری حوکمرانانی دانابوون. بۆ نموونە ژنە پادشای فەرەنسایی‌و بە نەژاد ئیتالیایی کاترین میدیتچی، «میر»ی بە کتێبی پیرۆزی خۆی[٦٤] دادەنا، بەبێ ئەوەی وەك لە هەڵس‌وکەوتی خودی خۆی‌و سیاسەتە گشتی‌یەکەیدا دەردەکەوێ، بیروباوەرەکانی بگرێتە خۆی.. بەڵام دڵەمەستی‌یەکەی بەرامبەر مەکیاڤیللی‌و هاندانی بۆ بلاوکردنەوەی «میر» بەس بوون بۆ لە قەڵەمدانی «لە قەڵەمدانی مەکیاڤیللی» کە بەر پرسیارە لەو کارە نەگریسەی کاترین کردی، وەختێك لە ساڵی ١٥٧٢دا بە شێوەیەکی نامەردانە، لەشەوێکدا کە پرۆتستانتە فەرەنسایی‌یەکان بە بۆنەیەکی ئایینی‌یەوە لە (سان برسلۆمێ)دا ئاهەنگیان دەگێرا، قەسابخانەیەکی بۆ نانەوە کە ئەوە بووە هۆی هەڵرشتنی لێشاوی رق‌وکینە لە لایەن پروتستانتەکانەوە بەسەر مەکیاڤیلیدا. ئینجا ئەوە بوو دوای ئەو کارەساتە بە تەنیا پێنج ساڵ،گانتێ کتێبەکەی خۆی «دژی مەکیاڤیللی»ی دەرکردو تیایدا نەك تەنیا تاوانی قەسابخانەکەی خستە ئەستۆی ئەو، بەڵکوو بەرامبەر بە هەموو خراپەکاری‌یەکانی پادشاکانی فەرەنسا، هنری‌ی دووەم‌و شارلی نۆیەم‌و هنری‌ی سێیەم بەرپرسیاری کرد[٦٥]. هەروەکوو رەنگە مەکیاڤیللی تاقە قوربانی‌ی دەستی کاسۆلیکی‌یەتیش بێ کە پرۆتستانتەکان نەك هەر پارێزگاری‌یان لێ‌نەکرد، بەڵکوو زۆر بە ئاسانی بەوەش گوناهباریان کرد کە «مامۆستای پادشا کاسۆلیکەکانە»[٦٦].

یا پادشای بروسیایی فردریکی گەورەی بەناوبانگترین مەکیاڤیلیست، بە حوماسەتێکی ساختەوە دژایەتی‌ی مەکیاڤیللی‌ی دەکرد. پێش ئەوەی بێتە سەر

حوکم ، لەو نامانەدا کە بۆ ڤۆلتێری رووناکبیری فەرەنسایی دەناردن‌و لەسەر دەستووری پادشاو میرەکانی ئەورووپا کە تەقەلایاندەدا خۆیان لە بەرگێکی گونجاو لەگەڵ نەریت‌و بەهای سەردەمی رووناکبیریدا بنوێنن ، هێرشی دەبردە سەر مەکیاڤیللی . لەو ساڵەشدا کە چووە سەر تەختی پادشایەتی ، کتێبێکی بە ناوی «دژی مەکیاڤیللی» بەوە[٦٧] دەرکرد کە تیایدا نیکۆلۆی بە «پارێزگاری‌کەر لە تاوان»و بە یەکێك لە «ناگەهانی‌یەکانی شەیتان»ی[٦٨] ناو برد .. هەروەها فردریك لە هەمان کتێبدا نووسیویە کە مەکیاڤیللی ئامانجی لە بیرو راکانی دامەزراندنی «حکوومەتێکی زۆرداری غەدداری چاوچنۆك»و هەڵگیرساندنی «جەنگی ناعادیلانە» بووە . جا ئەگەر چی مەکیاڤیللی لە هیچ یەکێك لە کتێبەکانیدا بانگی بۆ ئەم جۆرە شتانە رانەهێشتوە ، بەلام فردریك خۆی لە ماوەی چل‌و شەش ساڵ حوکمرانی‌کردنیدا زۆر لەوە زیاتری کردوەو وەك یەکێك لە مێژوو نووسان وتویتی ، هەر ئەم جۆرە شتانەی بوون «کە لە دوایدا فریدریکی گەورەیان کردە پیاوێکی ناودار»[٦٩]. دەبێ ئەوەش بڵێین کە فردریك لە زۆر رووەوە لە سیزار بۆرجیاو بەتایبەتی لە پاپا ئەلکساندەری شەشەمی باوکی دەچوو . ئەو زۆرداری‌یەکەی لە حوکمرانی‌کردندا گەیشتە رادەیەك ماوەی نەدا هیچ وەزیرێکی هەبێ بۆ ئەوەی –وەك لای لێدەدا– مووچەکانیان بەسەر خەزینەوە نەبنە بار ، کەچی خۆی بەبێ حساب پارەی بۆ دروستکردنی کۆشك‌و تەلار بۆ خۆیو دەست‌و پێوەندەکەی سەرف دەکرد . یا لە کاتێکدا کە ناتوانرێ نە لە دوو توێی «میر»و نە لە هیچ کتێبێکی‌تری نیکۆلۆدا تەنیا یەك جار ستایش‌کردنی حوکمی تاکەکەسی ببینرێتەوە ، کەچی لای فردریك ئەمە گەیشتە رادەیەك کە بە تەنیا خۆی سەرپەرشتی‌ی سەرجەم کاروبارەکانی دەوڵەتی دەکردو مەیتەرەکەشی بە خوێندنەوەی ئەو نامەو نوسراوانەی بۆی دەهاتن کە لە کاتی بەرەبەیاندا دەیخوێندنەوە ، یاریدەی دەداو لە سەعات حەوتدا ئەوەی بەرای خۆی بە پێویستی بزانیایە کە پادشا دەبێ بیانبینێ ، بۆی دەکردنە پریاسکەیەکی گەورەو دەیخستنە بەردەمی . یا هەرچەندە مەکیاڤیللی داوای بایەخدانی بە سوپای نیشتمانی دەکرد ، بەلام قەت ئامۆژگاری‌ی ئەوەی نەکردوە کە میرە نموونەیی‌یەکەی ٨٠٪ داهاتی دەوڵەت بۆ کاروباری جەنگ‌و

بەرگری ئەرخان بکا وەك فردریکی گەورە دەیکرد . لە راستیدا رەوانترین وتە دەربارەی کتێبەکەی فردریك ئەوەکەی ڤۆلتێرە کە وتوویە :

«ئەگەر مەکیاڤیللی شاگردەمیرێکی[70]» هەبووایە ئەو ئامۆژگاری‌یەی دەدایە کە یەکەم ئەرك‌و پێویست بێ بەجی‌ی‌بێنێ ، دەبێ دانانی کتێبێك بێ دژی مەکیاڤیللی[71]» .

جا بەراستی فردریك ناوبانگی خۆی بەم کتێبە دەس پێکردو رەنگیشە بەوە بووبێتە دوا کەسێك کە «مێژوو ماوەی دابێ وێنەی راستگۆیی بشێوێنێ»و[72] بەو نەگریسی‌یەش . بەلاّم ئەوە ئەوراستی‌یە ناشارێتەوە کە فردریك یەکێك بووە لەوانەی لە چەسپاندنی ئەریتێکی ناواقعیدا بەرامبەر بە مێژوونووسی گەورەی سەردەمی راپەرین بەشدار بووە .

٥- لاسایی کردنەوە :

ئەو هێرشە فراوانەی لە سەدەی شازدەیەمدا کرایە سەر مەکیاڤیللی ، بووە هۆی دروست‌بوونی باری سەرنجێکی ناشایستە دەربارەی‌و بە شێوەیەکی نامەوزووعی‌یانە ، ئەم ئەوە بەو ئەوەیەی رادەگەیاند . زۆربەی ئەوانەی   . زاراوەی مەکیاڤیللیزم بەکاردەهێنن کتێبەکانی نیکۆلۆیان نەخوێندۆتەوە ، یا لە چاکترین حاڵەتدا تەنیا بە خوێندنەوەیەکی رووکەشی‌ی «میر» راکەوتوون کە نەك بچووکترینی کتێبەکانێتی ، بەڵکوو نیسبەتێکی زۆر کەمی نووسینەکانی پێکدەهێنێ ، ئەمە جگە لەوەی کە تەنانەت «میر» خۆیشی «وەك زانیاری نەك وەك پروپاگندە»[73] پێویستی‌ی بە لێکۆڵینەوەیەکی قووڵی کۆششکارانە هەیەو بگرە هەندێ لە مێژوو نووسان دەڵێن کە «میر دەبێ لە جارێك زیاتر بخوێنرێتەوە ، «یەکەم جار رووکەشی کە دەبێتە هۆی- بوغزاندنی- نووسەرەکەی‌و دووەمجار بەوردی کە نیازو مەبەستی راستەقینەی روون دەکاتەوە»[74].

لاسایی‌کردنەوەی کوێرانەو پشت‌گوێ‌خستنی تەواوی کتێبەکانی مەکیاڤیللی ، بوونە هۆی ئەوەی خەڵکەکە نەتوانن خۆبەخۆی خۆیان ئاشنای ئەو بیروڕایانە بن کە نیکۆلۆ بە دڵسۆزی‌یەوە بانگی بۆ رادەهێشتن . هەر مرۆڤێك ئەگەر هات‌و بەبێ بوونی

فیکرەیەکی حازر بەدەستی پێشکرد لە لای . دەستی کردە خوێندنەوەی «میرە» و بەتایبەتی «دەمەتەقێ» . ئەوا بەئاسانی دەرك بەوە دەکا کە مەکیاڤیللی جەمهووریەت خواز بووە پتر لەوەی لایەنگری حوکمێکی زۆردارانەی تاکەکەسی بووبێ . ئەو هەر لەسەرپشتی پێشکەوە بە ئاووهەوایەك پەروەردە بووەو نەش‌ونمای کردوە کە بیروباوەڕی جەمهووری‌یەت خوازانەی تێدا باو بووە . چ لە شەقامەکانی شارەکەی فلۆرنسادا بووبێ و چ لە ناو چواردیواری ماڵەوەیدا کە باوکی و باپیری لە هەرە سوارچاکانی جەمهووری‌یەت خوازان بوون . هەروەها ئەو بە دڵسۆزی‌یەکی بێ‌پایانەوەو بە باوەڕێکی هۆشیارانەوە . خزمەتی رژێمی جەمهووری‌ی لە فلۆرنسادا کردوەو لە هەڵسەنگاندندا بە «حکومەتی گەل»ی[٧٥] ناو بردوە . تاقیکردنەوەکانی مێژووی دێرینیش وایان فێر کردوە کە بەهێزی‌و مەزنی‌ی رۆما زیاتر لەهەر شتێکی‌تر لە رژێمە جەمهووری‌یەکەیدا بووە . چونکە لە ژێر سێبەریدا ، لیهاتوویی نەك میراتگری ، ساغی دەکردەوە کە دەبێ کێ هەقی چوونە سەر دەزگای حوکمڕانی‌کردنی هەبێ . لەبەر ئەوە مەکیاڤیللی بە ئاواتی ژیاندنەوەی ئەو رژێمەوە بوو کە بە «بە روونی» لە «میرە» و بەتایبەتی لە «دەمەتەقێ»دا دەردەکەوێ و تەنانەت رۆسۆ «میرە» بە کتێبی جەمهووری‌یەت خوازان دادەنێ[٧٦] . مەکیاڤیللی سەرکەوتنی رژێمی جەمهووری‌ی بە رادەی هۆشیاری‌ی خەڵکەکەو لەخۆگرتنی رەوشت و رەفتاری چاکەکارانەوە بەستۆتەوە . بەڵام لە حاڵەتی گەندەڵی و بەرەڵلاییدا وەك لە زۆربەی وڵاتەکانی ئەورووپاو لە سەروویانەوە ئیتالیادا رووی دابوو ، مەکیاڤیللی وای دەبینی دەبێ حوکمێکی دکتاتۆرانەی ئەوتۆیان تێدا دا بمەزرێنرێ کە بتوانێ بیرای‌ببڕ کۆتایی بە گشت شێوەکانی ئەو ئاژاوەگەری‌یە بهێنێ کە وێرانکاری بەگەل و نیشتمان دەبەخشن . ئەو لەم رایەشیدا لە زۆربەی ناودارەکانی‌ترا سەردەمی راپەڕین جیا نەبۆتەوەو لە (منطق)ی مێژوو دەرنەچووە کە لەو پلەیەیدا ، سەرهەڵدانی چەندین رژێمی حوکمڕانی‌کردنی (مطلق)ی ئەوتۆی سەپاند کە لە پاشاندا گۆڕانو بەرەوپێشەوەچوونی کۆمەڵگایانی ئەورووپایان کەوتنە ئەستۆ. سەرهەڵنەدانی ئەو جۆرە رژێمە لە ئیتالیادا ، بە گرنگترین هۆی دواکەوتن و پەرت‌پەرت بوون و بێ‌هێزی‌یەکەی لە رووی ئەو جۆرە دەوڵەتە ئەورووپایی‌یانەدا دادەنرێ کە سەرکەوتووانە

ڕژێمی (مطلق)یان تێدا دامەزێنرابوون .

جا فاشی و نازی یەکان دواکەسانێك بوون کە تەقەلایان دا بیروباوەڕە جمهووری یەت خوازەکەی مەکیاڤیللی پشتگوێ بخەن و خۆیانی لێ لابدەن .

٦- فاشی یەت و نازی یەت :

فاشی یەکانی ئیتالیاو نازی یەکانی ئەڵمانیاش لە بۆچوونی تەنگەبەری خۆیانەوە بایەخیان بە مەکیاڤیللی داو لەبەر ئەو ڕۆشنایی و بۆچوونەدا هەوڵیاندا بیروباوەڕەکانی سەرلەنوێ لە چوارچێوەیەکی تەسکی رووتدا لە قاڵب بدەنەوە ، ئەمە لە کاتێکدا کە شکاندنی ئەو تەوقەی ئالێنرابووە .نیکۆلۆ کۆششێکی زۆرو تێپەڕبوونی ڕۆژگارێکی دوورودرێژی پێویست کردبوو . ئەوەبوو ژمارەیەکی زۆر لە نووسەرانی ئەڵمانیاو ئیتالیا چەندین کتێبی نوێیان دەربارەی مەکیاڤیللی داناکە بە شێوەیەکی نارەوا پێیان لەسەر بیروراکانی سەبارەت بە حوکمی (مطلق) دادەگرت و گشت ئەو لایەنانەیان پشتگوێ دەخست کە پەیوەندی یان بە بارودۆخی کات و شوێنەوە هەبووە . بۆ نموونە مۆسۆلینی وای داناوە گوایە مەزەبی مەکیاڤیللی سەبارەت بە حوکمی زۆردارانە «ئەمرۆش و دوای چوار سەدە هێشتا هەر زیندووە». [٧٧] ستایش کردنی مەکیاڤیللی لە لایەن نازی و فاشی یەکانەوە گەیشتبووە رادەیەك کە هێتلەر کتێبی «میر»ی لەسەر مێزەکەی لەبەر دەستیدا دا نابوو ، دەشوترێ هەموو شەوێك پێش نوستن سەرلەنوێ بەشێکی لێدەخوێندەوە. بەلام مۆسۆلینی لێکۆڵینەوەیەکی دەربارەی «میر» نووسی و دوکتورای پی وەرگرت . ئەو «میر»ی بە «هاوەڵی هەمیشەیی حوکمڕان دادەنا» .

لەگەڵ ئەوەشدا گەلێ نووسەری گەلەکەیان دەرکیان بەوەکرد کە ئەو لەخۆگرتنە نامەوزووعی یەی بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللی لەلایەن نازی یەکانو فاشی یەکانەوە ، بە بارێکی ناشایستەدا کار دەکاتە ناووناوبانگی مەکیاڤیللی ، بۆیە لە رووی ئەم هەلوێستەدا راوەستان و لە سالانی سی یەکاندا کەوتنە روونکردنەوەی ئەو لایەنە گەشانەی بیروراکانی مەکیاڤیللی کە هیچ شتێك لەگەڵ هەلوێستەکانی هێتلەرو موسۆلینیدا کۆی نەدەکردنەوە .

کەم و کووری یەکان

گومانی تێدا نی یە ئەو هۆیانەی پیشانمان دان ، بۆ زڕاندنی ناووناوبانگی هەر رووناکبیرێك لە جیهانداو شێواندنی بیروراکانی سەروزیاد بوون . هەروەکوو دەبێ بوترێ کە ئەوانەی تەنەلای زەفەربردنیان بە مەکیاڤیللی داوە ، دەستیان نەخستۆتە سەر کەم وکووری یە راستەقینەکانو لایەنە لاوازەکانی بیروباوەرەکانی . ئەو پیاوە ، وەك هەریەکێك لە ناودارانی سەردەمی راپەرین و وەك یەکێك لە نەوەی سەردەمی خۆی ، وەنەبێ لە هەموو ئەوکاروبارانەدا کە لێیان دوواوە راستی ی پێکابێ ، بەتایبەتی ئەوێك کە لە دەس بۆبردنی چەند باسێکی ئەوتۆدا پێشەنگ بووە کە لە باسە هەرە ئالۆزەکان بوون .

مەکیاڤیللی لە بیروراکانیدا ئایدۆلۆژیای بورجوازی یەتی گەشەسەندووی زیادەخوازی دەنواند . ئەو لە نووسینەکانیدا ستایشی بازرگانو پیشەدارە دەس رۆیشتووەکانی شارنشینەکانی ئیتالیای دەکردو ناوی بەگەل دەبردن (Popolo)و داوای لە میرەکەی دەکرد بایەخیان پێبداو بارودۆخێکی وەهایان بۆ برەخسێنێ کە بێتە هۆی پەرەپێدانی سوودو مەسلەحەت و خۆشحالی یان . بەلام بۆرجوازی یەتی ئیتالیایی چەر دوای لە دایك بوونە پێش وەختەکەی بەخێرایی لە نەش ونما کردن کەوت و لە پێش سەردەمی مەکیاڤیللی و لە رۆژانی ئەودا ، تووشی تەنگ وچەڵەمەیەکی کاریگەر بوو . لەبەر ئەوە هەر بە لاوازی مایەوەو بۆی نەلوا بێتە ئەو هێزە بەکارەی بتوانێ ئەو ئەرکە گەورانە بەجێ بێنێ کە لە بارودۆخی سەختی ئیتالیادا دەکەوتنە ئەستۆی . بۆیە کارێکی ئاسایی بوو ئەوە لە هەندێ بیرورای سەرگەرمانەی مەکیاڤیللیدا بۆ رژێمی پادشایەتی ی (مطلق) رەنگبداتەوە کە لە راستیدا جۆرە سات وسەودایەکی لەگەڵ ئایدۆلۆژیای دەرەبەگایەتیدا دەگەیاند ، چونکە ئەم رژێمە ئەگەرچی دژی بەرەڵلایی دەرەبەگایەتی دەوەستا ، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا هەر شێوەیەکی بالاتری لە رژێمی سیاسی ی دەرەبەگایەتی پێکدەهێنا ، هەروەکوو لەو جۆرە حوکمرانی کردنە هێشتا لە سەردەمی مەکیاڤیللیدا ، لایەنە چاکەکانی خۆی لە دەس

نەدابوون . بۆیە ئەو دووفاقی‌و ئەم‌بەرو ئەوبەرکردنەی مەکیاڤیللی لە نێوان رژێمی کۆماری‌و پادشایەتی‌ی (مطلق)دا ، لەبەر رۆشنایی ئەوەدا نەبێ کە باسمان‌کرد ناتوانرێ لێکبدرێتەوە . ئینجا هەر ئەم باری‌سەرنجەیە کە دوژمنایەتی کردنیان بەرامبەر بە دیموکراتی‌یەت‌و سڵ‌کردنەوەیان لە جەماوەر بۆ لێکدەداتەوە کە بە رای ئەو وەبە ئاسانی جڵەو بۆ سەرکێشی شل دەکاءو ناوبانی بە «بۆرەپیاو» یا بە «رەشۆکی–plobs» دەبرد . بگرە ئەو لە نێوان هەڵسەنگاندنی هەندێ لەو راپەرینە جەماوەری‌یانەوەی لە ئیتالیادا روویان‌داوە، هەڵوێستێکی دوژمنانەی (ئاشکرای) بەرامبەر دەربڕیون‌و لە ئاکامیدا وا کەوتۆتەوە کە مەکیاڤیللی لە گشت کتێبەکانیدا رووی قسە بکاتە میرەکان‌و دەسەڵاتداران‌و برادەرە روونا کبیرەکانی‌و بۆ ئەوان بنووسێ نەك بۆ جەماوەر . (۷۸)

لێرەدا پێویستە ئیشارەت بە دوو راستی بدەین . یەکەمیان ئەوەیە : «ئەو گەلەی مەکیاڤیللی بە جۆش‌وخرۆشەوە پارێزگاری‌ی لێدەکرد ، لەو وەختەدا بریتی بوو لە سێ هەزارو دوو سەد کەس لە ناو نەوەد هەزار کەسدا کە ژمارەی خەڵکی فلۆرنسایان پێکدەهێنا» . (۷۹)

دووەمیشیان ئەوەیە کە مەکیاڤیللی خۆی لەرووی کۆمەلاّیەتی‌یەوە یەکێك نەبوو لەوان ، بەلاّم دەیزانی چ دەورێکی گەورە لە گۆڕینی کۆمەڵدا دەگێرن . ئەمە جگە لەوەی ئەو پەیوەندی‌یەی لەگەڵ سۆدیرینی‌دا هەیبوو کە یەکێك بوو لە دەستەی بورجوازی‌یەتی گەشەسەندووی فلۆرنسا ، کاری خۆی دەکردە سەر ئەو هەڵوێستەی بەرامبەریان .

هەروەها مەکیاڤیللی سەبارەت بە نیازخراپی‌ی ئادەمیزاد رایەکی هێجگار بەرچاوتاریکانەی هەبوو . لای ئەو خۆپەرستی بە باری چاك‌و خراپدا لەهەر شوێن‌و کاتێکدا بێ ، هەڵس‌و کەوتی مرۆڤ هەڵدەسوورێنێ . ئەو ئەگەرچی دانی بەوەدا دەنا کە گۆڕینی رژێم بۆی هەیە کاربکاتە سەر باری سایکۆلۆژی‌ی مرۆڤ ، بەلاّم ئەوە بە رای ئەو لە ئەنجامی ئەو یاسا نوێ‌یانەدا پێکدێ کە ئامانجی رادەدانان بێ بۆ زیادەخوازی لە لای خەڵکەکە .

مەکیاڤیللی لە کۆڕی لێکۆڵینەوەی مێژوویدا گەلێ هەنگاوی گرنگی نا ، بەلاّم لەگەڵ ئەوەشدا خاوەنی بۆچوونێکی مێژوویی سەراپایی نەبوو . بۆیە بۆ نموونە لە وزەیدا

نەبوو لە گۆڕانی مێژوویی لە پلەیەکەوە بۆ پلەیەکی تر تێ بگاو بەلای ئەوەوە ئەو رابوردووەی راستی یەکانی لە دووتوێی کتێبەکانی مێژوو دەردەکێشان ، تا رادەیەکی زۆر لەو حازرە دەچوو کە تیایدا دەژیاو دەیناسی . ئیتر لێرەوە مەکیاڤیللی ئەو رایەی لا پەیدا بوو گوایە مێژوو جۆرە زنجیرەیەك تاقیکردنەوەی ئەوتۆیە کە دەشێ لە تێگەیشتنی تەبیعەتی ئادەمیزاددا بە شێوەیەکی چاکتر یاریدەی مرۆڤی دانا بدا وەك لەوەی تەنیا پشت بە تاقیکردنەوەو یادگارەکانی شەخسی خۆی بەستێ .

بەهەر حاڵ ئەم لایەنە کوورانەی بیروباوەری مەکیاڤیللی وەك رووناکبیرێکی گەورە ، لە بایەخی کەم ناکەنەوە،بەتایبەتی ئەگەر لە چوارچێوەی کات و شوێن و هۆیە راستەقینەکانیاندا ، نەك رووکەشی یەکانیان ، بە شێوەیەکی دروست هەڵسەنگێنرێن . بۆ نموونە ئەگەرچی هەڵوێستە بەرچلو تاریکی یەکەی بەرامبەر سایکۆلۆژیای مرۆڤ هیچ بیانوویەکی بۆ نابینرێتەوە ، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا ئەو راستی یە ناسرێتەوە کە ئامانجی مەکیاڤیللی خولقاندنی هاوولاتی یەکی ئیتالیایی نوێی نزیك لە کاملی یەوە بوو. هەروەکوو ئەگەرچی هەڵوێستی بەرامبەر بە جەماوەر (سلبی) بوو . بە تایبەتی لە «میرەدا» ، بەلام لە «دەمەتەقێ»دا گەلێ بیروڕای گرنگ و نوێی لە چاو ئەو سەردەمەدا دەربارەیان پێشکەش کردوە . بە رای ئەو «خەڵکە رەشۆکی یەکەو میرەکان تەواو چون یەکن ، خۆ ئەگەر لە سەرمان پێویست بێ لایەکیان زیاتر لەوی تریان پەسند بکەین ئەوا گومانی تێدا نی یە کە تای خەڵکە رەشۆکی یەکە زاڵ دەبێ . بەلام ئەمە بەندی رادەی زۆرو کەمی ی رێزگرتنیان لەو یاسایانە دەبێ کە هەردوو لاله سایەیدا دەژین». هەروەها لە وتەکانی : «گومانی تێدا نی یە کە بەهانەیەکی بەهێز هەیەو خەڵکی وا لێدەکا دەنگی گەل بە دەنگی خودا بشوبهێنن ، چونکە رای گشتی لە بەڵگەو نیشانداندا هێجگار وردکارە ، بۆیە لەوە دەچێ هێزێکی نادیار پێشەکی گەل لە هەر خێرو شەرێك ئاگادار بکا کە لە داهاتوودا تووشیان دێ».

هەروەها یەکێکی تر لە وتەکانی : «زۆر رووداو ئەوەشیان دەرخستوە کە خەڵکە رەشۆکی یەکە لە مەسەلەی هەڵبژاردنی کاربەدەستان و ناسینیاندا لە میر چاکترن . چونکە بە هیچ کلۆجێ ناتوانرێ گەل بەوە قایل بکرێ کەسێك بۆ ئەم جۆرە پایەو پلانە

هەڵبژێردرێ کە بە داوێن‌پیسی‌و ڕەوشت‌و ڕەفتاری گەندەڵ ناسرابێ ، لە کاتێکدا میر ڕەنگە قایل بی‌و بگرە زۆر جار بەم جۆرە دامەزراندنە قایل دەبێ»(دەمەتەقێ-کتێبی یەکەم-٥٨).

لە هەموو حاڵێکدا پێویستە ئیشارەت بەوە بدەین کە لە حوکمدان بەسەر کەم‌وکووری‌یەکانی مەکیاڤیللیدا ، وەك ڕۆتینبۆرگ بە هەقیانەت سەرنجی داوەتێ ، نابێ «لە کەشکەلانی سەدەی بیستەمەوە» بڕوانرێتە بیروباوەڕە سیاسی‌و کۆمەڵایەتی‌یەکانی «بەڵکوو دەبێ لە ناو شوورەی قەڵاکانی دەرەبەگەکانی سەدەی شازدەیەمەوە بێ .[٨٠] چونکە مەکیاڤیللی سەرتاپای لە قوری سەردەمی خۆی دروست‌کراوەو زانیاری‌یە سیاسی‌یەکەشی ، فەلسەفەی ڕۆژگاری خۆی دەنوێنێ کە تەقەلای دامەزراندنی پادشایەتی‌یەکی نیشتمانی‌ی (مطلق)ی دەدا».[٨١]

دواجار ئەو کەم‌وکووری‌یانەی مەکیاڤیللی‌و هی تریش ، لە ڕاستیدا سووکە کەم‌وکوورین ، ، با چاکتر وایە بڵێین لە پاڵ ئەو هەموو لایەنە چاکانەی بۆ چوونە فیکری‌یە قووڵەکانیدا ، ئاسایین .

چەند بۆچوونێکی ئایدۆلۆژیایی‌تر

تا ئیستا باسی زۆر لایەنی سیاسی‌و کۆمەڵایەتی‌ی بیروراکانی مەکیاڤیللیان کرد ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا گەلێ مەسەلەی گرنگی‌تر ماون کە بۆ ئەوەی وێنەی نیکۆلۆ وەك ڕووناکبیرێکی لێهاتوو لە زەینی خوێنەرو خاوەن مەبەستدا ناتەواو نەبێ ، دەهێنێ بە نیشاندانێکی خێرا پێش‌چاویان بخەین . لێرەدا چاکتر وایە بە شێوەیەکی تایبەتی ئەو دەورەی دوویات بکەینەوە کە لە پێشخستنی زانیاری‌ی مێژوودا گێراویتی .

مێژوو سەرلیستەی ئەو زانیاری‌یە مرۆڤایەتی‌یانەیە کە بیروباوەڕی سەردەمی ڕاپەڕین کاری تێکردن . چونکە بایەخدان بە ژیاندنەوەی کەلەپووری کۆن خۆی لە خۆیدا بریتی بوو لە ئاراستەکردنی ڕۆشنایی بۆ سەر چەندین لاپەڕەی نەزانراو لە مێژووی سیاسی‌و ڕۆشنبیری‌و کۆمەڵایەتی‌و تەنانەت ئابووری‌ی ئەورووپا لە سەردەمی

رۆمانەکان و گریکەکاندا. هەروەکوو دەس کرا بە بایەخدان بە شوێنەوارە کۆنەکانی رۆژهەلاتیش. بۆیە سەرهەلدانی «Epigraphy – لێکۆلینەوەی نەخش و نیگارو هەلکۆلراوە کۆنەکان» وەك شێوازێکی گرنگ لە شێوازەکانی مێژووی کۆن، راستەو خۆ بە سەردەمی راپەرینەوە دەبەسترێتەوە. بەلام کار تەنیا بەم لایەنە گرنگانەوە نەوەستا، بەلکوو جۆرە گۆرانێکیش بەسەر شێوەی لێکۆلینەوەی مێژوویی و بەسەر باری سەرنجی مێژوونووساندا سەبارەت بە رووداوو شوێنی تاکە کەس تیایدا، داهات. بۆ نموونە سەرنجێکی رەخنەگرانە دەربارەی سەرچاوەو لێکۆلینەوە مێژوویی بە نوسراوەکان پەیدابوو، بە جۆرێکی کۆششکارانە لە پەردەلادانی سەر رووی ئەو لاوازی یە زۆرانەدا کە لێکۆلینەوەو لێکدانەوە مێژوویی یەکان لە سەردەمەکانی پێشتردا تووشی بووبوون و لە سەلماندنی چەندین راستی ی مێژوویی گرنگی ئەوتۆدا کە لە لای خۆیانەوە بوونە هۆی ریسواکردنی فیکری دەرەبەگایەتی – کلێسەیی، بەشداری ی کرد. هەروەها لە سەردەمی راپەریندا بۆ یەکەمجار مێژوو بەسەر کۆن و ناوەندو نوێدا دابەش کراو هەر لەو سەردەمەشدا گەلێ لێکۆلینەوەی مێژوویی لە بابەتێکی تازە پەیدابوون کە بە بارێکی رێك و پێکی یەکگرتوودا بایەخیان بە کارەساتەکانی نیشتمان دەداو بە جۆرێکی گونجاو لەگەل هەستی نەتەوایەتی و نیشتمانیدا کە لەسەر هەلداندا بوون، کارە پر لە شانازی یەکانی رابوردوویان دەهێنایەوە یاد. بۆ نموونە گویکاردینی (١٤٨٣–١٥٤٠) یەکەم مێژوونووس بوو لە چوارچێوەیەکی پتەودا لە مێژووی ئیتالیای کۆلی یەوە، بە پێچەوانەی مێژوونووسانی پێشترەوە کە وەها راهاتبوون بە جیاجیا لە حکوومەت و ناوچە جۆراوجۆرەکانی بکۆلنەوە. ئینجا هەر بە هاندانی هەستی نەتەوایەتی، مێژوونووسە تازەکان کەوتنە گەران بە دوای چارەسەردا بە کردار بۆ گیروگرفتە سیاسی یەکانی کۆمەلگاکانیان و تەقەلادانی زانینی هۆیە راستەقینەکانی رووداوە مێژوویی یەکان. بەم پێیە ئەوان کاریگەری ی «هێزە میتافیزیکی یە» کانیان لە خولقاندن و بریاردان لەسەر چارەنووسی کارەسات رەتکردەوەو دەستیان کردە کۆلینەوە لە دەوری تاکە کەسی هوشیار (سەرکردەو کەسانی مێژوویی بەناوبانگ) لە رەوتی رووداوەکاندا. بەلام تەنیا ژمارەیەکی زۆر کەم لە مێژوونووسانی سەردەمی

راپەڕین توانی‌یان لەم رادەی لێکدانەوە براگماتی‌یانەیەی مێژوو تێپەڕ بکەن ، **چونکە** پوختەی کاری زۆربەیان بریتی بوو لە گەڕان بە دوای ئەو **هۆیە (منطق) یانەدا کە** سەرکردە سیاسی‌یەکان هەڵدەسووڕێنن .

مەکیاڤیللی لەم کۆرەشدا قووڵ‌بوونەوەیەکی زیاتری لە کەسانی‌تر سەلماندو بیروراکانی دەورێکی گرنگیان لە پێشخستنی لێکۆڵینەوەی مێژوویی‌و تیوری‌یەکانیدا گێرا . چونکە ئەو لە لێکۆڵینەوەکانیدا لە سنووری لێکدانەوەی براگماتی‌یانەی مێژوو چوو بەودیوداو بە سەرنجێکی واقعی‌یانەی هەڵقولاو لە تاقیکردنەوەو شیکردنەوەوە . نەك لە لاهووت‌و تیوری‌ی ماف خواوەندی‌یەوە لە حوکمڕانی‌کردندا . روانی‌یە دەوڵەت‌و یاساکانی‌و باوەڕیشی بە حەتمی‌یەتی رووداوە مێژوویی‌یەکان‌و بە پەیوەندی لە نێوانیاندا هێنا ، بەبێ گوێدانە ئیرادەی ئەوانەی تیایاندا بەشدار دەبن . هەروەکوو گەیشتە ئەو رایەی کە بەیەکدادانی سیاسی بزوێنەری بنچینەیی مێژووەو بەیەکدادانەکەش بە زۆری-وەك لە کتێبەکانیدا باسی کردوە شێوەیەکی کۆمەلایەتی‌و چینایەتی وەردەگرێ ، لەبەر ئەو ناکۆکی‌یە بنچ‌داکوتاوەی لە نێوان سوودو مەسڵەحەتی گەل‌و چینە موڵکدارەکاندا هەیە . بۆ نموونە لە کتێبە گەورەکەیدا «مێژووی فلۆرنسا» بە درێژایی کاروانی مێژووی ئیتالیا شوێن‌پێی خەباتی نێوان جەماوەرو ئەرستۆکراتی‌یەکان هەڵدەگرێ . لێرەوە ، واتە لە نێوان گەڕانی‌یەوە بە دوای هۆیە بزوێنەرەکانی رووداوە مێژوویی‌کانداو بەبێ گوێدانە ئیرادەی رووتی کەسان ، مەکیاڤیللی لە مێژوونووسەکانی سەردەمی راپەڕینی تێپەڕاندو پێشیان کەوت . خۆ ئەگەر زانیمان کە مەکیاڤیللی وەك سیاسی‌یەك دەربارەی مێژووی نووسیوە نەك وەك مێژوو نووسێك ، ئەوا ئەم کارەی بایەخێکی گەورەتر وەردەگرێ ، چونکە ئەو وەهای لە مێژوو دەخواست خزمەتی سیاسەت وەك زانیاری‌یەك بکا ، بۆیە ئەو بەو بارەدا بایەخی بە گێڕانەوەی رووداوەکان داوە کە دەرس‌و بیرو باوەڕی لێ‌هەڵهێنجێ . (٨٦)

مەکیاڤیللی گەلێ بیروڕای سیاسی‌و کۆمەلایەتی‌ی بەنرخی‌تری لە بارەی یاساو دیموکراتی‌یەت‌و لە بارەی سیاسی‌یەکانەوە چ لە سەرکەوتن‌و چ لە ژێرکەوتنداو دەوری بەخت لە دەستنیشانکردنی چارەنووسی کارەسات‌و کەسان‌و هی تری لەم بابەتە هەن .

ئەو لە هەموو لێکۆڵینەوەکانیدا هەولدەدا بە دیوی ئەودیوی نهێنیەکانو شتە نەبینراوەکاندا شۆڕ بێتەوەو لە زۆربەی جاریشدا دەگاتە بنەوەیانو شتی نوێو چاك لەگەڵ خۆیدا دێنێتەوە . جا داخۆ هیچ دەربڕینێك لەوە قووڵترو وردترو واقیعی تر هەیە وەختێ لە «هونەری جەنگ»دا لە سەرکەوتن و ژێرکەوتن دەدوێو دەڵێ : «سەرکەوتن شوێنەواری ژێرکەوتووترین کردار دەسڕێتەوە ، لە کاتێکدا ژێرکەوتن ڕێك وپێکترین نەخشەو پلان لە بار دەباە.

بەم جۆرە نیکۆلۆ لە زۆر شتدا لە کەسانی تر جودا بوو . هەروەکوو دوا شاکرداری ئەو تاقیکردنەوە گەورەیە بوو لە ژیانیدا کە سەرکەوتووانە بردی یە سەرو بووە بەڵگەیەکی لەرووخەری رەسەن بۆ هەڵسەنگاندنی کە زۆر بە داخەوە لە لایەن مێژوونووسانەوە هەقی خۆی نەدراوەتێ . [٨٣]

تاقیکردنەوەکە

مەکیاڤیللی وەختێ ولاتەکەی تووشی پەلاماردانێکی نوێی بێگانە بوو ، تەمەنی لە پەنجاو پێنج تێپەری کردبوو . لە بیستەکانی سەدەی شازدەیەمدا جەنگەکانی ئیتالیا (١٤٩٤-١٥٥٩) کە لە نێوان ئیسپانیاو ئیتالیادا دەکران ، بە سەرهەڵدانی پادشای زیادەخوازی ئیسپانیایی شارلی یەکەم کە چاوی بڕیبووە دامەزراندنی ئیمپراتورێتێکی مەسیحیانەی یەکگرتوو ، چوونە پلەیەکی سەختەوەو پاپاو فلۆرنسایی یەکان ناچاربوون بۆ بەرگرتن لەو مەترسی یەی بەر دەرگای پێ گرتبوون ، دەس بخەنە ناو دەستی فەرەنسایی یەکانەوە . بەلام فەرەنسایی یەکان لەو شەرە یەکلایی کەرەوەیەدا کە لە شوباتی ١٥٢٥دا ڕوویدا ، لە بەردەم لەشکری ئیسپانیادا خۆیان ڕانەگرتو فرانسۆی یەکەمی پادشای فەرەنسا لە لایەن هێزەکانی ئیسپانیاوە بەدیل گیراو بەوە دەرگای خاکی ئیتالیا لە بەردەم ئەو هێزانەدا کەوتە سەرپشت . جا ئالەم وەختە ناسکەدا ژمارەیەکی کەم لە دڵسۆزترین نیشتمانپەروەرانی ئیتالیا ، رێگای بەرگری کردنیان بۆ پارێزگاری کردن لە کەرامەتی ولاتەکەیان هەڵبژارد کە مەکیاڤیللی یەکێك بوو لە هەرە دیارترینی ئەو قارەمانانە .

ئێستە هەڵوێستە جۆراوجۆرەکانی مەکیاڤیللی لەو ڕۆژە سەختانەدا . شایەنی بۆ دەدەن کە چ نیشتمانپەروەرێکی ڕاستگۆو ئازایەکی دەگمەن بووە . چونکە لە کاتێکدا کە دوودڵی زەفەری بە دەروونی زۆربە دەبردو لە گەڵیاندا پاپا خۆیشی . مەکیاڤیللی بەردەوام گڵپەیەك بوو لە جۆش‌وخرۆش‌و پێ‌ی لەسەر پێویستی‌ی بەرگری‌کردن دادەگرت‌و پاپا کلیمەنتی حەوتەمی هاندەدا کە ئەرکی پڕ لە شەرافەتمەندی‌ی خۆی بەجێ‌بێنێ . هەروەکوو کەوتە هات‌و چۆکردن لەم لا بۆ ئەو لاو لەم شوێن بۆ ئەو شوێن‌و نووسینی نامەی یەك بە دوای یەکداو پەیوەندی‌کردن بە کاربەدەستانەوەو هەوڵدانی قایل‌کردنیان بە بێ بێزاربوون یا بێ ئەوەی نەخۆشی‌یەکەی ڕێگەی پێ بگرێ . بەڵێ..وەك خۆی وتوویە . هەموو شتێکی فەرامۆش کردوەو تەنیا بیری لە یەك شت کردۆتەوە : «ڕزگار کردنی وڵات‌و زامنکردنی سەربەستی‌یەکەی». [٨٤] هەر لەو ڕۆژانەشدا دوو پرۆژەی خستە بەردەم پاپا . یەکەمیان دەربارەی قەڵابەندکردنی فلۆرنساو دووەمیشیان دامەزراندنی سوپایەکی میللی لە تۆسکانیاو ناوچەکانی سەر بەپاپادا .

چەندە مەترسی‌یەکە زیاتر نزیك ببوایەتەوە چالاکی‌و بێ‌ئارامی لای نیکۆلۆ پتر پەرەی دەسەند . کەوتە بەسەرکردنەوەی دۆست‌و برادەرانی‌و پرس‌و ڕاکردن بە ڕووناکبیران . هەروەکوو بەوپەڕی چالاکی‌یەوەو بەبێ ئەوەی بە هۆی هەڵوێستی بەزیوانەی زماندرێژەکانی پێشووەوە ساردوسڕی ڕووی تێ‌بکا . بەشداری‌ی بەهێزکردنی قایمکاری‌ی فلۆرنسای دەکرد . لەو ڕۆژانە لە کاتێکدا زۆربەی ئەو کەسانە بۆ خۆدەربازکردن مەسەلەکەیان بە وەزعی فەرەنساوە دەبەستەوە . مەکیاڤیللی زۆر ئەروو ڕای خۆی دەربڕیو وتی : «من باوەڕم وایە ئەرکی سەرشانمانە کە بەبێ چاوەڕوانکردنی بڕیاری فەرەنساو بەبێ هیچ دواکەوتنێك ئێمە خۆمان پڕچەك بکەین». [٨٥]

نیکۆلۆ بە هەموو ئەو شتانەوە نەوەستا . بەڵکوو پرۆگرامێکی گونجاوی لەگەڵ پێداویستی‌یەکانی ئەو وەختەدا دانا «کە دەبوو بڕیاری ئازایانەی نائاسایی‌و سەیری تێدا بدرێ». [٨٦] ئیرەدا بە دڵسۆزی‌یەوەو بەبێ هیچ مەرایی کردنێك بە دوای ئەو «بیرە

نوێیەدا کەوتە گەران کە ئەو ئەرکە گرنگ‌و پیرۆزو سەختە بگرێتە ئەستۆو ەهەم بۆ دۆست‌و هەم بۆ دوژمنانی دەربخا کە ئیتالیا بۆ پارێزگاریکردن لە سەربلندیی خۆی لەوپەری ئامادەبووندایە . تەنانەت پاپا خۆی دانی بە ئازایەتی نەخشەکەی مەکیاڤیللیدا ناو کەچی دوودڵیەکەی‌و چەند هۆیەکی‌تر ، نەیانهێشت بریاری بیرای‌ببر بدا .

لەگەڵ ئەوەشدا گشت ئەمانە ورەیان بە رۆڵەی بەوەفای ئیتالیا بەرنەدا ، نیشتمان لەمەترسیدایەو ەئەو لەسەری پێویستە تەواوی خودی خۆی پی‌بەخشی‌ە ، بەلام گەلحۆیی حوکمرانەکان‌و راراییو کورت‌بینی‌یان بووە هۆی نەچوونە بەر مەیدان . بۆ وێنە لە کاتێکدا ئیسپانیای دوژمن لەولاوە هەلی لە دەس خۆی نەدەداو بە خاکی ئیتالیادا بەرەو پێش ملی دەناو پێشەنگەکانی لە فلۆرنسا نزیك دەبوونەوە ، ترس‌وسام زەفەری بە دڵی نیکۆلۆی ئازا نەدەبرد ، بەڵکوو دەستیکردە دانانی نەخشەیەکی ئازایانەی نوێ کە بریتی بوو لە هێرش‌بردنێکی خێرا بۆ سەر ناپولی‌و بەدیل‌گرتنی جێگری پادشای ئیسپانیا لە شارەکەداو چەککردنی دەست‌وپێوەندو لایەنگرانی‌و ئینجا لەوێوە تەنگ بە ئیسپانیایی‌یەکان هەڵبچنرێ . بەلام پاپا ئەم پرۆژەیەشی رەتکردەوەو ئەوەبوو لە دوایدا زۆر کەوت لەسەری ، چونکە بۆمبیۆ کالۆنای دوژمنی بە یاریدەی سەربازە ئیسپانیایی‌یەکان کە ڤاتیکانیان تالان کرد ، چووە ناو رۆماوەو کلیمەنتی حەوتەمیش زۆر بە زەحمەت توانی خۆی دەرباز بکا . ئیتر ئەوە دوا هەنگاوی رێگاخۆشکردنی بوو بۆ ژێرکەوتنە کوشندەکەی سالی دوایی‌تر .

مەکیاڤیللی بەوەش هەر کۆڵی نەدیا ، لە کاتێکدا کەسانی تر پاشەکشەیان لێدەکردو خۆیانیان لە بازاری کۆیلەفرۆشیدا بە نرخێکی هەرزان هەراج دەکرد ، ئەو رابوردووی پر لە جەخارو پیرێتی‌و نەخۆشی‌و خاووخێزانی فەرامۆش کردن‌و بە جۆش‌وخرۆشی لاوی‌یەوە لە نێوان فلۆرنساو کۆری شەرداکەوتە هاتن‌و چوون‌و پەیوەندی بەم‌و بەوەوە دەکردو هانی دەداین‌و نامە لە دوای نامەی بۆ برادەرانی‌و خاوەن بیرورا دەنووسی‌و لە هەموو ئەو کردارانەشیدا سوور بوو لەسەر وتەکەی خۆی : نیشتمان لە مەترسیدایەو دەبێ تەواوی خودی خۆی پی‌بەخشی—خەباتکردن تا دواهەناسەو قەت کۆڵنەدان ! . ەگەردەلوولەکە سەرکێشانە هەڵی‌کردوە ، بەلام کەشتی‌یەکە دەبێ زەریا

بدانه پێش». نیکۆلۆ . له وەختێکدا که لەشکری دوژمن نزیك دەبووەوەو هەر نزیك دەبووەوە . بەم شێوە دڵگیرە واقیعی حاڵی دەنواندو هەڵوێستی خۆی دەردەبڕی.[87] خۆ ئەگەر هیچ دەرفەتێکیش له بەردەم ئیتالیاییەکاندا نەما . ئەوا لەسەریان پێویستە وەك پیاوی لەسەر دادەگرت- بەسەر بەرزییەوە روو له ئاشتی بکەن . نەك بە خۆبەدەستەوەدانێکی زەلیلانەوە . ئینجا لێرەشدا هەمدیسان دەبێ میرێکی نوێ لە کایەدا بێ که بزانێ چۆن شەڕ یا ئاشتی هەڵدەبژێرێ . لەمەوە بە ئاشکرا دەردەکەوێ که مەکیاڤیللی وەك روونا کبیرێکی رەسەن تیۆری‌و کردارپیکردنی پێکەوە بەند کردوون . چونکە گشت کردارو رەفتارەکانی رۆژانی ئەو ئاقیکردنەوە سەختەی ، لەگەڵ گرنگترینی ئەو بیرورایانەیدا دەگونجێن که له دوابەشی «میر»دا وتراون‌و بەگەرمی هانی «ئازادکردنی ئیتالیا لە وەحشییەکان» دەدەن‌و هیوایەکی دڵسۆزانە دەخوازن که «خودا یەکێك بۆ رزگارکردنی تەرخان بکا»(میر- بەشی بیست‌و شەشەم).

مەکیاڤیللی ئابەم جۆرە بوو . هەروەکوو تا دوایش هەر بەم جۆرە مایەوە . له رۆژانێکدا که هاوتا کانی شەوانیان لەسەر مێزی خواردنەوە بەسەر دەبردو «بیتا کازی»و «رووخاندنیان» له هەوادا دەسازاندو پیشەیان گومان کردن بوو له هەڵوێستی دڵسۆزترین‌و بەشەرەفترین کەسێك له ریزی خەڵکەکەدا . مەکیاڤیللی رووبەرووی مەرگ دەوەستایەوەو له پێناوی ئیتالیادا بیروهۆشی خۆی ئاگر دەداو جەستەی خۆی دەپرووکاند . چونکە لەو خۆشەویستییەیدا بەرامبەری دڵسۆز بوو . بۆیە هەر لەو ساتانەدا بەهرەی بلیمەتییەکەی . ئەو وتە بەناوبانگەی لێوەشایەوە که دەڵێ :

خۆشەویستیم بۆ گیانی خۆم له خوار خۆشەویستیمەوەیە بۆ نیشتمانەکەم.[88]

چالاکی‌و کۆششی ئەو «پێغەمبەرە بێدەسەلاتە»و[89] ئەوانەی له دڵسۆزیدا هاوشانی بوون . بەفیڕۆ چوو . رۆما خۆی بەدەستەوەداو نیکۆلۆش دوای ئەوەی بە دڵسۆزییەوە ئەرکی سەرشانی خۆی بەجێ هێنا . هیچ چارێکی نەماگەرانەوە نەبێ بۆ گوندەکەی . تا دوا رۆژانی تەمەنی تێدا بەسەر بەری‌و[90] بەڵو هەڵوێستە نەگۆڕو ئاشکراو دووڕەی له مەڕانی‌کردن‌و لاف‌لێدان‌و بەو چالاکییە له رادە بەدەرەی له سەخترین‌و ستەمترین وەزعدا . جارێکی تر بیسەلمێنێ که نیکۆلۆ دی بیرناردۆ مەکیاڤیللی کێیەو

کێ نی یه .

بەڵام ئەی ئاخۆ هەڵوێستی ئەو حەسوودیپیێبەرە بێبابەخانەی مەکیافیللی کە لە بەرزایییەوە دەیانڕوانییە وەزعەکە بۆ ئەوەی لە ساتی خۆیدا بدەنە پاڵ لایەنی سەرکەوتوو لەم ڕووەوە چۆن بوو ؟!. ئەوانە سەبارەت بە هەڵوێستەکانی ئەم نیشتمانپەروەرە ڕەسەنە ، بە گیانێکی هەلپەرستانەی نامەردانەوە کەوتنە بڵاوکردنەوەی گومانێکی نابەجێو هەوڵیان دەدا لەو وەزیفەیە دوور بخرێتەوە کە پێش کارەساتەکانی دوایین بە دەستەوە بوو بیدرێتێ .

هەروەها پرسیارێکی تریش بە ئیلحاحەوە خۆی دەسەپێنێو دەڵێ : ئەگەر ئەمە ڕەوتی مەکیافیللیو بلیمەتییەکەی بووبێ ، چۆن دەشێ ئەقڵیان بیگرێ کە گوایە جەنابی مەوزوعیبەت خوازەکان لە خواپیاوان ، تێی نەگەیشتوونەوەك پێویستە بۆیان هەڵنەسەنگێنراوە ؟. بەڵام ئاخۆ مەسەلە وەها بووە ؟!.

باڵاترین هەڵسەنگاندن

یەکێك لە یاسا هەرە گەشەکانی ژیان ئەوەیە کە ناتوانرێ ڕاستی بۆ هەتایە حەشار بدرێو کاریش لەگەڵ مەکیافیللیدا هەر وەها کەوتەوە . هەموو ئەو کۆششو تەقەلادانی شێواندنەی کران ، هەر لە سەرەتاوە لەوە دەستەوەستانتر بوون کە بتوانن ڕووی ڕاستەقینەی ئەم ڕووناکبیرە لەو فەیلەسووفو زاناو خەڵکە مەوزوعیبەتخوازە حەشار بدەن کە نووسینەکانی ئەویان خوێندبووەوە . لە ڕاستیشدا کەم ڕووی داوە ڕووناکبیرێکی گەورە ناوی مەکیافیللیی بردبێو مەدحوستایشی نەکردبێ . بۆ نموونە فەیلەسووفو زاناو کارگێڕی ناسراوی دەوڵەت فرانسیس بیکۆنی ئینگلیزی (١٥٦١-١٦٢٦)، بە وردی کتێبەکانی مەکیافیللیی خوێندوونەتەوەو لە ڕێیازە (أستقرائی) یەکەیدا ، کەوتۆتە ژێر کاری ئەو بیرورایانەوەی تیایاندا پێش‌چاوی کەوتوونو بە تەواوی لە بابەتێکی نوێ بوون . [٩١] هەروەکوو بیکۆن یەکەم کەس بووە دەرکی بەوە کردوە کە مەکیافیللی بە جۆرێك لە کەسان دواوە وەك لە واقیعدا هەن . نەك وەك لە خەیاڵدا هەنو لەم بارەیەوە نووسیویە دەڵێ .

«ئیمە دەبێ سوپاسی مەکیاڤیللی و گشت نووسەرانی وەك ئەو بکەین کە راست و رەوانو بەبێ دروستکاری ، وێنەی کردارو رەفتاری خەڵکەکەیان بە باری ئاساییدا نواندوە نەك بەو بارەدا کە دەبێ[92] هەبێ».

هەروەها لە گەرمەی شالاوی بەرپەرچدانەوەی مەکیاڤیللیدا،[93] ژمارەیەك لە نووسەران لە بیروباوەرەکانی دواونو زۆر بە رێزلێنانەوە هەڵیانسەنگاندوون . بۆ نموونە لیپسۆس لە کتێبەکەیدا «کتێبە سیاسیەکان» کە لەساڵی ١٥٩٠دا بلاوی کردۆتەوە ، بیروباوەرەکانی مەکیاڤیللی ی دەربارەی ئایینو سیاسەتو دەوڵەت نیشانداون . لەساڵی (١٦١٣) شدا ك . شۆپێ لە بیرورا کانی مەکیاڤیللی سەبارەت بە پێویستی ی جیاکردنەوەی کاروباری سیاسەت لە چاکەکاری دواوە . دوای ئەویش بە بیست ساڵ جبرائیل نۆدێ باسی رێبازی سیاسی ی مەکیاڤیللی کردوەو رووونی کردۆتەوە کە ئەو بە دوای میرێکی شەرانیدا نەگەڕاوە ، بەڵکوو وێڵی دوای حوکمرانێکی سەرکەوتووی لە بابەتێکی نوێ ی ئەوتۆ بووە کە نیشتمان پێویستی پێی بووە.[94]

هەروەها دیکارتی فەیلەسووفو زانای ناسراوی ماتماتیك (١٥٩٦-١٦٥٠) یەکێکە لە یەکەمینی ئەو رووناکبیرانەی مەکیاڤیللی کاری تێکروونو ئەو رایەشی سەبارەت بە کردارە عادیلانەکانی حوکمران لە رژێمێکی (مطلق)ی کراوەدا دابڕشتوە ، بە تەئسیری بیروباوەرەکانی مەکیاڤیللی بووە . ئەم پێش فەیلەسووفی ئینگلیزی تۆماس هۆبس (١٥٨٨-١٦٧٩) بە ماوەیەکی زۆر ، گەیشتە دەستنیشانکردنی دەوری خۆپەرستیو زیادەخوازی ی تاکە کەسیو حەزکردنیو پارێزگاری کردن لە خودی خۆی لە مەسەلەی دامەزراندنی هەر حکوومەتێکداو[95] ئەوە جێ پەنجەی بە رووی فیکری ئەو فەیلەسووفە ئینگلیزیەوە دیارو ئاشکرایە . جۆن لووکیش (١٦٣٢-١٧٠٤) فەیلەسووفێکی ئینگلیزی ی ترەو هەندێ لە بیروباوەرەکانی مەکیاڤیللی کاریان تێکردوە . خۆ ئەگەر هەڵوێستی ئەدەبی ئینگلیزی بەرامبەر بە نیکۆلۆو زراندنی ناوی بە فراوانی لە ئینگلتەرەدا بێنەوە یاد ، تێدەگەین کە هەڵسەنگاندنەکانی ئەو فەیلەسووفانەی بە سەرنجی وردو تیژیان ، پەنجەیان ناوەتە سەر

گیانی نووسینەکانی مەکیاڤیللی و گشت ئەو ئامانجە دوورانەی تیایاندا وترابوون ، چ بایەخێکی گەورەیان هەبووە .

هەروەها دیارترینی فەیلەسووف و رووناکبیرانی سەردەمی راپەڕین و بزووتنی گیانی نەتەوەیی ئەوروپایی ستایشیان کردوە ، لەوانە نووسەرو مێژوونووس و فەیلەسووفی فەرەنسایی ڤۆلتێر (١٦٩٤-١٧٧٨)و ئەنسکلۆپیدیایی ناسراو دیدرۆ (١٧١٣-١٧٨٤)و فەیلەسووف و نووسەرو مۆسیقازانی فەرەنسایی جان جاك رۆسۆ (١٧١٢-١٧٧٨)و شاعیرو رووناکبیرو پێشەنگی نەتەوەخوازی لە ئەڵمانیادا گۆتە «١٧٤٩-١٨٢٠»، هەروەکوو هیگلیش شایەتی ی بۆ بلیمەتی ی ئەو داوە . جا یەکەمیان کە دەیزانی چۆن دڵی پادشایان رازی دەکا ، [٩٦] فردریکی گەورەی بۆ دانانی کتێبەکەی دەربارەی مەکیاڤیللی هان‌دا ، دوای ئەوەی لەو نامە تایبەتی یانەدا کە بۆی دەناردن ستایشی دەکرد ، چونکە دەیزانی کە کتێبێك لەو بابەتە چ ناوبانگێك بۆ هاوریێ پادشا ئەڵمانیایی‌یەکەی پەیدا دەکا . بەڵام رۆسۆ بە قووڵی مەکیاڤیللی ی هەڵسەنگاندوەو لە بەناوبانگترینی کتێبەکانیدا «پەیمانی کۆمەڵکاری»«العقد الاجتماعی» (جزمی سی‌یەم-بەشی شەشەم) وتوویە :

مەکیاڤیللی وای نیشاندەداکە گوایە دەرسی پادشایان دادەدا ، لە کاتێکدا گەلیێ دەرسی بەهاداری پێشکەش بە گەلان دەکرد . «میر» کتێبی جەمهووری‌یەت خوازانەو ئەوەیشی بۆ قارەمانە چارەگرانەکەی هەڵبژاردوە ، بە ئاشکرا نیازی شاراوەی نووسەرەکەی نیشاندەدا . هەر وەها قەدەغەکردنی بلاوکردنەوەی کتێبەکەی لە لایەن دەرباری رۆماوە مەغزای خۆی دەبەخشێ ، چونکە دانەر بەبێ پێچ و پەنا وەسفی ئەو دەربارە دەکا»

هەردوو دامەزرێنەری سۆشیالیزمی ی زانستانە کارل مارکس و فردریك ئینگلس ، لە جارێك زیاتر بە جوانی بیروباوەری مەکیاڤیللی‌یان هەڵسەنگاندوە . مارکس بە وردی کتێبەکانی خوێندنوونەتەوەو بەتایبەتی «دەمەتەقێ» کە زانیاری‌یەکی زۆری سەبارەت بە سەردارانی فلۆرنساو ڤینیسیا [٩٧] لێ‌وەرگرتوە . لە نامەیەکیشیدا بۆ ئینگلس «میر»ی بە «کتێبێکی نایاب» ناوبردوە ، چونکە دانەرەکەی یەکێك بووە

لەوانەی «لە چاوی مرۆڤەوە روانیویانەتە دەوڵەت‌و یاساکانی‌یان لە ئەقڵ‌و تاقیکردنەوەوە ئەنجام داوە نەك لە لاهووتەوە». [98]

ئینگلس‌یش لەقەی «فیلەتەنەکانی راپەرین»ی بە چوار لە دیارترین‌و مەزنترین ناودارانی سەردەمی راپەرین بەخشیوە کە بریتین لە وێنەکێشی ئیتالیایی نەمر لیۆناردۆ دافینشی‌و چاکەخوازی ئاینی گەورە مارتن لۆسەرو مەزنترین وێنەکێشی ئەو سەردەمەی ئەڵمانیا ئۆلبرێشت دوورەر (Durer)و لەگەڵیاندا مەکیاڤیلیش ، چونکە راپەرین هەم پێویستی بە –فیلەتەن– بوو ، هەم فیلەتەنیشی دەخولقاند. هەروەکوو کتێبی «هونەری جەنگ»ی زۆر لاپەسەند بووە کە ناوی بە «مارسیلیزی سەدەی شازدەیەم دەبرد» ، لەبەر ئەوەی مەکیاڤیللی بەلای ئەوەوە «یەکەم نووسەری جەنگ ئامێزی سەردەمی نوێ»یە کە شیاوی ناوبردن بێ». [100]

لەم سەردەمەشماندا[101] دەیەهاو بگرە سەدەها لە رووناکبیرو مێژوونووسە رۆژئاوایی‌یەکان بە چاوی رێزەوە روانیویانەتە بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللی‌و چەندین توێژینەوەو نامەی زانستانەیان بۆ لێکۆڵینەوەیان تەرخان کردوون کە دوای کورتە دووانێك لەو سیاسی‌یانەی نووسینەکانی مەکیاڤیللی کاری تێکردوون ، لەگەڵ هەندێ باس‌وخوازی تریشدا دەگەڕێینەوە سەر درێژەی هەندێکیان .

حوکمرانان‌و مەکیاڤیللی

ژمارەیەکی زۆر لە حوکمرانانی ئەوروپاو غەیری ئەوروپا کەوتوونەتە ژێر تەئسیری بیروراکانی مەکیاڤیللی‌یەوە ، بەتایبەتی ئەوەکانی دوو توێی «میر» . ئەم ژێرتەئسیرکەوتنەشیان لە بارودۆخێکی جۆراوجۆرو لە روانگەو بۆچوونێکی جیاجیاوە بووە.بەلام لە هەموو حاڵەتێکدا زۆربەی ئەم حوکمرانانە ئەو بابەتەیان لە بیروراکانی مەکیاڤیللی هەڵبژاردوە کە بۆیان لەبار بووە ، دەنا زۆر ئاسایی ئەو هەموو مەرج‌و پێوانە زۆرەیان دەخستە پشت‌گوێ کە نیکۆلۆ بە حوماسەتەوەو بە ئیاتێکی بیرای‌بیرەوە پی‌ی لەسەردادەگرتن کە لە راستیدا ئائەمەیانە مەکیاڤیلیزم .

لە یەکەمینی ئەو حوکمڕانە ئەوروپایی‌یانەی مەکیاڤیللی کاری تێکردن «پادشای ئیسپانیا شارلی یەکەم (١٥٠٨–١٥٥٨) بوو کە یەکەم حوکمڕانی ئەوروپایی بوو

دەربارەی دەوترا «رۆژ لە مەملەکەتەکانی ئاوا نابێ». ئەو ئەگەرچی سەرگەرمی کڵێسەی کاسۆلیکی‌و پارێزگاری‌لێکردنی بوو، بەڵام خۆی‌و وەزیرەکانیشی هانی بڵاوکردنەوەی «میر»یان لە ئیسپانیادا دەدا. هەروەها تۆماس کرۆمۆێل (١٤٨٥-١٥٤٠) کە لە سەردەمی هینری‌ی هەشتەمدا سیاسی‌یەکی ئینگلیزی‌ی گەورە بوو، زۆر ئاشنای بیروباوەڕەکانی دووتوێ‌ی «میر» بوو، بۆیە دانەیەکی دەستنووسی لێ دەسگیر خست‌و بەوە یاریدەی پادشاکەی خۆی‌دا حوکمێکی (مطلق)ی ئەوتۆ دابمەزرێنێ کە خۆی لە دواییدا بووە یەکێك لە قوربانی‌یەکانی. هەروەکوو لە کاتی کوشتنی هەر دوو پادشای فەرەنسا هینری‌ی سێ‌یەم‌و هینری‌ی چوارەمدا، ئەو کتێبەیان لە گیرفاندا بینرا. ئەلیزابیسی یەکەمیش (١٥٥٨-١٦٠٣) کە لە سەردەمی بنەماڵەی تیۆدۆردا یەکێك بوو لە مەزنترین حوکمڕانەکانی ئینگلتەرەو گەلێ سەرکەوتنی بەرچاویشی لە ناوەوەو دەرەوەیدا بەدی هێناو دەبویست لە پەیوەندی‌یەکانیدا هەردەم لەنگەرگیربێ، لە ژێر تەئسیری ئەوکتێبەدا بوو. بەڵام خۆ بەکە وەزیری فەرەنسایی ریشیلیۆ کە بە سەرکەو تووترین سیاسی‌ی نیوەی یەکەمی سەدەی حەڤدەیەم لە ئەورووپادا دادەنرێ، مەکیاڤیللی‌ی هێجگار بەدڵ بووەو لە وەسیّتە سیاسی‌یەکەیدا دانی بەوەدا ناوە کە پشتی بە بیروراکانی مەکیاڤیللی بەستوە. هەروەها ناپلیۆن پۆناپارت ئاشنایەتی‌ی لەگەڵ کتێبی «میر»و «دەمەتەقێ»دا هەبووەو سەرلیستەی ئەو پەسندترین هەزار کتێبە بوون کە هەڵیبژاردوون بیانکاتە کتێبخانەیەکی گەرۆك بۆ خۆی‌و گەلێ پەراوێزی لەسەر «میر» هەن‌و وایش زەن دەکرێ کە وەری‌گێڕابێتە سەر زمانەکەی خۆی. هەروەکوو هوگری‌ی ناپلیۆنی سێ‌یەم بۆ بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللی هیچی لەوەی پێش خۆی کەمتر نەبووە. لە باسەکانی لەوەبەربشماندا ئیشارەتمان بە ژمارەیەکی‌تر لەو حوکمڕانانەدا کە مەکیاڤیللی کاری تێ‌کردبوون‌و هەوڵیان دابوو ئامۆژگاری‌یەکانی لە خاکێکی غەیری خاکی ئیتالیای سەدەی شازدەیەمدا بەجێ بێنن، لەوانە هیتلەر کە خۆی لە کتێبەکەیدا «تێکۆشانم»[١٠٢] دانی پێداناوە

هەرچەندە لە ناو نووسەراندا هەن دیگۆلی سەرۆکی پیشووی فەرەنسا

وادەدەنەوەنەم کە چاکترین نموونەی میرە نوی‌یەکە بووبێ ، [١٠٣] بەلآم لە راستیدا باروذوخ هەر چۆنێك بێ ، زەحمەتە حوکمرانێکی هاوچاخمان بتوانێ پڕبەپڕ خۆی بخاتە قالی ئەو شەخسی‌یەتەوە کە مەکیاڤیللی ویستوێتی . لێرەدا جێی خۆیەتی سەرنج بۆ ئەو فیکرە گرنگە رابکێشین کە شۆرشگێری ئیتالیایی گرامشی لەم رووەوە دەری‌بڕیوە . بە رای ئەو تا کە کەس لە جیهانی ئیستاماندا لە وزەیدا نی‌یە ببێتە «میرەکەی مەکیاڤیللی ، بۆیە ئەوەی دەتوانێ بێ‌و بەلکوو پێویستە ببێتە ئەو میرە نوێ‌یە ، حیزبێکی سیاسی‌ی شۆرشگێرە . [١٠٤] هەروەکوو ئەو رێ‌و شوێنانەی سانتیاگۆ کاریللۆی سکرتێری گشتی‌ی پارتی کۆمۆنیستی ئیسپانیا لە کتێبەکەیدا «ئەوروکۆمۆنیزم» داوای پەیڕەوکردنیان دەکا ، لەوە بەولاوە نی‌یە کە بابەتێکی نوێ‌یە لەو رایەی گرامشی بۆی چوو بوو . کاریللۆ لەم بارەیەوە دەلێ : «...رەنگە هاوڕێیان هەبن وەها بیربکەنەوە ، ئەم بابەتە رێبازەی کە جۆرە مەکیاڤیللیزمی‌یەکە ، بۆی هەیێ رێگەمان بدا لە ساتێك لە ساتاندا هەرچیمان دەوێ دەسگیرمان بێ‌و ئەوانە ئەم هەلوێستەش تەواو بە ئاسایی دادەنێن» . [١٠٥]

گشت ئەوەی باسمانکرد . بەبێ پێچ‌وپەنا ئەو شوێنە بلندەمان نیشاندەدەن کە مەکیاڤیللی لەوەبەرو تا ئێستاش لە کۆڕی ئایدۆلۆژیای سیاسی‌ی جیهانی‌و بەرەوپێشەوە چوونیدا داگیری کردوە . لەبەر ئەوە ئاسایی‌یە کە نیکۆلۆ چەندە رۆژگاریش بەسەر چووبێ ، لە دلی خەلکی‌و بەتایبەتی ئیتالیایی‌یەکاندا ، شوێنی رێزلێنراوی شیاوی خۆی داگیر کردبێ .

پاشگەز بوونەوە

لەوەبەر لەچەند شوێنێکدا دەرمانخست کە چۆن هێزە کۆن‌وپەستەکان نەیانتوانی رووی راستەقینەی مەکیاڤیللی لە پێشدا لەبەر چاوی مرۆڤە دانسقەکان‌و دوایش خەلکەکە بە گشتی‌ون بکەن . ئەوەبوو ئەوروپایی‌یەکان کەوتنە تێگەیشتنی ئەو ئامانجە پاکانەی کە مەکیاڤیللی لە نێوانی بیرو باوەرو بەهەلکانی‌یەوە پێشکەشی دەکردن‌و بە دوایدا بیری سەرنجیان دەربارەی گۆڕدرا . بۆیە سەرەرای ئەو شێواندنە بەردەوامەش ،

کارێکی زۆر زەحمەت نەبوو دەرك بەوە بکرێ کە مەکیاڤیللی نەك تەنیا لە ئیتالیا ، بەڵکوو لە سنووری گشت کیشوەری ئەورووپادا سەردەستەی بانگ‌راهێڵەرانو رابەرانی یەکگرتنی نەتەوایەتی بووە . بۆ نموونە کاڤووری سەرکردەی یەکگرتنی ئیتالیا خۆی ، لە ژێر تەئسیری بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللیدا بووە . ئیتالیایی‌یەکان قەت ئەم راستی‌یەیان لە یاد نەچووەو لە زمانی یەکێك لە شاعیرەکانیانەوە بەم شێوەیە نوێنراوە :

«من
ئیتالیایەکی مەزنی یەکگرتووم‌و
نیکۆلۆ مەکیاڤیللی
ئەوەی فێرکردووم»(١٠٦)

لە خۆراییش نی‌یە خانووەکەی لە گوندەکەیدا کە نزیکی فلۆرنسایە کراوە بە مۆزەخانەیەکی نیشتمانی ، جگە لەوەی ئیتالیایی‌یەکان وەك جەژنێکی نەتەوایەتی ئاهەنگیان بە بۆنەی تێپەڕبوونی چوار سەد ساڵەوە بەسەر لە دایك بوونیدا بۆ گێڕاو لەو رۆژەدا نزرگەیەکی قەشەنگیان لە شوێنی ناشتنی نیکۆلۆدا بیناکردو راست لە ژێر ناوەکەیدا ، ئەو وتە پڕ مەغزایەیان بە هەڵکۆڵین نووسی کە دەبێتە پاداشتی گشت ئەو ناهەمواری‌یەی لە ژیانیداو لە پاش مردنیشی تووشی هات‌و کە دەڵێ :

«مەدح‌و ستایش هەرگیز لە وزەیدا نی‌یە ئەم ناوە بە هەقی خۆی بگەیەنێ» .

ئەوسا کڵێسەش ناچار بوو لە ئەنجامدا بچێتە ژێر بارو لە ساڵی ١٨٩٠دا ناوی کتێبەکانی«مەکیاڤیللی»ی لە لیستەی کتێبە قەدەغەکراوەکان دەرکێشا . ئەمەش بریتی بوو لە تەنیا پاشگەزبوونەوەیەکی ئاسایی لە رووی واقیعێکی سەلماودا .

بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا ، هێشتا لە رۆژهەڵاتی ئێمەدا هەر وێنە شێوێنراوەکەی مەکیاڤیللی‌و تێکەڵکردنە کلاسیکی‌یەکە لە نێوان ئەم‌و ئەو مەکیاڤیللیزمی‌یەدا لە زەینی خەڵکەکەدا زاڵە کە رۆژهەڵاتی‌یەکان پتر لە هەر خەڵکێکی ترو تەنانەت پێش ئەوەشی نیکۆلۆ چاو بە ژیاندا هەڵێنێ بە چەندین سەدە ، بە رێ‌وشوێنەکانی مویتەلا بوو بوون . بەهەرحاڵ باسی مەکیاڤیللی‌و رۆژهەڵات باسێکە کە هێشتا دەستی نەدراوەتێ ، ئەگەرچی لەبەر گەلێ هۆ هەقی بایەخ‌پێدانو لێکۆڵینەوەی هەیە .

مەکیاڤیللی و ڕۆژهەلات

مەکیاڤیللی لەکتێبەکانیدا زۆر بە دەگمەن باسی ڕۆژهەلات و ڕۆژهەلاتی یەکانی کردووە و ئەویش لە سنووری تەنیا هەندێ زانیاریی کەمدایە دەربارەی حکوومەتە ڕۆژهەلاتی یە کۆنەکان و زۆر لەوە دەچێ لە سەرچاوەکانی کالاناباسیی وەرگرتبێ کە ئەویش لە ژێر تەئسیری زەینەفۆنی هاوڕێیدا بووە . هەر وەکوو ئیشارەتێکی بە سوپای عوسمانی یەکان داوە و ستایشی کردوە . بەتایبەتی لەبەر ئەوەی سوپایەک بووە لەو ڕۆژگارەدا ئەنجامی گیانی تاعەتکردن و ئازایەتی تیایداو بە هۆی ئەو سەرکەوتنە خێرایانەوەی لە ناوچەکانی بولقانی سەر بە ئەورووپاو شوێنی تریشدا بەدی ی هێنابوون ، لە ناو ئەورووپایی یەکاندا ناوو ناوبانگێکی بالای پەیدا کردبوو .

بەلام دەبێ لە سووچێکی ترەوە بڕوانرێتە مەکیاڤیللی و پەیوەندی یەکەی لەگەل ڕۆژهەلاتدا ، چونکە کاریگەریی ڕۆژهەلات لە ڕاپەڕین (Renaissance) وەك بەیەکگەیشتنی دووری یانێکی شارستانی ، مەسەلەیەکە و لە ڕووی زانستی یەوە سەلمێنراوە . گومانیش لەوەدا نی یە کە مەکیاڤیللی وەك ڕۆلەیەکی سەردەمەکەی خۆی و وەك یەکێك لە ناودارانی سەردەمی لوتکەی ڕاپەڕین . بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ یا ناڕاستەوخۆ کەوتۆتە ژێر تەئسیری بیروباوەڕی ڕۆژهەلاتی یەوە . لەم ڕووەوە گەورەترین دوو ڕابەری سەردەمی ڕاپەڕین کە دانتی و پەترارکن پێش ئەو کەوتوون ، یەکەمیان لە چیرۆکە شیعری یە ناودارەکەیدا «کۆمیدیای خواوەندی» کەوتۆتە ژێر کاری «نامەی پاکانەخوازیی» ئەبوو عەلای مەعەری یەوە . دووەمیشیان لە چیرۆکەکەیدا «دیکامیرۆن» لە ژێر کاری «هەزارو یەك شەوە»دا بووە . هەر لێرەشدا دەمەوێ ئەو ڕایە دەربڕم کە دوور نی یە مەکیاڤیللی یش کەوتبێتە ژێر کاری «کەلیلەو دیمنە»وە . یا بە لایەنی کەمەوە خوێندبێتی یەوە و ئەمەش تەنیا ڕایەکەو هەقی لێکۆڵینەوە و تێوردبوونەوەی هەیە ، چونکە زۆر بەلگە هەن مرۆڤ بنکوڵکەر بۆ ئەم جۆرە باوەڕە هاندەدەن .

پێش هەموو شتێك «کەلیلەو دیمنە» لە سالی ۱۰۸۱دا لە سریانی یەوە کراوە بە یۆنانی و لەسەدەی سیازدەیەمدا لە عەرەبی یەوە کراوە بە ئیسپانی و لەسەدەی چواردەیەمیشدا بە لاتینی . بە دوایدا ئیتر بە نزیکەی هەموو ولاتانی ئەورووپادا بلاو

بووەوەو تا رادەیەك جێ‌پەنجەی خۆی بەسەر داهێنانی ئەدەبی‌ی گەلێ میللەتدا جێ‌هێشت . جا زۆر دوورە رۆشنبیرێکی وەك مەکیاڤیللی کە بە قۆستنەوە کتێبی دەقۆستنەوەو وەختێکی زۆربشی بە دەستەوە بووە ، «کەلیلەو دیمنە»ی نەخوێندبێتەوە ، بەتایەتی کە مارسیلیۆ ڤیرجیلیۆی هاوڕێ‌ی دڵسۆزی یەکێك بووە لە نووسەرە ناسراوەکانو پێش ئەوەی مەکیاڤیللی دەس‌بداتە دانانی کتێبی. سیاسی‌و ئەدەبی . ئەو بووبووە مامۆستای وتنەوەی ئەدەب . ئەمە جگە لەوەی کە مەکیاڤیللی بەلای خۆدوور خستنەوە لە گیانی دکتاتۆرانەی رۆژهەلاتی‌یانەدا[107] لایداوە ئەمەش هەر هەمان ئەو شتەیە کە پەندەکانی «کەلیلەو دیمنە» بۆی دەچوون .

هەروەها ئەگەر هەندێ بەراوردکاری لە نێوان بیروڕاکانی مەکیاڤیللی‌و ناوەرۆکی چیرۆکەکانی «کەلیلەو دیمنە»دا بکەین . لە زۆر شتیدا یەکگرتنەوەیان لەگەڵ یەکتردا تێدا بەدی دەکەین کە رەنگە ئەنجامی کارتێکردن بێ یا تەنیا لە خۆیەوە رووی دابێ ، بەڵام لە هەموو حاڵێکدا سەرنج رادەکێشێ . بۆ نموونە دووان لە چوار ئامانجەکەی «کەلیلەو دیمنە»[108] بە پێ‌ی دەستنیشانکردنی (أبن المقفع) ، ئاراستەی پادشایانە بۆ ئەوەی «لە گەشتەکەیدا بە ناو دیمەنەکاندا زیاتر بەتەنگەوەبێ»(ل ٩٥). لە قسەکانی‌تری أبن المقفع پێش ئەوەی بچێتە ناو جەرگەی چیرۆکەکانەوە دەڵێ «ئەوەی ئەم سیفەتانەی تێدا بێ کاری مەیسەر نابێ ، لەوانە : تەوەزەلی لە کارکردندا ، یا فرسەت لە دەس‌دان . یا باوەڕکردن بە هەر هەواڵێ راگەیەندەرێك‌ەو پیاوی ژیر «لە راستگۆیی بەولاوە . نابێ قسە لە هیچ کەس وەربگرێ . ئەگەرچی کەسەکە راستگۆش بێ . هەروەکوو دەبێ لە هەڵەکردندا بە قیردا نەچێ‌و کۆڵ لە تێ‌وردبوونەوە نەداو پێویستە ئەگەر مەسەلەیەکی لێ‌ئاڵۆزا . خۆی لە هیچ لایەنێکی نەداو پێش دڵنیابوون لە دروستی‌یەکەی هەنگاوی تێدا نەنێ . پیاوی ژیر دەبێ خاوەنی قسەی خۆی بێ‌و بزانێ کە جەزا قەزایە»(ل ٩٢)و کیسرا ئەنەوشیروانیش هەوڵی‌داوە کتێبی حەکیمەکانی هندستان دەسگیر بخاو «بیداتە پاڵ خۆی‌و لە سەرکردایەتی‌کردنیدا یاریدەی لێ‌بخوازێ‌و کار بە راوتەدبیرە جوانەکانی بکاە لەبەر «ئەو شتانەی تیایدانو پادشایان لە بەڕێوەبردنی رەعیەتەکانیان‌و ژیاندنیان‌و دادکاری لە نیوانیاندا پێویستیان

پێیان دەبێ»(ل ٩٨) . ئەوەی ئەو کتێبە دەخوێنێتەوە «چاکەی پادشایانو ناعەتکردنیان» پێدەزانێو «دەیانخاتە سەروو گشت کاروکردارێکی ترەوە . ئینجا با ئەوەش بزانێ ، پیاوی بە شەرەف ئەو کەسەیە کەلای پادشایان شەرافەتمەند دەبێو لە دەوڵەتەکانیاندا پایەی بڵند دەکەنەوە»(ل ١٠٧) . هەروەك شێرەکە بە دیمنە دەڵێ کە «رەعیەتی پادشاو ئەوانەی لە حزوور یدان ، دەبێ چ پیاوەتیو زانیاری یەك پێدەزانن بۆی باس بکەنو چ ئامۆژگاری یەکیان لە لا هەیە بیدەنێ . چونکە پادشا نایان ناسیو بەو پێوانەیە نەبێ ناتوانێ هەریەکەیان لە پایەوپلەی خۆیدا دابنێ»(ل ١٣٦) هەروەها پێی دەڵێ : «ژمارەزۆری ی دەست وپێوەند . ئەگەر ئامۆژگاری کەرو خاوەن تاقیکردنەوە نەبن . بۆ کارهەڵسووڕاندن زەرەربەخش دەبن ؛ چونکە ئیش بە زۆری ی ژمارە مەیسەر نابێ . بەڵکوو بە دەست وپێوەندی دڵسۆزو چاکەکار دەبێ»(ل ١٣٧) . هەروەها لە قسەکانی دیمنە بۆ شێرە پادشا : «مشك لە ناو ماڵدا دراوسی یەکی بن دەست بوو ، بەلام کە بووە زیانبەخش بووە دوژمنو دەربەدەر کرا . با باز کێوی یەکی ئاوارە بوو ؛ کەچی کە بووە سوودبەخش گیرایە خۆو ماڵی کراو رێزی لێنرا»(ل ١٣٧) .

چیرۆکەکانی «کەلیلەو دیمنە» زۆر جارو لە زۆر شێوەی خواستراودا ، باسی تەبیعەتی خەڵكو دەوری تەزاو قەدەریان کردوە . بۆ نموونە شێرە شا باوەڕ بە قسەکانی دیمنە دێنێو ئەو ئەنجامەی لێ دەس دەکەوێ کە خەڵکەکە دوو بابەتن «یەکەمیان تەبیعەتێکی دڕی هەیەو وەك ئەو مارەیە کە ئەگەر یەکێك پێی پێدا ناو پێوەی نەدا ، بە زەرەربەخشی نازانێو دەچێ جارێکی تر پێی پێدا دەنێتەوە . ئەوی تریان تەبیعەتی نەرمو ئاسانەو وەك ئەو پوازی (سەندل)یە کە ئەگەر زۆر دەستی لێنرا گەرم دادێتو ئازاربەخش دەبێ»(ل ١٣٨) . هەروەها لە قسەکانی دیمنە بۆ شێرەکە : «مرۆڤی شەرانی لە شەرخواهی رزگاری نابێ ، ئەگەر لاوازی یش رووی تێکرد تێلی تری تێدا دەدۆزێتەوە»(ل ١٥٦) . «پادشایان دانبەخۆداگرن ، سزا دەرنابڕن بۆ ئەو کەسە نەبێ کە تاوانی ئاشکرایە»(ل ١٥٦-١٥٧) . «شەرخواهان لە هەموو شوێنێکدا لە خێرخواهان زۆرترن . بەلام ئەگەر دژی راوەستانو بە کۆمەڵ نیشتنە گیانی ئەوانەیە

بفەوتێن . دەنا ئەگەر وەها نەبێ ئەوا دەبێتە ئەو پلاری قەدەرەی رەتکردنەوەی بۆ نابێ»(ل ١٦١) . هەروەها لە زمانی گایەکەوە وتراوە : «باشترین سوڵتان ئەوەیە لە هەڵۆیەك بچێ کە بەلاك دەورە درابێ ، نەك لە لاکێك بچێ کە بە هەڵۆ دەوری تەنرابێ»(ل ١٦٦) .

هەندێ جاریش پیاو هەست بە لەیەکچوونێکی تەواو لە بیروراو بگرە لە نزیکی ی دەربرینیش لەگەڵ یەکتردا لە نێوان «میرەو «کەلیلەو دیمنە»دا دەکا . بۆ نموونە لە زمانی «کەلیلە»وە وتراوە کە «پیاوی بێ‌دەسەڵات بە لەسەرخۆیی‌و فرت‌وفێڵ زەفەریان پێ‌دەباو بە فروفێڵ سواری کۆڵی فیل دەبێ‌و مار لە کون دەردێنێ‌و باری‌ی پێدەکاو شێر لە ناو تابووت دەنێ‌و ئاو بەو شوێنەدا دەبا کە مەبەستێتی‌و بەر لە زەرەری ئاگرو رەشەباو رۆژ دەگرێ‌و هێزدار دەخاتە کار»(ل ١٧٢) . «سوڵتان ئەگەر پیاوچاك بێ‌و وەزیرەکانی پیاوخراپ بن ، خێرو بەرەکەتی بەسەر خەڵکیدا کەم دەبێتەوەو لێیان دەچێتە قاڵی‌و کەس ناوێرێ توخنی بکەوێ . کەوابێ دەست‌رەنگینی‌ی پادشایان لە خێرو بەرەکەتەکەیاندایە کە دەبێ هەر لە برەودا بێ»(ل ١٧٣-١٧٤). هەروەها لە قسەکانی دیمنە بۆ شێرەکە : «...ئەی پادشا رەحم بەو کەسە مەکە کە ترست لێی هەیە . چونکە پادشای بە زەبروزەند رەنگە یەکێك بیوغزێنێ‌و دەستی لە کار بکێشێتەوە . بەڵام دوابێ بە ناچاری لەبەر کۆشش‌و چاکەی بە سەریەوە ، لە خۆی نزیك دەکاتەوەو وەك چۆن یەکێك دەرمانێکی تاڵی دەرخوارد دەدرێ ، بە تەمای سوودلێبینین دەیخاتەوە گەر . یا رەنگە یەکێکی خۆش‌بوێ‌و لە خۆی نزیك بخاتەوەو بەڵام لە ترسی زەرەرو زیانی ، وەك ئەو کەسەی لێدێ مارێك یە پەنجەیەوە دەداو لە ترسی بڵاوبوونەوەی ژەهرەکەی بە هەموو لەشیداو مراندنی ، پەنجەی خۆی دەقرتێنێ»(ل ١٨٠) . «هۆی راست‌ورەوانی‌ی کار لەوەدایە پادشا ئاگاداری ئەو دۆستانە بێ کە دەیەوێ یاریدەیان لێ‌وەربگرێ‌و بزانێ هەر یەکەیان چ جۆرە راوتەدبیرێکی لە لایەو چ نەنگی‌یەکی تێدایە ، ئینجا دوای ئەوە پێویستە پادشا کارگەرانی بەسەربکاتەوەو لە کاروباریان بپرسێتەوە ، بۆ ئەوەی چاکەی هیچ چاکەکارێك‌و خراپەی هیچ خراپەکارێکی لا شاراوە نەبێ ئەوسا دەبێ چاکەکار بەبێ

ئەجردانەوە نەهێڵێتەوەو ماوەش نەدا خراپەکارو تەوەزەل لەسەر خراپەکاری‌و تەوەزەلی بەردەوام بن . چونکە ئەگەر ئەوەی لەدەس‌داو جڵەوی بۆ شل کرد ، چاکەکاریش جڵەو شلی دەکاو خراپەکار جەسارەت دەنوێنێ کە ئیتر ئیشەکە گەندەڵ دەبێ‌و کار لە کار دەترازێ»(٣٤٨) .

ئینجا لە قسەکانی فەیلەسوف بۆ پادشا : «ئەی پادشام ، لەو کاروبارانەی کە مرۆڤ لە ناو گشت ئاژەڵاندا تیایاندا تایبەتی‌یە ، من بە چواریان دەبینم کە بریتین لە پوختەی هەرچی هەیە لە جیهاندا ، ئەوانیش ئەمانەن : حیکمەت‌و داوێن‌پاکی‌و ئەقڵ‌و داد . چونکە زانستی‌و وردبینی لە بەشی حیکمەتن . بە حیلمی‌و سەبرو لەسەرخۆیی‌و سەنگینی لە بەشی ئەقڵن . حەیاو سەخاوەت‌و مەستووری‌و سەربەرزی لە بەشی داوێن‌پاکین . راستگۆیی‌و چاودێری‌و خێرکردن‌و رەفتارساغی لە بەشی دادن . ئەمانە جوانکاری‌یەکانن‌و پێچەوانەکانیشیان خراپەکارین . سائیتر هەر کاتێك ئەمانە لە یەکێکدا کۆبوونەوە ، کەم‌وکووری لە نیعمەتیدا نایگەیەنێتە بەدبەختی لەم دنیایدا یا شکستی لەو دنیایدا ، یا داخ بۆ نەمانەوەی لە ژیاندا ناخوا ، یا بەشی لە ماڵ‌و موڵکدا هەرچەندێك لێ پی‌ی خەفەتبار نابێ‌و لە گێچەڵ سەرسام نابێ . بەم جۆرە حیکمەت سامانێکە کە بە لێ‌خەرج کردنی لە بن نابەت‌و ئازووقەیەکە کە هەژاری لە بەریدا خۆی راناگری‌و بەرگێکە کە قەت کۆن نابێ‌و لەزەتێکە کە برانەوەی بۆ نی‌یە»(ل -٧٦) .

وەختێکیش ئەم چەند دێرەی خوارەوە دەخوێنیتەوە هەست دەکەیت وەك بەیدەبای فەیلەسوف لە زمانی مەکیاڤیلی‌یەوە لە پێشکەش‌کردنەکەی «میرە»یدا میدیتچی بدوێنێ وەهایە کە دەڵێ : «ئەی پادشام ، من دەڵێم تۆ لە مەڵبەندی باب‌و باپیرانتدایت لە پادشایان‌و کەڵە پیاوان کە پێش تۆ شاریان بنیاد ناوەو زەمین ملی بۆ داون‌و قەڵایان دروست کردوەو سەرکردەی لەشکر بوون‌ و جباخانەیان ناوەتە سەریەك‌و رۆژگاریان درێژەی کێشاوەو چەکیان پەرەی سەندوەو سەردەم لە دوای سەردەم بە شادی‌و خۆشی ژیاون‌و ئەوە بەری جوانکاری‌ی لێ‌نەگرتوون‌و لە سوپاس‌و ستایش دابەبڕ بوون»(٧٧-٧٨) .

دەبێ ئەوەش بڵێین کە لەیەکچوونی هەندێ لەو شتانەی چیرۆکەکانی «کەلیلەو دیمنە» لەگەڵ نووسینەکانی مەکیاڤیلیدا ، لەولای ترەوە وا ناگەیەنێ کە جیاوازی لە نێوانیاندا نی‌یە . بۆ نموونە مەکیاڤیلی لە ٥٠٪ی بۆ دەوری قەدەرو بەخت لە هەڵسووڕاندنی کاررووباردا داناوە ، لە کاتێکدا لە «کەلیلەو دیمنە»دا لە زمانی ئەم فەیلەسووفەوە کە رووی دەمی لە پادشایە وتراوە : «با ئەو کەسانەی کاروبار هەڵدەسوڕێنن‌و جێبەجێیان دەکەن بزانن کە شت هەمووی بە قەزاو قەدەرە»(٣٥٠)و «کۆشش‌و جوانی ئەقڵ‌و هەر خێرو شەرێك کە مرۆڤ تووشی دێ بە قەزاو قەدەرە»(٣٤٨) . ئینجا لێرەدا دەبێ ئەوەمان لەبەر چاو بێ کە مەکیاڤیلی لە ژێر تەئسیری ئەرستۆشدا بووە ، بەڵام لەگەڵ ئەویشدا لە زۆر شتدا جیاواز بووە ، یا بەلایەنی کەمەوە لە شێوەی نیشاندانی ئەو باسەنەدا کە لێیان دەدوا ، بەتایبەتی لە پشت بەستنی بەردەوامیدا بە نموونەی مێژوویی .

بەهەر حاڵ ئێمە کە دەڵێین دەشێ مەکیاڤیلی کەوتبێتە ژێر تەئسیری پەندەکانی «کەلیلەو دیمنە»وە یا خوێندبێتی‌یەوە ، ئەوەش بە دوور نازانین کە ئەو یەکگرتنەوەیەی هەندێکیان لەگەڵ بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیلیدا لە تەنیا ریکەوتەوە بێ ، یا رەتکار (رد الفعل)یکی لەیەکچووی بارو دۆخێکی لەیەکچوو بێ . ئەوی راستی بێ هەندێ لەیەکچوون لە نێوان هەڵسەنگاندنەکانی مەکیاڤیلی‌و ابن خلدونیشدا هەیە ، بەڵام بەبێ ئەوەی بەڵگەی سەلمێنراو هەبن دەری بخەن کە یەکەمیان پێشەکی‌یەکەی دووەمیانی خوێندبێتەوە .[109] ابن خلدونیش لە لای خۆیەوە نیشانی داوە کە فەرمانڕەوای نموونەیی دەبێ؟ چۆنە؟ بەڵام بەبێ پێداگرتن لەسەر ئەرکە رۆحانی‌یەکانی‌و تەنیا وەسفکردنی بە «پادشایەکی بیرڕۆشن‌و بەسۆزو بەهێزو بەڵام رێ‌و شوێنی «سەرکوتاندنەوەی» ناشەرعی رەتدەکاتەوەو بایەخ بە خۆشگوزەرانی‌و ئاسوودەگی‌ی گەلەکەی دەدا» .[110] واتە ئەویش ئامانجی دامەزراندنی دەوڵەتێکی جێگیرو بەهێزو رێك‌و پێك بووە ، دەوڵەتێك کە پادشا تیایدا بتوانێ جڵەوی کاروبار لە رووی جۆرەهای تەماعکاراندا بگرێتە دەست . هەرووەکوو ئەو لە گەڕانیدا بە دوای راستیدا ، تەنیا رووداوە مادی‌یەکانی گرتوەو شی‌ی کردوونەتەوەو لەو باسایانە گەڕاوە

که بەرەوگۆڕانیان دەبەن . بە رای هیلموت ریتەر ئەوەی ابن خلدون بە دەمارگیری ناوی دەبا ، هەر ئەوەیە کە مەکیاڤیللی ناوی چاکەکاری لێناوە .[111]

لێرەدا وا چاکە ئیشارەتێك بەوە بدەین ، ابن خلدونێك کە لە بیروراکانیدا لەگەڵ ئاینیدا دژ یەك نەبوون ، کەچی بە کافرو زەندیق ناوانبار کرا . هەروەکوو زۆر لە مێژوونووسانیش ، لە بەرزایی سەدەی نۆزدەیەم و بیستەمەوە روانیبانە بیروباوەڕەکانی و بە شێوەیەکی تایبەتی دەردکردنەوەی هزیەکانی سەرهەڵدانی ئەم کارە مێژوویی بە پێهاوتایەیان (پێشەکی یەکە ... ئ. م.) لە سەدەی چواردەیەمدا[112] خستە پشتگوێ و ئەمەش هەمان کارەساتەکەی مەکیاڤیللی یە وەك لەوەبەر روونمان کردەوە .

حوکمرانە رۆژهەڵاتی یەکان تا رادەیەك لە وەختێکی زووەوە بایەخیان بە بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللی داوە . وا زەن دەکرێ کە کتێبی «میر» بە شێوەیەکی تایبەتی بۆ سوڵتانی عوسمانی مورادی چوارەم کە لە خۆرزگارکردندا لە دوژمنانی و سەپاندنی هەیبەتی حوکمرانی یەکەی بەسەر خەڵکیدا ، ڕێ و شوێنی مەکیاڤیللی یانەی بەکار دەهێنا . بەلام بە جۆرێکی زۆر دوور لەو بەهایانەی کە مێژوونووسی گەورەی سەردەمی راپەڕین مەبەستی بوون ، وەرگێردراوە . ژمارەی ئەوانەی بە فەرمانی راستەوخۆی ئەو کوژراون بەسەد هەزار کەس دانراوە ، لە گەڵیاندا سیان لە براکانی خۆی و یەکێك لە مامەکانی . لە سالی ١٦٣٧ یشدا ، لە کاتێکدا کە تاعوون رۆژانە نزیکەی ٥٠٠ کەسی لە خەڵکی ئەستامبوڵی پایتەختی قەلاچۆ دەکرد ، ئەو شەوانێکی پڕ لە کەیف و رابواردنی لەگەڵ ژنە دۆستەکانیدا بەسەر دەبردو بە ئەوسەوە دەبوت : «خودا وا ئەم هاوینە شەرخواهان سزا دەداو رەنگە لە زستاندا نۆرە بێتە سەر شەرافەتمەندان» .[113]

هەروەها بایەخدانی محمد علی گەورە بە «میر» هیچی لە بایەخپێدانی حوکمرانە ئەوروپایی یەکانی پێش خۆی و سەردەمی خۆی کەمتر نەبووە . ئەوەش بۆ حوکمرانێکی سەرکەوتووی وەك محمد علی کە مارکس دەربارەی میسر لە سەردەمی ئەودا وتوویە «لە هەموو ئیمپراتورێتی عوسمانیدا تاقە بەشێتی توانای ژیانی هەیێ» . شتێکی سەیر

نەبووە . ئەو ئەگەرچی لە تەمەنێکی دزەنگیشدا فێری خوێندەواری بوو بوو ، بەڵام بایەخی بەهەر شتێك دەدا کە پەیوەندی‌ی بە سیستمەکانی حوکمرانی‌یەوە هەبێ‌و هەر ئەمەش بوو بووە هۆی یەکێك لە نهێنی‌یەکانی ئەو سەرکەوتنە گەورەیەی .

محمد علی دوای ئەوەی لە رێگەی یەکێ لە دیپلۆماسی‌یە بێگانەکانەوە بایەخی «میر»ەی پێزانی ،[113] لە ساڵی ١٨٢٤-١٨٢٥ دا[114] روفائیل أنطوان زاخووری قەشەی راسپارد بۆی وەربگێرێتە سەر زمانی عەرەبی ، چونکە وەك خۆی وتوویە «زۆر بە پەرۆشەوە بووە بزانێ ئەم کتێبە چی تێدایە» . سەیریش ئەوەیە کە محمد علی دوای خوێندنەوەی «میر» ، لە بەیەك‌گەیشتنێکیدا لەگەڵ دیپلۆماسی‌یەکی ئیتالیایی بەم شێوەیەی هەڵسەنگاندوە :

«ئێوە لە ئیتالیادا زاوەزاوێکی گەورە دەربارەی نووسەری ناسراوتان مەکیاڤیللی دەنێنەوە ، من فەرمانی وەرگێرانی کتێبەکەمدا تا بزانم چی‌ی تێدایە،بەلام ئاشکرای دەکەم ئەو پیاوە زۆر لەوە کەمترە کە من ئەنجامی ئەو ناوبانگەی هەیەتی لێم‌چاوەروان دەکرد . هەروەکوو من پێی رادەگەیەنم کە کتێبێکی‌تر هەیە عەرەبی‌یەو سەرسام‌و سەرمەستی کردووم ، ئەویش پێشەکی‌یەکەی أبن خلدونە . ئەم نووسەرە لە بیرکردنەوەدا لە مەکیاڤیللی سەربەسترەو بگرە باوەرم وایە کتێبەکەی ئەو زۆر سوودبەخشترە . ئینجا کە بلاو کردنەوەی کتێبەکەی مەکیاڤیللی لە هەندێ لەولاتانی ئەوروپادا قەدەغە بێ ، خۆ دەبوو قەدەغەکردنی کتێبەکەی أبن خلدون کون‌برترو توندوتیژتر بێ» .

گومانی تێدا نی‌یە ئەوەی کاری کردۆتە رای محمد علی لاوازی‌ی وەرگێرانەکەی «میر»و نارەوانی‌ی شێوەکەی بووە کە وای لێکردوە تێگەیشتنی زەحمەت بێ‌و بۆ بلاوکردنەوە دەس نەدا .[115] لەگەڵ ئەوەشدا ئەو وەرگێرانە بایەخی مێژوویی خۆی هەیە ، چونکە یەکەم وەرگێرانی «میر»ە بۆ عەرەبی‌و ئینجا بە دوایدا پارێزەری میسری محمد لطفی جمعە لە ساڵی ١٩١١دا جارێکی‌تر لە ئیتالیایی‌یەوە کردویتی بە عەرەبی‌و لە ساڵی ١٩١٢دا بە ناوی «کتێبی میر کە مێژووی میرایەتی‌یە رۆژئاوایی‌یەکانە لە سەدەکانی ناوەراستدا»[116] بلاوی‌کردۆتەوە . وەرگێر کتێبەکەی بە پێشەکی‌یەکی فراوانی خۆی

دەس پێکردوە کە لە (٥٠) لاپەڕەدابەو[117] بە شێوەیەکی ڕەوانو مەوزووعی یانە . گەلێ لایەنی جۆراوجۆری ژیانو نووسینەکانی مەکیاڤیللی نیشاندەدا . سەرەمەسێ ی وەرگێر سەبارەت بە مەکیاڤیللی گەیشتۆتە رادەیەك کە بە تایبەتی بۆ ئەو مەبەستە چووە بۆ ئیتالیاو سەری لە گوندەکەی‌و خانووەکەی داوەو لە پاریسیش یەکێك لە نەوەکانی ئەوی دیوە . لە پێشەکی یەکەیدا بە شێوەیەکی ئەدەبی یانە ئەوە دەردەبڕیو لەو قسانەی تیایدا کردوونی دەڵێ :

«کە کتێبی (میر)م خوێندەوە هۆگری بووم‌و وام لێهات لەگەڵ چوارینەکانی خەیامدا لەگەڵ خۆمدا هەڵی بگرم . وەختێ خەفەت دامدەگری‌و دڵم تەنگ دەبێ . خەیام دەخوێنمەوە بۆ ئەوەی بەو مەیە پیرۆزەی مەست بم . بەڵام «میر» بۆ ئەوە دەخوێنمەوە کە لە مەی خەیاڵ دەرباز بم‌و بگەڕێمەوە کۆری ئەو راستی یە ئازار بەخشانەی کە لەشکرەکانی هێزو حەزوو ئارەزوو تیایدا بە شمشێری کارەسات‌و رمی بەسەرهات پێکدا هەڵدەگژێن» .[118]

ئینجا ئەگەر ئەوە بگرینە بەرچاو کە یەکەم خوێندنەوەی «میر» لە لایەن وەرگێڕەکەیەوە «لە بەر قورسی ی زانینی ماناو مەغزای کتێبەکە» تووشی «سەرسوڕمانی» کردوەو ناچار بووە «چەندین جار پێدابچێتەوە» تا «لە کۆتایی کاردا بە تەنیا تێگەیشتن‌و دەرك کردن بە ناوەرۆکەکەی»[119] وازی هێناوە ، لە هۆی ئەو هەندە کەلێنە تێدەگەین کە لە وەرگێرانەکەدا هەن‌و .کە لەگەڵ ئەوەشدا شێوەیەکی ڕەوان‌و ماناروونی ی تێدایەو ئەوە وادەکا تێگەیشتنی ناوەرۆکە سەرەکی یەکەی میر بەبێ گری‌وگۆڵ لە توانادا هەبێ .

بەڵام وەك دەردەکەوێ ، ئەم وەرگێرانەو پێشەکی یەکەی خاوەنەکەی دەورێکی ئەوتۆیان لە پێکهێنانی باری سەرنجێکی دروستدا دەربارەی مەکیاڤیللی‌و بیرو باوەڕەکانی لە لای خوێنەری عەرەب‌و ڕۆژهەلاتی بەگشتی نەگێڕاوە . ئەمە لە کاتێکدا هەموو نیشانەیەك وادەگەیەنێ کە پێگەیشتنی ئەو جۆرە باری سەرنجە دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای سەدەی بیستەم .[121] واتە بۆ سەردەمێك کە هیچ ڕووناکبیرو مێژوو نووسێکی ڕۆژئاوایی نەمابوو ، چەندە لایەنداریش بووبێ . کتێبەکانی بە باری باشەدا

هەڵنەسەنگاندبێ . لەوانە مێژوو نووسی سەر بە جەزویتەکانو عەمیدی پێشووی کۆلیجی کامبیۆن لە زانکۆی ئۆکسفۆرد (لیسلی وۆکەر) . لە راستیدا کەم مێژوو نووسی ناسراوی هاوچاخ هەن بە بڵندی مەکیاڤیللی یان هەڵنەسەنگاندبێ .

بیروڕای هاوچاخ

لەوەبەر باسی بیروڕای ژمارەیەکی زۆر لەو فەیلەسووفو رووناکبیرانەمان کرد کە لە واقیعی حاڵی بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللی تێگەیشتوونو بە رەزامەندییەوە هەڵیانسەنگاندوون . بەڵام ئاسایی بوو کار تەنیا بەوانەوە نەوەستێ ، بەڵکوو لە سەردەمی ئێستاشماندا چەندین رووناکبیرو نووسەری سەر بەگەلێ قوتابخانەی ئایدۆلۆژیایی جیاجیا ، لە هەمان باس دواونو هەر کە باسی سەردەمی راپەڕینو پێشکەوتنی زانستیی سیاسەت یا لێکۆڵینەوەی مێژوویی یان کردبێ ، مەکیاڤیللی یان وەك مێژوو نووسو زانایەکی سیاسی بە دیار خستوە ، لە ناویاندا ژمارەیەکی زۆر لەو مێژوو نووسە رۆژئاواییە ناسراوانەی کە لە رۆژهەڵاتدا ناوو ناوبانگێکی بەرزیان هەیەو کتێبەکانیان وەرگێردراونەتە سەر زمانەکانی ، بەڵام بەبێ ئەوەیشی کاریان کردبێتە سەر ئەو بیروزایەی لە ریزی کوروکاڵانیدا دەربارەی مەکیاڤیللی باو بووە . ئینجا ئێمە لێرەدا بۆ کۆتایی پێ هێنانی لێکۆڵینەوەکەمان دەربارەی مێژوو نووسی گەورەی سەردەمی راپەڕین ، تەنیا چەند نموونەیەکی کەم لە بیروراکانی نووسەرە بێگانەکان نیشان دەدەین .

لە (ئەنسکلۆپیدیای بەریتانیایی)دا دەربارەی مەکیاڤیللی وتراوە :

«نووسەرو کارگێڕی ئیتالیایی دەوڵەت نیکۆلۆ مەکیاڤیللی ، رووناکبیرێکی نیشتمانپەروەری بلیمەت بوو . تێگەیشتنی ژیرانەی لە سیاسەتی هاوچاخی خۆیو دەرك کردنی قووڵی بە تەبیعەتی ئادەمیزاد ، چاکترین بەرهەمیان لێوەشاوەتەوە کە زۆر جار بە هەڵە بە کاری گەندەڵ یا گاڵتەجاری دراونەتە قەڵەم . ئەو پیاوێکی سەرراستو هاوولاتییەکی چاكو باوکێکی دڵسۆز بووە . هەروەکوو نووسەرێکی گەورەش بووە ، چونکە رووناکبیرێکی مەزن بووە» . [122]

«ئەنسکلۆپیدیای ئەمەریکایی»ش مەکیاڤیللی بە رەمزی گواستنەوە لە سەردەمی

ناوەڕاستەوە بۆ سەردەمی نوێ دەداتە قەڵەم و «دروستیی بیروباوەڕە سیاسییەکەی»
بەو خزمەتانەوە دەبەستێتەوە کە پێشکەشی ڕژێمی جەمهووریی فلۆرنسای کردووە و بە
بارێکی بالاْدا قسە لەروویییەکەی هەڵدەسەنگێنێ. هەروەکوو دەیسەلمێنێ کە
«مەکیاڤیللی نەیوتووە هیچ رەوشت و بەهایەك لە سیاسەتدا نییە، بەڵکوو وتوێتی کە
سیاسەت رەوشت و بەهای تایبەتیی خۆی هەیەو ئەم جۆرە باوەڕەش عادیلانە دێتە
پێش چاوو بگرە بۆ سەردەمێك کە بەدیهێنانی یەکێتیی نەتەوایەتی و دامەزراندنی
دەوڵەتێکی نەتەوایەتیی تیادا وەك ئامانجێکی بالاْی ئەوتۆ کە هەموو شتێکی تر لە
ئاستیدا لاوەکی بێ، بە پێشبینییەك دەدرێتە قەڵەم». (١٢٣)

لە باری سەرنجی «ئەنسکلۆپیدیای فەلسەفەی سۆڤیاتی»شەوە، مەکیاڤیللی بە
یەکێك لە دیارترینی ئەو رووناکبیرە ئیتالیاییانە دادەنرێ کە هەوڵی داوە «دوور لە
لاهووت، یاساکانی بەرەوپێشەوەچوونی کۆمەڵگا دەستنیشان بکاو تیۆرانینێکی
ریالیستانەی دروست روانیوێتی بە دەوڵەت و حوکمرانان و لە باوەڕێکی دڵسۆزانەوە
نووسینی لە پێناوی یەکگرتنی ئیتالیادا نووسیوە». (١٢٤) هەروەها هەمان شت لە
«ئەنسکلۆپیدیای مێژوویی»ی سۆڤیاتیداو (١٢٥) لە چاپی دووەم و سێیەمی
«ئەنسکلۆپیدیای گورەی سۆڤیاتی»دا (١٢٦) وتراوەتەوە. لە جزمی چوارەمی «مێژووی
جیهان»یشدا نوسراوە: «ئەنجامە کوشندەکانی بەش بەش بوونی ئیتالیا تارادەیەکی ئەوتۆ
ئاشکراو لەروو بوون کە هەندێ لە نوێنەرە زیاتر پێشکەوتنخوازەکانی بورجوازییەت
لە سەدەی شازدەیەمدا کەوتنە داواکردنی یەکگرتنی ئیتالیاو یەکەمینیشیان رووناکبیری
سیاسی و مێژوو نووسی ناسراو نیکۆلۆ مەکیاڤیللی بووە». (١٢٧) هەروەکوو مێژوونووسی
ئەمەریکایی کارلتۆن هیس بە هەمان جۆر مەکیاڤیللی هەڵسەنگاندوە. (١٢٨)

ئەمڕۆش دەمارگرژترین کەسانێك بۆ جزوێتەکان و کزترینیان لە سۆزداریدا بەرامبەر
بە مەکیاڤیللی، (١٢٩) دان بەوەدا دەنێ کە ئەو «رێگایەکی نوێی بۆ
لێکۆڵینەوەو ....شێوازێکی تازەی بۆ قسەکردن لە سیاسەت دیوەتەوە، ئەمە جگە لە
تیۆرییە سیاسییە نوێیەکانی»، هەروەکوو «بەوپەڕی وردی و بیرتیژییەوە، ئەو
پاڵپێوەنەرو هۆیانەی دەستنیشان کردوون کە هەر بزوتنەوەیەکی سیاسی دێنە کایەوە».

لەبەر ئەوە «بە یەکێك لە کارامەترینی ئەو نووسەرە دیارانە دادەنرێ کە کاریان کردۆتە سەر کاروباری سیاسی لە جیهانداو وادەکا «بیروراکانی سەبارەت بە گیروگرفتە سیاسی یەکان جێگەی لێکۆڵینەوەو بە دواداچوونێکی قوول بن» . [١٣٠] یا هەن لە هەمان باری سەرنجەوە بە «باوکی زانستی یە سیاسی یەکانی» [١٣١] داوەنێن ، یا بە «پێغەمبەرێکی دەولەتی نوێ ی نەتەوایەتی ی» [١٣٢] دەزانن . .

هەروەها مێژوو نووسی ئەمەریکایی ڕۆبەرت بالمەر لە دووان لە کتێبەکانیدا ، دەیسەلمێنێ کە . مەکیاڤیللی «لە ناو نووسەرانی سەردەمی راپەڕین لە ئیتالیادا بە دیارترینیان» دەژمێردرێو «میرە مەزنترین میراتی نەمری» ئەو سەردەمەیەو مەکیاڤیللی «خەوی بەو ڕۆژەوە دەدی کە خەڵکی فلۆرنساو بگرە گشت ئیتالیایی یەکان بە نواندنی مەردایەتی لە کۆرە سیاسی یەکانیاندا وەك ڕۆمانی یە دێرینەکان کردار بکەنو لە ریزی لەشکرەکانی شارەکاندا بە هاندانی ئامانجە نیشتمانی یەکان بجەنگنو سەری خۆیان لەبەردەم ئەوروپادا بەرز بکەنەوە» [١٣٣]

لە ناو مێژوو نووسە ئیتالیایی یە هاوچاخەکانیشدا هەن مەکیاڤیللی بە شۆرشگێرو [١٣٤] «پێغەمبەرێکی بێ دەسەلات» [١٣٥] دەدەنە قەڵەم. ئەمرۆ لە ناو مێژوو نووساندا بە دەگمەن هەن دان بەوەدا نەنێن کە مەکیاڤیللی «هاوولاتی یەکی چاكو هاورێ یەکی گیانی بەگیانیو باوکێکی بەتەنگەوەهاتووی نیشتمانپەروەروبگرە نموونەیی» [١٣٦] بووە .

دەتوانرێ دەیەها نموونەی تری لەم بابەتە بهێنرێتەوە . بەلام ئێمە تەنیا ئەم وێنە پڕ مانانەیان لێدەخەینە پێشچاو کە أ . ف . جیفیلیکۆف لە لێکۆڵینەوەکەیدا دەربارەی مەکیاڤیللی پێشکەشی کردوەو وتوویە :

«ئیتالیا نەیتوانی یەك بگرێ . بۆچی؟ . ئەمە بوو ئەو پرسیارەی نیکۆلۆ ئاراستەی خۆی دەکرد . ئێمە وەرامەکەی دەزانین (وەرامی مەکیاڤیللی – ك .م) : یەکەم لەبەر نەبوونی یەکێتی ی سیاسی لە ئیتالیادا . دووەم لەبەر ئەوەی لە ئیتالیادا سوپایەکی نیشتمانی چ لە کورو کاڵانی خۆی یا لە سەربازی بەکرێگیراو نەبوو . کەوابێ چار چی بوو؟ . یەکگرتنو دامەزراندنی سوپا . بۆ جێ بەجێ کردنی ئەمەش دەبوو شێوازەکانی

کارکردن روون بکرێنەوە . مەکیاڤیللی بە پێی بۆچوونی خۆی لەم بارەیەوە ، ئەنجامی بەوە شکاندەوە کە بنچینەکانی زانستی ی سیاسەتی دارشت ، کوت‌ومت وەك کۆلۆمبس کە وەختێ کەوتە گەران بە دوای ریگایەکدا بۆ هیندستان ، ئەمەریکای دۆزی‌یەوە» . (١٣٧)

گشت ئەوەی باس کرا ئەویەری هەق بە مەکیاڤیللی دەدا داوا لە رۆژهەلاتی‌یەکان بکا کە خۆی لە واقیعدا چۆن بووە وەهای ببینن و بیروباوەرەکانیشی چۆنن وەهایان هەلبسەنگێنن . بەلێ :

«مەدح‌وستایش هەرگیز لە وزەیدا نی‌یە ئەم ناوە بە هەق خۆی بگەیەنێ» .

پەراوێزەکان

(١) : مەکیاڤیللی لە تەمەنی دوانزە سالاندا بووە کە یەکەم کتێبی دەربارەی مێژوو خوێندۆتەوە .

(2) : R . Ridolfi the life of Niccolo Machiavelli, translated from the Etalian by G. Grays on, chicago, 1963, P. 3.

(٣) : ا.ك. جیفیلیکۆف ، نیکۆلۆ مەکیاڤیللی (١٤٦٩–١٥٢٧) ، موسکۆ-لینگراد ، بە زمانی رووسی ، ل ٢٤ .

(4) R. Ridolfi, Op. Cit., pp. 9-12; F. Chabod, Machiavelli and the Renaissance, translated from the Italian by D. Moore, Cambridge, 1960, pp. 7-9;

(5) R. Ridolfi, Op. Cit., p.4.

(6) F. Chabod, Op. Cit., p. 126.

(٧) أ.ك. جيفيلكۆف ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ٣٤

(٨) : هەمان سەرچاوە–ل ٣٢ .

(٩) : ف. رۆزێنبۆرگ ، (فەیلەسوفەکانی سەردەمی راپەڕین) ، بە زمانی رووسی ، لینینگراد ، ١٩٧٦ ، ل ١٢٠ و ١٢١ .

(١٠) : سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٢٠

(١١) : بڕوانە کتێبی :

H. Butterfield, the Statecraft of Machiavelli, London, 1960, p. 125.

(١٢) : لە شوێنێکی تری ئەم لێکۆڵینەوەیەدا ، دەگەڕێینەوە سەر کتێبە گەورەکەی مەکیاڤیللی (دەمەتەقێ)

(١٣) : پیشەسازیی قوماش لەو رۆژگارەدا ، نەك تەنیا لە ئیتالیادا ، بەڵکوو لە گشت ئەوروپادا لە پێشە بە فلزاتچەکان بوو .

(١٤) : ئەوە لە نامەیەکیدا وتراوە کە بۆ فیتۆریی هاوڕێ‌ی ناردووە . (بگەڕێرەوە سەر :

.(F. Chabod. Op. Cit., pp. 131-132).

(١٥) : أ.ك. جيفيلكۆف–سەرچاوەی پێشوو–ل ١٩ .

(16) F. Chabod, Op. Cit., pp. 4,126,134-135.

(17) R. Ridolfi, Op. Cit., pp. 145, 156.

(18) F, Chabod, Op. Cit., p. 132.

(19) Ibid, p. 129.

(٢٠) : نیكۆلا ئەلكسیف ، نیكۆلۆ مەكیاڤیلی ، بە زمانی بولگاری ، سۆفیا ، ١٩٠٨ ، ل ٢٧-٢٨ .
هەروەها ف . رۆلینبۆرگ ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٢١-١٢٣ . هەروەها ل.م باتكین ، (مرۆڤپەروەرە ئیتالیایی‌یەكان) ، شێوەی ژیان ، شێوەی بیركردنەوە ، بە زمانی رووسی ، مۆسكۆ ، ١٩٧٨ ، ل ٥٨-٥٩ . هەروەها :
"The Prince", London, 1968, pp. 18-19 (the Introduction by G. Bull).

(٢١) : تیتۆس لیڤی (٥٩ پ.ز-١٧ د.ز) . مێژوو نووسێكی ناسراوی رۆماكانە . ٤٥ سالی بە دانانی كتێبە گەورەكەیەوە (مێژووی رۆما لە دامەزراندنی شارەكەوە) بەسەر بردوەو بریتی بووە لە ١٤٢ بەرگ‌و تەنیا ٣٥ بەرگی ماونەتەوە . یەكەمین دە كتێبیان كە مەكیاڤیلی بۆ نووسینی كتێبی (دەمەتەقێ) كردوێتی‌یە سەرچاوەیەكی سەرەكی ، باسی ئەو كارەسات‌و رووداوانە دەكەن كە هەتا سالی ٢٩٣ی پێش زایین روویان داوە .

(٢٢) : مەكیاڤیلی ئەوەی لە پێشەكیی كتێبی (دەمەتەقێ)دا وتوە .

(23) F. Chabod, Op. Cit., p. 24.

(24) F. Gilbert, Machiavelli and Guiccardini.
Politics and history in sixteenth century.
Florence, Princeton, 1965, p. 199.

(25) R. Ridolfi, Op. Cit, pp. 165-175.

(26) "The Prince", p. 15 (the Introduction).

(27) R. Ridolfi, Op. Cit., pp. 249-250.

(٢٨) : پشتمان بە وەرگێرانە عەرەبی‌و رووسی‌و ئینگلیزی‌یەكەی بەستوە .

(٢٩) : بگەڕێرەوە لای : ئەلین فیلرین-مەكیاڤیلی-وەرگێرانی أميرة الزين-بیروت-سالی بە-ل ٣٢-٣٣ .

(30) R. Palmer and J. Colton, A history of the
Modern World, third edition, New York,
1965, p. 55

(٣١) : مەكیاڤیلی لەم قسەیە بەناوبانگەی بە بۆنەی هێرشی فەرەنسایی‌یەكانەوە بۆ سەر ئیتالیا لە سالی ١٤٩٩داو بەرەو پێش‌چوونی خێرایانەیان وتووە «بگەڕێرەوە سەر مێژووی ئیتالیا بە زمانی

رووسی ، جزمی یەکەم ؛ لە ژێر چاودێری ئاکادیمیست .س.د. سکازکینەدا ، موسکۆ ، ۱۹۷۰ ، ل ٤٥٥.

(۳۲) : بەزۆری پێتم بە وەرگێڕانە عەرەبییەکەی ئەم کتێبە بەستوە ،بگەڕێرەوە سەر—دەمەتەقێی مەدّ الیبالی—وەرگێڕانی خیری حماد ، بیروت ، ۱۹٦۲.

(۳۳) : ئەوە ئالە کتێبێ کە لە ژیانی خۆیدا لە ساڵی ۱۵۲۱ دا بڵاوکراوەتەوە .

(34) R. Palmer and J. Colton, Op. Cit., p. 55.

(35) J. Plamenatz, Man and Society. A critical examanation of some important Social and Politicce theories, from Machiavelli to Marx, Vol. 1, tenth impression, London, 1977, pp. 1,7.

(۳٦) : لە کۆتایی سەردەمی ناوەڕاستدا باری ئابووری ئیتالیا خێراتر لە وڵاتەکانی تری ئەوروپا رووی لە پێشکەوتن کرد ، ئەویش لە سایەی بازرگانییە گەشەسەندوەکەیەوە لەگەڵ رۆژهەڵاتدا و پێشکەوتنی بەرهەمی پیشەیی تیایدا بەرادەیەك کە ئیتالیا بەر لەهەر شوێنێکی تری جیهان ، یەکەمین نیشانەی پەیوەندیی و بەرهەمهێنانی سەرمایەدارانەو دەستەو تاقمو چینە کۆمەلایەتییە نوێیەکانی بە خۆیەوە دی .

(37) H. Butterfield, Op. Cit., pp. 114- 115.

(۳۸) : بۆ درێژەی باس بگەڕێرەوە لای : و.ل. فاینشتین ، مێژوو ناسیی ئەوروپایی رۆژئاوا لە سەردەمی ناوەڕاستدا ، بە زمانی رووسی ، مۆسکۆ—لینینگراد ، ۱۹٦٤ ، ل ۲۸٦ .

(۳۹) : ئیتالییەکان گەلانی تری ئەوروپایان بە وەحشی (کێوی) ناو دەبرد ، بەو مانایەی کە لە چاو خۆیاندا دواکەوتوون .

(40) W. Lewis, The Lion and the Fox. The role of the hero in the Plays of Shakespeare, London, 1966, p. 69;

(٤۱) : د.ل. فاینشتین ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ۲۷۹

(42) H. Butterfield, Op. Cit., p. 97.

(٤۳) : بۆ نموونە بگەڕێرەوە سەر : لەلین فیدین ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ۳۲ .

(44) "The Prince", p.20 (the Introduction).

(٤٥) : لە ف. رۆبینزۆرگ ، سەرچاوەی پێشوو . ل ١٢٢ ەوە وەرگیراوە

(٤٦) : شارێکی فەرەنسایە دەکەوێتە باشووری رۆژهەڵاتی پاریسەوەو بارەگای دەرباری پادشا بووە .

(٤٧) : لە (ف. رۆبینزۆرگ ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٢٢)ەوە وەرگیراوە .

(٤٨) : بۆرجیا بنەماڵەیەکی سەرداری ناسراوە کە بە نەژاد ئەرگۆنی ئیسپانیایی بوو لە سەدەی پازدەیەمدا رووی کردۆتە ئیتالیا . ئەم بنەماڵەیە لە سایەی ئەلفۆنسۆ بۆرجیاوە کە لە ساڵی ١٤٥٥ دا بووە بە پاپا بەدیارکەوتوە . هەروەها ئەلێکساندەری شەشەمیش یەکێك بوو لە خزمانیو لە ساڵانی (١٤٩٠-١٥٠٣)دا بوو بە پاپا .

(49) H. Butterfield, Op. Cit., pp. 131-132; "The Prince", pp. 22-23 "the Introduction).

(٥٠) : «مێژووی ئیتالیا»(سەرچاوەی پێشوو) ، ل ٣٣٥-٣٣٦ .

(51) F. Chabod, Op. Cit., pp. 94-95; R. Ridolfi, Op. Cit., p.9.

(٥٢) : ئەلێن ئیدرین ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ٩٢

(53) J. Plamenatz, Op. Cit., p. 33.

R. Rodilfo, Op. Cit., pp. 53-64; J Plamenatz, Op. Cit., p. 14.

(٥٤) : ئەم رایە بایەخێکی گەورەی هەیە ، چونکە مەکیاڤیلییەکان دەبوو شوێن پێیان هەڵگرن .

(55) F. Chabod, Op. Cit., pp. 140, 142; F. Gilbert, Op. Cit., pp. 176-177.

(56) J. Plamenatz, Op. Cit., p. 42.

(57) S. H. Sabine, A history of Political theory, New York, 1950, pp. 337, 338.

(٥٨) «برایەتی یەسووعی یەت» یا «قەشە یەسووعی یەکان»

(59) R. Weiss, The spread of Italian Humanism, London, 1964, p. 84.

(٦٠) : ناونیشانی تەواوی کتێبەکە ئەمەیە :

"Discours sur les Moyens de bien gouverner et maintenir en bonne paix un Royaume ou autre Principauté-Contre Nicholas Machiavel", Florentin, 1576.

(٦١) : بگەڕێرەوە لای :

W. Lewis, Op. Cit., pp. 64, 71-72.

(62) Ibid, p. 71.

(63) Ibid, p. 66.

(64) Ibid, p. 69.

(65) Ibid, p. 72.

(66) "The Prince", p.9 (the Introduction).

(67) "Anti-Machiavel".

(٦٨) : لە (ر. د. فاینشتین ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ٢٦٨)ەوە وەرگیراوە .

(69) W. Lewis, Op. Cit., P. 102.

(٧٠) : مەبەست ئەوەیە کە ئەگەر میرێك هەبووایە خۆی بە قوتابی‌ی مەکیاڤیللی بزانیایە ، فەرمانی پێدەدا کە لە دانانی کتێبێکدا دژی مەکیاڤیللی لاسایی فردریکی گەورە بکاتەوە .

(71) W. Lewis, Op. Cit., pp. 102-103.

(72) Ibid, p. 105.

(73) "Renaissance and Reformation 1300-1648", Edited by G.R. Elton, Second edition, New York, P. 109.

(٧٤) : بگەڕێرەوە لای : ئەلێن فیدرین ، سەرچوەی پێشوو ، ل ١٢-١٣ .

(75) A. Ridolfi, Op. Cit., p.9.

(٧٦) : بگەڕێرەوە لای : ئەلین فیلین ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٢-١٣ .

(٧٧) : مەکیاڤیللی ، میر ، ل ٦ (پێشەکی) .

(78) "The Civilization of the Renaissance in

Italy", An Essay by J. Burckhardt, New-
York and Toronto, p. 93.

(٧٩) : أ. ك. جیفیلکۆف ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ٦٧ .

(٨٠) : ف. رۆتینبۆرگ ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ١١٢–١١٣

(٨١) : ئەنتۆنیۆ گرامشی ، میری نوێ ، مەسەلەکانی زانستی سیاسەت لە مارکسیەتدا وەرگێڕانی زاهی شرفانو قیس الشامی ، بیروت ، ١٩٧٠ ، ل ٣٥ .

(82) R. Ridolfi, Op. Cit., pp. 196-197.

(٨٣) لەناو ئەو چەندین سەرچاوەیەدا کە بۆ ئامادە کردنی ئەم لێکۆلینەوەیە گەڕاوەمەتەوە سەریان تەنیا جیفیلیکۆف بایەخی تەواوی بەم باسە گرنگە داوە .

(٨٤) : أ.ك. جیفیلیکۆف ، سەرچاوەی پێشوو . ل ١٠٣ .

(٨٥) : لە هەمان سەرچاوە وەرگیراوە ، ل ١٠٦ .

(٨٦) : هەمان سەرچاوە ، ل ١٠٧ .

(٨٧) : وتەکە لە هەمان سەرچاوە وەرگیراوە ، ل ١١١ .

(٨٨) : زۆربەی مێژوونووسان بە شێوەیەکی رووت‌وقووت ئیشارەتیان بەم وتەیە داوە ، واتە بەبێ نیشاندانی ئەو بارودۆخەی تیایدا وتراوە کە ئەوە بایەخێکی تایبەتی‌ی دەداتێ .
بۆ نموونە بگەڕێرەوە سەر :
.(R. Ridolfi, Op. Cit., p. 241; F. Chabod, op. Cit.,
p. 142.

(٨٩) : مەکیاڤیللی زاراوەی «پێغەمبەری بێ‌چەکە»ی لە کاتی قسەکردنیدا لە بارەی رەبەنی فلۆرنسایی شۆڕشگێڕی هاوچاخی خۆیەوە (سافۆنارۆلا) بەکارهێناوە.لەم رووەوە سەلاندویتی کە سەرکەوتن تەنیا بەشی پێغەمبەرە چەکدارەکان بووەو دەبێ . «میر–بەشی شەشەم» .

(٩٠) : بەهۆی نەخۆشییەکەوە لە گەدەیدا مردوە کە رەنگە ئارام لە بەربڕان کارێکی گەورەی تیکردبێ .

(٩١) : گەلێ لە مێژوونووسان مەکیاڤیللی نمە فرانسیس بیکۆن ، بە داهێنەری رێبازی لێکەڕان (استقرائی) دادەنێن .

(٩٢) : لە ف.ی. رۆتینبۆرگەوە وەرگیراوە ، سەرچاوی پێشوو ، ل ١١١ .

(٩٣) : سەرەڕای ئەو شاڵاوە سیاسییەکان بە فراوانی لەسەر خوێندنەوەی «میر» بەردەوام بوون . (بگەڕێرەوە سەر :

C. Hayes, Modern Europe to 1870, New York, 1959, p. 26).

(٩٤) : ف. ی. رۆزێنبێرگ . سەرچاوەی پێشوو ، ل ١١٤ .

(٩٥) : بگەڕێرەوە سەر «ئەنسیکلۆپیدیای فەلسەفی» بەزمانی رووسی ، جزمی سێیەم ، مۆسکۆ ، ١٩٦٤ ، ل ٢٨٠ .

(٩٦) : قرالێتی پەیوەندییەکی پتەوی لەگەڵ ژمارەیەک لەو پادشا ئەوروپاییانەدا هەبوو کە خۆیان بە پشتگیری گەرمی بزوتنەوەی رۆشنکاری (تنویر) نیشاندەدا ، لەوانە فردریکی گەورەو قەیسەری رووسیا کاترینی دووەم .

(٩٧) : بگەڕێرەوە لای أ.ك. جیفیلیکۆف ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ٧٠ .

(٩٨) : ك. مارکس و ف. ئینگلس ، بەرهەمەکانیان بە زمانی رووسی ، چاپی دووەم ، جزمی یەکەم . ل ١١١ .

(٩٩) : ف. ی. رۆزێنبێرگ لەو وتەیەی ئینگلس بۆ ناونیشانی کتێبەکەی دەربلاوەی سەردەمی راپەڕین هەڵبژاردووە (بگەڕێرەوە سەر پەراوێزی ژمارە ٤) .

(١٠٠) : ك. مارکس و ف. ئینگلس ، بەرهەمەکان ، جزمی ٢٠ ، ل ٣٤٦ .

(١٠١) : دوای گەڕانمان بە ناو هەر پەنجاو پێنج بەرگەکەی دواچاپی بەرهەمەکانی لینینا ، هیچ ئیشارەتدانێکمان بە مەکیاڤیلی تێدا نەدیت .

(١٠٢) : بگەڕێرەوە سەر : «دەمەتەقێ» ، پێشەکی ، ل ١٥–١٧ ، ف.ی. رۆزێنبێرگ ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٤٤ .

H. Butterfield, Op. Cit., pp. 81-83.;J. Plamenatz, Op. Cit., p. 42; J.R. Strayer and others, The Mainstream of Civilization, New York, 1974, p. 408.

(١٠٣) : نووسەریش هەن کە ناپلیۆن بۆناپارت بە «نوێنەرێکی راستەو دروست»ی مەکیاڤیلیزم دادەنێن . بۆ نموونە بگەڕێرەوە سەر :

(103) "The Prince", p. 22 (The Introduction).

H. Butterfield, Op. Cit., p. 102)

(١٠٤) : بگەڕێرەوە لای ئەنتۆنیۆ گرامشی، سەرچاوەی پێشوو ، ل ٤٣و شوێنی تریش .

(١٠٥) : ساتیاگۆ کاریلۆ، ئەورۆ کۆمۆنیزم و دەوڵەت ، وەرگێڕانی د. سعاد محمد خضر ، بەغدا ، ١٩٧٨ ل ١٤ .

(١٠٦) : لە أ.لا. جیفیلیکۆڤەوە وەرگیراوە ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٠١

(107) "The Prince", p. 21 (The Introduction).

(١٠٨) : پشتیان بەو چاپە بەستوە کە شێخ ئەلیاس خلیل زخریا ، بیروت ١٩٦٣ ، ساغی کردۆتەوەو پەراوێزی لێداوە .

(١٠٩) برادەر دوکتۆر ناجی حسن دەیەوێ بە لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆ ئەم باسە بدوێ .

(١١٠) بگەڕێرەوە سەر : لیف لاکۆست ، ابن خلدون ناودار ، وەگێڕانی میشال سلیمان ، بیروت ، ق.یە ، ل ١٥٦.

(١١٢) سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٦٩ .

(112A) Creasy, History of the Ottoman Turks Beirut, 1961, pp. 252-253.

(١١٣) لەمەی یەکێکە لەو وەگێڕە سوربانی یانەی لای فەرەنساییەکان لە هێرشەکەیاندا بۆ سەر میسر لەگەڵ محمد علی گەورەدا لە سەردەمی خۆیدا ئیشی کردوە .

(١١٤) بۆ درێژەی باس بگەڕێرەوە سەر : دوکتۆر جمال‌الدین الشیال ، مێژووی وەرگێڕانەو بزوتنەوەی رۆشنبیری لە سەردەمی محمد علیدا ، قاهرە ، ١٩٥١ ، ل ٧٨-٨٢ ، ١٦٦-١٦٧ ، ٢١٦ .

(١١٥) دەربارەی لاوازیی وەرگێڕانەکە بگەڕێرەوە سەر ئەو بەراوردەی دوکتۆر جمال‌الدین الشیال لە ل ٢١٦ی کتێبەکەیدا کردوێتی . دەبێ ئەوەش بڵێین کە دەستنوسی ئەم وەرگێڕانە هێشتا ماوەو لە (دار الكتب)ی میسر پارێزراوە .

(١١٦) «کتێبی میر کە بریتییە لە مێژووی میرایەتییە رۆژئاواییەکان لە سەدەکانی ناوەڕاستدا» ، دانانی نیکۆلا مەکیاڤیلی ، وەرگێڕانی پارێزەر محمد لطفی جمعە ، قاهرە ١٩١٢ .

(١١٧) دەقی «میر» لە وەرگێڕانە عەرەبییە دوومەکەیدا لە ١٤٨ لاپەڕە دایە .

(١١٨) هەمان سەرچاوە ، ل ٣٥ . (١١٩) هەمان سەرچاوە ، ل ٣٣ .

(١٢٠) لە ساڵی ١٩٦٠دا وەرگێڕانێکی نوێی میر لە لایەن خیری حمادەوە بلاوکرایەوە کە هەتا ئێستا چەند چاپێکی لێدەرچووەو لە پاڵ دەقی «میر» خۆیدا ، وتەیەکی مۆسۆلینی و پێشەکییەکی فراوانی کریستیان گاوس و بە دوایدا چوونێکی فاروق سعدی وەک پاشکۆیەک لە دواداوای کتێبەکەدا لە گەڵدان .

(١٢١) پارێزەر محمد لطفی جمعە وەك لە پێشەکییەکەیدا بۆ «میر» لە شێوەی وەرگێڕانەکەیدا دەردەکەوێ ، خاوەنی ڕۆشنبیرییەکی باڵا بووە ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە ڕێگەی یەکێ لە ئەورووپاییەکانەوە نەبێ کە مەدح وستایشی زۆری‌و نموونە هێنانەوەی بەردەوامی لەسەر مەکیاڤیلی سەرنجی ڕاکێشاوەو ئەوە وای لێکردووە بە دوای «میر»دا بگەرێ‌و وەری بگێڕێ ، دەنا چی تری دەربارەی مەکیاڤیلی نەبیستوە .

(122) "Encyclopedia Brittannica", Vol. XI,vChicago-London, 1974, pp. 227,230.

(123) "Encyclopedia Americana", Vol. 18,vNew York, 1976, pp. 52-53.

(١٢٤) «ئەنسکلۆپیدیای فەلسەفە» ، بە زمانی ڕووسی ، جزمی سێیەم ، مۆسکۆ ، ١٩٦٤ ، ل ٢٨٠-٢٨١ .

(١٢٥) «ئەنسکلۆپیدیای مێژووی سۆڤیاتی» ، بە زمانی ڕووسی ، جزمی هەشتەم ، ١٩٦٥ ، ل ٩٣٣-٩٣٤ .

(١٢٦) «ئەنسکلۆپیدیای گەورەی سۆڤیاتی» ، بە زمانی ڕووسی ، چاپی دووەم ، جزمی ٢٥ ، مۆسکۆ ١٩٦٤ ، ل ١٠٦-١٠٧ ، هەروەها چاپی سێیەم ، جزمی ١٥ ، مۆسکۆ ، ١٩٧٤ ، ل ٢٤ (٧٠٩-٧١١) .

(١٢٧) «مێژووی جیهان» ، بە زمانی ڕووسی ، جزمی چوارەم ، مۆسکۆ ، ١٩٥٨ ، ل ١١٥ .

(128) C. J. Hayes, Op. Cit., pp. 18, 115.

(١٢٩) مەبەستمان ، ئیسل زکەری عەمیدی پێشووی کۆلیجی کامیزنە .

(١٣٠) بگەرێرەوە سەر ل ١٩ ، ٢٢ی پێشەکییەکەی ئیسل زکەر لە «دەمەتەقێ»دا .

(131) "Action and Conviction in Early Modern Europe", editors J.K. Rabb and J.E. Seigel, Princeton, New Jersey, 1969, p. 26.

سیفەتی دامەزرێنەری زانستی سیاسەت بە لایەنی کەمەوە لە نیو سەدە لەمەوبەرەوە ، لە پاڵ ناوی مەکیاڤیلیدایە .

(132) F. Gilbert, Op. Cit., pp. 183, 199.

(133) R. Palmer and J. Colton, Op. Cit., pp. 43.

(١٣٤) بگەرێنەوە سەر . ف . ی . ڕۆزینبۆرگ ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٠٧-١٠٨ .

(135) R. Ridolfi, Op. Cit., pp. 251-254.

(136) R. Weiss, The Spread of Italian Humani- sm, London, 1964, p. 83.

(١٣٧) أ . ف . جیلیکۆف ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ٩١ .

لە نیکۆلۆ مەکیاڤیللی یەوە
بۆ لیۆرانسۆی مەزنی کوڕی
پیارۆ دی میدیچی (١)

خەڵکی پیشەیان وەهایە کاتێ دەیانەوێ خۆیان لە میرێك نزیك بکەنەوە ، بەمەلا دەدەن جۆرە دیاری یەکی پێشکەش بکەن کە بە باوەڕی خۆیان گرانبەها بێ ، یا لەو بابەتە شتانە بێ کە دەزانن میر هۆگریانە . بەم شێوەیە دیاری بە زۆری لە بابەتی ئەسپ و چەك و جل و بەرگی رازاوە بە زێڕو گەوهەرو زۆر کەل و پەلی جوانی تر کە شیاوی شان و شکۆی میران بن ، بە سەریاندا دادەبارێن . سا منیش لەبەر ئەوەی حەز دەکەم سووکە بەڵگەیەك بۆ نیشانەی دڵسۆزیی خۆم بەرامبەر بە جەنابی پایەبەرزتان پێشکەش بکەم ، لە ناو ئەو شتانەدا کە هەمن ، هیچی وەهام نەدی یەوە مایەی شانازی پێوەکردنم بێ و لای خۆم جێگەی رێزلێنانێکی زۆر بێ ، ئەو زانستی یەم نەبێ کە دەربارەی کردارو رەفتارە پیرۆزەکانی گەورەپیاوان هەمەو لە ئەنجامی تاقی کردنەوەیەکی دوورو درێژی خۆمەوەو شارەزابیم لە کارەسات و بەسەرهاتەکانی ئەم سەردەمەی ئێستامان و وردکردنەوەی رووداوەکانی رابرووداوە ، دەستم کەوتوە .

ئینجا دوای خۆماندووکردنێکی زۆر بە وردبوونەوەو کۆڵینەوەوە لە کردارو رەفتارەکانی ئەو پیاوە مەزنانە . گەیشتمە چەند ئەنجامێك کە ئەوەتا لە چوارچێوەی بەرگێکی بچووکدا . پێشکەشی بە پایەبەرزتانی دەکەم . من هەرچەندە وایدادەنێمەم

کاره شیاوی ئەوە نی یە پایەبەرزتان لێمی وەربگرن ، بەڵام باوەڕم بە مرۆڤپەروەریتان دەخاتە سەر ئەو رایەی کە هەست و سۆزتان بۆ وەرگرتنی کتێبەکەم دەبزوێ ، چونکە بڕواتان هەیە کە من لەوە زیاترم لە وزەدا نی یە دیارییەکی لەمە بایەخدارتر پێشکەش بکەم کە دەزانم یاریدەتان دەدا لە ماوەیەکی کورتدا لە هەموو ئەو کاروبارانە حاڵی بن کە من فێریان بووم و ساڵانێکی زۆریش پڕ لە تەنیایی و مەترسیم بۆ فێربوونیان بەسەر بردوون . هەوڵیشم نەداوە کتێبەکەم بە رستەی درێژدرێژ ، یا بە نەقش و نیگاری وشەی پڕ زەرق و بەرق ، یا پڕ بەها و زۆر ڕەنگین و رازاوە لێی بڕازێنمەوە کە گەلێ لە نووسەران بۆ تاس و لووسدانی بەرهەمەکانیان پەنایان دەبەنە بەر . چونکە من تەنیا هێندەم ناوو ناوبانگ بۆ کتێبەکەم دەوێ کە لە سایەی بایەخداری و سەنگینی باسەکەیەوە بۆی ساز بێ . من دڵنیام هیچ لەخۆبایی بوونێك لەوەدا نی یە کە مرۆڤێکی تەریکی سەرکز بێتە پێشەوە و خۆی لە هەوڵدانی باسکردنی حکوومەتەکانی میران هەڵقورتێنێ و ڕێنمایی یان بکا ، چونکە وێنەگرانی دیمەنەکانی سروشت ناو دۆڵ و نشێوەکان دەکەنە مەڵبەند ، هەتا لەوێوە وێنەی قەڵا و چیاکان ڕەسم بکەن ، هەروەکوو دەچنە سەر گرد و هەڵەتەکان هەتا بەسەر دەشت و نشێوانەدا بڕوانن و دیمەنی ڕاستەقینەیانیان دەستگیر بێ . بەم پێ یە تۆش دەبێ میرێك بیت تا بتوانیت بە وردی شارەزای دڵ و دەروونی گەل بیت ، هەروەکوو پێویستە یەکێك بیت لە کوڕو کاڵانی گەل تا بتوانیت تەبیعەتی میران بناسیت .

جا ئاخۆ بەم حسابە ، بۆم هەیە تکا لە پایەبەرزتان بکەم ئەم دیارییە بچووکەم ، بە هەمان گیانی پێشکەش کردنەکەیەوە لێ وەربگرن؟ خۆ ئەگەر لوتفتان نواند و بە پەیڕەوی ناوەرۆکی ئەم کتێبەتان کرد ، ئەوا دوایی پێدەزانن چ حەزێکی بەتەوژم لە دڵدایە بتانبینمەوە گەیشتبن بەو مەزنی یەی کە بەهرەو خۆشبەختی ی خودی خۆتان بۆی لە سەر ڕێن .

ئەگەر پایەبەرزتان مەرحەمەت بفەرموون و لەو کەشکەلانی قەڵەکەتانەوە سەیری ئەم پەنای سەرکزی یە بکەن کە تیایدا داسەکناوم ، ئەوا پێدەزانن چ ئازارێکی گەورەو گران کە بەدبەختی یە نەگریسەکەم تووشی کردووم ، لە ناهەق دەچێژم .

١

شێوەکانی حکومەت و جۆری دامەزراندنیان

گشت ئەو حکومەت و مەملەکەتانەی لە رابوردوودا فەرمانڕەوایی نەژادی ئادەمیزادیان کردووە ئێستاش دەیکەن ، لە دوو شێوە بەدەر نین : یا شێوەی جەمهووریەتە ، یاخود شێوەی پادشایەتییە . پادشایەتیش یا میراتگری دەبێ کە بەدرێژایی سالانێکی دوورودرێژ ، حوکم کردن لە ناو کەسانی یەک بنەماڵەدا ئەم دەست و ئەو دەستی پێدەکری ، یاخود تازە دروست دەبێ و دێتە کایەوە . ئەم پادشایەتیە تازە دروست بووەش ، یا لە هەموو شتێکیدا نوێ دەبێ وەک حالەتی (میلان) کە فرانسیسکۆ سفورزا[٢] خۆی تێدا کرد بە پادشا ، یاخود پاشکۆیەکی نوێ دەبێ و دەدرێتە پاڵ مەملەکەتی میرێکی میراتگر ، واتە میرەکە دەیداتە پاڵ مەملەکەتەکەی خۆی وەک حالەتی مەملەکەتی (ناپۆلی)[٣] کە پادشای ئیسپانیا حوکمی دەکا . ئینجا ئەم جۆرە دراوە پاڵەش ، یا ئەوەتا بەم شێوە حوکمە راهاتوو بووە لەبەر ئەوەی ژێردەستەی میرێکی تر بووە ، یاخود دەوڵەتێکی سەربەست بووە بەلام لە رێگەی هێزی سوپایی تایبەتی میرەکەوە ، یا هێزی کەسانی ترەوە ، یا لە رێگەی خۆشبەختی و تواناو دەسەلاتێکی تایبەتیەوە دراوەتە پاڵ مەملەکەتی ئەم میرە .

٢

پادشایەتی میراتگری

لەم بەشەدا باسی جەمهوریەت ناکەم ، چونکە لە شوێنێکی تردا بە دووردرێژی لێیدەدوێم ، [٤] بەڵکوو باسی پادشایەتی دەکەمو لەو ڕێوشوێنانە دەدوێم کە شێوە جۆراوجۆرەکانی پادشایەتی ی پێ بەڕێوە دەبرێنو دەپارێزرێن . جا بەرادەی یەکەم ، ئەرکی پاراستنی پادشایەتی ی میراتگری کە خەڵکی تیایدا بە بنەماڵە فەرمانڕەواکە ڕاهاتوون ، ئاسانترە وەك لە ئەرکی پاراستنی پادشایەتی یەکی نوێ ، چونکە لەویاندا تەنیا ئەوە بەسە کە پیاو دەسدرێژی نەکاتە سەر ئەو یاساوە میراتیانەی خەڵکی ئاشنایان بوونو بشتوانێ لەگەڵ هەر دۆخێکی چاوەڕواننەکراودا خۆی بگونجێنێ . میر ئەگەر کوششبکارو کارامە بێ ، هەمیشە دەتوانێ لەم ڕێگایەوە پایەوپلەی خۆی بپارێزێ ، تەنیا لەو حاڵەتەدا نەبێ کە مەگەر هێزێکی بێئامانی زۆر کاریگەر بێتە کایەوەو لەو پایەوپلەیەی دەرپەڕێنێ . تەنانەت ئەگەر دەریشپەڕێنرا ، هێشتا هەر دەتوانێ کە هەر هێندەی میرە تازەکە سووکە پڕیشکێکی بەختڕەشی گرتیەوە ، ئەم پایەوپلەی پێشووی خۆی وەربگرێتەوە .

نموونەش بۆ ئەمەی وتمان ئیتالیایە کە دۆق فیزار توانی لە ساڵی ١٤٨٤دا لە رووی هێرشی و پەلاماری ڤینیسیاییەکان و[*] لە ساڵی ١٥١٠دا لە رووی هێرش و پەلاماری پاپا یۆلیۆسدا خۆی رابگرێ ، ئەویش لە سایەی یەک شتەوە بوو کە تەمەندرێژیی بنەماڵەکەی بوو لە فەرمانڕەوایی کردنی شارەکەدا . جا لەبەر ئەوەی کارێکی ئاسایی یە کە هیچ دووبەرەکییەک بە حوکمی پێویستی و ناچاری ، نەتوانێ قەوارەی میرێکی خاوەن هەق شەرعی بشڵەقێنێ ، هەروەها ئەوەش کارێکی ئاسایی یە کە گەل ئەو میرەی زۆر خۆش بوێ . چونکە ئەگەر ئەو خراپەکارییانەی لێیدەوەشێنەوە لە رادەبەدەر نەبن و خەڵکەکە ناچاری بوغزاندنی نەکەن ، ئەوا بە لایانەوە ئاسایی دەبێ کە بە پەرۆشەوە هۆگری ببن و بەدرێژایی ساڵانی حوکمڕانییەکەی بەزم و رەزمی تازەبازی و نوێکردنەوە فەرامۆش بکەن ، چونکە هەر ئاڵوگۆڕێک لە رژێمی حوکمدا هەردەم رێگا بۆ ئاڵوگۆڕێکی تر خۆش دەکا .

٣

پادشایەتی تێکەڵاو

کۆسپ و ئەگەرە هەمیشە یەخەی پادشایەتیی نوێ دەگرن. چونکە دەوڵەت ئەگەر لەو بابەتە نەبێ کە تازە دروست بووبێ، بەڵکوو لە ڕێگەی ئەندامەتی بەوە بێ لە دەوڵەتێکی تێکەڵاودا، ئەوا بەرادەی یەکەم ئاژاوەی لە ئەنجامی ئەو کۆسپ و ئەگەرە ئاسایی یانەوە تێدا سەرهەڵدەدا کە لە هەموو مەملەکەتە تازەکاندە ڕوودەدەن، لەبەر ئەوەی کە خەڵکی لە حەزوئارەزووی خۆیانەوە بە هیوای چاککردنی باری ژیانیان، ڕوو لە گۆڕینی حوکمڕانەکانیان دەکەن. ئینجا ئەم باوەڕە هانیاندەدا بۆ شۆڕش بەرپاکردن دژی ئەو حوکمڕانانەی خەڵەتاندبوویانن، بەتایبەتی ئەگەر بە تاقیکردنەوە بۆیان دەرکەوتبوو کە باری ژیانیان لە خراپەوە بۆ خراپتر چووە. ئەمەش ئەنجامێکی دروستی هۆیەکی بەڵگەنەویستی ترە کە بریتی یە لەو ئەشکەنجەو ئازارە بێپەروایەی سەربازەکانی حوکمڕانە نوێیەکە بە خەڵکی ئەو مەملەکەتەی دەنۆشن کە میرەکە خستوێتی یە ژێردەسەڵاتی خۆیەوە، یا بریتی یە لەو زەرەروزیان و دەستدرێژی کردنە لە ژمارەنەهاتووانەی لە داگیرکاری یەکەی دەوەشێنەوە.

بەم شێوەیە تۆ هەردەم دوژمندار دەبیتو دوژمنانیشت لەوانە دەبن کە لە ئەنجامی داگیرکردنی وڵاتەکەیاندا زەرەرمەند بوون . وەکی‌تر ناشتوانیت دۆستایەتیت لەگەڵ ئەوانەدا بپارێزیت کە بۆ دەسگیرخستنی ئەم مەملەکەتەتازەیە یارمەتیان دابوویت ، چونکە لە تواناتدا نایێ هەموو هیواو ئاواتەکانیان بەجێ‌بێنیت . هەروەکوو لەوەشت لە وزەدا نایێ کە بە توندوتیژی‌و بە سەختی‌ڕووبەڕوویان ببیتەوە ، لەبەر ئەوەی‌وا هەست دەکەیت کە قەرزێکیان بەسەرتەوە هەیە . لەبەر هەموو ئەم هۆیانە ، تۆ لەشکرەکانت چەندە بەهێزیش بن ، هێشتا هەر پێویستی‌ی هەرە زۆرت بە سۆزو خۆشەویستی‌ی خەڵکەکە دەبێ تا بتوانیت وڵاتەکەیان داگیر بکەیت . ئینجا ڕەنگە ئەم قسانەم ئەو هۆیانە روون بکەنەوە کە بوونە مایەی دەرپەڕاندنی پادشای فەرەنسا لویسی دوانزەیەم[٦] لە (میلان)و هەر دوای داگیرکردنیشی لە سایەی لەشکرە بەهێزەکانییەوە بە ماوەیەکی کەم .

لە کاتێکدا ئەو هێزەی دەری‌پەڕاند ، بریتی‌بوو لە تەنیا لەشکرە بچووکەکەی لۆدفیکۆ[٧] کە هەر لە سەرەتاوە دیاربوو ئەو ئامانجەی پێ بەدی‌دەهێنرێ ، چونکە ئەو خەڵکەی لە سەرەتادا بە ڕەزامەندی‌ی خۆیانو بە خۆشنوودی‌یەوە دەرگای شارەکەیانیان بۆ پادشای فەرەنسا خستە سەرپشت ، هەرزوو هەستیانکرد کە ئەو هیواو ئاواتانەی بە تەمایان بوون ، وەك بڵقێکیسەر ئاو بوونو هیچ کام لەو سوودو مەسڵەحەتانەیان دەسگیر نەبوو کە چاوەڕوانی بوون . بەم جۆرە نەیانتوانی لە ژێر باری فەرمانڕەوایی میرە تازەکەیاندا بژینەوە ، لەبەر ئەوەی لێ‌ی بەگومان بوون .

بەڵام هەقە ئەوەش بوترێ کە ئەو حوکمڕانەی مەملەکەتێکی لێ‌هەڵگەراوە داگیر دەکاتەوە ، ئەمجارەیان بە ئاسانی لە دەستی نادا . چونکە ئەنجامی وریابوونەوەی بە دوای شۆرشەکەدا ، وای لێدەکا لە رووی پارێزگاری کردنەوە لە پایەوپلەی خۆی ، کەمتر توندوتیژی لە سزادانی تاوانبارانو گرتنی گومانلێکراواندا بنوێنێ‌و کەمتر هەوڵی خۆبەهێزکردن لە ئاستی لایەنە لاوازەکانی خۆیدا بدا . جا هەرچەندە تەنیا سەرهەڵدانی یەکێکی وەك دۆق لۆدفیکۆ لەسەر سنووری میلانەوە کارێکی وای کرد فەرەنسا لە جاری یەکەمیدا دەسەڵاتی بەسەر شارەکەدا لە کیس بچێ ، بەڵام لە جاری دووەمدا

ئەو دەسەلاتو سەروەری‌یەی بەسەر شارەکەدا وەختێك لە دەس چوو کە هەموو جیهانی لێ ڕاست‌بووەوەو لەشکرەکانی شکێنرانو ناچار کران ئیتالیا جێ‌بێڵن ، ئەمیش لە سایەی ئەو هۆیانەوە بوو کە لەوەبەر لێ‌یان دووام . بەلاّم بە هەرحاڵ ، لە هەردوو جاردا دۆڕاندی .

من ئەوەبوو هۆیە گشتی‌یەکانی دۆڕاندنەکەی جاری یەکەمیانم باس کردنو ئینجا ئێستا دێمە سەر شی‌کردنەوەی هۆیەکان لە جاری دووەمداو ڕوونکردنەوەی ئەو ڕێ‌و شوێنانەی کە فەرەنسا دەیتوانی پەیڕەویان بکا تا نەیەڵێ‌ئەوە ڕووبدا ، یا ئەو ڕێ‌وشوێنانەی کە هەر حوکمڕانێکی تری وەك پادشای فەرەنسا ، ئەگەر لە وەزعی ئەمدابووایە ، دەبوو پەنایان بەرێتەبەرو کەچی نەیکرد . جا سەرەتا دەبێ ئاگادار بین کە ئەو دەوڵەتانەی بە چوونەپاڵ دەوڵەتێکی تر کە لەوەبەر هەبووە یەکدەگرنو کە ڕەنگە هەردوو لا لە یەك نەتەوە بنو بەیەك زمان بدوێن یاخود وەهاش نەبن ، پاراستنی چوونەپاڵەکەی تێدا زۆر ئاسان دەبێ ، بە تایبەتی ئەگەر دەوڵەتە دراوەپاڵەکە بە سەربەستی ڕانەهاتبێ . بەلاّم لێرەدا بۆ بەدەوگرتنی وەزعەکە لە مەترسی ، پێویستە ئەو بنەماڵەیەی لەوەبەر حوکمڕانی‌ی دەوڵەتەکەی کردوە لە ڕەگ‌وڕیشەوە بنبڕ بکرێ‌و ئیتر ئەوەی دەمێنێتەوە تا بڵێی ئاسانە ، چونکە بارووددۆخە باوەکەی ڕابوردوو تێکناچی‌و ناشڵەقێ‌و خەڵکەکەش لە سایەی هەر حوکمڕانێکی تازەیاندا کە دێت ، حەز بە هێمنی‌و ئاسوودەگی دەکەن . نموونەش بۆ ئەمە بەرووونی لە بۆرگۆندیاو بریتانی‌و گاسکۆنیاو نۆرماندیادا دەردەکەوێ کە لە دمێکەوە لەگەڵ فەرەنسادا یەکیان‌گرتوە . ئەم وڵاتانە ئەگەرچی هەندێ جیاوازی‌یان لەڕووی زمانەوە لە نێواندا هەیە ، بەلاّم نەریت‌وخووی خەڵکەکە لە هەموویاندا تا ڕادەیەکی زۆر وەك یەکەو دەتوانن شان‌بەشانی یەکەوە بڕۆنو زۆر بە ڕێك‌وپێکی‌و برایانە پێکەوە بژین . بۆیە هەر کەس کە دەیەوێ دەست بەسەر ئەم جۆرە مەملەکەتانەدا بگرێ‌و مەبەستی پێ لە دەستیان نەدا ، دەبێ هەمیشە دوو شتی زۆر بایەخداری لە پێش‌چاو بن . یەکەمیان قەلاچۆکردنی بنەماڵە حوکمڕانەکەی پێشووەو دووەمیشیان گۆڕینێکی بنەڕەتی نەخاتە ناو جۆری یاساو باج‌سەندنی مەملەکەتە دراوەپاڵەکەوە . بەم شێوەیە هەردوو

ولاَت دەتوانن لە ماوەیەکی زۆر کورتدا یەك‌بگرنو یەك دەوڵەت پێك‌بهێنن.
یەکەمیان قەلاچۆکردنی بنەرەتی نەخاتە ناو جۆری یاساو باجسەندنی مەملەکەتە دراوەپاڵەکەوە. بەم شێوەیە هەردوو ولاَت دەتوانن لە ماوەیەکی زۆر کورتدا یەك‌بگرنو یەك دەوڵەت پێك‌بهێنن.

بەلاَم پیاو کە ناوچەیەکی جیاواز لە زمانی خەڵکەکەیو لە جۆری یاساو نەریت‌وخوویاندا دەخاتە سەر مەملەکەتەکەی خۆی، ئەو کۆسپو تەگەرانەی تووشی دێن گەلیٚ گەورەو سەختن دەبن‌و تەخت‌کردنیان بە نیازی پاراستنی مەملەکەتە تازەکە. خۆشبەختیو کۆششو تەقەلایەکی بێوچانو بەردەوامی دەویٚ. رەنگیشە باشترین ریٚوشوێن‌و چاکترینیان لە ئاسوودەبەخشیدا، ئەوە بیٚ کە حوکمرانە نویٚیەکە بارەگای خۆی بگویزێتەوە بۆ مەملەکەتە تازەکە، چونکە ئەم بڕیارە مەملەکەتەکەی سەلامەت‌ترو تەمەن‌دریٚژتر دەکا، وەك چۆن تورکەکان لە ولاَتی یۆناندا کردیان. ئەوان ئەگەرچی بۆ هێشتنەوەی یۆنان لە ژێر چنگیاندا پەنایان بردە بەر گەلیٚ ریٚوشوێنی‌تر. بەلاَم لە راستیدا ئەگەر تورکەکان خۆیان نەچوونایەتە ناو ولاَتی یۆنانەوەو تیایدا نیشتەجیٚ نەبوونایە، ئەو کارەیان بۆ ساز نەدەبوو، لەبەر ئەوەی کە بوونی داگیرکەر خۆی لە ناوچەکەدا باریدەی دەدا هەست بەهەر ئاژاوەیەك لە ساتی روودانیدا بکاو یەکسەر چارەسەری بۆ بدۆزێتەوە. لە کاتێکدا ئەگەر لیٚی دوور بوو.. دوای ماوەیەك ئینجا دەبیسیٚ کە ئەو وەختە چارەسەرکردنی زەحمەت دەبیٚ.
زیاد لەمە. ئەوسا ناوچە داگیرکراوەکەش نابێتە مەیدانی رمبازێنی حەزو ئارەزووی کاربەدەستانی حوکمرانە داگیرکەرەکەو رەعیەتەکەش لە رێگەی پەیوەندیکردنی راستەوخۆوە بە حوکمرانەکە خۆیەوە، دەتوانن ئەو دادپەروەرییە دەسگیر بکەن کە بە ئاواتی‌یەوە دەبن. ئینجا لەبەر ئەوەی رەعیەت هەمیشە حەز دەکەن ملکەچیی خۆیان بۆ حوکمرانەکەیان دەربخەن، ئەمە هانیان دەدا بۆ خۆشویستنی، یا ئەگەر خۆشیشیان نەویٚ هەر هیچ نەبیٚ لیٚی دەسلەمێنەوە. هەروەها ئەگەر دەوڵەتێکی بێگانە نیازی پەلاماردانی ئەو خاکە داگیرکراوەی هەبیٚ، ئەوا بوونی میرەکە تیایدا وای لێدەکا لە هەنگاوبۆنانیدا سلیٚ بکاتەوە، چونکە دەزانیٚ کە دەربەراندنی ئەو میرە لە

بارەگاکەی چەندە زەحمەت و بە ئەرك دەبێ ، بەڵام گومانی تێدا نی یە کە باشترین چارەسەر ، دروست کردنی مرۆمۆڵگە لە شوێنێك یا دوو شوێنی ستراتیژیداو هەندێ لە خەڵکی ولاتەداگیرکارەکەی لێدا نیشتەجێ بکرێ . چونکە یا دەبێ ئەم پلانە جێ بەجێ بکرێ ، یاخود دەبێ هێزێکی گەورەی سەربازی لە ولاتە داگیرکراوەکەدا بهێڵرێتەوە . ئەم مرۆمۆڵگانە ئەرکێکی کەم دەخەنە ئەستۆی میر . ئەو کە هەندێك لە رەعیەتەکەی خۆی بۆ ئەو شوێنانە دەنێرێ ، لە سەرەتادا هێندەی دەکەوێتە سەر کە مەسرەفێکی زۆر کەمیان بکێشێ و هەر ئەوەندەی دەبێ پێ ی بژین . بەم کردەوەیەشی خراپەی تەنیا بۆ ئەو کەسانە دەبێ کە زەوی و خانووبەرەیان بۆ نیشتەجێ کردنی خەڵکە تازەکە لێداگیردەکرێ . ئەوانەش ژمارەیەکی زۆر کەم لە خەڵکی ولاتە داگیرکراوەکە پێکدەهێنن کە دوای لە دەس چوونی زەوی یەکانیان لات و هەژار دەکەون و دەربەدەری ئەملاوئەولا دەبن و لە توانایاندا نابێ زیان بە میر بگەیەنن . لە کاتێکدا خەڵکەکەی تر کە هیچ خراپەیەکیان لەگەڵدا نەکراوە ، بۆ دڵراگرتنی حوکمرانەکەو لە ترسی ئەوەی بە دەردی زەوی لێداگیرکراوەکانیان نەبا ، بە ئاسانی هێمنی و ئاسایشی خۆیان دەپارێزن . بە کورتی ئەم مرۆمۆڵگانە هیچی ئەوتۆ لەسەر میر ناکەون و دانیشتوانیشی لایەنگیرو دڵسوزی دەبن و کەمتر لەو خەڵکەی ولاتەکە بۆی زەرەربەخش دەبن کە هەژارو دەربەدەر بوون و ئەوانیش وەك وتمان دەسەلاتی زیانگەیاندنیان بە میر نابێ . ئینجا پێویستە لەوەش بەئاگا بین کە ئێمە دەبێ لەگەڵ خەڵکدا یا بە بەزەیی بین یا قەلاچۆیان بکەین ، چونکە ئەوانە لە توانایاندا هەیە تۆڵەی خراپەکاری ی بچووك بکەنەوە ، بەڵام لە ئاستی تۆڵەسەندنەوە لە خراپەکاری ی گەورەو کاریگەردا دەستە وستانن . لەبەر ئەوە ئەگەر ویستیان دەست لە مرۆڤێك بوەشێنین دەبێ هێندە کاریگەر بێ کە بە دوایدا تووشی ترس لە تۆڵەسەندنەوەی نەبین .

وەکی تر هێشتنەوەی هێزی سەربازی لە بری مرۆمۆڵگە مەسرەفێك دەخاتە ئەستۆی میر کە گشت دەسکەوتی دەوڵەتەکە بەرگەی ناگرێ و لە ئەنجامدا موڵکە تازەکە زیانی پێ دەبەخشێ نەك قازانج . ئەمە جگە لە دڵشکاندنی سەرجەمی خەڵکی ولاتە داگیرکراوەکە کە دەبینن لەشکرێك لە خاکەکەیاندا خۆی داکوتاوە . ئەم جۆرە

هەستکردنەش بە دلشکاوی هەموو خەلکەکە دەکا بە دوژمنێکی ئەوتۆ کە دەتوانن زەرەر بەخشن . چونکە ئەوان ئەگەرچی ژێرکەوتوون ، بەلام هێشتا لەسەر مالو موڵكو لە خاکی خۆیاندان . بەم جۆرە هێزی سەربازی بەهەر حالێك بێ پێکەلکە ، لە کاتێکدا مرۆمۆلگ گەلێ جەکەلکە . هەروەها فەرمانڕەوای هەر ناوچەیەکی بێگانەی داگیرکراو - وەك باسم کرد ، دەبێ خۆی بکاتە پێشەواو پارێزەری دراوسێ لاوازەکانی و هەولیش بدا بەهێزەکانیان لاواز بکاو پاراستیانی لە شالاوی حوکمرانێکی بێگانەی بەهێزو دەسەلاتی وەك خۆی لا مەبەست بێ . ئینجا ئەوسا دەبینێ لە لایەن ئەو دراوسێیانەوە کە بە هۆی زیادەخوازی یا ترسەوە لەگەلێ یەکتردا ناکۆکن ، هەمیشە داوای دەستێوەردانی کاروبار یانی لێدەکرێ . ئەمە کتومت لە ئیتۆلییەکانی روودا کاتێ رۆمانەکانیان بۆ ولاتی یۆنان بانگ کردو ئیتر ئەمانیش سەیریان کرد هەر ناوچەیەو لەسەر خواستی خەلکەکەی دەچنە ناوییەوە . چونکە ئەوە بنەمایەکی گشتییە کە وەختێ بێگانەیەکی بەهێز دەچێتە ناو میرایەتییەکەوە ، کەسانی لاواز لە دانیشتووانی یەکسەر دەبنە پشتیوانی . هاندەریشیان بۆ ئەمە حەسوودیبردنیانە بەوانەی لەوەبەر کاروباریان گرتبووە چنگ . بەم شێوەیە حوکمرانە تازەکە لە راکێشانی وردە پیاوماقوولانو دەسرۆیشتواندا بە لای خۆیدا ، زەحمەتییەکی ئەوتۆ نابینێ . چونکە بە تەواوی حەزو ئارەزووی خۆیانەوە پشتگیریی ئەو دەولەتەی دەکەن کە بنیادی ناوە . بەلام بەهەرحالێ دەبێ وریابێو نەیەلێ بگەنە رادەی بەهێزیو دەسەلاتدارییەکی زۆرو ئیتر لە رێگەی هێزەکانی خۆیو پشتگیریکردنی ئەو پیاو ماقوولانەوە . بە ئاسانی دەتوانێ خاوەنهێزەکان لە میرایەتییە خۆییەکەیدا لەناو بەرێو لە هەلسووراندنی کاروباری میراتییەکەیدا خۆی بێتە تاقە حوکمران . ئینجا ئەو میرەی لە فەرمانرەوایی کردندا ئەم رێگەیە نەگرێتەبەر کە باسم کردو لێی لادەدا ، ئەوا هەرچی یەکی دەسگیر بووبێ لە دەستی دەداو بگرە لە ماوەی فەرمانرەوایی کردنە کورتەکەشیدا ، نووشی گێچەلو کۆسپو کەندێکی لەژمارەنەهاتوو دەبێ .

ڕۆمانەکان لە هەموو ئەو ناوچانەدا کە داگیریان دەکردن هەمیشە لەسەر ئەم سیاسەتە دەڕۆیشتن . مرۆمۆلگیان تێدا دروست دەکردو خەلکەکەی خۆیانیان لە ناودا نیشتەجێ دەکرد . وردە پیاوماقولاتیان لە خشتە دەبردو ماوەی بەهێزبوونیشیان نەدەدان ، یا ئەوانەی بەهێز بوونایە لە دەسەلاتیان دەخستن . هەروەکوو نەیاندەهێشت هیچ حوکمڕانێکی بێگانەی‌تر جێ‌پێ لە ولاتی ئەوانەدا بکاتەوە . حالەتی ولاتی یۆنان لەم ڕووەوە نموونەیەکی دەگمەنەو من بۆتانی دەخەمەڕوو . ئەوەبوو ڕۆمانەکان بە سەربێك ئاخی‌یەکانو ئیتۆلی‌یەکانیان[٨] کردە دۆستی خۆیانو مەملەکەتی مەکلۆنیایان[٩] لەناوبردو ئەنتاکی‌یەکانیان دەرپەڕاند ، بە سەربێکیشی ماوەیان نەدا ئاخی‌و ئیتۆلی‌یە دۆستەکانیان ناوچەکانی خۆیان بەرفراوان بکەنو پەل بۆ دوورتر بهاون . هەروەکوو گوێیان نەدایە ئەو تەماعەی کە (فیلیپ)[١٠] بە نیازی دۆستایەتی بەستن لە گەلیاندا دەیخستە بەریان ، لەوەختێکدا نەبێ کە سەرکزو لاوازیان کرد . هەروەها ماوەیان بە ئەنتیۆخۆسیش[١١] نەدا دەست بەسەر هیچ بەشێکی یۆناندا بگرێ ، ئەگەرچی بەهێزیش بوو .

ئەوەی ڕۆمانەکان لەم حالەتانەدا کردیان ، دەبێ گشت ئەو میرە ژیرانەش پەیی لی‌لادان بیکەن کە بایەخ نەك تەنیا بە کاروباری حالی‌حازریان دەدەن ، بەلکوو بیریان بۆ ئەو ناکۆکی‌یانەش دەچێ کە چاوەڕوانی ڕوودانیان لە دوارۆژدا دەکرێ ، هەتا خۆیان بۆ ڕووبەڕووبوونەوەو خۆلادان لە مەترسیان ئامادەبکەن ، چونکە چاوەڕوانکردنی ڕوودانیان وا لە مرۆڤ دەکا بتوانێ بە ئاسانی چارەسەریان بکا . بەلام ئەگەر گوێ نەداتێ تا ڕوودەدەن ، چارەسەر کردنەکە بێ‌سوود دەبێ ، لەبەر ئەوەی دەبینێ نەخۆشی‌یەکە ئەو وەختە بنجی داکوتاوە . ئەمە تەواو لەگەل نەخۆشی‌ی سنگدا دەگونجێ کە دوکتۆرەکان دەربارەی دەلێن :- لە سەرەتایدا دەسنیشانکردنی زەحمەتو چارەسەرکردنی ئاسانە . بەلام ئەگەر ماوەیەکی بە سەردا تێپەڕی‌و خرابە پشت گوێ . ئەوا دەسنیشانکردنی ئاسان دەبێ‌و چارەسەرکردنی زەحمەت . جا لە کاروباری دەولەتیشدا کت‌ومت وەها دەکەوێتەوە . چونکە پێزانینی خراپەکاری پێش ڕوودانی .

کە ئەمە بۆ مرۆڤ زۆر کارێکی زەحمەت نی‌یە ، ڕێ‌ی بۆ خۆش دەکا بە ئاسانی چارەسەری بکا . لە کاتێکدا ئەگەر کەم‌ئەقڵی بووە هۆی مانەوەو بەردەوام بوونی تا وای لێ بێ هەموو کەس بتوانێ دەسنیشانی بکا ، ئەوا چارەبۆدۆزینەوەی لە توانادا نابێ . بۆ نموونە ڕۆمانەکان بەر لە ماوەیەکی زۆر هەستیان بە ڕوودانی هەر ئاژاوەو سەرپێچی کردنێك دەکردو بەو پێ‌یە چارەسەریان بۆ دەدۆزی‌یەوە . پیشەشیان وەها بوو کە نەیەڵن پەرە بسێنێ نەوەکوو بێتە هۆی هەڵگیرساندنی شەڕ . لەگەڵ ئەوەشدا ئەوان دەیانزانی کە خۆبەدوورگرتن تا سەر لە شەڕ کارێکی بێ‌سوودەیەو تەنیا دەتوانرێ دوا بخرێ کە دواخستنەکەش بە زۆری سوودی لایەکەی‌تری تێدا دەبێ . بۆیە بڕیاریاندا لەگەڵ فیلیپو ئەنتیۆخۆسدا لە یۆناندا بجەنگن ، تا نەیەڵن شەڕەکە بکەوێتە ناو ئیتالیاوە . ئەمە لە کاتێکدا ڕۆمانەکان ئەو وەختە دەیانتوانی خۆیان لە هەردوو جەنگەکە بەدوور بگرن . بەڵام نەیانکردو گوێشیان نەدایە سوودبینین لە دواخستنیان کە ئەوە لە ڕۆژگاری ئێستادا بۆتە پەندێك‌و بەسەر زمانی هەر یەکێك لە پیاوە زۆر ئاقڵەکانمانەوەیەو دەڵێن دەبێ چێژی دواخستن لە دەس نەدەین ، بەڵکوو وایان بە باش زانی کارەکە بدەنە دەست لایەنی چاکەو ڕاستگۆیی هەستونەستی خۆیان ، چونکە ڕۆژگار هەموو شتێکی لێدەوەشێتەوە ، دەشێ بەوپەڕی کەم‌تەرخەمی‌یەوە یا خێر بدا بە دەستەوە یا شەڕ .

ئێستا با بگەڕێینەوە سەر فەرەنساو بزانین ئایا ئەویش کاروباری وەها مەیسەر کرد؟. من باسی شارل[١٢] ناکەم ، بەڵکو لە لویس دەدوێم کە کردارەکانی فەرەنسامان بە شێوەیەکی باشتر نیشاندەدەن‌و دەسگرتنی بەسەر ئیتالیادا ماوەیەکی درێژتری خایاند . لەم پێداچوونەوەیەدا بۆمان دەردەکەوێ کە ئەو بۆ هێشتنەوەی دەوڵەتە بێگانەکەی ژێردەستەی لە چنگیدا ، تەواو بە پێچەوانەی قسەکانی منەوە هەڵسوڕاوە . ئەوەبوو ڤینیسیایی‌یەکان پادشا لویسیان بۆ ئیتالیا بانگ کرد تا لە ڕێگەی ئەوەوە دەسگیرخستنی نیوەی لۆمباردیا بۆ خۆیان مسۆگەر بکەن . من لەسەر چوونەکەی‌و لەسەر ئەو دەورەی هیچ لۆمەی ناکەم ، چونکە ئەوێك کەزۆر ئارەزووی چوونەناو ئیتالیاوەی دەکرد . تەنانەت بێ‌ئەوەی هیچ دۆستێکیشی لە وڵاتەکەدا

هەبێ . وەختێ سەیری‌کرد وا لە ئەنجامی کردەوەو هەڵس‌و کەوتەکانی شارلی پادشاکەی پێش خۆیەوە هەموو دەرگاکانی لە رووودا داخراون . ناچار بوو دەست بخاتە ناو هەر دەستێکی دۆستایەتی‌خوازەوە کە بۆی دربێژ بکرێ . دەشگونجا . ئەگەر لە کردارەکانی‌تریدا ئەو هەڵانەی نەکردایە کە کردنی ، نەخشەو پلانەکانی‌تری بە خێرایی سەرکەوتن بەدی‌بێنن .

پادشا کە لۆمباردیای سەندەوە ، هەرزوو ئەو ناوو ناوبانگەشی وەرگرتەوە کە شارل لە دەستی دابوو . ئینجا بە دوایدا جەنموا چووە ژێر رکێفی‌یەوەو فلۆرەنسایی‌یەکان[١٣] بوونە دۆستی‌و مارکیزی مانتواو[١٤] دۆقەکانی فیراراو[١٥] بەنتیفۆگلی‌و[١٦] خانمی فۆرلی‌و[١٧] گەورە پیاوانی فاینزاو[١٨] پیزارۆو[١٩] ریمینی‌و کامێرینیۆو پیومبینۆو خەڵکی لوکاو پیزاو[٢٠] سی‌یەنا[٢١] هەموو کەوتنە هەڵپەی دڵراگرتن‌و دۆستایەتی‌بەستن لەگەڵیدا . گومانیشی تیدا نی‌یە ڤینیسیایی‌یەکان دەرکیان بە ئەنجامی سەرکێشی کردنی خۆیان کردو زانی‌یان چۆن تەقەلادانیان بۆ دەسگیرخستنی چەند شارێکی لۆمباردیا ، بووە هۆی دەسگرتنی پادشا بەسەر دوو لە سێ بەشی ئیتالیادا .

هەروەها پادشا زەحمەتێکی ئەوتۆی لە پاراستنی ناوو ناوبانگ‌و مەملەکەتەکانیدا لە ئیتالیادا تووش نەدەهات ، ئەگەر پەیرەوی ئەو ئامۆژگاریانەی بکردایە کە لەوەبەر باسم کردن‌و بە پەرۆشەوەو بە باوەرێکی پتەوەوە ، باڵی بەسەر ئەو هەموو دۆستانەیدا بکێشایە کە بە ژمارە زۆرو بە شان‌و شکۆ پەتیارە بوون‌و هەمیشە لە ژێر باری ترسیشدا بوون ، یا لە کڵێسە یاخود لە ڤینیسیا کە ئەمە وای لێدەکردن لە دەوری ئەو گردبینەوەو ئەم گردبوونەوەیەش لە دەوری لە رووی ئەو کەسانەدا کە هیشتا خاوەن شان‌وشکۆو هێز بوون دڵنیایی بۆ دە رەخساند . بەڵام ئەو لە باتی ئەوەی وەها کردار بکا ، هات هەر هێندەی پی‌ی نایە ناو میلانەوە ، بە یاریدەی پاپا ئەلکساندەر[٢٢] بۆ داگیرکردنی رۆمانا پێچەوانە جوولایەوەو بە هۆی ناهوشیاریەوە ، دەرکی پێ نەکرد کە ئەو بەم کردەوەیەی دەس‌بەرداری ئەو دۆستانەی دەبێ کە پەنایان بردبووە بەری‌و داوایان لێ‌کردبوو بیانپارێزی‌و لە ئەنجامیشدا خۆی بێ هێز دەکاو تین‌وتوانا بە کڵێسە

دەبەخشێ . لەبەر ئەوەی کەدەسەلاتێکی (دنیایی)ی دەخستە پاڵ دەسەلاتە (ئاینی)یەکەی کە ئەمە هێزێکی هێجگار گەورەو
گرای دەدایە . ئیتر کە ئەم یەکەمین هەڵەبەی لیوەشایەوە . ناچاربوو بە دوایدا گەلێ هەڵەی تریش بکا چونکە هەوڵدانی بۆ بەرگرتن لە تەماعکاری‌ی ئەلکساندەرو رێ‌پێ‌نەدانی بێتەوە حوکمرانی تۆسکانیا ، ناچاری کرد بگەرێتەوە بۆ ئیتالیا . بگرە ئەو بە پەرەپێدانی هێزی کڵێسەربە لەدەسدانی دۆستەکانیشی‌یەوە نەوەستا . بەڵکو پەلی تەماعی بۆ مەملەکەتی ناپۆلیش هاویشت‌و لەگەڵ پادشای ئسپانیادا لە نێوان خۆیاندا بەشیان کرد . بەم جۆرە دوای ئەوەی تاکە سەروەری ئیتالیا بوو . هات یەکێکی لەگەڵ خۆیدا کردە هابەش کە دەشیا هەر زیادە خوازێك لەوانەی لە حوکمرانی‌یەکەی لالووت بوون . بۆ داواکردنی هەقی خۆی پەنای بەرێتە بەر . هەروەها لە جیاتی ئەوەی ئەو پادشایە لەسەر تەختی حوکمرانی لە مەملەکەتەکەدا بهێڵێتەوە کەسەر بە خۆی بوو . کەچی ئەوی لاداو یەکێکی وەها لە جێ دانا کە دەیتوانی لە ولاتەکە دەری‌پەڕێنێ .

حەزکردن بە موڵکداری غەریزەیەکی سروشتی‌و کارێکی ئاسایی‌یە. جا وەختێك دەسەلاتداران لەم حەزەدا سەرکەوتن بەدەس دێنن . هەمیشە ستایش دەکرێن‌و قەت تانووتیان لێ نادرێ . بەلام ئەگەر تووشی ژێرکەوتن هاتن‌و سەرەرای ژێرکەوتنەکەش هەر تەقەلایان‌دا بەهەر نرخێك بێ حەزەکە بەدی بێنن ئەوا گوناهێکی ئەوتۆ دەکەن کە دەهێنێ لە عۆیەیدا توندوتیژترین لۆمەیان ئاراستە بکرێ . لەبەر ئەوە . ئەگەر فەرەنسا لە توانایدا هەبووایە بەبەشی تەنیا هێزی خۆی ناپۆلی داگیر بکا . دەبوو بیکا . بەلام کە نەیدەتوانی . ئەوا کارێکی هەڵە بوو لەگەڵ ئسپانیادا بەهاوبەشی بیکا . ئێمە ئەگەرچی دەتوانین هۆ بۆ بەشکردنی لۆمباردیا لەگەڵ ڤینیسیایی‌یەکاندا بدۆزینەوە ، لەبەر ئەوەی بەشکردنەکە بووە بەهانەیەك بۆ پادشای فەرەنسا تا لەو رێگەیەوە پێ بنێتە ناو ئیتالیاوە . بەلام هیچ هۆیەکمان بۆ ئەم بەشکردنە نوێیە بۆ نادۆزرێتەوە کە جێگەی لۆمەکردنە . چونکە هیچ پێویستی‌یەك نەی سەپاندو بە کارێکی بەجێ‌ی نەدایە قەڵەم .

کەوابوو لویس ئەم پێنج هەڵەیەی کرد: دەوڵەتە بچووکەکانی پلیشاندەوە، هێزو دەسەڵاتی یەك تاکە حوکمڕانی لە ئیتالیادا بەرفراوانکرد، بێگانەی هێنایە ناو وڵاتەکەوە. هەوڵی نەدا لە وڵاتەکەدا نیشتەجێ بێ، هەروەك هیچ مرۆمۆڵگەو خەڵکێکی خۆیشی تێدا دانەنا. بەڵام لەگەڵ ئەم هەڵانەشدا هێشتا هەر دەیتوانی، ئەگەر بژیایەو هەڵەی شەشەمی لێنەوەشایەتەوە کە داگیرکردنی دەوڵەتی ڤینیسیایی یەکان بوو. خۆی لە زەرەرو زیانیان بپارێزێ، بەڵێ. ئەو ئەگەر کڵێسەی بەهێز نەکردایەو ئیسپانیایی یەکانی نەهێنایەتە ناو ئیتالیاوە، ئەم هەنگاوەی بۆ سەر پێشۆڕکردنی ڤینیسیایی یەکانو زەلیلکردنیان کارێکی پێویستو ڕەوا دەبوو. بەڵام دوای کردەوەکانی پێشووی، دەبوو بە هیچ کلۆجێ بڕیار نەسەر تێکشاندنی ڤینیسیانەدا. چونکە ئەگەر ڤینیسیایی یەکان لەسەر هێزداری یەکەیان بمانایەتەوە، نەیاندەهێشت کەسانی تر بەهیچ جۆرێ خۆیان لە قەرەی لۆمباردیا بدەن. یەکەم لەبەر ئەوەی ڕازی نەدەبوون هیچ هەنگاوێك بنرێ کە مسۆگەرکردنی ناوچەکەی بۆ خۆیان تێدا نەبێ، دووەم چونکە کەسانی تریش ئارەزووی ئەوەیان نەدەکرد ناوچەکە لە چنگ فەرەنسا ڕزگار بکەنو بیدەن بە ڤینیسیا، هەردوولاشیان پێکەوە نەدەکرد.

خۆ ئەگەر مرۆڤێك هەبێو سووربێ لەسەر ئەوەی بڵێ گوایە پادشا لویس دەستی لە ڕۆمانا بۆ ئەلکساندەرو لەناپۆلی بۆ ئیسپانیا بەردا تا خۆی لە شەڕ بەدوور بگرێ، من لە وەڵامیدا ئەو هۆیانە دووپات دەکەمەوە کە لەوەبەر باسم کردنو دەڵێم: پیاو دەبێ بۆ خۆبەدوورگرتن لە شەڕ، ماوەی ڕوودانی ئاشووبو سەرپێچی کردن نەدا، چونکە ماوەپێدانی لە شەڕ بەدووری ناگرێ، بەڵکوو شەڕەکە بۆ سوودو بەرژەوەندی دوژمنەکانی دوا دەخا. هەروەها ئەگەر کەسانێکی تر هەبن بڵێن گوایە پادشا بەڵێنی ئەو پرۆژەیەی بۆیە بە پاپادا، تا بۆی ببێتە پاداشتێك بەرامبەر بە ڕزگارکردنی لە پەیوەندیی ژنو مێردایەتی یەکەی و[23] بەرامبەر بە بەخشینی پلەی کاردینالێتی بە ڕۆهان. من بەو قسانەم وەڵامیان دەدەمەوە کە لە دواییدا لە باسی بەڵێنەکانی میرو جۆنێتی کارێکردنیان دا دەیانکەم. بەم جۆرە پادشا لویس لەبەر ئەوەی هیچ یەکێك لەو مەرجانەی ڕەچاو نەکرد کە میرەکانی تر لە کاتی داگیرکردنی ناوچەیەکداو بۆ

هێستەوەی لە ژێر دەستیاندا دەیانکرد . لۆمبازدیای لە دەس خۆیدا . ئەمەش وەنەبێ مووجیزەیەك بووبێ‌و رووی دابێ . بەڵکوو کارێکی ئاسایی‌و لە جێی خۆیدا بوو . ئینجا دوایی کە ڤالێتینۆی کوڕی پاپا ئەلکساندەر کە بە قەیسەری بۆرجیا[24] ناو دەبرێ . رۆمانای داگیرکرد . من لەگەڵ کاردینال رۆهاندا لە شاری نانت لەم باسە دووام . کاردینال پێ‌یوتم کە ئیتالیایی‌یەکان هیچ لە کاروباری سیاسەت تێ‌ناگەن . ئەگەر تێبگەیشتنایە قەت ماوەیان بە کڵێسە نەدەدا بگاتە ئەم رادەی مەزنی‌یەی . چونکە تاقیکردنەوە نیشانیداوین کە مەزنی‌ی کڵێسەو بەهێزی‌ی ئیسپانیا لە ئیتالیادا ، دروستکراوی دەستی فەرەنسا بوون‌و ئەنجامە کەشی بە ماڵوێرانی‌ی فەرەنسا خۆی شکاوەتەوە . لەمەوە بنەمایەکی گشتی‌ی ئەوتۆمان دەسگیر دەبێ کە بە دەگمەن هەڵەی تێدەکەوێ . بنەماکە دەڵێ :

ئەو کەسەی هەوڵی بەهێزکردنی خەڵکی دەدا ، حوکمی ماڵوێرانی‌و خاپووربوون بەسەر خۆیدا دەدا . چونکە ئەو هێزە لە یەکێك لە دوو رێگەوە پەیدا دەبێ ، یا تەڵەکەبازی یاخود هێزی سەربازی کە هەردووکیان لای ئەو کەسەی دەگاتە پلەی بەهێزی‌و دەسەڵاتداری ، جێگەی گومانلێکردن دەبن .

؟

ئەو هۆیانەی نەیانهێشت مەملەکەتەکەی دارا دوای مردنی ئەسکەندەر کە داگیری کرد دژی میراتگرەکانی شۆڕش بکا

ئەگەر بە چاوی بایەخ پێدانەوە بڕوانینە ئەو زەحمەتی یەی دەوڵەتێك لە پاراستنی دەسەلاتیدا بەسەر دەوڵەتێکی تردا کە تازە داگیری دەکا تووشی دێ ، پیاو لە ئاستی ئەسکەندەری گەورەدا[٢٥] سەری سوڕ دەمێنێ کە لە ماوەی چەند ساڵێکدا بووە سەروەری هەموو ئاسیاو هەر هێندەشی گشت ئەم ناوچە بەرفراوانەی داگیرکرد ، کۆچی دوایی کردو ئەم مردنەشی وای دەخستە زەینەوە کە
گوایە هەموو ئەو ناوچانە هەرخێرا ، بە رووی حوکمڕانە نوێیەکانیاندا دەتەقنەوە . کەچی میراتگرەکانی دەسەلاتی خۆیانیان بە سەریاندا پاراستو هیچ زەحمەتی یەکی ئەوتۆیان تووش نەهات ، تەنیا ئەوە نەبێ کە بە هۆی تەماعکاری ی خودی خۆیانەوە لە بەینیاندا رووی دا .

بۆ وەرامدانەوەی ئەم سەرسوڕمانەش دەڵێم : مێژوو دوو جۆرە مەملەکەتی بە خۆیەوە دیوە کە بە دوو شێوەی جیاواز فەرمانڕوایی دەکرێن . یا میرێكو مووچەخۆرانی حوکمی دەکەن کە ئەم مووچەخۆرانە بە فەرمایشتو پیاوەتی میرەکە خۆی دادەمەزرێنرێنو لە هەڵسوڕاندنی کاروباری مەملەکەتەکەدا یاریدەی دەدەن .

یاخود میرێك‌و چەند سەر دارێك (بارۆن) حوكمی دەكەن كە لە سایەی نەژادرەسەنی‌یانەوە . نەك بە فەرمایشتی میر . دەبنە خاوەنی ئەو پایەوپلەیەی هەیانە .

جا هەر یەكێ لەو بارۆنانە خاوەنی ناوچەیەكی تایبەتی خۆی دەبێ كە حوكمی دەكاو خەڵكێكیشی لە ژێر سایەدا دەبن كە بەسەروەری خۆیانی دەزانن‌و لە ئەنجامدا پابەندیان دەبن . میر لەودەوڵەتانەدا كە خۆی‌و مووچەخۆرەكانی حوكمی دەكەن ، دەسەلاتێكی گەورەو فراوانتری لە چنگدا دەبێ ، چونكە لە دەوڵەتەكەدا لەو بەولاوە كەسێكی‌تر خاوەنی پلەوپایەی بەرز نابێ . خۆ ئەگەر تاعەتكردنی كەسانێكی‌تری تیادا سەپێنرابێ . تەنیا لەبەر ئەوەیە كە وەزیرو مووچەخۆری ئەون نەك لەبەر شەخسی خۆیان . بگرە خەڵكەكە هیچ سۆزێكیان بەرامبەر ئەوان لە دڵدا نابێ .

رەنگە نموونەی هەردوو ئەم جۆرە حكومەتە لە سەردەمی ئێستاماندا ، حكومەتی توركەكان و مەملەكەتی فەرەنسا بێ . سەڵتەنەتی توركیا ئێستا یەك حوكمران حوكمی دەكاو ئیتر ئەوەكانی‌تر هەموو خزمەتكەرو مووچەخۆری ئەون . مەملەكەتەكەش كراوە بە چەند سنجقێك‌و حوكمرانەكە مووچەخۆری جۆر بەجۆری كارگێریان بۆ دەنێرێ كە هەر وەختێ ئارەزووی لێ بێ دەستیان لە كار دەكێشێتەوەو هەر كاتێ ویستی دەیانگۆرێ . بەلام پادشای فەرەنسا بە ژمارەیەكی زۆری سەرداران دەوری تەنراوە كە رەعیەتەكانیان بە سەرەوەری خۆیانیان دەزانن‌و خۆشیاندەوێن ، هەروەكوو خاوەنی مافو دەستە بەرەیەكی ئەوتۆی خۆیانن كە پادشا لە وزەیدا نی‌یە لێ‌یانی بێبەری بكاو ئەگەر كردیشی ، خۆی تووشی مەترسی دەكا . ئێنجا ئەگەر لە وەزعی ئەم دوو دەوڵەتە بكۆڵینەوە . بۆمان دەردەكەوێ كە داگیركردنی مەملەكەتی توركەكان زۆر زەحمەتە . هەرچەندە ئەگەر دەوڵەتێك بۆی لوا داگیری بكا ، ئەوا بە ئاسانی دەتوانێ لە ژێر دەستی خۆیدا بیهێڵێتەوە . یا رەنگە داگیركردنی مەملەكەتی فەرەنسا لە زۆر لایەنەوە ئاسان بێ . بەلام هێشتنەوەی لە ژێر چنگدا كرێكی سەخت‌و زەحمەت دەبێ .

هۆی زەحمەتی‌ی داگیركردنی مەملەكەتی توركیا لەوەدایە كە داگیركەر ناتوانێ بۆ جێبەجێكردنی ئەم جۆرە كارە پەنا بەرێتە بەر میرەكانی مەملەكەتەكە . هەروەكو بۆی

تالوێ بە هیوای ئەوە بێ کاری هاتو نەهاتەکەی لە رێگەی شۆرشێکەوە بۆ بیرێتە سەر کە کەسانێکی نزیك لە شەخسی حوکمڕانەکەوە بەرپای بکەن . ئەوەش هەر لەبەر ئەو هۆیانەی کە پێشتر لەم بەشەدا لێیاندوام . چونکە ئەوانە کە هەموو کۆیلەنو بە شەخسی حوکمڕانەکەوە بەندن ، زەحمەتە بە بەرتیل پێدان لە خشتە ببرێن ، بگرە ئەگەر کراش لەوە دەستەوستانتر دەبن بتوانن گەلەکەیان بەشداری شۆرشەکەیان بکەنو هویەکانیشیم لەوەبەر باسکردن . بۆیە ئەو کەسەی پەلاماری سوڵتانی تورکیا دەدا . لەبەر ئەوەی رووبەرووی لەشکرێکی یەکگرتوو دەوەستێتەوە ، دەبێ پشت بە هێزی خۆی ببەستێ نەك بە ئاشووبو ئاژاوە لە ریزی دوژمندا . بەڵام ئەگەر توانی بە سەریدا زاڵ بێو لە مەیدانی جەنگدا شکاندنێکی ئەوتۆ بشکێنێ کەئیتر توانای سەرلەنوێ لەشکرکردنەوەی نەمێنێ ، ئەوسا هیچی ئەوتۆ لە بەردەم داگیرکەردا نامێنێ لێی بترسێ . تەنیا ئەندامانی بنەماڵەی میرە تورکەکە نەبێ کە ئەگەر هاتو قەلاچۆی کردنو رەچەڵەکی بڕینەوە ، ئیتر ببڕای بیر هیچ شتێك نامێنێ ترسی لێ پەیدا بکا . چونکە ئەوانیتر لە لای گەل خاوەنی هیچ جێوریێەك نین . بگرە لەبەر ئەوەی داگیرکەرەکە تەنانەت پێش سەرکەوتنیشی هیچ هیوایەکی پێیان نەبووە ، بۆی هەیە دوای سەرکەوتنی هەر ترسیشی لێیان نەبێ .

کەچی حاڵ لەگەڵ ئەو مەملەکەتانەدا کە لە بابەتی فەرەنسان بە پێچەوانەوە دەکەوێتەوە . لێرەدا داگیرکەر دەتوانێ لە رێگەی لەخشتەبردنی یەکێك لە بارۆنەکانی ناو مەملەکەتەکەوە بە ئاسانی داگیری بکا ، بەتایبەتی کە هەردەم ژمارەیەك لە نارازیو رق هەڵگرتووانو ئاڵوگۆڕخوازان هەر لە کایەدا دەبن . ئەمانە لەبەر ئەو هۆیانەی رووم کردنەوە ، دەتوانن رێگات لەبەردەمدا بۆ خۆش بکەنو گەیشتنت بە سەرکەوتن ئاسان بکەن . بەڵام ئەگەر دوایی ویستت ئەوەی بۆتە موڵکت لە ژێر دەستی خۆتیدا بهێڵیتەوە ، کەندو کوسپێکی لە ژمارەنەهاتووت دێنەرێو هەر ئەو کەسانەش دەیانخەنە سەر رێگات کە لەوەبەر یاریدەیان داویت ، یا تۆ ئازارت پێگەیاندوون . ئەوانە وەنەبێ تەنیا لە ئەندامە ئازاردراوەکانی بنەماڵەی میرەکە بن . بەڵکوو لەو سەردارنەش دەبن کە بەردەوام ئامادەن بۆ سەرکردایەتی کردنی هەر شۆرشێکی نوێ .

ئیتر تۆش کە نەدەتوانیت رازی‌یان بکەیت و نە لە بنەرەتەوە لە ناویان بەریت ، هەر هێندەی ئەوان هەڵێکی لەباریان بۆ هاتە کایەوە دەوڵەتەکەت لە دەس دەچێ .

ئیستا ئەگەر لە چۆنێتی حکوومەتەکەی دارا[٢٦] بکۆڵیتەوە ، دەبینیت کە لە بابەتی رژێمی حوکمی ئیستای تورکەکان بووە . بۆیە ئەسکەندەر ناچار بوو یەکەمجار پەلاماری ولاتەکە بداو تەنانەت پێش بەدی هێنانی سەرکەوتنیش حکوومەتەکەی لە ناوبەرێ . ئینجا کە دارا مرد ، دەوڵەتە داگیرکراوەکە ئەنجامی ئەو هۆیانەی لەوەبەر باسم کردن ، بەبێ ئاژاوە لە ژێر چنگی ئەسکەندەردا مایەوە . یا ئەگەر میراتگرەکانی ناکۆکی‌یان نەکەوتایەتە بەینەوە ، دەیانتوانی بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ بە هێمنی و ئاشتی‌یەوە حوکمی ولاتەکە بکەن . چونکە ئەو شەڕو ئاژاوەیەی تیایدا بەرپابوو دەسکردی خۆیان بوو . بەڵام زۆر زەحمەتە بتوانرێ هەر بەم شێوەیە دەست بەسەر ولاتێکی وەك فەرەنسادا بگیرێ . بۆیە بووە هۆی بەرپابوونی زنجیرەیەك شۆڕش لە فەرەنساو ئیسپانیاو یۆناندا دژی رۆمانەکان . لەبەر ئەوەی لەم ولاتانەدا چەندین میرایەتی هەبوون کە مانەوەی یادگارو بیرەوەری‌بەکانیان ئەو داگیرکاری‌یەی رۆمەکانی شلۆق دەکردو دەیخستە بەر مەترسی‌ی هەرەس هێنانەوە . بەڵام وەختێ رۆمانەکان توانی‌یان ئەو یادگارو بیرەوەری‌یانە بن‌بڕ بکەن و بە تەواوی بیانسڕنەوە ، لە سایەی تەمەن‌درێژی‌ی ئیمپراتۆریی‌یەکەیانەوە ، بوونە سەروەرێکی ئەوتۆ کە کەسێك نەتوانێ شان لە شانیان بدا . بگرە کە ناکۆکی لە نێوان رۆمانەکان خۆشیاندا رووی دەدا ، هەریەکەیان دەیتوانی پشت بە لایەنگیری‌کردنی ئەو بەشەی میرایەتی‌یەکە ببەستێ کە دەسەڵاتی خۆی تێدا چەسپاندبوو ، چونکە دوای قەلاچۆکردنی بنەماڵەکانی پادشاکانی لەوەبەر ، رۆمانەکان بوونە تاقە حوکمرانێك کە دانیان پێدا بنرێ . ئینجا ئەگەر بە باشی لەم کاروبارانە ورد ببیتەوە ، بەبێ سەرسوڕمان بۆمان دەردەکەوێ کە چۆن ئەسکەندەر بە ئاسانی توانی ئاسیا لە ژێر دەستی خۆیدا بهێڵێتەوەو بۆچی ئەوانی‌تری وەك پیرۆس و[٢٧] کەسانی‌تر لە پاراستنی دەسەڵاتی خۆیاندا بەسەر ولاتە داگیرکراوەکاندا تووشی زەحمەتی بوون . ئەم جیاوازیەش لەوەوە نەهاتبوو ، کە داگیرکارەکە لێهاتوو بووە یا لێهاتوو نەبووە . بەڵکو ئەنجامی جیاوازی‌ی وەزعی ولاتە داگیرکراوەکان خۆیان بووە .

٥

فەرمانڕەوایی کردنی ئەو شارو مەملەکەتانەی کە لە پێش داگیرکردنیاندا لە ژێر سایەی یاسای تایبەتی خۆیاندا ژیاون .

ئەگەر ئەو دەوڵەتەی داگیردەکرێ ، لە ژێر سایەی یاسای تایبەتی خۆیدا بە سەربەستی راهاتبێ ، ئەوا سێ رێگە بۆ هێشتنەوەی لە ژێر چنگدا هەن . یەکەمیان رووتکردنەوەیەتی لە هەمووشتێك . دووەمیان نیشتەجێبوونی میرە داگیرکارەکەیە تیایدا . سێهەمیشیان وازهێنانە لە خەڵکەکەی کە لە ژێر سایەی یاسای تایبەتی خۆیاندا بژین و تەنیا باجیان لێ بسێنرێ و حکومەتێکی وەهایشی تیادا دابنرێ کە پشت بە کەمایەتی یەکی سەر بە میر ببەستێ . ئەم جۆرە حکومەتەی میر خۆی دروستی دەکا ، دەزانێ مانەوەی بەندی راگرتنی دۆستایەتی ی میرو خۆخستنە بن باڵێتی . بۆیە ئەوپەری هەوڵدەدا ئەو دوو شتە لە دەست نەدا . هەروەها ئەو شارەی بە سەربەستی راهاتبێ ، بۆ کوڕوکاڵانو هاووڵاتیانی خۆی نەبێ ، بە ئاسانی مل ناداو رێگای راستیش بۆ هێشتنەوەی لە ژێر چنگدا هەر ئەمەیە .

با لەم ڕووەوە ئەوە بکەین بە نموونە کە لە سپارتایی یەکان و رۆمانیەکانی روودا . سپارتا[٢٨] لە رێگەی دروستکردنی دوو حکومەتەوە لە کەمایەتی یەکان دەسەڵاتی خۆی بەسەر ئەسیناو[٢٩] تیبەدا[٣٠] پاراست ، کەچی لە ئەنجامدا دەسەڵاتەکەی لە

دەس چوو . بەلأم رۆمانەکان بۆ پاراستنی دەسەلأتی خۆیان بەسەر کاپواو[٣١] کرتاجەو[٣٢] نۆمانتیادا . ئەم شارانەیان وێرانو خاپوور کردو دەسەلأتەکەیان لە دەس نەچوو . کەچی وەختێ ویستیان بە هەمان شێوەی سپارتایی‌یەکان ، دەسەلأتیان بە سەر یۆناندا بپارێزنو وازیان لە شارەکانی هێنا بە سەربەستی لە ژێر سایەی یاساکانی خۆیاندا بژین ، سەرنەکەوتن . لەبەر ئەوە ناچاربوون بۆ ئیدامەپێدانی دەسەلأتیان بە سەریاندا ، هەندێك لە شارەکانی ئەو ولأتە کاول بکەن . چونکە لەم حالەتەدا هیچ رێگایەکی مسۆگەر بۆ هێشتنەوەی ئەو دەسەلأتە لەبەردەمدا نی‌یە . تەنیا رووتکردنەوەی ولأتەکە نەبێ لە هەموو شتێكو هەر کەسێکیش دەست بەسەر شارێکی سەربەستدا بگریو خاپووری نەکا ، خۆی دوایی لەسەر دەستی ئەو شارەدا تووشی خاپوور بوون دەبێ ، لەبەر ئەوەی هەردەم بە ناوی سەربەستی‌یەوەو بە ناوی نەریتە کۆنەکانیانەوە کە چەند رۆژگاریان بە سەردا تێپەرێ . لە بیر ناچنەوەو سوودو بەرژەوەندی نوێ نابنە مایەی پشت‌گوێ‌خستنیانە هۆی هاندان بۆ یاخی‌بوون هەر دەبینەوە . واتە هەر حوکمرانێکی نوێ ، چەندە بکاو بکۆشێ . تا خەلکەکە تەفروتوونا نەکاو پەرتو بلأویان نەکاتەوە ، ناتوانێ ناوی شارەکەیانو نەریتەکانیان لە بیر بەرێتەوە ، بەلکوو ئەو نەریتانەیان هەمیشە لە یاد دەمێنێو هەر هێندەی دەرفەتێك هەلبکەوێ دەیانهێننەوە کایەوە . وەك چۆن شاری پیزا دوای سالأنێکی دوورودرێژی داگیرکردنی لە لایەن فلۆرنسایی‌یەکانەوە کردی . بەلأم ئەگەر ئەو شارو ناوچانە لە ژێر سایەی حوکمرانێك یا میرێکدا بە ژیانی سەرشۆری راهاتبوونو داگیرکارەکە بنەمالەی میرەکەی پێشووی لە ناوبردبێ . ئەوا خەلکەکەیان کە فێری ناعەنکردنو میرەکەی لەوەبەریان لە دەس چووە ، لە هەلبژاردنی میرێکی نوێدا لە ناو خۆیانداو بۆ خۆیان دەستەوەستان دەبن . جگە لەوەی کە ناشزانن چۆن لە ژێر ئالأی سەربەستیدا بژین . لەبەر ئەوە لە یاخی‌بووندا تەمبەل دەبنو میرە داگیرکارەکە زۆر بە ئاسانی دەتوانێ بە لای خۆیدا رایانبکێشێو جێ پێی خۆی لە ناوچەکەیاندا قایم بکا . وەکو رژێمی جەمهووری گەلێ گورجو گولو زۆر رقاوی دەبێو بە توندی مەیلی تۆلەسەندنەوە دەکاو خەلکەکەیشی ناتوانن بیرەوەری‌ی سەربەستی‌یە پیرۆزەکەی لەوەبەری خۆیان لە یاد بکەن . لەبەر ئەوە مسۆگەرترین رێگا بۆ دابینکردنی ، یا تەواو خاپوورکردنێی . یاخود نیشتەجێ‌بوون نیایدا .

٦

ئەو مەملەكەتانەی تازە بە هێزی خۆیان و بە لێهاتنەوە داگیرکراون

پێویستە کەس لەوە سەرسام نەبێ کە من سەبارەت بە پەیوەندی مەملەکەتە تازەکان بە میرو دەوڵەتەوە، ئیشارەتم بە چەند نموونەیەکی گەلێ مەزندا، چونکە خەڵکی هەمیشە ئەو رێگایە دەگرنەبەر کە لەوەبەر کەسانی تر پیا یدا رۆیشتوونو لە کرادریشیاندا لاسایی کەسانی پێش خۆیان دەکەنەوە. ئینجا لەبەر ئەوەی هیچ مرۆڤێك ناتوانێ بە تەواوی شوێن‌پێ‌ی ئەوانی پێش خۆی هەڵبگرێو بە جوانیو رێك‌وپێکی لاسایی‌یان بکاتەوە، دەبێ ئەم مرۆڤە کەم‌توانایە هەردەم ئەو رێگایە بگرێتەبەر کە گەورەپیاوان پێشتر هەنگاویان بە سەردا ناوەو تەنیا لاسایی هەرە سەرکەوتووەکانیشیان بکاتەوە. سا ئەگەر لە وزەیدا نەبوو بگاتە رادەی مەزنی‌یەکەی ئەوان. ئەوا هەر هیچ نەبێ دەتوانێ هەندێ لە رەنگو رووی ئەوان بگرێو بەم کردارەشی لەو تیرهاوێژە وردبینە دەچێ کە کاتێ دەیەوێ نیشانێکی مەودا دوورتر لە

ڕادەی ئاسایی بپێکێ و بەمەودا دووری یەکە ئاشنایە ، نیشان زۆر بەرزتر لەو شوێنە دەگرێتەوە کە مەبەستێتی . نەك لەبەر ئەوەی حەز دەکا تیرەکەی بگاتە ئەو بەرزایی یە ، بەڵکوو بەو هیوایەی بۆ پێکانی نیشانەکە یاریدەی بدا . بەم پێیە من دەڵێم : ئاسانی و زەحمەتی ی دەسگرتن بەسەر مەملەکەتێکی تازەدا کە دەکەوێتە ژێر دەستی میرێکی نوێوە . بەندی بەهێزی و لاوازی ی تواناو دەسەلاتی میرەکەیە . جا کە بەرزبوونەوەی هەر کەسێکی ئاسایی بۆ پلەیمیرایەتی ، وای لێ چاوەڕوان دەکرێ ، یا گەلێ لێهاتوو بێ یاخود خۆشبەخت بێ . ناچار وەها دێتە پێش چاو کە هەر یەکێ لەم دوو سیفەتە لە هەندێ لەو گیروگرفتە زۆرانەدا کە ڕوودەدەن بێتە هۆی سووكکردنی باری شانی . لەگەڵ ئەمەشدا ئەوانەی زۆر پشتیان بە خۆشبەختی نەبەستوە ، زیاتر لە کەسانی تر توانای خۆیان لە پاراستنی مەملەکەتەکانیاندا سەلماندوە . ڕەنگیشە نیشتەجێبوونی میر خۆی لە مەملەکەتە تازەکەیدا ، لەبەر نەبوونی کەسێکی وەها کە جێگەی بگرێتەوە ، گیروگرفتەکانی ئاسان کردبێ . بەلام ئەگەر بچمە سەر باسی ئەو زاتانەی بە بەهرەوەریو بە لێهاتوویی خۆیان نەك بە پشتبەستن بە خۆشبەختی بوونەتە میر ، بەش بە حالی خۆم مووساو [٣٣] کۆرش و [٣٤] ڕۆمۆلۆس و [٣٥] سیزیۆس و [٣٦] کەسانی وەك ئەوان بە مەزنترینیان دادەنێم . جا هەرچەندە دەبێ خۆمان لە باسکردنی مووسا بەدوور بگرین . چونکە ئەو تەنیا جێبەجێکارێکی فەرمانی خودا بووە ، لەگەڵ ئەوەشدا سەبارەت بە پیرۆزی ی ئەو پایەیەی کردیانە شیاوی قسەکردن لەگەڵ خودادا ، دەبێ جێگەی ڕێزلێنانو مەدح و ستایشکردن بێ . بەلام کۆرش و هاوتاکانی کە چەندین مەملەکەتیان دامەزراندو ئەوانیش جێگەی ڕێزلێنانو ستایشکردنن . ئەگەر لە کردارە تایبەتی یەکانو ڕێوشوێنەکانیان بکۆڵینەوە . بۆمان دەردەکەوێ کە لەوەکانی مووسا زۆر جیاواز نین . ئەگەرچی ئەم پشتی بە سەروەرێکی مەزن بەستبوو کە خودایە . بەڵێ . ئەگەر لە ژیانو لە کارە بەناوبانگەکانیان وردبینەوە . دەبینین هەموو قەرزاری ئەو فرسەتانەن کە باروودۆخێکی ئەوتۆی بۆ دەرەخساندن . کام شێوە بەچاك دەزانن وەهایان هەڵسووڕێنن .

چونکە ئەگەر ئەو فرسەتانەیان بۆ هەڵنەکەوتایە . بەهرەوەری یەکەیان بە فیڕۆ دەچوو . هەروەکوو ئەگەر بەهرەوەر نەبوونایە فرسەتەکان بەبێ ئە جنگ‌گرتنی سوود

لێ‌بینین تێده‌په‌ڕین .

به‌م شێوه‌یه مووسا ده‌بوو ببینێ که چۆن گه‌لی ئیسرائیل له میسردا بوونه‌ته کۆیله‌و میسری‌یه‌کان ده‌یانچه‌وسێننه‌وه ، تا ئاره‌زووی رزگاربوونیان له کۆیله‌یه‌تی لا په‌یدا بێ‌و بۆ ئه‌م مه‌به‌سته دوای بکه‌ون . هه‌روه‌ها پێویست بوو رۆمۆلۆس نه‌توانێ له (ئه‌ڵبا)دا بمێنێته‌وه‌و له کاتی له دایك‌بوونیدا چوار دیوارێك نه‌یگرێته خۆی ، تا بتوانێ ببێته پادشای رۆماو[٣] بنیادنه‌ری میلله‌تێك تیایدا . یا پێویست بوو کۆرش سه‌رنج بداته فارسه‌کان‌و ببینێ که چه‌نده له ئیمپراتۆرێتی‌ی میدی‌یه‌کان[٣] داخ‌له‌دڵن‌و ئه‌مانیش ببینێ چۆن به‌سه‌ربردنی ژیان به ئاشتی بۆ ماوه‌یه‌کی دوورودرێژ خاووخلیچکی کردوون . یا سیزیۆس بۆی نه‌ده‌کرا تواناو لێهاتوویی خۆی بخاته روو ، ئه‌گه‌ر خه‌ڵکی ئه‌سینای به په‌رت‌و بڵاوی‌و دژبه‌یه‌کتر نه‌دیایه . به‌م جۆره فرسه‌ته‌کان بۆ ئه‌وانه بوون به مایه‌ی به‌خت‌و ئینجا له سایه‌ی به‌هره‌وه‌ری‌ی بالآی خۆیانه‌وه ، توانی‌یان سوودیان لێ‌ببینن‌و له ئه‌نجامیاندا سه‌ربه‌رزی‌یان به ولآته‌کانیان پێ‌به‌خشن‌و تالعیانی نه‌ش‌ونما پێ‌بکه‌ن‌و پتر سه‌ریانی پێ به‌رز بکه‌نه‌وه .

ئه‌و بابه‌ته که‌سانه‌ی له رێگه‌ی به‌هره‌و توانای قاڵبووی خۆیانه‌وه ده‌گه‌نه پله‌ی میرایه‌تی ، به زه‌حمه‌تێکی زۆر مه‌مله‌که‌ته‌کانیان ده‌سگیر ده‌بێ ، به‌ڵام له هه‌مان کاتدا به ئاسانی ده‌توانن جڵه‌وگیری‌یان بکه‌ن . هه‌ندێ له‌و زه‌حمه‌تی‌یه‌شی له پله‌ی دامه‌زراندندا تووشی ده‌بن ، ئه‌نجامی ئه‌و یاساو سیسته‌مه نوێیانه‌یه که ده‌بێ بۆ جێ‌پێ قایم‌کردنی خۆیان‌و چه‌سپاندنی بیانهێنه کایه‌وه . ئێمه ده‌بێ له‌وه به‌ئاگابین که زه‌حمه‌ت‌ترین شت له جێ‌به‌جێ‌کردنداو زۆرترینی له تووش‌هاتنی زێرکه‌وتنداو سه‌خت‌ترینی له ده‌س بۆبردنیدا ، دامه‌زراندنی رژێمێکی نوێیه بۆ هه‌ڵسووڕاندنی کاروبار . چاکه‌خواز هه‌میشه دوژمنی له ریزی که‌سانێکه‌وه بۆ په‌یدا ده‌بن که سوودیان له رژێمه کۆنه‌که بینیبێ . هه‌روه‌کوو دۆستی بووده‌ڵه له‌وانه‌دا ده‌بینێته‌وه که رژێمه نوێیه‌که قازانجیان پێده‌گه‌یه‌نێ . ئه‌م بووده‌ڵه‌یی‌یه‌شیان تا راده‌یه‌ك له ئه‌نجامی هه‌ست‌کردنیاندا ده‌بێ به ترس‌و سام له‌و دوژمنانه‌یان که یاسا پارێزگاری‌یان لێده‌کا ، یا تاراده‌یه‌ك له ئه‌نجامی ئه‌و سیفه‌تی

گومانکردنەدا دەبێ لە هەرشتێکی نوێ کە لە نەژادی ئادەمیزاددا هەیە ، چونکە مرۆڤ باوەڕ بە شتی نوێ ناکا تا بە شێوەیەکی زانستیبانەی ڕاستو دروست تاقیینەکاتەوە . کەوابێ وەزعەکە بەم جۆرە دێتە پێشچاو ؟ ـ کە چاکەخوازێکی نوێ پەیدا دەبێ ، دوژمنەکانی بە حوماسەتی هاوولاتیەکەوە هێرشی دەبەنە سەر ، بەلام دۆستەکانی بە ساردوسڕیو بێورەییەوە پارێزگاریی لێدەکەنو ئیتر ئەو لەم بەینەدا دەکەوێتە بەر مەترسییەکی گەورەوە . ئینجا ئەگەر ویستمان بە وردی لەم مەسەلەیە بکۆڵینەوە ، پێویستە سەرنج بدەینو بزانین ئایا نوێخوازەکان سەربەخۆن یاخود پشتیان بە خەلکیتر بەستوە . ئەمەش وا دەگەیەنێ کە ئایا ئەوانە بۆ جێبەجێکردنی نەخشەکانیان ، بە ناچاری هاواریان بردۆتە بەر خەلکیتر ، یاخود لە باریاندا هەبووە بە زەبری هێز ئیرادەی خۆیان بسەپێنن . چاکەخوازان لە حالەتی یەکەمدا سەرکەوتن بەدیناهێننو هیچیان دەسگیر نابێ . بەلام ئەگەر پشتیان بە هێزو دەسەلاتی خۆیان بەستو توانییان بەکاری بهێنن ، بە دەگمەن رووذەدا ژێر بکەون . بەم جۆرە رۆژگار سەلماندوێتی کە پێغەمبەرە چەکدارەکان توانیویانە ولاتان داگیر بکەنو سەر بکەون ، بەلام پێغەمبەرە بێچەکەکان بە پێچەوانەوە . سەرباری ئەوەی وتمان دەبێ بزانین گەلان تەبیعەتیان جیاجیایە . رەنگە قایل کردنیان بەم مەسەلە یا بەویان ئاسان بێ ، بەلام راگیرکردنیان لەسەر ئەو قایلبوونە زۆر زەحمەتە . بو یە سەپاندنی مەسەلەکە بە سەرباندا دەبێتە ناچاریو تەنانەت ئەگەر هەولیاندا لە قایلبوونەکەیان پاشگەز بینەوە ، دەبێ بە زۆر بخرێنەوە ژێر باری . ئەگەر مووساو کۆرشو سیزیۆسو رۆمۆلۆس چەکدار نەبوونایە ، نەیاندەتوانی بۆ ئەو ماوە دوورودرێژە ، خەلکی ناچاری رێزلێنانی یاساکانیان بکەن . وەکیتر لە سەردەمی ئێستاماندا دیمان کە جیرۆلامۆ سافۆنارۆلا (٢٩) وەختێ گەلەگەی کەوتنە لێهەلگەرانەوەی ، لە یاسا تازەکانیدا ژێرکەوت ، چونکە ڕێو شوێنێکی وەهای بە دەستەوە نەبوو ئەو کەسانەی لە پالێ خۆیدا پێ بهێلێتەوە کە بە خێرایی باوەڕیان پێهێنا ، یا لێهەلگەراوەکانی بۆ باوەڕ پێهێنانەوەی پێ ناچار بکا . بەم پێیە ئەو بابەتە کەسانە زەحمەتییەکی زۆریان دێتەرێ . لەبەر ئەوەی ڕووبەڕووی زۆر مەترسی دەبنەوەو دەبێ لە ڕێگەی

بەهرەداری‌و بەتوانایی‌و لێهاتوویی خۆیانەوە بە سەریاندا زاڵ بن. ئینجا ئەگەر ئەو زاڵبوونەیان بەسەر کۆسپ‌و تەگەرەکاندا بۆ رەخساو دوای لەناوبردنی هەموو دوژمنەکانیان ، خەڵکی کەوتنە رێزلێنانو دەس بەسنگەوە بۆگرتنیان ، ئەوسا ئیتر هەردەم خاوەنی هێزو دەسەڵات دەبن‌و دەستی جەزرەبەلێدان نایانگاتی‌و بەختیارو سەربەرز دەژین .

هەر وەها دەمەوێ نموونەیەکی کەمێ پایە نزمتر بخەمە پاڵ ئەو نموونە پایەبڵندانە ، چونکە بۆ بەراوردکردن لە گەڵیاندا دەگونجێ‌و دەشێ وەك نموونەیەك بۆ گشت حاڵەتەکان بەکار بهێنرێ ، ئەویش باسی هێیرۆی سیراکۆزەیی‌یە کە لە ریزی جەماوەری گەلەوە بەرز بووەوەو گەیشتە پلەی میرایەتی‌ی سیراکۆزەو[40] بەخت یاریدەی‌دا ئەو هەلەی پی‌ببەخشێ کە سیراکۆزەیی‌یە چەوساوەکان بیکەنە پێشەوای خۆیان ، دەنا ئیتر ئەو بە لێهاتوویی خۆی بە پلەی میرایەتی گەیشت ، تەنانەت داوێن‌پاکی‌و چاکەخوازی‌یەکەی لە ژیانی تایبەتی‌ی خۆیدا ، وای‌کرد کە هەندە کەسێك دەربارەی وتبێتیان : کابرا بۆ حوکمرانی کردن لە هیچی کەم نی‌یە تەنیا بوونی مەملەکەتێك نەبێ کە حوکمی بکا . هێیرۆ یەکێك بوو لەوانەی سوپا کۆنە ئیختیاری‌یەکەی تێك‌و پێك‌داو سوپایەکی‌تری دامەزراندو دۆستایەتی‌یە کۆنەکانی وازلێ‌هێنانو دۆستایەتی‌ی تازەی لە جێ بەستن‌و بەم جۆرە لە سایەی سوپاکەی‌و ئەو دۆستانەوە کە خۆی هەڵیبژاردن ، توانی لەسەر بناغەیەکی ساغڵەم مەملەکەتێك دابمەزرێنێ‌و ئیدامەی پی‌بداو لەم ئیدامەپێدانەشیدا ، تووشی ئەو ئەرك‌و زەحمەتی‌یە نەبێ کە لە دامەزراندنیدا تووشی بوو بوو .

٧

ئەو مەملەکەتانەی کە بە یارمەتی ئەموئەو یا بە یارمەتی بەخت داگیرکراون

رنگە ئەوانەی لە ریزی گەلەوە سەرهەلدەدەن و لە رێگەی خۆشبەختی یەوە بەرز دەبنەوەو دەگەنە پلەی میرایەتی ، لەم بەرزبوونەوەیەدا تووشی زەحمەتی یەکی زۆر نەبەن . بەلام لە پاراستنی پایەوپلەکەدا زەحمەتی یەکی گەورەیان بە کولکەوە دەبێ . ئەوانە لە کاتی سەرکەوتنندا رووبەرووی کۆسپ و تەگەرەیەکی ئەوتۆ نابنەوە ، چونکە بە سەریاندا بازد دەدەن . بەلام کە جی پێیان قایم بوو ، ئیتر هەر خێرا سەریەشەیان بۆ پەیدا دەبێ . ئەم حالەتە ئەوانەش دەگرێتەوە کە دەولەت بە سەروەت و سامان دەکرن ، یا لە رێگەی پی بەخشینەوە لە لایەن ئەموئەوەوە دەسگیریان دەبێ ، وەك چۆن لە یۆنان و شارەکانی ئەیۆن و[١] هەلیسپۆنتدا[٢] روویداو ئەوەبوو دارا بۆ پارێزگاری لێکردنی ناوچەکان بە ناوی ئەوەوەو بۆ پاراستنی سەربەرزی و سەلامەتی ی خۆی ، چەند میرێکی تیادا خولقاندن . هەروەکوو ئەو ئیمپراتۆرانەش دەگرێتەوە کە لە رێگەی بەرتیل پێدانی سوپاوە ، لە ریزی گەلەوە سەریان هەلداوەو بەرز بوونەتەوە .

ئەم جۆرە میرە بە تەواوی پشت بە نیازپاکیی ئەو کەسانە دەبەستێ کە شانوشکۆی بەرز دەکەنەوەو ئینجا بە خۆشبەختیی خۆی کە ئەم دوو شتە بەردەوامبوونو ئۆقرەگرتنیان بۆ نییە . ئەم جۆرە کەسانە نازانن چۆن پارێزگاری لە پایەوپلەی خۆیان بکەنو لە ،وەزعێکیشدا نابن بتوانن نەخشەیەك بۆ پارێزگاری‌لێکردنەکە دابنێنو جێ بەجێ‌ی بکەن . ئەو مرۆڤەی هەموو ژیانی خۆی وەك کەسێکی ئاسایی بەسەردەبا ، ئەگەر بلیمەتێکی گەورە نەبێ ، ناتوانێ شارەزای چۆنێتی فەرمانڕوایی‌کردن بێ ، جگە لەوەی کە لە وەزشیدا نابێ وەزعی خۆی رابگرێ ، چونکە نابێتە خاوەنی هێزێکی بەتەنگەوەهاتووی دڵسۆز . بۆیە ئەو دەوڵەتانەی بەخێرایی بنیاد دەترێن ، وەك هەموو ئەو کاروبارانەی بە سەرەتایەکی خێراو گەشەسەندنێکی بە پەلە دەس پێدەکەن ، لە باریاندا نابێ رەگ‌وریشەیەکی قووڵ بۆ خۆیان دابکوتنو بە فراوانی پەل‌وپۆ بهاون . لەبەر ئەوە هەر هێندەی رەشەبایەك هەڵیکرد ، ئیتر دەکەونە بەر مەترسیی هەرەس‌هێنانەوە ، مەگەر ئەو کەسەی لەم رێگایەوە دەبێتە میر وەك وتم بلیمەتێکی مەزن بێ کە ئەمە پاریدەی دەدا بە خێراییو لە ساتی خۆیدا ، بە فریای پاراستنی ئەو پاروەوە بکەوێ کە بەخت هاویشتبوویە کۆشی‌یەوەو ئینجا لا لە دارشتنی ئەو بنچینانە بکاتەوە کە کەسانی‌تر پێش گەیشتن بە پلەی میرایەتی ، ئاسایی بیری لێدەکەنەوە .

من لێرەدا لە ناو ئەو رووداوانەدا کە لە یادمن ، دوو نموونە بۆ هەردوو رێگای گەیشتن بە پلەی میرایەتی ، واتە لێهاتوویی‌و خۆشبەختی دەهێنمەوە . ئەو دووانەش فرانسیسکۆ سفۆرزاو قەیسەر بۆرجیان . فرانسیسکۆ بە رێگای ئاشتیداو بە هۆی لێهاتوویی‌و مەزنیی خۆیەوە توانی لە پلەی هاوولاتی‌یەکی ئاسایی‌یەوە بگاتە پلەی میرایەتیی میلانو دوای تەخت‌کردنی هەزارەها کۆسپ‌و تەگەرە ، ئینجا بۆی کرا بە ئاسانی دەسکەوتەکەی خۆی بپارێزێ . بەڵام لەولای ترەوە قەیسەر بۆرجیا کە بە دۆق فالنتین ناسرابوو ، لە رێگەی دەست‌رۆیشتوویی باوکی‌یەوە توانی دەوڵەتێك دەسگیرکا ، کەچی هەر هێندەی ئەو دەست‌رۆیشتوویی‌یە نەما ، ئەمیش دەوڵەتەکەی لە دەس چوو ، ئەگەرچی هەر چی‌یەك پێویست بوو کە پیاوێکی

بەتواناى وردبين بۆ جێ‌پێ‌قايم‌كردنى خۆى لە دەوڵەتێكدا كە بە لەشكرو دۆستايەتى ى كەسانى‌تر دامەزرابێ بيكا ، كردى . من لەوەبەر وتم : ئەوەى پێشەكى بنچينە بۆ خۆى دانەنێ ، رەنگە بۆى بلوێ بە هۆى بەهرەو تواناى لە رادەبەدەرى خۆيەوە لە دوايىدا دابينێ ، هەرچەندە ئەمە سەربەشەى بۆ ئەندازيارەكەو مەترسى‌ى بۆ بيناكەش تێدايە . ئينجا ئەگەر پياو بێت‌و لە كردارەكانى دۆق‌و رێبازەكەى وردبيێتەوە ، دەبينێ كە ئەو بنچينانەى بۆ قايم‌كردنى دەسەلاتە داهاتووەكەى خۆى داينابوون ، زۆر كۆلك‌و پتەو بوونەو‌باوەڕ پێم وايە كە باسكردنيان بێ‌هوودە نى‌يە ، چونكە من واى دەبينم كە كارو كردارى هيچ تازەميرێك لەوەكانى ئەو باشتر نابێ . بەلام بەدى‌نەهێنانى سەركەوتن تياباندا هەرگيز بە هۆى هەڵەى خۆيەوە نەبوو ، بەڵكوو لە ئەنجامى ئەوپەرى بەدبەختى‌و خراپ‌بۆهاتەوە بوو .

هەروەها پاپا ئەليكساندەرى شەشەم بۆ گەورەو گران‌كردنى شان‌وشكۆى كورە دۆقى خۆى ، ناچار بوو روو بەرووى گەلێ زەحمەتى ، لە پاشەرۆژيدا بيێتەوە . باوكە سەيرى كرد هيچ رێگايەك بۆ گەياندنى كورەكەى بەپلەى حوكمرانى‌كردن لە كايەدا نى‌يە تەنيا ئەوە نەبێ كە ميرايەتى بخاتە ژێر چنگى كلێسەوە . ئەمە لە كاتێكدا‌-كە دەشيزانى دۆقى ميلان‌و ڤينيسيايى‌يەكان ماوە نادەن هەوڵدانى ئەم بۆ زەوت‌كردنى چەند شارێكى پاپايەتى سەر بگرێ ، چونكە ڤينيسيا پارێزگارى‌لێكردنى فاينزاو ريمينى‌ى گرتبووە ئەستۆى خۆى . هەروەها پاپا سەيرى كرد هێزە سوپايى‌يەكانى ناو ئيتاليا ، بەتايبەتى ئەوانەى دەگونجا نامانجەكانى ئەم بەدى‌بێنن ، لە ژێر دەسەلاتى ئەو كەسانەدان كە لەفراوان‌بوونى هێزى پاپا دەترسن . لەبەر ئەوە نەدەكرا پشتيان پێ‌بەستێ . چونكە سەراپايان لە ژێر سەركردايەتى بنەماڵەى ئۆرسينى‌و كۆلۆنادا[43]بوون . بۆيە وەزعەكە واى پێويست دەكرد ئاشووبێكى وەها بخرێتەوە كە ئەو بارودۆخە سەرانسەر هەڵگێڕێتەوەو كەمێكيش ئاژاوە لە ناو دەوڵەتەكانى ناو ئيتاليادا بنێتەوە ، تا ئەو بتوانێ هەندێكيان بخاتە ژێر دەسەلاتى خۆيەوە . ئەويشى ويستى ئاسان بوو . ڤينيسيايى‌يەكانى بۆ رەخسا كە چەند هۆيەكى‌تر واى لێكردبوون فەرەنسايى‌يەكان بۆ ئيتاليا بانگ بكەن‌و ئيتر پاپاش لە لاى خۆيەوە ، نەك هەر دژى

بانگ‌کردنەکە نەوەستا ، بەڵکوو بەرزگارکردنی پادشا لویس لە پەیوەندی‌ی ژن‌و مێردایەتی‌یەکەی رێگابشی بۆ خۆش کرد . بەم شێوەیە پادشای فەرەنسا بە یاریدەی ڤینیسیانی‌یەکان‌و بڕیار لەسەردانی ئەلیکساندەر هاتە ئیتالیاوە . ئیتر هەر هێندەی ئەو پێ‌ی نایە ناو میلانەوە ، پاپا بووە خاوەنی ئەو هێزە سوپایی‌یەی کە بۆ جێ‌بەجێ‌کردنی پرۆژەکەی خۆی لە رۆمانادا پێویستی پێ‌ی هەبوو ، ئەمەش کارێك بوو کە بەپێ‌ ناوو ناوبانگەکەی پادشای فەرەنسا ، بۆی نەدەلوا بەدی‌ی بێنێ . ئینجا کە دۆق[1] بوە خاوەنی رۆماناو بەسەر کۆلۆناشدا سەرکەوت ، دوو شت رێگەی پێگرت . یەکەمیان گومان‌کردنی لە دڵسۆزی‌ی هێزەکانی خۆی . دووەمیان گومان کردنی لە نیازو مەبەستی فەرەنسا . واتە دۆق لە لایەکەوە دەترسا هێزەکانی ئۆرسینی کە پشتی پێ بەستبوون لی‌ی هەڵگەڕێنەوەو تەنیا بەوەشەوە نەوەستن کە نەیەڵن مەملەکەتەکەی لەوە زیاتر بەرفراوان بکا ، بەڵکوو هەرچی‌یەکیشی کردبوو لی‌ی زەوت بکەن . لەولای ترەوە دەترسا کە پادشای فەرەنساش هەمان هەڵوێستی هەبێ . ئینجا ئەوەبوو سەبارەت بە ئۆرسینی گومانەکەی لا بووە یەقین ، چونکە هەرهێندەی فاینزای داگیرکردو کەوتە پەلاماردانی بۆلۆنا ، سەرنجی‌دا هێزەکانی ئۆرسینی لە هێرش‌بردندا دوودڵن . سەبارەت بە پادشاش هەروەها کەوتەوەو سەیری کرد نایەڵێ پرۆژەی هێرش‌بردنەکەی بۆ سەر تۆسکانیا جێ‌بەجێ بکا ، بەتایبەتی دوای ئەوەی دۆق‌یەتی ئوربینۆی هێنابووە ژێر بار . ئەوسا دۆق بڕیاری‌دا ئیتر پشت بە لەشکری کەسانی‌ترو خۆشبەختی‌یان نەبەستێ . یەکەم کارێکیش کە کردی ، لاوازکردنی حیزبی ئۆرسینی‌و کۆلۆنا بوو لە رۆمادا ، بە راکێشانی لایەنگرەکانیان بە لای خۆیدا کە زۆربەیان لە پیاوماقوولان بوون ، ئەویش لە رێگەی بەخشش‌و دیاری‌پێدانێکی زۆرو دامەزراندنیانەوە بە سەرکردەو کارگێری وەها کە لەگەڵ پایەوپلەیاندا بگونجێ . بەوە لە ماوەی چەند مانگێکدا توانی پەیوەندی‌ی دڵسۆزی‌یان بۆ حیزبە کۆنەکانیان بپچڕێنێ‌و وایان لێ بکا بایەخ تەنیا بەو بدەن . بە دوایدا توانی بنەماڵەی کۆلۆنا لەناوبەرێ‌و کەوتە چاوەڕوانکردنی هەلێکی لەبار بۆ لەناوبردنی سەرکردەکانی ئۆرسینیش . ئیتر کە هەڵکەوت کۆی لێ‌نەکردەوەو لە دەس خۆی نەدا ، ئەویش بەوەی کە وەختێ

ئۆرسینی یەکان سەیریان کرد مەزنی ی دۆق و بەهێزی ی کڵێسە مانای ماڵوێرانی ی ئەوان دەگەیەنێ ، هەڵسان ئەنجومەنێکی راوێژکارانیان لە ئۆرینێ لە ناوچەی بێرۆجینۆدا بەست و شۆرشیان لە ئۆرینۆدا بەرپا کردو ناوچەی رۆمانا ئاژاوەی تێکەوت و دۆق کەوتە بەر مەترسی یەکی بێ سنوورەوە ، بەڵام ئەم بە یاریدەی فەرەنسایی یەکان بەسەر هەمووان‌دا زاڵ بوو . ئینجا کە بە تەواوی جڵەوی کەوتەوە دەست ، بڕیاری‌دا باوەڕ نەبە فەرەنسایی یەکان و نەبە هیچ هێزێکی بێگانەی‌تر نەکا ، تا پشت بە سوێندخواری لە گەڵیاندا نەبەستێ ، بەڵکوو پەنا بەرێتە بەر فڕوفێڵ . بۆیە دۆق زۆر هوشیارانە راستی ی ئامانجەکانی خۆی خەشارداو تەنانەت ئۆرسینی یەکان خێرا کەوتنە هەوڵدانی ئاشت بوونەوە لە گەڵیداو سینۆر پاولۆیان بۆ ئەم مەبەستە کردە نوێنەری خۆیان کە دۆق لە رێگەی زمان‌شیرینی و دیاری پێ بەخشینی یەوە لە جل و بەرگی رازاوەو پارەو ئەسپ . توانی ترس و گومانی لە دڵ دەربکاو لە ئەنجامدا ئۆرسینی یەکان ، ساکارانە قایل بوون بگەرێنەوە بۆ سینیگاگلیاو(٤٥) بەدەستیدا بوونە نێچیرێکی دەستەمۆ . ئینجا دۆق کە دوای لەناوبردنی ئەو سەرکردانەو راکێشانی لایەنگرەکانیان بۆ ریزی دۆستانی خۆی و هەروەها دەسگرتنی بەسەر هەموو ناوچەکانی رۆماناو میرایەتی ی ئۆربینۆداو دوای مسۆگەرکردنی خۆشەویستی و دڵسۆزی ی خەڵکەکەش . بەتایبەتی کە هەستیان کرد حوکمرانی یەکەی سوودیان پێ دەبەخشێ . ئیتر کەوتە دانانی بناغەیەکی ساغڵەم بۆ چەسپاندنی دەسەڵاتی خۆی .

جا لەبەر ئەوەی ئەم لایەنە . دەهێنێ لە لایەن کەسانی ترەوە سەرنجی بدرێتێ و لاسایی بکرێتەوە . وا من لە باسکردنی غافڵ نابم . ئەوەبوو وەختێ رۆمانای داگیرکرد . ئەم ناوچەیە لە ژێر دەسەڵاتی چەند حوکمڕانێکی لاوازی ئەوتۆدا بوو کە تەنیا بە تەنگ رووتاندنەوەی خەڵکەکەوە بوون نەک فەرمانڕەوایی یان بکەن . یا هۆی دووبەرەکی یان نە نێوانیدا خوڵقێنن نەک یەکیان پێ بگرن . بەم جۆرە ناوچەکە کەوتبووە ژێر چەپۆکی راووڕووت‌کردن و کاری چەتەگەری و بەلاماردان و هەموو شێوەکانی ئاژاوەو ئاشووبەوە . لەبەر ئەوە بڕیاری‌دا خێرخوای ئەوتۆ نە ناوچەکەدا دابمەزرێنێ کە خەڵکەکە ناتە ژێر باڵی هێمنی و ئاشتی و ملدان بۆ حوکمرانی کردنی ئەو . بۆ ئەم

مەبەستەش ریمبۆ دی ئۆرکۆی کردە نوێنەری خۆی کە بە دڵرەقو لێهاتوو ناسرابوو ، ئەوپەری دەسەڵاتیشی دایە ، جا ئەم کابرایە لە ماوەیەکی کورتدا توانی سەرکەوتنێکی گەورە لە چەسپاندنی ئاسایش لە ناوچەکەداو لە یەکێگرتنیدا وەدەس بێنێ کە ئەمە وای لە دۆق کرد دادگایەکی (مدنی)ی بۆ دادپەروەری لە مەڵبەندی ناوچەکەدا دامەزراندو حاکمێکی بە توانای کردە سەرۆکیو بریاریدا هەر شارەو پارێزەرێکی تێدا بۆ خۆی دابنێ . ئینجا لەبەر ئەوەشی کە دەیزانی توندوتیژیو ستەمکاری‌یەکەی لەوبەر دەبێ هەستی رقو کینەی لە بیروهۆشی جەماوەری گەلدا خوڵقاندبێ ، بۆ سرینەوەی بەسەرهاتەکان لە مێشکیانداو بە مەبەستی راکێشانیان بە تەواوی بە لای خۆیدا ، بریاریدا وەهایان بۆ دەربخا کە هەرچی کارێکی نەگریسانە لە رابوردوودا کراوە ، هیچی بە فەرمانی ئەم نەبووە ، بەڵکوو دروستکراوی دەستی وەزیرەکەی بووەو هەرهێندەشی هەلی بۆ هەڵکەوت ، فەرمانیدا جەستەی بکەن بە دوو کەرتەوەو لە مەیدانی گشتیی شاری سیزایندا هەڵیواسنو لەوجێکی تەختەو خەنجەرێکی خوێناویش لە تەنیشتیەوە دابنێن . درندەیەتی ئەم کردەوەیە هەستێکی تێکەڵ لە رەزامەندیو سەرسورمانی لای گەل وروژاند . بەڵام با بگەرێینەوە سەر باسەکەی خۆمان .

ئینجا ئیتر دۆ ق کە هەستی بە دەسەڵاتداری‌ی خۆی کردو کەوتە پێکەوەنانی سوپایەکی تایبەتیو ئەو هێزانەی دەوروپشتی خۆی تێکشکاندن کە لە وزەیاندا هەبوو جەزرەبەی لێبدنو دواجار خەمی ئەو مەترسی‌یانەی نەما کە لە کایەدا بوون ، سەیری کرد ئەگەر بیەوێ لەسەر داگیرکاری بەردەوام بێ ، دەبێ کارێکی وەها بکا کە لە لایەن فەرنساوە رێزی لێبنرێ ، چونکە دەرکی کرد کە پادشای فەرەنسا دوای هەستکردنی بەو هەڵەیەی خۆی کە کردبووی ، ئیتر هیچ یاریدەیەکی نادا . بەم جۆرە بە سەرێکێ کەوتە گەران بە دوای هاوپەیمانی نوێداو بە سەرێکیش تەقەلادانی خۆنزیلکردنەوە لە فەرەنسایی‌یەکان بە بۆنەی ئەو هێرشەوەی پادشاکەیان بۆ پەلاماردانی مەملەکەتی ناپۆلی ، بە نیازی یاریدەدانیان دژی ئیسپانیایی‌یەکان کە شاری جا یتیایان ئابلۆوقە دابوو ئامادەی کردبوو . مەبەستیشی دڵنیابوون بوو لێیان کە ئەگەر

بهاتایەو ئەلیکساندەری باوکی لە ژیاندا بمایە ، دەیتوانی ئەم ئاواتە بەدی بێنێ .

ئەمە ئەو کارو کردارانە بوون کە دۆق بۆ روو بەروو بوونەوەیانەوەختی خۆی کردنی . بەلاّم سەبارەت بە دوارۆژی ، لەوە دەسلّەمی‌یەوە کە سەرۆکی نوێی نیمچە دەولّەتەکانی کلّیسە یەکێك لە دۆستەکانی خۆی نەبێ‌و تەقەلا بدا ئەو ناوچانەی لێ‌بسێنێتەوە کە ئەلیکساندەر پێی بەخشی بوون .

بۆ لەرووودا وەستانی ئەم ترسە بڕیاری‌دا چوار ڕێگا بگرێتە بەر : یەکەمیان لەناوبردنی هەموو ئەوکەسانەی سەر بەو بنەمالّە حوکمڕانانە بوون کە مەملەکەتەکانیانی لێ‌ زەوت کردبوون ، تا ماوە نەدا پاپا تازە فرسەتی پشت‌پێ‌بەستنیانی چنگ بکەوێ . ڕێگای دووەم مسوّگەرکردنی دۆستایەتی‌ی سەردارانی رۆما بوو تا بە هۆی ئەوانەوە بەری سەرکێشی‌کردن لە پاپا بگرێ . ڕێگای سێ‌یەم بریتی بوو لە بەکارهێنانی ئەوپەڕی تین‌و توانای بۆ چەسپاندنی دەسەلاّتی خۆی بەسەر کۆمەلّگادا . بەلاّم چوارەمیان بریتی بوو لە سازدانی گەورەترین هێز کە لە توانادا بێ لە پێش مردنی پاپای باوکی‌دا پێکی بێنێ ، تا بتوانێ بە تەنیا خۆی لە رووی یەکەمین هێرشدا کە دەکرێتە سەری خۆی رابگرێ . جا ئەوەبوو وەختێ ئەلیکساندەر مرد ئەو لە چوار ئامانجەکە سیانیانی بەدی هێنابوون‌و چوارەمیشیان بە ڕێوە بوو بەدی بهێنێ . واتە توانی بووی ژمارەیەکی زۆر لە میرە لە میرایەتی‌خراوەکان بکوژێ یا فرسەتی گرتنیانی بۆ هەلّکەوتبوو کە لە ژمارەیەکی کەم بەولاوە کەسیان رزگاریان نەبوو بوو . هەوەکو توانی‌بووی سەردارانی رۆما بداتە پالّ خۆی‌و دەسەلاّتی تەواوی خۆیشی بەسەر کۆمەلّگادا بچەسپێنێ . لە کاتێکدا بۆ مەملەکەتەکان کارێکی وەهای کردبوو کە بێتە سەرووەری گشت تۆسکانیاو پیرۆجیاو[٤٦] بیۆمبینۆ بکاتە مولّکی خۆی‌و بالّیش بەسەر پیزادا بکێشێ . ئینجا کە دلّنیا بوو ئیتر هیچ شتێك لە کایەدا نەماوە ترسی لە فەرەنسایی‌یەکان پێ‌بەیدا بکا ، چونکە ئیسپانیایی‌یەکان بە شێوەیەکی ئەوتۆ لە ناپۆلی دەریانپەڕاندبوون کە ناچار بین ئەوانیش هەولّ بدەن دۆستایەتی‌ی ئەم مسوّگەر بکەن‌و دلّی رابگرن ، بە تەواوی دەستی بەسەر پیزادا گرت‌و بە دوایدا هەرخێرا لوّکاو سی‌یەناش ، بە هۆی رق‌و کینەیانەوە بەرامبەر بە فیسایی‌یەکان لە لایەکەوەو لەبەر ترس‌و سامیان لەم لە لایەکی ترەوە ، سەریان بۆ

شۆڕ کرد ، جگە لەوەی کە ڤینیسیایی‌یەکان خۆشیان لەو وەختەدا داهات‌و بەروبوومیان لە کزیدا بوو . جا ئەگەر هەر لەو ساڵەدا کە ئەلیکساندەری تێدا مرد ، لە مەملەکەتە تازەکانیشدا بە چەشنی کۆنەکانی سەرکەوتنی بەدی بهێنایە ، ئەوا بەبێ هیچ پشت‌بەستنێك بە دەسەڵات‌و بە خۆشبەختی‌ی کەسانی‌ترو تەنیا لە سایەی هێزو بازووی خۆیەوە ، هێندەی تواناو دەسەڵات‌و ناوبانگ دەردەکرد کە بۆ ئیدامەپێدانی ئەو سەروەری‌یەی بەس بن . بەڵام ئەلیکساندەر مردو مردنەکەشی لەوەختێکدا بوو کە تەنیا پێنج ساڵ بەسەر ئەو ڕۆژەدا تێپەڕی‌بوو کە قەیسەر بۆرجیا یەکەمجار شمشێری تێدا بەلادا کردبوو . ئەوسا دۆق سەیری کرد کە ئەگەرچی ڕۆمانا بە تەواوەتی ملی بۆ داوە ، بەڵام نەخشەکانی تری لە هەوادا لە نێوان دوو دوژمنە لەشکری بەهێزدا ، بە هەڵواسراوی ماونەتەوەو خۆیشی بە دەست چەند نەخۆشی‌یەکی کوشندەوە دەناڵێنێ .

بەڵام ئازایەتی‌و بەتوانایی‌یەکەی دۆق لەرادەبەدەر بوون‌و لە پەیدا کردنی دۆست‌و لە فەوتاندنی دوژمنیشدا دەستێکی باڵای هەبوو . هەروەکوو لە دانانی نەخشەو ڕێ‌وشوێن‌و لە چەسپاندنیاندا لە ماوەیەکی کورتدا ، زۆر شارەزا بوو . لەبەر ئەوە ئەگەر دوو لەشکرە دوژمنەکە دەوریان نەتەنیایەو خۆیشی لە ڕووی تەندروستی‌یەوە وەزعی باش بووایە ، دەیتوانی بەسەر هەر کۆسپ‌و تەگەرەیەکدا زاڵ بێ . جا ئێمە ئەگەر ئەو ڕاستی‌یەمان لە پێش‌چاو گرت کە دەڵێ :

لە کاتێکدا کە ئەو لە ڕۆمادا لە سەرەمەرگدا بوو ، ڕۆمانا بۆ ماوەی زیاتر لە مانگێك بە هێمنی لە چاوەڕوانکردنیدا مایەوە ، یا وەختێك باگلیۆنی‌و[47] ڤیتیلی‌و ئۆرسینی بە هێزەکانیانەوە چوونە ناو ڕۆماوەو کەسێکیان نەدی پشتگیری‌ی ئەمان بکاو دژ بەو بیزوێ ، بۆمان دەردەکەوێ کە ئەو بنچینانەی دایمەزراندبوون چەندە کۆك‌و پتەو بوون . تەنانەت ئەو دەیتوانی نەهێڵێ هیچ کەسێك بۆ پاپایەتی هەڵبژێردرێ کە خۆی نەیەوێ ، ئەمە ئەگەر لە کاتی مردنی ئەلیکساندەردا سیحەتی باش بووایە ، هەرچی‌یەکی حەز پێ‌بکردایە بۆی بەدی دەهات‌و بەرگەی هەموو چورتمێکیشی دەگرت . دۆق لەو ڕۆژەدا کە یۆلیۆسی دووەمی تێدا هەڵبژێردرا بە پاپا ، بۆی باسکردم کە لەو بیری لە هەموو ئەو شتانە کردبۆوە کە ڕەنگ‌بوو لە وەختی مردنی باوکیدا

رووبدەن‌و چارەسەریشی بۆ هەموویان دانابوو تەنیا یەك شت نەبێ کە قەت بە بیریدا رانەبوردبوو ، ئەویش نزیك‌بوونەوەی خۆی بووە لە مردن‌و لە هەمان رۆژی مردنی باوکیدا .[48]

ئینجا من کە بە هەموو ئەم کردارانەی دۆقدا دەچمەوە هیچی وەهایان تێدا نابینم بێنێ لە سەری لۆمە بکرێ ، بەڵکوو بە پێچەوانەوە ، من خۆم بە ناچار دەبینم دۆق بە نموونەیەکی ئەوتۆ دابنێم کە دەبێ هەموو ئەوانەی لە رێگەی چەك‌و خۆشبەختی‌ی کەسانی‌ترەوە دەگەنە پۆیەی دەسەڵاتداریێ ، وەك رووی‌دا ، شوێن‌پێ‌ی هەڵبگرن ، چونکە ئەوێك کە بە ئازایەتی‌و زیادەخوازی‌یەکی زۆر ناسرابوو ، لە توانایدا نەبوو لەوە زیاتر بکا کەکردی‌و نەخشەو پلانەکانیشی بە هۆی مردنی باوکی‌و بەخۆشکەوتنی خۆیەوە نەبووایە ، شکستی‌یان نەدەهێنا . هەموو ئەو کەسانەی وای دەبینن کە دەبێ لە رێگەی قایمکردنی جێ‌پێ‌ی خۆیانەوە لە رووی دوژمناندا پارێزگاری لە میرایەتی‌یە تازەکەیان بکەن‌و دۆستیان هەبن‌و داگیرکاری بە زەبری هێز یا بە خەڵەتاندن‌و فرت‌و فێڵ بەدی‌بێنن‌و هەم خۆشەویستی‌و هەم ترس‌و سام بەسەر رەعیەتەکەیاندا بسەپێنن‌و رێزلێگرتن‌و تاعەتکردن بەسەر سەربازانیانداو پلیشاندنەوەی هەر یەکێك کە رەنگە بێ سەریەشەیان بۆ پەیدا بکاو داهێنانی نەریتی تازە لە بری هی کۆن‌و پەنابردنە بەر دڵرەقی‌و بە رەحمی پێکەوەو جوامێری‌و ناجوامێری لە یەك کاتداو بڵاوەپێکردنی هێزی سەربازانی ئیختیاری‌ی کۆن‌و پێکهێنانی هێزێکی نوێ‌و پاراستنی دۆستایەتی لەگەڵ پادشاو میراندا بە شێوەیەك ناچاریان بکا بە سەرێك بۆی سوودبەخش بن‌و بە سەرێکیش سڵ لە جەزرەبەی دەستی بکەنەوە ، هەموو ئەوانە دەبێ کردارەکانی ئەم پیاوە بە پەسەندترین نموونە بۆ پەیرەوکردن دابنێن . بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەبێ بزانین کە گوناهی هەرە گەورەی ئەم پیاوە ، رەنگە لە لایەنگیری‌کردنەکەیدا بێ بۆهەڵبژاردنی یولیۆسی دووەم بە پاپا . چونکە وەك لەوەبەر وتم ئەو ئەگەرچی نەیدەتوانی قسەی خۆی لە هەڵبژاردنی پاپایەکدا کە خۆی بیەوێ زاڵ بکا . بەڵام دەیتوانی بە هیچ کلوجێ ماوە نەدا کەسێك بۆ پاپایەتی هەڵبژێردرێ کە یەکێك بێ لەو کاردینالانەی ئەم لەوەبەر ئازاری دابن‌و زەرەری پێ‌گەیاندبن ، یا

یەکێك بێ لەوانەی کە لە حاڵەتی بوونیدا بە پاپا . ئەم ناچار بێ لێی بترسێ . چونکە مرۆڤ یا بە هۆی رق‌و کینەوە یاخود لە ئەنجامی ترسدا خراپەکاری دەکا . ئەو کاردینالانەی ئەم ئازاری دابوون ، ژمارەیەکی زۆر بوون‌و گرنگترینیان سان پیترۆ ئادڤینکۆلاو کۆلۆناو[٤٩] سان جیۆرجیۆو ئەسکانیۆ[٥٠] بوون .

جگە لەمانە ئیتر هەر کامێك لە کاردینالەکانی‌تر بۆ سەرتەختی پاپایەتی هەڵبژێردرایە . ئەو پاپا تازەیە لەم دەترسا ، تەنیا رۆهانی فەرەنسایی‌و کاردینالە ئیسپانیایی‌یەکان نەبێ کە یەکەمیان بە هۆی ئەو پەیوەندی‌ی خزمایەتی‌یەوەی لەگەڵ پادشای فەرەنسادا هەیبوو ، خاوەنی دەسەڵاتێکی گەورە بوو ، ئەوانی‌تریش پابەندی ئەو ئەرك‌و پەیوەندی‌یانە دەبوون کە بە دۆقەوە دەیبەستنەوە . بۆیە دۆق لەبەر ئەم هۆیانە دەبوو یەکێك لە کاردینالە ئیسپانیایی‌یەکان بۆ پاپایەتی هەڵبژێرێ ، یا ئەگەر ئەوەشی پێ‌نەدەکرا دەبوو بڕیار لەسەر هەڵبژاردنی کاردینال رۆهان بدا نەك سان پیترۆ ئادڤینکۆلا [٥١] ئینجا گومان لەوەدا نی‌یە ئەو کەسەی وای بۆ دەچێ کە گوایە گەورەپیاوان وەختێ سوودو بەرژەوەندێکی تازەیان دەسگیر دەبێ کۆنە ئازارو گێچەڵ‌پێکردنی لەوەبەریان لە بیر دەچێتەوە ، دەکەوێتە هەڵەیەکی گەورەوە . دۆقیش لەم رووەوە هەڵەی کردو هەڵەکەیشی بۆی بووە هۆی تێکشکانێکی ئەوتۆ کە هەڵسانەوەی بۆ نەبوو .

٨

ئەوانەی لە رێگەی چەپەڵکاری‌یەوە دەگەنە میرایەتی

لەبەر ئەوەی دوو رێگای تریش هەن بۆ گەیشتن بە میرایەتی کە بە هیچ جۆرێ پەیوەندی‌یان بە بەخت‌و لێهاتوویی‌یەوە نی‌یە ، پێویستە هەر وا ئاسایی بە سەریاندا رانەبوورین ، هەرچەندە ئەگەر باسمان لە شێوەی کۆماری بووایە ، دەتوانرا فراوانتر لێ‌یان بدوێین . یەکەمی ئەو دوو رێگەیەش بریتی‌یە لەوەی مرۆڤێك بە هۆی بەکارهێنانی رێ‌و شوێنی چەپەڵ‌و نەگریسەوە بگاتە پلەی میرایەتی . بەڵام دووەمیان بریتی‌یە لەوەی یەکێ لە ریزی جەماوەری گەلەوەو بە هۆی پشت‌گرتنی‌یەوە لە لایەن هاوولاتی‌یەکانی‌یەوە بەرزبکرێتەوەو بخرێتە سەر تەختی میرایەتی‌ی ولاتەکەی . جا من لە باسکرنی رێگای یەکەمدا دوو نموونە دێنمەوە ، یەکەمیان کۆن‌و ئەوتریان هاوچاخ ، بەڵام بەبێ ئەوەی لە لایەنی چاکەو خراپەی ئەم رێگایە بدوێم ، چونکە وایئێدەگەم دوو نموونەکە بۆ قایل‌کردنی ئەو کەسە بەسن کە خۆی بۆ لاسایی‌کردنەوەیان بە ناچار دەبینێ .

ئاگاتۆکلیسی[٥٣] کە چووە سەر تەخت‌و بووە پادشای سیراکۆزە ، لە پەراگەندەترین‌و نزمترین چین بوو لە ولاتەکەیدا . باوکی لە پیشەسازی‌ی گۆزەو دیزە دروستکردندا ئیشی دەکرد . لە کۆڕی جۆرە ژیانێکدا پەروەردە بووبوو کە لە هەموو

پلەکانیدا پڕی لە شەڕخوازی و بەدکاری بوو . بەڵام لە پاڵیدا چ بە ئەقڵ و چ بە لەش گورج وگۆڵ بوو . بۆیە کاتێ چووە ریزی سەربازانی ئیختیاریەوە ، توانی پلە بە دوای پلەدا سەربکەوێ و لە ئەنجامدا بگاتە پایەی گەورەی قازییان (بریتۆر) لە سیراکۆزەدا . ئەوسا بڕیاریدا بێتە مێرو لە رێگەی ستەمکاریەوەو بەبێ پەنابردنەبەر پاڵپشتی وەرگرتن لە کەسانی تر ، پارێزگاری لەو مافەی خۆی بکا کە دەستوور پێیبەخشی بوو . ئەم نیازەی خۆی لای هاملکاری[٥٤] کرتاجەیی درکاند کە ئەو وەختە لە سکلیادا دەجەنگاو سەرلەشکر بوو . جا بەیانییەکیان بە بیانووی راوێژکردنەوە سەبارەت بە هەندێ باس وخوازی زۆر بایەخدار کە پەیوەندییان بە جەمهووریەتەوە هەیە ، پیاوماقوولانی سیراکۆزەو ئەنجومەنی پیرانی شارەکەی بانگ کردە لای خۆی .

ئیتر هەر هێندەی ئیشارەتێکیدا ، سەربازەکانی دەستیان کردە سەربڕینی ئەندامانی ئەنجومەن و پیاوماقوولانی شارو دوای دڵنیابوونی لە کوشتنیان ، بەبێ ئەوەی هیچ ترسێکی لە ناکۆکیی ناوخۆ هەبێ ، شارەکەی داگیرکردو کەوتە حوکمکردنی . بە دوایدا ، هەرچەندە کرتاجەییەکان دوو جار شکاندیان و شارەکەیان لێ ئابلووقەدا ، بەڵام لە ئەنجامدا توانی بیپارێزێ ، ئەوسا بەشێک لە هێزەکانی بۆ بەردەوام بوونی پارێزگاری لێکردنی تێدا جێهێشت و بە بەشەکانی تر پەلاماری کەناری ئەفریقایدا . هەروەکوو لە ماوەیەکی کورتدا توانی سیراکۆزە ئازاد بکاو لە ئابلووقەدان رزگاری بیێ و کرتاجەییەکانیشی ناچار کرد داوای بەستنی پەیمانی ئاشتیی لێبکەن و واز لە دوورگەی سکلیا بێنن بۆ ئاگاتۆکلیس و قایل ببن کە تەنیا ئەفریقایان لە ژێر چنگدابێ ، ئەمە بێگومان دوای ئەوەی چەند جەزرەبەیەکی توندوتیژی لێدان . ئینجا هەر کەسێ بیەوێ لە سیفەت و کردارەکانی ئەم پیاوە بکۆڵێتەوە ، بۆی دەردەکەوێ کە هیچی وەهایان تێدا نییە بدرێتە پاڵ بەخت ، چونکە وەك وتم ئەو لە گەیشتنیدا بە میرایەتی منەتباری هیچ کەسێك نەبووە . بەڵکوو لە رێگەی بەرزبوونەوەیەوە لە ریزی هێزی سەربازانی ئیختیاریەوەو خۆخستەبەر مەترسیی هەزارەها چەڵەمەو کۆسپ و نەگەرەوە پێیگەیشت . ئەوساش ئیتر بە جۆرە رێوشوێنێك پاراستی کە هەرگیز خاڵی نەبوو لە

ئەرك‌و ئازارچەشتن‌و مەترسی‌و لە ئازایەتیش . بێگومان ئێمە هەق ئەوەمان نی‌یە سیفەتی پاکی‌و چاکەکاری بدەینە پاڵ ئەو کەسەی هاوولاتی‌یەکانی خۆی دەکوژێ‌و ناپاکی لە برادەرو دۆستەکانی دەکاو پشت دەکاتە پەیمانەکانی‌و بەزەیی‌و دینداری دەخاتە لاوە . رەنگە مرۆڤ بتوانێ لە رێگەی ئەم کردارانەوە بە میرایەتی بگا . بەلام ناتوانێ بگاتە سەربەرزی . ئەگەر بێت‌و ئێمە لایەنە چاکەکانی ئاگاتۆکلیس وەربگرین کە لە رووبەروو بوونەوەی مەترسی‌و زاڵبوون بە سەریداو لە پتەوی‌و بەهێزی‌ی ورەیدا لە رووی کۆسپ‌و تەگەرەو تەخت‌کردنیاندا خۆیان دەنوێنن ، ئەوا دەبینین هیچ هۆیەك نی‌یە وامان لێبکا پایەوپلەیەکی نزمتری لە هەر یەکێ لە سەرکردە بەناوبانگەکانی بۆ دابنێین . بەلام لەگەڵ ئەوەشدا دڵرقی‌یە جانەوەرانەکەی‌و بێبەشی‌یەکەی لە هەستی مرۆڤانەو لە پاڵیاندا ئەو هەموو زوڵم‌و زۆرە لەژمارە نەهاتووەی کە کردنی ، ماوەمان نادەن بە یەکێ لەو پیاوە بەناوبانگانەی دابنێین . هەروەکوو لە تواناماندا نی‌یە ئەوەی بۆی بەدی هێنرا بیدەینە پاڵ بەخت یا چاکەکاری ، چونکە پەنای نەبردبووە بەر هیچیان .

هەروەها لە رۆژانی ئێستاشماندا ، لە سەردەمی پاپا ئەلیکساندەری شەشەمدا ، ئۆلیڤیرتۆ داڤیرمۆ بە هەتیوی گەورە بوو ، جیوڤانی فۆگلیانی‌ی[55] خاڵی بەخێوی کردو هەر لە هەرزەکاری‌یەوە کردی‌یە سەربازو خستیە ژێر سەرکردایەتی‌ی پاولۆ ڤیتللی‌یەوە ،[56] تا دوای مەشق‌کردن‌و پێگەیشتنی لەو فوتابخانە سەختەدا ، پایەیەکی سەربازی‌ی زۆر باشی دەستکەوت. ئینجا کە پاولۆ مرد ، لە ژێر سەرکردایەتی‌ی ڤیتیلۆزۆی[57] برای پاولۆدا بووە جەنگاوەرێك‌و دوای ئەوەش بە ماوەیەکی کەم ، لە سایەی زیرەکی‌و زۆرزانی‌و گورج‌وگۆڵی‌ی خۆیەوە ، بووە یەکێك لە سەرکردەکانی هێزە جەنگاوەرەکان . بەلام کە سەیری کرد مانەوەی لە ژێر سەرکردایەتی کەسانی‌تردا بۆ یەکێکی وەك ئەو سووکی‌یە ، بڕیاری‌دا شاری فیرمۆ بە یارمەتی‌ی هەندێ لە هاوولاتیانی کە کۆیلەیەتی‌یان لە سەربەستی لا پەسەندتر بوو ، هەروەها بە پشتگیری کردنی لە لایەن ڤیتللی‌یەوە داگیر بکا ، بۆ ئەم مەبەستەش نامەیەکی بۆ جیوڤانی‌ی خاڵی ناردو تیایدا نووسی‌بووی کە بۆ بینینی ئەوو شارەکەی زۆر بە پەرۆشەوەیەو حەز دەکا

دوای ماوەیەکی دووروودرێژی ئاوارەبوون ، مەملەکەتەکەی خۆی بەسەر بکاتەوە .
هەروەها نووسیبووی ئەوێك کە نووشی گەلێ زەحمەتیو ماندووبوون بووە تا
گەیشتۆتە پلەی شەرافەتمەندیو لەبەر ئەوەشی کە وای پێخۆشە هاوولاتیەکانی خۆی
بە جۆرێك بیبینەوە بۆی دەربکەوێ کە رەنجی بە فیرۆ نەچووە ، دەیەوێ خۆیەناو
شارکردنیدا رادەی شانوشکۆی بنوێنێو بۆ ئەم مەبەستەش نزیکەی سەد سوارێك لە
برادەرانو دەستو پێوەندانی خۆی لە گەڵدا دەبێ . هەروەکوو تکای لە خاڵی کردبوو
فەرمان بدا بە خەڵکی فیرمۆ کە پێشوازیەکی وەهای بکەن نیشانەی رێزلێنانی بێ ،
چونکە ئەو خۆنیشاندانە تەنیا مانای پێشوازیلێکردنی ئەو ، ئۆلیڤیرتۆ ، ناگەیەنێ ،
بەڵکوو مانای رێزنانە لە جیوڤانی خۆیشی کە ئەوی پێگەیاندوەو دەرسی داداوە .
جیۆڤانی لە بەپیرەوەچوونی خوشکەزاکەیدا کەمتەرخەمیی نەکردو خەڵکی شارەکەی
بۆ پێشوازیکردنو رێزلێنانیهاندداو دوایی ماڵەکەی خۆیدامیوانداریکرد. ئینجا
ئۆلیڤیرتۆ دوای چەند رۆژێك چاوەروانکردن ، پیلانە چەپەڵو نەگریسەکەی خۆی بەم
جۆرە نەخشە کێشا : خاڵیو هەموو گەورە پیاوانی فیرمۆی بۆ داوەتێکی گەورە
بانگکرد . کە نان خوراو ئاهەنگگێرانی ئاسایی لەو بابەتەی لەم جۆرە داوەتانەدا
دەکرێ دەستی پێکرد ، ئۆلیڤیرتۆ بە ئەزاکەتەوە هەندێ باسوخوازی گرنگی بۆ
لێدوان هێنایە کایەوەو کەوتە باسکردنی مەزنیی پاپا ئەلیکساندەرو قەیسەری کوریو
پرۆژەکانیان . بەڵام وەختێ جیوڤانیو ئەوانیتر کەوتنە وەرامدانەوەی ، ئەو یەکسەر
راپەریبە سەرپێو وتی : ئەم جۆرە باسانە دەبێ بە پەنهانی باس بکرێنو ئیتر خۆی
کشانەوەو چووە ژوورێکی تەنیشتەوە . هەرخێرا جیوڤانیو پیاوماقوولەکانیش دوای
کەوتن . ئەوسا هەرهێندەی دانیشتنو دانەنیشتن ، ئەو سەربازانەی خۆیان بۆ مەلاس
دابوون ، لێیان دەرپەرینو پەلاماریاندانو هەموویانیان قەلاچۆکرد . دوای
کوشتارەکە ئۆلیڤیرتۆ سواری ئەسپەکەی بوو ، بە شەقامەکانی شارەکەدا رابوردو چوو
ماڵی (سەرۆکی قازیانیشی) ئابلووقەدا . ئیتر خەڵکەکە هەموو لە ترساندا ناچاری
ئاعەتکردنو دامەزراندنی حکوومەتێکی تازە بوون کە ئەویان بە سەردا کردە میر .
ئینجا وەختێ هەموو ئەوانەی لەناوبردن کە دەترسا پێی رازی نەبنو دەستی

لێبوەشێنن ، دەوری خۆی بە ژمارەیەکی نوێ لە کەسانی مەدەنیو عەسکەری ئەنی .
ئەنانەت لەو تەنیا ساڵەدا کە حوکمرانی ناوچەکە بوو ، بە جێپێ‌قایمکردنی خۆیەوە لە فیرمۆدا نەوەستا ، بەڵکوو کارێکی وەهای کرد هەموو دراوسێکانیشی لێی بترسن .
سەم بوو حوکمی ئۆلیڤێرتۆ هەروەس بێنێ ئەگەر ماوەی بە قەیسەر بۆرجیا نەدایە ، لە مەسەلەی گرتنی ئۆرسینیو ڤیتیلی لە سینیگاگلیادا لە خشتەی بەرێ وەك لەوەبەر باسم کرد ، چونکە ئەو خۆیشی هەر ساڵە وەختێك دوای ئەو قەسابگەرییە بە کۆمەڵەی کردی ، گیراو لەگەڵ ڤیتیلۆزۆی مامۆستای لە جەربەزەییو دڵرەقیدا ، کوژرا .
رەنگە مرۆڤ وا هەبێ بە لایەوە سەیر بێ کە ئایا چۆن ئاگاتۆکلیسو ئەوانەی لە بابەتی ئەون ، توانیویانە دوای زنجیرەیەکی یەك لە دوای یەکی فرت‌وفێڵو خیانەتکاریو کرداری درندانە ، بێترسو بە دڵنیاییەوە بۆ ماوەی ساڵانێکی زۆر لە وڵاتەکانیاندا تەمەن بەرنەسەرو هەم لە رووی دوژمنانی دەرەوەدا پارێزگاری لە خۆیان بکەنو لە پیلانلێکردنی رەعیەتەکەی خۆشیان بەدوور بن . ئەمە لە کاتێکدا کەسانێ هەبوون لە ئەنجامی دڵرەقییاندا نەیانتوانیێ نە لە وەختی ئاشتیو نە لە وەختی ئاژاوەو شەردا ، پارێزگاری لە پایەوپلەی خۆیان بکەن . بۆ وەرامدانەوەی ئەم سەرسورمانە دەڵێم : من باوەرم وایە هۆیەکەی دەگەرێتەوە بۆ ئەو شێوەیەی کردارە نەگریسەکانی پێکراوە ، واتە ئایا شێوەکە باش براوەتە سەر یا خراپ . من لێرەدا ئەگەر ماوەمان بدرێ وشەی باش بدەینە پاڵ خراپەکاری ، ناوی شێوەی باش لەو کردارانە دەنێم کە پێویستیی مسۆگەرکردنی ئەمنو ئاسایش وای کردوە بکرێن ، بە مەرجێك ئیدامەیان پێنەدرابێو دوایی گۆردرابن بە جۆرە کردارێك کە ئەوپەری سوودیان بۆ خەڵکەکە هەبووبێ . بەڵام شێوە خراپەکە ئەو کردارە چەپەڵانە دەگرێتەوە کە هەرچەندە لە سەرەتادا کەمیش بووبن ، بەڵام لە ئەنجامدا لە بری ئەوەی کەمتر ببنەوە وردە وردە ژمارەیان زیادی کردوە . جا ئەوانەی پەیرەوی شێوەی یەکەم دەکەن ، دەتوانن وەزعی خۆیان لەگەڵ خوداو لەگەڵ مرۆڤاندا چاك بکەن ، کتومت وەك ئاگاتۆکلیس کردی . بەڵام ئەوانی تر قەت لە توانایاندا نابێ پارێزگاری لە خۆیانو وەزعی خۆیان بکەن .

لەمەوە بۆمان دەردەکەوێ کە داگیرکەر لە کاتی داگیرکردنی دەوڵەتێك لە دەوڵەتاندا ، دەبێ ئانوساتو بەکڕەمی چی بۆ بەرپاکردنی کردارە چەپەڵو نەگریسەکانی پێویستە بیکاتو ئیتر نەکا هەر رۆژە نارۆژنێك بگەرێتەوە سەریان . بەم جۆرە ، لە رێگەی نەکردنی ئاڵوگۆری تازەوە ، دەتوانێ بە هۆی گەلێ پرۆژەی سوودبەخشەوە بۆ گەلەکەی ، دڵنیایی و ئاسوودەگی ی لە ناودا بلاوبکاتەوەو بە لای خۆیدا رایبکێشێ . بەلام ئەوەی رێبازێکی جیاواز لەمە دەگرێتە بەر ، چ بە هۆی ترسنۆکی یەوە بێ یا لە ئەنجامی وەرگرتنی ئامۆژگاری ی گەندەڵدا ، ئەوا ناچار دەبێ هەردەم لە سەرپێ بێو شیری لە کالان هەڵکێشابێ ، چونکە بە هیچ کلۆجێ ناتوانێ پشت بە گەلەکەی ببەستێ ، لەبەر ئەوەی کە ئەوانیش ئەنجامی دووپاتکردنەوەی خراپەکاری بەرامبەریان لە لایەن ئەمەوە ، ناتوانن پشتی پێ ببەستن . هەروەها خراپەکاری کە کرا پێویستە یەکڕەمی و سەرانسەری بکرێ . چونکە ئەمە سیفەتی بلاوبوونەوەی کاریگەری یەکەی بزر دەکاو دوآجار شوێنەوارێکی زۆر خراپ جێ ناهێلێ . وەکی تر سوودو قازانج دەبێ تنۆك تنۆك برژێنرێتە ناو دەمەوە ، هەتا گەل تامی بچێژێو لەزەتی لێ ببینێ . ئینجا سەرباری هەموو ئەمانەش ، میر دەبێ لە ناو رەعیەتەکەیدا بژی ، بەلام بە شێوەیەك کە ماوە نەدا چ خۆشبەختی و چ بەدبەختی بەری کاروانی پێ بگرن . چونکە ئەو پێویستی یانەی لە رۆژانی سەختو تووشدا دێنە کایەوە ، ناچارت دەکەن ئامادەی رووبەروو بوونەوەیان بیت ، هەروەکوو رەنگە هیچ خێرخوایی یەك کە دەیکەیت ، لەم جۆرە کاتانەدا سوودی بۆت نەبێ ، لەبەر ئەوەی رای گشتی وای بۆ دەچێ کە پێویستی بە سەرتیدا سەپاندووە ، بۆیە ناتوانیت هیچ جۆرە سوودێکی لێ دەسگیر بخەیت .

●

٩

میرایەتی یە میللی یەکان

ئێستا دێینە سەر ئەو حاڵەتەی کە هاووڵاتی یەك ، نەك لە ڕێگەی پیاوکوژی و خراپەکاری یەکی بێ‌شومارەوە ، بەڵکوو بە هۆی پشتگرتنی لە لایەن برا هاووڵاتی یەکانی یەوە بە پلەی میرایەتی دەگا . ئەو حاڵەتە پێ‌یدەوترێ «میرایەتی ی میللی» . جا مرۆڤ بۆ گەیشتن بەم پایەیە نابێ سەروبەر پشت بە لێهاتوویی و بە بەخت ببەستێ ، بەڵکوو پێستە پتر پشت‌بە فێڵبازی ببەستێ و ئینجا بەختیش ذەیێتە یاریدەدەری . هەروەها گەیشتن بەم پایەیە لە ڕێگەی خواستی جەماوەرەوە دەبێ ، یا لە ئەنجامی پشتگیری‌کردنەوە لە لایەن سەردارانەوە کە ئەم دوو دەستە دژ بە یەکە لە هەموو شارێکدا هەن .

دژایەتی یەکەشیان لەوەوە دێ کە جەماوەر حەز دەکەن لە چنگی دەسەڵاتی گەورەپیاوان رزگاریان بێ و گەورەپیاوانیش حەز دەکەن بەسەر جەماوەردا دەسەڵاتدارو حوکمڕان بن . لەو بەیەکدادانی سوودو مەسلەحەتەدا ، یەکێك لەم سێ ئەنجامە پەیدا دەبێ : یا دروست‌بوونی حکوومەتێکی دکتاتۆری ، یا حکوومەتێکی

سەربەست . وەیاخود حکوومەتێك کە هەم کۆنت و پێوەند دەسەپێنێ و هەم بواریش دەرفەت دەدا . ئینجا حکوومەتی یەکەمیان یا لەگەڵ یەك دێ یا لە سەردارانو پێکهاتنەکەشی بەندی ئەو فرسەتە ناوکۆییانە دەبێ کە بۆ هەریەکە لە دوو دەستە دژ بە یەکەکە هەڵدەکەون . چونکە وەختێ سەرداران لە بەربەرەکانێکردن لەگەڵ گەلدا هەست بە دەستەوەستانی دەکەن . لە هەڵداندا بە شانوشکۆی یەکێك لە خۆیانو لە بەرزکردنەوەیدا بۆ پلەی میرایەتی یەکدەگرن . بۆ ئەوەی لە ژێر سایەی دەسەڵاتی ئەودا ، بتوانن ئیرادەی خۆیان بسەپێنن و نەخشەو پلانەکانیان بەدیبێنن . هەروەها لەولای تریشەوە ، وەختێ گەل لە بەربەرەکانی کردن لەگەڵ سەرداراندا . خۆی بە دەستەوەستان دەبینێ ، هەوڵدەدا میرێکی ئەوتۆ بخولقێنێ و بە شانو باهوویدا هەڵبدا کە لە ژێر سایەی دەسەڵاتیدا هەست بە داڵدەدراوی بکا . بەڵام ئەو میرەی بە یارمەتی سەرداران بە پایەی میرایەتی دەگا ، بۆ پارێزگاریکردن لە میرایەتیەکەی زیاتر تووشی زەحمەتی دێ وەك لەو میرەی لە رێگەی گەلەوە دەیگاتێ . لەبەر ئەوەی یەکەمیان کۆمەڵە سەردارێك دەورەی دەدەن کە خۆیان بە هاوشانی دادەنێن و بەوە لەو توانایە دەکەوێ کە بە پێی حەزو ئارەزووی خۆی فەرمانڕەوایی بکاو گەل بەڕێوەبەری . لە کاتێکدا ئەوەی گەل دەیگەیەنێتە پلەی سەرکردایەتی کردن . خۆی بە تاك و تەنیاو بێ هاوشان دەبینێ و لە ژمارەیەکی کەم بەولاوە کەس بەربەرەکانێی لەگەڵدا ناکا . سەرباری ئەمە ، قەت ناکرێ سەرداران بە گرتنی رێگای دادپەروەری و ئازارنەدانی خەڵکی رازی بکرێن و بێنە ژێربار ، لە کاتێکدا رازیکردنی جەماوەری گەل بە گرتنی ئەم رێگایە ئاسانە ، چونکە ئامانجەکانی گەل پاك و بێگەردترن لە ئامانجەکانی سەرداران . ئەمان دەیانەوێ زوڵم و زۆر بکەن و ئەوان تەنیا هێندەیان مەبەستە خۆیان لە زوڵم و زۆر بپارێزن . لێرەدا پێویستە ئەوەش بڵێین کە میر ناتوانێ خۆی لە گەلێکی بە ژمارە زۆری رقلێهەڵگرتوو بپارێزێ ، بەڵام دەتوانێ خۆی لە دوژمنایەتیی سەردارانێکی بە ژمارە کەم بپارێزێ . هەروەها خراپترین شت کە دەشێ میرێك لە گەلێکی رقهەڵگرتووی چاوەڕوان بکا ، دەسبەردانێتی لە میرەکەی . لە کاتێکدا ئەوەی کە دەبێ لە سەردارە رقهەڵگرتووەکانی چاوەڕوان بکا ، تەنیا دەسبەرداربوون نابێ ، بەڵکوو بریتی دەبێ لە

بەربەرەکانی‌کردنێکی توندوتیژو کاریگەریش . جا لەبەر ئەوەی کە ئەمان لە جەماوەری گەل دووربین‌ترن ، هەردەم بۆ خۆرزگارکردن لە سەرپێن‌و بۆ چوونەپاڵ ئەو دوژمنەی چاوەڕوانی زاڵبوونی لێدەکەن ، ئامادەن . وەکی‌تر میر بەبێ گەل ناتوانێ بژی . بەڵام دەتوانێ بەبێ تەنیی دەوری خۆی بە سەرداران بژی ، چونکە بۆی هەیە لەهەر وەختێکدا بەوێ ، سیفەتی سەرداریان پێ‌ببەخشێ‌و لێشیانی بسێنێتەوە ، هەروەکوو بۆی هەیە بە ئارەزووی خۆی پلەوپایەیان بەرزو نزم بکاتەوە .

جا بۆ زیاتر رۆشن‌کردنەوەی ئەم بەشەی لێدوانەکەم ، دەمەوێ بڵێم : ئەرکی سەرشانی میر وا پێویست دەکا کە بە یەکێك لە دوو شێوە مامەلە لەگەڵ سەرداراندا بکا : یەکەمیان بە بەرێوەبردنیان بە جۆرێك کە پشت‌بەستنی تەواویان بە لوتفو سۆزی میر مسوگەر بکا . دووەمیشیان کە بەم شێوەیە بەرێوە نەبرێن . ئینجا تۆ دەبێ ئەو کەسانەت خۆش‌بوێ‌و رێزیان لێ‌بنێیت کە بەبێ هیچ تەماعێك پابەندت دەبن . بەڵام ئەوانەی خۆیانت لێ بەدوور دەگرن ، دەبێ بە دوو شێوەی جیاواز تێیان بروانیت : هەندێکیان ترسنۆکی‌و بێورەیی پاڵیان پێوە دەنێ بۆ گرتنی ئەم جۆرە هەڵوێستەو لەم حاڵەتەدا تۆ دەبێ سوود لەو بابەتە کەسانە ببینیت‌و راوێژیان پێ بکەیت‌و بیروڕایان وەربگریت کە بەمە ئەوانیش لە لای خۆیانەوە لە رۆژانی خۆشیدا رێزت لێ‌دەنێن‌و لە حاڵەتی تووشی‌و تەنگانەشدا هیچ ترسێکت لێیان نابێ . لە کاتێکدا ئەگەر خۆبەدوورگرتنەکەیان بە هۆی نیازو مەبەست‌و تەماعی تایبەتی‌یانەوە بێ ، ئەوا دەبێتە بەڵگەی زیاتر بیرکردنەوەیان لە خۆیان وەك لە تۆ . بۆیە میر دەبێ لە ئاستی ئەم بابەتە کەسانەدا وریا بێ‌و وەك دوژمنێکی نهێنی تێیانبڕوانێ‌و ئەوەیان لێ‌چاوەڕوان بکا کە هەرچەندەی ئەم تووشی تەنگانەیەك بوو ، بەبێ هیچ گومان ئەوان هەوڵی تێکشکاندنی دەدەن .

هەروەها ئەو میرەی بە هەڵبژاردن لە لایەن گەلەوە بە پلەوپایەکەی دەگا ، دەبێ پارێزگاری لەو دۆستایەتی‌یەی لەگەڵ گەلدا بکا بۆی رەخساوەو بزانێ کە گەل تەنیا هێندەی دەوێ لە زۆرداری رزگاری بێ . بەڵام ئەو میرەی لە رێگەی سەردارانەوەو بە پێچەوانەی ئیرادەی گەلەوە دەگاتە ئەو پایەیە ، دەبێ بەر لە هەموو شتێ هەوڵ بدا

هەست‌و سۆزی گەل بە لای خۆیدا رابکێشێ . ئەمەش کارێکی ئاسانە ئەگەر بێت‌و باڵی داڵدەدانی بە سەردا بکێشێ . ئینجا لەبەر ئەوەی خەڵکی بە تەبیعەت وەهان کە بەرامبەر بەو کەسەی چاوەڕێی خراپەیان لێدەکردو کەچی چاکەیان لێ بینی ، هەست بە قەرزاری‌یەکی گەورە دەکەن ، ئەوا ئەو گەلە وای لێدێ ئەم میرەی لاپەسندتر بێ وەك لە یەکێك کە خۆی هەڵیبژاردایە . میر دەتوانێ بە زۆر شێوەی جۆراوجۆر کە بە پێی بارو زرووف دەگۆڕێن‌و بەندی هیچ ڕێ‌وشوێن‌و یاسایەکی دەستنیشانکراو نین ، هەست‌و سۆزی گەل بە لای خۆیدا رابکێشێ . بەهەر حاڵ من لە کۆتاییدا دەمەوێ بڵێم : لەسەر هەر میرێك پێویستە کە دۆستایەتی‌ی گەلەکەی مسۆگەر بکا ئەگینا لە کاتی تەنگانەو نەهامەتیدا هیچ پەنایەك نابینێتەوە هاواری بەرێتە بەر .

بۆ نموونە ئەوەبوو (نابیس)[٥٨]ی میری سپارتە توانی لە رووی ئەو ئابلووقەدانەدا خۆی رابگرێ کە سەراپای وڵاتی یۆنان بەشداری تێداکردو لەشکرێکی سەرکەوتووی رۆمانەکان یاریدەی ئابلووقەدارانیاندا ، تا لە ئەنجامدا وڵاتەکەی لە دەستیان پاراست‌و خۆیشی ئەو پایەوپلەیەی پێ‌گەیشتبوو ، لە کیسی نەچوو . ئەو هەرچەندە لە کاتی بەرپابوونی مەترسی‌یەکەدا پشتی بە تەنیا چەند کەسێك لە سەرداران بەست ، بەڵام ئەگەر گەلەکەی دوژمنی بووایە چەند کەسەکە نەیاندەتوانی بە فریای بکەون . بێگومان من لێم‌خۆش‌نابەت هیچ مرۆڤێك هەبێ ، بێت بە پێچەوانەی ئەم رایەی منەوە ، پەیرەوی ئەو قسە پووچە بکا کە دەڵێ : (ئەوەی لە سەر شانی گەل بینا دەکا ، لەوە دەچێ کە لە سەر بناغەیەکی قوڕینی قشەڵ بیکا) . رەنگە ئەم قسەیە بۆ هاووڵاتی‌یەکی ئاسایی راست بێ کە دەیەوێ بە پشت‌بەستن بە گەل لە زوڵم‌و زۆری دوژمنانی یا حاکمەکانی (قضاة) رزگاری بکا ، چونکە ئەو هاووڵاتی‌بە هەرزوو بە خۆی دەزانێ کە چۆن گشت خەونەکانی پووچ دەبنەوە ، کتومت وەك بە سەر فراشی لە رۆماو جیۆرجیۆ سکالی لە فلۆرنسادا هات . بەڵام ئەگەر ئەو هاووڵاتییەی نەخشەی خۆی لە سەر هەمان بنچینە دادەنێ ، میرێکی ئەوتۆ بوو کە فەرمانڕەوایی‌کردنی لە باردا هەبێ‌و فەرماندەو ئازا بێ‌و لە کاتی تەنگانەدا نەترسێ‌و

پێویستی‌یەکانی‌تری خۆئامادەکردنیش نەخاتە پشت‌گوێ‌و بەو ئازایەتی‌و چست‌و چالاکی‌یەی،جەماوەری گەل بزوێنی‌و رایچەنێنێ ، ئەوا ئەم میرە بە پشت‌بەستن بە گەلەکەی هەڵخەڵەتاو نابێ‌و بۆیشی دەردەکەوێ کە نەخشەکانی خۆی لە سەر بناغەیەکی پتەو دارشتوە .

دەشێ ئەم جۆرە میرایەتی‌یە ، ئەگەر میرەکەی لە فەرمانڕەوایی‌کردنێکی میللی یانەوە لابداتە سەر باری فەرمانڕەوایی‌کردنێکی زۆردارانە ، ئیتر سا راستەوخۆ بێ یا لە رێگەی چەند حاکمێکی‌ترەوە بێ ، بکەوێتە بەر مەترسی‌یەوە . بەتایبەتی لە حاڵەتی دووەمیاندا کە گومانی تێدا نی‌یە وەزعی میرەکە تەواو لاواز دەبێ‌و لە تێداچوون نزیك دەبێتەوە ، چونکە دەکەوێتە بەر رەحمەتی ئەو هاوولاتی‌یانەی کردوونی بە حاکم‌و لە کاتی تەنگانەدا زۆر بە ئاسانی دەتوانن ، یا بە دژایەتی‌کردن لە گەڵیداو یا لە رێگەی یاخی‌بوونەوە لە فەرمانەکانی ، لە میرایەتی‌ی بخەن . جا لەم حاڵەتەداو لە کاتی پەیدابوونی ئەم مەترسی‌یەدا ، لە وەزعێکی وەهادا نابێ بتوانێ جڵەوی حوکمرانی‌یەکی دکتاتۆرانە بگرێتە دەست ، چونکە هاوولاتی‌یان‌و رەعیەتەکەی کە راهاتووی وەرگرتنی فەرمانن لە حاکمەکانی‌یەوە ، ئامادەی تاعەتکردنی فەرمانەکانی ئەو نابن . هەردەمیش لە کاتی تەنگانەدا بێ‌بەش دەبێ لە کەسانێك کە بتوانێ پشتیان پێ‌ببەستێ . جگە لە وەی کە ئەم جۆرە میرە ، وەختێ هاوولاتی‌یەکانی موحتاجی دەوڵەت دەبن ، ناتوانێ نەخشەکانی بەو پێیە دابنێ کە لە کاتی ئاشتیدا دەیبینێ ، چونکە هەر مرۆڤێك لەم حاڵەتانەدا بە سەخاوەت بەڵێن دەداو کە مردن لێ‌ی بەدوور دەبێ ئامادەیی خۆی بۆ مردن لە پێناوی میردا نیشاندەداو کەچی لە کاتی تەنگانەداو وەختێ دەوڵەت پێویستی بەهاوولاتی‌یەکانی دەبێ ، میر لە ژمارەیەکی کەم بەولاوە کەسی‌تری دەس ناکەوێ .

بێگومان ئەم تاقیکردنەوەیە گەلێ پڕ لە مەترسی‌یەو تەنیا یەك جاریش روودەدا . بۆیە ئەگەر میر ژیر بێ ، دەبێ هەوڵی دۆزینەوەی ئەو رێ‌وشوێنانە بدا کە بتوانێ لە رێگەیانەوە هاوولاتی‌یانی وا لێ بکا ، هەردەم‌و لە هەموو بارودۆخێکدا هەست بکەن کە پێویستی‌یان بە حکومەتەکەی هەیەو بەوە ئیتر هەمیشە دڵسۆزی میرەکەیان دەبن‌و پشتی دەگرن .

١٠

ئایا هێزداری دەوڵەتان چۆن دەپێورێ ؟

وەختێ لە چۆنیێتی ئەم میرایەتی‌یانە دەکۆڵینەوە بە پێویستی دەزانم بایەخ بە مەسەلەیەکی تریش بدەین ، کە بریتی‌یە لەوەی ئایا میرەکە لە وەزعێکی وەهادایە بتوانێ لە حاڵەتی پێویستیدا پارێزگاری لە خۆی بکا ، یاخود بەردەوام پێویستی‌ی بە یاریدەی کەسانی‌تر هەیە؟ . بۆ روونکردنەوەی ئەم مەسەلەیە دەڵێم : من وایدادەنێم ئەوانەی لە باریاندایە پارێزگاری لە پایەوپلەی خۆیان بکەن ئەوانەن کە هەم خەڵکو هەم پارەیەکی زۆریان هەیەو دەتوانن لەشکرێکی باش گردبکەنەوەو لە رووی هەر پەلاماردەرێکدا خۆرابگرن . هەروەکو وایدادەنێم ئەوانەی پێویستی‌یان بە کەسانی‌تر دەبێ ئەوانەن کە ناتوانن لە شەڕدا بەرامبەر بە دوژمنەکانیان خۆیان رابگرنو ناچاری کشانەوە بۆ ناو شوورەی قەڵاکانیانو گرتنی هەڵوێستی بەرگری کردن دەبن . جا ئەوەبوو باسی حاڵەتی یەکەمان کردو لە داهاتوشدا ئەگەر پێویستی کرد باسی لێدەکەینەوە . بەڵام دەربارەی حاڵەتی دووەم ، شتێکی ئەوتۆ نی‌یە بوترێ تەنیا ئەوە نەبێ کە ئەم جۆرە میرە دەبێ بۆ پرکردنی شارەکەی لە ئازووقەو پتەوکردنی رێوشوێنی پارێزگاری‌لێکردنیو خۆخەریک‌نەکردن بە وەزعی دیهاتەکانی دەورووپشتی‌یەوە هان

بدریێ . گومانی تێدا نییە کە دوژمن لە پەلاماردانی میرێکدا کە بزانێ چۆن شارەکەی قایم‌و پتەو دەکاو حکوومەتی رەعیەتەکەی بە باشی بەرێوە دەبا ، وەك لەوەبەر شیکردەوەو بۆ لەمەودواش باسی لێدەکەمەوە ، هەردەم دوودڵ دەبێ ، چونکە خەڵکی هەمیشە رقیان لە جۆرە سەرکێشی‌کردنێك دەبێتەوە کە چاوەروانی گێچەڵ‌و گۆبەندی لێ‌بکەن . بۆیە هێرش‌بردنە سەر کەسێك کە شارەزای بەرگری‌کردن بێ لە شارەکەی‌و رەعیەتەکەشی بە خۆشەویستی‌یەوە بە هانایەوە بچن ، قەت بە ئاسانی نابڕێتە سەر . بۆ نموونە شارەکانی ئەڵمانیا سەربەستی‌یەکی تەواویان هەیەو ژمارەیەکی کەم دێهاتیان بە دەوردایەو تاعەتی ئیرادەی ئیمپراتۆرەکەیان بە شێوەیەك دەکەن کە خۆیان بە پەسەندی بزانن‌و هیچ لی‌ی ناترسن ، هەروەکوو لە هیچ حوکمڕانێکی‌تری نزیکیشیان ناترسن . لەبەر ئەوە ئەم شارانە تا رادەیەکی ئەوتۆ قایم‌و پتەون کە ئەوەی بیەوێ بە سەریاندا زاڵ بێ‌و داگیریان بکا ، بۆی دەسەلمێ کە چ ئەرکێکی زەحمەت‌و پڕ لە دەردی‌سەری دەگرێتە ئەستۆ . ئەوە نی‌یە هەموو دەوریان بە خەندەق‌و قەڵاو قوللە تەنراوەو پڕ لە تۆپ‌و جباخانەو ئازووقەن ، لە خواردن‌و خواردنەوەو سووتەمەنی کە بەشی ساڵێکی تەواوی دانیشتوانیان دەکەن‌و نراۆنەتە ناو گەنجینە گشتی‌یەکانەوە . جگە لەمانە ، حکوومەتەکانی ئەم شارانە بۆ راگرتنی دڵی چینە کارگەرەکانی دانیشتوانیان‌و بێ ئەوەشی هیچ زیانێك لە کۆڵی خەزێنەی گشتی بار بکەن ، هەردەم ری‌وشوێنێکی وەهایان بە دەستەوە هێشتۆتەوە کە بتوانرێ بۆ ماوەی ساڵێکی تەواو لەو جۆرە کارانەدا بیانخەنە گەڕ کە ژیانی شارەکەو شادەمارەکانی پێکدەهێنن‌و لەو پیشەسازیانەشدا کە کۆمەلانی خەڵکی ئەو چینانە لە سەری دەژین . هەروەها بەردەوام مەشق سەبازی‌یان بە پی‌ی سیستمێکی زنك‌وپێکی بالا تێدا دەکری‌و ئەو بەیروانەشی کە ئەو مەشق‌کردنەیان پێدەپارێزێ ، هەرلە گەردان‌و رەچاو دەکرێن .

بەم پێیە هیچ مرۆڤێك لە تواناییدا نابێ هێرش بەرێتە سەر میرێك کە هەم خاوەنی شارێکی قایم‌و پتەو بێ‌و هەم خۆیشی نەخستبێتە بەر رق‌و کینەی رەعیەتەوە . سائیتر ئەم مەرجانە بۆهەر میرێك هەڵبکەون ، ئەوا پەلاماردەرەکەی ناچار دەبێ بە

سەرشۆڕی‌یەوە بکێشیتەوە دواوە . چونکە هیچ شتێك بەردەوام نابێ‌و ستەمە هیچ پەلاماردەرێك بتوانێ بۆ ماوەی سالێکی ڕەبەق شارێك ئابلووقە بدا ، بەبێ ئەوەی هێزە ئابلووقەدەرەکانی هیچیان پێ بکرێ . من دەمەوێ وەرامی ئەوانە بدەمەوە کە دەڵێن : گەل کە ئابلووقە دەدرێ‌و دەبینێ ئەو موڵك‌و ماڵەی لە دەرەوەی شاردا هەیەتی دەسووتێرێ‌و لە ناودەچێ ، ئارامی لەبەر دەبرێ ، یا درێژ بوونەوەی ماوەی ئابلووقەدانەکەو سوودو بەرژەوەندی تایبەتی‌یان وایان لێدەکا میر فەرامۆش بکەن ، وەرامیان وا دەدەمەوە کە میری ئازاو بەهێز هەردەم بە بەرزکردنەوەی ورەی ڕەعیەتەکەی بە سەرێك‌و دڵنیاکردنیان بە سەرێکی‌تر لەوەی کە ئەو مەترسی‌و شەڕخوازی‌یە درێژە ناکێشێت‌و ترساندیان بە درندەیی‌و دڵڕەقی‌ی دوژمن‌و لە گەڵیدا هەمیشە پشت‌بەستن بەو کەسانەی ئەوپەڕی ئازایی نیشاندەدەن ، بە سەر ئەو جۆرە گیروگرفتانەدا زاڵ دەبێ . جگە لەمە دوژمن بە شێوەیەکی ئاسایی هەر لە یەکەم ساتەوە کە دەگاتە گوندەکانی دەوروپشتی شارەکەو وەختێ کە هێشتا بیرو هۆشی دانیشتوانی لە ژێر تەوژمی سەرگەرمی‌و بەپەرۆشیدان بۆ پارێزگاری‌کردن لە خۆیان ، پەنا دەباتە بەر سووتاندن‌و تاڵانکردنی ئەو گوندانە . لەبەر ئەوە ئەم لایەنە میر ناتۆقێنێ ، چونکە دوای تێپەڕبوونی وەخت‌و خاوبوونەوەی سەرگەرمی‌یەکە ، وا دەکەوێتەوە کە زەرەرو زیانەکە کەوتوەو براوەتەوەو شەڕەکە قەوماوەو هیچ چارەسەرێك بە دەستەوە نەماوە کە ئەمە زیاتر هانیاندەدا بۆ یەکگرتن لە گەڵ میرەکەیاندا ، بەتایبەتی کە ئەمیش لە ئەنجامی سووتاندنی خانووەکانیان‌و خاپوورکردنی موڵکەکانیاندا لە پێناوی پارێزگاری‌کردندا لەم ، زیاتر هەست بە ئەرکی سەرشانی خۆی بەرامبەر بەوان دەکا .

ئادەمیزادان تەبیعەتیان وەهایە کە پەیوەندی لە نێوانیاندا بەندی ئەو سوودو بەرژەوەندەیە کە لە گەڵ یەکتردا ئاڵ‌وگۆڕی دەکەن ، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە میری زیرەك‌و وریا ، دوای کۆڵینەوەی لە مەسەلەکە بە هەموو بارێکداو دوای مسۆگەرکردنی گشت پێویستی‌یەکانی بەرگری‌کردن ، هیچ زەحمەتی‌یەك لە ڕاگیرکردنی ڕادەی ئازایەتی‌ی ڕەعیەتەکەیدا ، چ لە کاتی دەس‌پێکردنی ئابلووقەدانەکەو چ لە ڕۆژانیدا ، نابینێ .

میراتی یەکانی سەر بە کڵێسە

ماوەتە سەر ئەوەی باسێکی میرایەتی‌یەکانی سەر بە کڵێسە بکەین ، بەتایبەتی لەو رووەوەی کە پێش داگیرکردنیان گۆبەندو گێچەڵیان تێدا روودەدا . داگیرکردنی ئەم میرایەتی‌یانە یا لە رێگای لێهاتوویی‌یەوە دەبێ یاخود بەخت . بەڵام هێشتنەوەیان لە ژێر دەستدا بەم دوو هۆیە ساز نابێ ، چونکە بەندی گەلێ نەریتی ئایینی‌ی کۆنی هێندە بەهێزو کاریگەرن کە میرەکانیان هەر جۆرە رێبازێکیان گرتبێتە بەرو هەر چۆنێك لە ژیانیاندا پەیرەوی بکەن ، دەسەڵاتیان لە چنگدا هەر بۆ دەهێڵنەوە . بۆیە تەنیا ئەم میرانەن خاوەنی جۆرە دەوڵەتێکی ئەوتۆن کە پێویستی‌یان بە بەرگری لێکردنی نیەو جۆرە رەعیەتێکیشیان هەن کە حوکمڕانی‌یان ناکەن . واتە ئەگەرچی لە تواناو دەسەڵاتی بەرگری‌کردن بێبەشن ، کەچی دەوڵەتەکانیان لێ زەوت ناکرێ . هەروەکوو رەعیەکانیشیان ، ئەگەرچی هەست بە حوکمڕانی‌کردنیان ناکەن ، بەڵام پێیان ناخۆش نیەو بیری لێ ناکەنەوەو یا ئەگەر بیریشی لێ بکەنەوە ، ناتوانن خۆیان لە میرەکانیان دابڕ بکەن . کەواتە تەنیا ئەم جۆرە میرایەتی‌یانە لە ئەمن و ئاسایشدان و

بەختیارن جا لەبەر ئەوەی کۆڵەکەی بوونیان بەندی هۆیەکی پیرۆزی ئەوتۆیە کە ئەقڵی ئاوەمیزاد نایگاتێ ، من خۆم لە باسکردنی دەپارێزم ، چونکە مادامەکی خودا خۆی سەربلندیان دەکاو دەیانپارێزێ ، باسکردنی دەبێتە کارێکی گەوجانەی بێبایەخ . لەگەڵ ئەوەشدا رەنگە یەکێك لێم بپرسێ : ئایا کلێسە چۆن توانیویتی بەم هێزە (زەمەنی)یە مەزنەی بگا ، لە کاتێکدا سەرکردە ئیتالیایی‌یەکانی پێش سەردەمی پاپا ئەلیکساندەری شەشەم ، بە هێزدارو بێ هێزیانەوە کە بریتی بوون لە چەندین سەردارو سەرومر ، چەندە پایەنزمیش بووبن ، لە رووی دەسەڵاتی زەمەنی‌یەوە بە چاوی بایەخەوە سەیریان نەدەکرد ، کەچی ئێستا بۆتە خاوەنی ئەو توانایەی کە پادشای فەرەنسا بتۆقێنێ‌و ناچاری بکا لە ئیتالیا بچێتە دەرێ ، هەروەها ڤینیسیایی‌یەکانیش تێکبشکێنێ‌و پەراگەندەیان بکا . جا هەرچەندە وەرامی ئەم پرسیارە لای هەمووان چاك ئاشکرایە ، بەڵام بە باوەڕی من دووپات‌کردنەوەو بەبیرهێنانە وەی کارێکی پێویستە .

ئیتالیا ، پێش هاتنی (شارل)ی پادشای فەرەنسا ، لە لایەن پاپاو ڤینیسیایی‌یەکان‌و پادشای ناپۆلی‌و دۆقی میلان‌و فلۆرنسایی‌یەکانەوە حوکمڕانی دەکرا . ئەم سەرکردانەش دەبوو بایەخ بە دوو مەسەلە بدەن ، یەکەمیان : نەیەڵن بێگانە بە زەبری چەك بێتە ناو ئیتالیاوە . دووەمیشیان : ماوە بە هیچ کام لەو حکوومەتانەی هەن نەدەن سنووری خۆی فراوان بکاو دەبوو لەم رووەوە بە شێوەیەکی تایبەتی ، چاودێری‌ی پاپاو ڤینیسیایی‌یەکان بکرێ . بگرە بۆ جڵەوگیرکردنی ڤینیسیایی‌یەکان وای پێویست کرد کە گشت سەرکردەکانی تر ببنە هاوپەیمان ، وەك لە پارێزگاری‌لێکردنی فیرارادا رووی‌دا . هەروەها بۆ جڵەوگیرکردنی پاپا ، دەبوو سەردارانی رۆما بخرێنە کار . ئەم سەردارانەش بە سەر دوو حیزبدا دابەش بووبوون : حیزبی ئۆرسینی‌و حیزبی کۆلۆنا . جا لەبەر ئەوەی ئەم دوو بەرەیە بەردەوام بە گژیەکدا دەچوون‌و هەمیشە بە بەر چاوو گوێ‌ی پاپاوە لە حاڵەتی ئامادەبووندا بوون بۆ شەڕکردن ، توانی‌یان پاپایەتی بە دەستەوستانی‌و لاوازی بهێڵنەوە . خۆ هەرچەندە جارناجارێك پاپای بەهێزو دەسەڵاتداری وەك پاپا

سیکستۆس[59] پەیدا دەبوون . بەڵام ئەو بەهێزیو خۆشەخۆیەیان ، قەت نەیدەگەیاندنە توانای رزگارکردنیان لەو وەزعەیان . رەنگیشە ئەمەنکورتی ماوەی پاپایەتی ی پاپاکان خۆیان بوویتە هۆ . چونکە لە ماوەی دە سەدا کە ئەمە بە گشتی تەمەنی پاپایەتی پاپاکانە . لە سەرپێی شۆڕکردنی هەر یەکێ لەو دوو دەستە دوژمن بەیەکەدا . زەحمەتی یەکی زۆری تووش دەبوو . با بوکێك لە پاپاکان لەو ماوەیەی ژیانیدا بە راستی بیتوانیایە سەر بە حیزبی کۆلۆنا شۆر بکا . لەوانەبوو پاپای نوێ کە جێگەی دەگرتەوە . دوژمنی حیزبی ئۆرسینی بیّو ئەوە دەبووە هۆی سەرهەڵداوەی حیزبی کۆلۆنا ، بیّ ئەوەی هێندەی وەخت بە دەستەوە هەبێ کە بتوانێ حیزبە دوژمنەکەی تێدا بەزێنێ .

جا ئەمە بوو وای لە ئیتالیا دەکرد رێز لەو دەسەڵاتە زەمەنی یە نەنێ کە پاپا هەیبوو . بەڵام پاپا ئەلیکساندەری شەشەم ، بە پێچەوانەی هەموو پاپاکانی پێش خۆیەوە کە چووبوونە سەر تەختی پاپایەتی ، بە بەکارهێنانی هەم ماڵو موڵكو هەم هێز . توانی ئەو رێگایە بلۆزێتەوە کە بە هۆیەوە سوود لەو دەسەڵاتە ببینێ . بۆ ئەمەش دۆق ڤالینتینی کوری کردە داردەستی خۆی ، لە گەڵ قوستنەوەی فرسەتی هێرشەکەی فەرەنساداو ئیتر ئەوەی کرد کە کردی ، وەك لەوەبەر لە باسکردنی کردارەکانی دۆقدا لێدوام . جا هەرچەندە ئەو ئامانجی مەزنکردنی دۆق بوو نەك کڵێسە ، بەڵام لە هەمان کاتدا کردارەکانی بوونە هۆی مەزنکردنی کڵێسەش کە پاش مردنی ، دۆق بووە میراتگری کۆششەکەی . دوای ئەوە ئیتر پاپا یۆلیۆس[60] هاتە سەر حازرییو کە روانی وا کڵێسە بەهێزەو گشت رۆمانای لە ژێر چنگدایەو هەموو سەردارانی رۆماش ملیان بۆ کەچ کردوە ، چونکە لە سایەی دڵرەقی و جەربەزەیی ئەلیکساندەرەوە هەردوو حیزبە دژ بە یەکەکە لەناوبرابوون ، سەرنجیدا رێگای لەبەر دەمدا بۆ کۆکردنەوەی سەروەتو سامان بە جۆرێك بۆ خۆش کراوە کە رێوشوێنەکانی لە پێش سەردەمی ئەلیکساندەردا قەت بەکارنەهێنرابوون . بگرە بە پەیرەوکردنی ئەو رێوشوێنانەشەوە نەوەستا ، بەڵکوو پەرەوی پێدانو لێی زیادکردنو بڕیاریدا دەست بە سەر کۆلۆنادا بگرێو سەر بە ڤینیسیایی یەکان شۆر بکاو فەرەنسایی یەکانیش لە ئیتالیا دەرپەڕێنێتە دەرەوە کە لە

ئاخر تاکه ئامانجی بەجێبەجێکردنی هەموو ئەم نەخشانەیدا سەرکەوتنی بەدی هێنا. بێگومان ئەو لەمەدا جێگەی ستایشکردنە، چونکە بۆ پەرەپێدانی هێزی کڵێسە، نەك هێزی تاکە مرۆڤێك، چی لە توانادا بوو کردی. هەروەکوو وەختێ بوو بە پاپا، حیزبی ئۆرسینیو کۆلۆنای چۆن دی، هەر لە سەر ئەو بارە هێشتنیەوە. بەڵێ... چەند سەرکردەیەکی تامەزرۆی گۆڕینی وەزعەکە لە دوو حیزبەکەوە سەریان هەڵدا، بەڵام دوو هۆ لە بزووتنی دەخستنو وای لێدەکردن هێمن دانیشن: یەکەمیان مەزنیی کڵێسە کە هەردوو لا لێیدەترسان: دووەمیان نەبوونی هیچ کاردینالێك لە ناویاندا کە هەردەم ئەوان دەبوونە هۆی بەرپاکردنی دژایەتی لە نێوان دوو حیزبەکەداو نەیاندەهێشت هێمنیو ئاشتییان لە بەیندا هەبێ، چونکە هەر لایەنە لە لای خۆیەوە حیزبەکەی خۆی لە ناو رۆماو لە دەرەوەیدا بە گڕ ئەوەکەیتردا دەکردو بە دوایدا سەردارەکانی هەردوو حیزبەکەش ناچار دەبوون پارێزگارییان لێبکەن. بەم جۆرە هەڵپەکاریی کاردینالەکان، دەبووە هۆی دژایەتیو شەڕو شۆڕ لە نێوان سەردارەکاندا. ئینجا کە پایەپیرۆز پاپا لیۆی دەیەم بوو بە پاپا، کڵێسەی لەبارودۆخێکی هێجگار پتەودا دیو هیواش وایە لە سایەی دڵپاکیو چاکەپەروەرییە بێسنوورەکەیەوە، ئەوەی پاپاکانی پێش خۆی بە زەبری چەك دەستیان دایە، بیپاتەسەرو تەواوکەری بێتو پاپایەتی بکاتە هێزێکی مەزنی بە شانوشکۆ.

١٢

شێوە جۆراوجۆرەكانی سەربازی ئیختیاری و سەربازی بەكرێگیراو

دوای ئەوەی بە دووروودرێژی لەو سیفەتانە دووام كە دەبێ لەو میرایەتی‌یانەدا هەبن كە كردوومن بە باسی لێكۆڵینەوەكەم و دوای روون‌كردنەوەی كەمێكیش لە هۆیەكانی پێشكەوتن یا ژێركەوتنیان و ئەو رێ‌وشوێنانەی زۆر كەس بۆ دەسگیرخستنی ئەم جۆرە دەوڵەتانە گرتیاننەبەر ، خۆم بە ناچار دەبینم بە گشتی باسێكی ئەو رێ‌وشوێنانەش بكەم كە دەشێ چ لە بەرگری‌كردنو چ لە هێرش‌بردندا بەكاربهێنرێن . ئێوە وەك دەزانن من لەوەبەر پێم لە سەر ئەوە داگرت كە میر پێویستە بنچینە بۆ خۆی چاكدابرێژێ ، دەنا چاونووسی بە بێگومان روو لە هەرەس‌هێنانو كاول‌بوون دەكا . خۆ رەنگە باشترین بنچینە بۆگشت دەوڵەتان ، لە كۆنو لە نوێ‌و لە تێكە لێ لە هەردووكیان ، بوونی یاسای رێك‌و چەكی كاریگەربێ ، یاساش لەو شوێنەدا هەیە كە چەكی بەهێزی تێدایە . لەبەر ئەوە من لێرەدا لە یاسا نادوێم ، بەڵكوو باسم تەنیا لە چەك دەبێ .

من دەمەوێ بڵێم: ئەو هێزە چەكدارەی میر بۆ پارێزگاری‌كردن لە میرایەتی‌یەكەی خۆی پشتی پێدەبەستێ ،

یا تایبەتی هی خۆی دەبێ یا بەکرێگیراو ، یاخود یاریدەدەرو یا تێکەڵ بەکرێگیراوو یاریدەدەر هێزێکی پێکەڵکن ، بگرە بوونیان مەترسیی تێدایەو ئەو میرەی بۆراگیرکردنی دەوڵەتەکەی پشتیان پێدەبەستێ قەت سەرسووکو دڵنیا نابێ . چونکە ئەم هێزانە بە زۆری بەشەڕەشێوتەماعکار دەبن ، مانای ڕێکی نازانن چییە ، گفتبوبەڵێن ناپارێزن ، لە ڕووی دۆستاندا خۆیان بە ئازا نیشاندەدەو بەرامبەر بە دوژمنانترسنۆکن لە خواناترسن و لە گەڵ خەڵکیدا بێویژدانن . ئەو میرەی پشت بەم جۆرە هێزە دەبەستێ ، ڕەنگە تێکشکانە سوکەرەکەی بە دواخستنی ئەو هێرشە دوا بکەوێ کە بەرێوەیە بکرێتە سەری . بەم جۆرە ئەو میرە لە ڕۆژانی ئاشتیدا دەکەوێتە بەر گیچەڵی ڕاوورووتکردنی سەربازە بەکرێگیراوەکانی بەوەمو لە ڕۆژانی شەڕیشدا ڕاووڕووتی دوژمن و هۆیەکەشی لەوەدایە کە سەربازی بەکرێگیراو دڵسۆزییان بە لاوە نییەو لەو مووچە کەمە زیاتر کە وەریدەگرن و کە زۆر لەوە کەمترە بۆ قوربانیدان بە گیانی خۆیان لە پێناوتدا هانیان بدا ، هیچ هاندەرێکی تری خۆشویستنی تۆیان لە دڵدا نییە کە پاڵیان پێوە بنێ بۆ خۆراگرتن لە کۆڕی شەڕدا . ئەوان بە درێژایی ماوەی شەرهەڵنەگیرساندنت و هاوبەڵێنەکردنت لە جەنگدا ، تەواو ئامادەن سەربازت بن . بەڵام هەر هێندەی جەنگ هاتە کایەوە ، ئیترهەڵدێن یا هەر لە بنەڕەتەوە شەڕ ناکەن . بە پێویستیشی نازانم نموونە بهێنمەوە ، چونکە ئەو کاولکارییەی بە سەر ئیتالیادا هات و تا ئێستاش دەیبینین ، ئەنجامی یەك شتە کە ئەویش پشتبەستنە بۆ ساڵانێکی دوورودرێژ بە لەشکری بەکرێگیراو . گومان لەوەدا نییە ئەم لەشکرانە یاریدەی هەندە کەسێکیان بۆ گەیشتنە سەر دەزگای حوکمڕانیکردن داوەو لە بەراوردکردنیاندا یەك لەگەڵ یەکتردا . ئا زایەتیی چاکیشیان نواندوە . بەڵام هەر هێندەی بێگانەیەکی داگیرکەر شاڵاوی هێنابێ . ئەمان خێرا پێکەڵکیی خۆیانیان سەلماندوە . هەر بەم شێوەیەش بوو کە پادشا شارلی فەرەنسایی هەلی داگیرکردنی ئیتالیای بەبێ بەرگریکردن بۆ هەڵکەوت . جا هەر کەسێك ئەمە دەداتە پاڵ خراپەکاریی خۆمان . هەق دەڵێ و ڕاست دەکا . بەڵام خراپەکارییەکە بەو بارەدا نییە کە ئەوان بۆی دەچن . بەڵکوو بەم بارەدایە کە من گێڕامەوەو لەبەر ئەوەشی

لەسەر دەستی میرەکان خۆیاندا رووی‌دا ، ئەوەتا هەر خۆشیان سزای خراپەکاری‌یەکە دەنۆشن .

ئێستا من بە دووورودرێژی خەوشەکانی ئەم جۆرە لەشکرە روون دەکەمەوە . جاریێ سەرکردەکانیان یا لەوپەڕی لێهاتوویی‌دا دەبن یا ئەمپەڕی دەستەوستانی . جا ئەگەر بەراستی لە لێهاتووەکان بن ، ئەوا تۆ ناتوانیت پشتیان پێ‌ببەستیت ، چونکە هەردەم یا لە رێگەی تەنگ‌هەڵچنین بە تۆی سەروەریانەوە ، یا لە رێگەی چەوساندنەوەی کەسانی ترەوە ئەنجامی یاخی‌بوون لە فەرمانەکانت ، چاو دەبڕنە بەدی هێنانی سەربەرزی‌ی خۆیان . یا ئەگەر سەرکردەکە دەستەوستان بوو ، ئەوا دەبێتە هۆی راستەوخۆی ماڵویرانیت . خۆ ئەگەر یەکێك بێت‌و لە بەربەرچدانەوەی قسەکەمدا بڵێ : ئەمە چارەنووسی بەبڵاوی هەر کەسێکە خاوەنی هێزی چەکداری‌نا چ بەکری‌گیراوو چ بەکری‌نەگیراوبێ ، منیش دەڵێم : لە شکر بە شێوەیەکی ئاسایی ، و یامیرێك بەکاری‌دێنێ یا حکومەتێکی جەمهوری . ئەگەر میر بێ ئەوا دەبێ خۆی سەرکردایەتی بکا . ئەگەر جەمهوری‌یەتیش بێ ئەوا دەبێ یەکێ لە هاوولاتی‌یان ، ن خۆی بۆسەرکردایەتی‌کردنی هەڵبژێرێ . ئینجا ئەگەر دەرکەوت کە بێ‌دەسەلاتەون هیچی لەباردا نی‌یە ، دەبێ هەرخێرا بگۆڕدرێ . بەڵام ئەگەر سەلماندی کە لێهاتووەوێ بەکارە ، ئەوا دەبێ دەسەڵاتەکانی لە سنووری یاسادا دەستیشان بکرێن . ئێمەو تاقیکردنەوە فێری کردووین کە تەنیا میرو کۆمارە چەکدارەکان پێشکەوتن بەدی دێنن .ان لە کاتێکدا لەشکری بەکری‌گیراو لە زەرەربەخشین بەولاوە هیچی‌تری لێ‌بەرهەم‌لەو ناهێنرێ . هەروەکوو فێری کردووین کە کۆماری چەکدار کەمتر مل بۆ حوکمرانی‌کردنی‌بوو تاکە کەسێك لە هاوولاتی‌یانی دەدا وەك لەو کۆمارەی پشت بە لەشکری بێگانەگەر کان دەبەستێ .

بۆ نموونە رۆماو سپارتە بۆ ماوەی چەند سەدەیەك بە سەربەستی ژیان‌و خاوەنی‌ری لەشکری بەهێزی خۆیان بوون هەروەها لە ئێستادا شارەکانی سویسرا کە بە باشی پرچەك کراون . سەربەستی‌یەکی زۆریان هەیە بەڵام رەنگە چاکترین نموونە کە لە سەرشێو هێزی بەکری‌گیراوی بهێنینەوە . ئەوەبێ لە کرتاجەی روودا کە چۆن سەربازە

بەکرێگیراوکان ، دوای کوتایی هاتنی شەڕی یەکەم[٦٢] لەگەڵ ڕۆمەکانداو هەرچەندە کرتاجەیی یەکیش سەرکردایەتی دەکردن ، کەوتنە ئازاردانو چەوساندنەوەی خەڵکەکەی . یا لە یۆنان ، خەڵکی تیە دوای مردنی ئیامینۆنداس[٦٢] ، فیلیپی مەکلۆنایی یان بۆ سەرکردایەتی کردنی هێزە سەربازییەکانی خۆیان هەڵبژاردو بەڵام هەر دوای بەدیهێنانی یەکەم سەرکەوتنی ، لەو سەربەستییەی هەیان بوو بێبەشی کردن .
هەروەها خەڵکی میلان ، دوای مردنی دۆق فیلیپ ، فرانسیسکۆ سفۆرزایان بۆ شەڕکردن لەگەڵ ڤینیسیاییەکاندا بەکرێ گرت . کەچی دوای سەرکەوتنی لە شەڕی سبراجیفۆدا ، بۆ بەگژداچوونی خەڵکی میلان کە بەکرێیان گرتبوو ، دایە پاڵ ڤینیسیاییەکان . یاخود باوکی هەر ئەم سفۆرزایە کە ئەویش سەربازێك بوو ، لە خزمەتی جیۆڤانای ژنەشای مەملەکەتی ناپۆلیدا بوو ، بەلام لە ناکاو پشتی لێکردو بەبێ ئەوەی هیچ هێزێکی سەربازیی بۆ بهێڵێتەوە دەسبەرداری بوو کە لە ئەنجامیدا جیوڤانا ناچار بوو خۆی بهاوێتە باوەشی پادشای ئاراگۆنەوە[٦٣] . یاخود هەرچەندە ڤینیسیایی و فلۆرنسایی یەکان لەوەبەر لە ڕێگەی ئەم جۆرە هێزانەوە سنووری مەملەکەتەکانی خۆیانیان فراوان کردو هەرچەندە سەرکردەکانی ئەو هێزانە میرایەتی یەکانیان بۆ خۆیان زەوت نەکردو بگرە پارێزگارییان لە میرە فەرمانڕەواکانیان دەکرد ، بەڵام من دەڵێم : لەم ڕووەوە بەخت یاریدەی فلۆرنسایی یەکانی دا ، چونکە ئەو سەرکردانەی دەبوو لێیان بترسن ، هیچ هەوڵێکی دەس بەسەرداگرتنی لەو بابەتەیان نەداو ئەو هەندەشی هەوڵیاندا ، بە توندوتیژی بەریان لێ گیرا ، لە کاتێکدا هەندێکی تریان ڕووی هەڵپەکاریی خۆیان ئاراستەی لایەکی تر کرد . بۆ نموونە سێر جۆن هۆکوود لەو سەرکردانە بوو کە هەوڵی بۆ نەدا ، ئەگەرچی ساغ نەبووەوە کە ئایا دڵسۆزییەوە بوو یان نا ، چونکە سەرکەوتنی بەدی نەهێنا . بەڵام هەموو دان بەوەدا دەنێن کە ئەگەر هەوڵی بدایە دەسەڵاتی خۆی بە سەر فلۆرنسادا بسەپێنێ ، ئەوا فلۆرنسایی یەکان دەکەوتنە ژێر ڕەحمەتی یەوە . یاسفۆرزا کە هەردەم لە لایەن (براکیشی یەکان)ەوە بەری لێدەگیرا ، هەر ئەم بەربەستە بوو کە توانی جڵەوگیری بکا .
لە کاتێکدا فرانسیسکۆ هەڵپەکاریی خۆی ئاراستەی لومباردیا کردو براشیۆ

ئاراستەی کڵێسەو مەملەکەتی ناپۆلی[64] .

ئێستا با بەو کارەساتانەشدا بچینەوە کە پێش ماوەیەکی کەم روویان داوە . ئەوەبوو فلۆرنسایی‌یەکان پاولۆ ڤیتێللی‌یان بۆ سەرکردایەتی کردنی لەشکرەکەیان هەڵبژارد کە پیاوێکی دووربینو زیرەك بوو ، وە کە هەر لە رێگەی ئەم دووربینیو زیرەکی‌یەشی‌یەوە لە پایەوپلەیەکی ئاسایی‌یەوە گەیشتبووە بەرزترینیان . جا لەبەر ئەوەی کە پاولۆ شاری پیزای بۆ داگیرکردبوون ، کەسێك نەیدەتوانی نکوولی لە پێویستی‌ی فلۆرنسایی‌یەکان بە دۆستایەتی‌ی ئەو بکا ، چونکە ئەگەر لای بدایەتە پاڵ دوژمنەکانیان ، نەیاندەتوانی لە روویدا بەربەرەکانی بکەن ، یا ئەگەر بەکرێیان بگرتایە ناچار دەبوون تاعەتی بکەن . بەڵام بۆ ڤینیسایی‌یەکان ، ئەگەر لەو پێشکەوتنە بکۆڵینەوە کە بەدی‌یان هێنا ، بۆمان دەردەکەوێ کە وەختێ لە شەڕەکانیاندا پشتیان بە هێزی تایبەتی خۆیان دەبەست ، واتە پێش ئەوەی لە وشکانی‌ی خاکی ئیتالیادا دەس بکەن بەجێبەجێکردنی پرۆژەکانیان ، بە پتەوی‌و دڵنیایی‌و سەرکەوتنەوە هەنگاویان دەناو پشت بە سەردارەکانو گەلە چەکدارەکەی خۆیان ، ئازایانە دەجەنگان . کەچی کە لە وشکانیدا کەوتنە شەڕکردن ، وازیان لەو لایەنە چاکە هێناو دەستیان دایەوە پەیڕەوکردنی شێوەو رێبازە ئیتالیایی‌یە کۆنەکە . ئەوان لە سەرەتای داگیرکاری‌یەکانیاندا ، هیچ ترسێکیان لە سەرکردەکانی لەشکرەکانیان لە بەردەمدا نەبوو ، چونکە سنووری مەملەکەتەکەیان هێشتا فراوان نەبووبوو ، هەروەکوو ناوو ناوبانگیشیان لەوپەڕی برەویدا بوو . بەڵام دوای فراوانبوونی سنووری ، بەتایبەتی لە ژێر سەرکردایەتی‌ی کرماگنۆلادا ، ئەو هەڵەیەیان بۆ روون بووەوە کە تێیکەوتبوونو هەستیان کرد کە دوای سەرکەوتنی بە سەر دۆقی میلاندا ، بۆتە خاوەنی ئەوپەڕی هێزو دەسەڵات . ئینجا لەبەر ئەوەی دەیانزانی لە شەڕکردن لە پێناوی ئەواندا کەمتەرخەم بووە ، هاتنە سەر ئەو باوەڕەی کە ئیتر لە ژێر سەرکردایەتی‌ی ئەودا روو لە هیچ داگیرکاری تر نەکەن ، ئەگەرچی حەزیشیان نەدەکرد یا بۆیان نەدەکرا دەستی لە کار بکێشنەوە ، نەوەکوو دەسکەوتەکانیان لە کیس بچێ . تا لە ئەنجامدا سەیریان کرد باشترین رێگا بۆ رزگاربوون لە دەستی ئیعدامکردنێتی . دوای ئەو کەسانێکی وەك

بارتۆلۆمیۆ دابیرگامۆو رۆبیرتۆ داسان سیفیرینۆو کۆنت دی بیتیگلیانۆ سەرکردایەتی ی لەشکرەکانیان کردن گە ئەم نموونانە چاوەروانی زیانیان زیاتر لە قازانج لێدەکراو ئەنجامیش هەروەها کەوتەوە ، چونکە لە ماوەی تەنیا رۆژێکدا هەموو ئەو دەسکەوتانەیان لە دەست دا کە ڤینیسیایی یەکان بە کۆشش و ماندووبوونی درێژایی ماوەی هەشت سەدە ، بەدی یان هێنابوون : کەوابێ ئەم جۆرەهێزانە زۆر جار لە دەسگیرخستنی دەسکەوتدا سستن و بەلام لە بەدی هێنانی زەرەرووزیاندا تا رادەی سەرسوڕمان خێراو چابووکن . جا لە بەر ئەوەی ئەم نموونانەم لەسەر ئیتالیایەك هێنانەوە کە لە سالانێکی دوورودرێژەوە لە لایەن سەربازانی بەکرێگیراوەوە کاری رایی دەکرێ ، ئیستا وا بە فراوانی لێیاندەدوێم ، چونکە ئەگەر بنەچەو رەگەزو شێوەی پێشکەوتنیانمان بزانی ، ئەوسا دەتوانین چارەسەری پێویست بۆ گیروگرفتەکانیان بدۆزینەوە .

تۆ دەبێ ئەوە بزانیت کەلەم سەردەمانەی دواییدا ، وەختێ دەسەلاتی ئیمپراتۆری یەت لە ئیتالیادا رووی لە پووکاندنەوە کردو پاپایەتی دەستی دایە فراوان کرنی دەسەلاتی (زەمەنی)ی خۆی ، ئیتالیا بە سەر چەندین دەولەتدا دابەش بووبوو ، هەروەکوو گەلێ لە شارەکانیشی بە رووی ئەو سەردارانەیاندا راپەڕیبوون کە دەسەلاتی خۆیان لە ئیمپراتۆرەوە وەردەگرت و کاروباریان گرتبووە چنگ و سەرشۆری کۆیلەیەتی یان کردبوون . بۆیە کلێسە ، بۆ فراوان کردنی دەسەلاتی (زەمەنی)ی خۆی ، کەوتە هاندانی ئەو شارە راپەڕیوانە کە لە هەندێکیاندا وەها کەوتەوە هاوولاتی یەك تیایاندا ببێتە میر .

بەم جۆرە وەختێ تەواوی ئیتالیا کەوتە ژێر چنگی کلێسەو چەند جەمهوری یەتێکەوە ، چ ئایین خواهان و چ هاوولاتی یانی تر ، بە چەك هەلگرتن رانەهاتبوون . بۆیە کەوتنە بەکرێ گرتنی بێگانەو وەك سەرباز خستیانە کار . یەکەم کەسیش کە ئەم مۆدەی بەکرێگرتنەی داهێنا ، ئەلبریجۆ داکامۆی رۆمانایی بوو کە براشیۆو سفۆرزای حوکمرانانی دوایی لە ئیتالیادا ، دوو لەو سەربازانە بوون کە لە ژێر دەستی ئەودا مەشقیان پێکراو ئینجا بە دوایاندا ، هەموو ئەوانەی تائێستاش سەرکردایەتی ی لەشکرەکانی ئیتالیا دەکەن و لە ئەنجامی رەشیدی و چابووکی ی ئەواندا

(!) ، شارلی فەرەسایی پەلاماریداو پیّشێلی کردو دوایش بووە نێچیرێك بۆ لویس و کەوتە بەر زۆروجەوری فرناندۆی ئیسپانیایی و سەرشۆری بۆ سویسرایی‌یەکانەوە . ئەو سیستەمەی سەرکردەکانی سەربازە بەکرێگیراوەکان بەرادەی یەکەم گرتیانە بەر ، بریتی بوو لە بەرزکردنەوەی بایەخی خۆیان لە رێگەی نزمکردنەوەی بایەخی سەربازە پیادەکانەوە ، ئەمەشیان بۆیە کرد چونکە خۆیان بێ‌وڵات بوون و سەرچاوەی ژیانیان تەنیا مووچەو دەسکەوتەکانیان بوو ، هەروەکوو نەشدەکرا هێزی سەربازی‌ی خۆیان بە زیادکردنی ژمارەی سەربازی پیادە پەرە پێ‌بدەن ، چونکە نەیاندەتوانی مووچەی ژمارەیەکی وەها زۆری سەرباز بدەن . بۆیە تەنیا سەربازی سوارەیان بەکاردەهێنا کە بە سەرێك بە ژمارە کەم دەبوون و بە سەرێکیش رێزێکی زۆریان لێدەنراو مووچەیەکی زۆریشیان وەردەگرت . بەم پێیە هێزەکانی خۆیانیان بە جۆرێك رێکدەخست کە لە بایەخی پیادە کەم بکەنەوە ، تەنانەت ئەو لەشکرەی ژمارەی دەگەیشتە نزیکەی بیست هەزار سەرباز ، لە دوو هەزار پیادەی بەولاوە تێدا نەدەبوو . هەروەها بۆ پاراستنی خۆیان و سەربازەکانیان لە گێچەڵ و زەحمەتی و مەترسی و لە خۆلادان لە یەکتری‌کوشتن لە شەرداو لە تەقەلادانی یەکتری‌گرتن بە دیل بە تەماعی وەرگرتنی نرخی بەرەڵلاکردنی ، چ رێ‌و شوێنێکان بۆ بلوایە بەکاریان دەهێنا . وەك ئەوەی بە شەو هێرشیان نەدەبردە سەر قەلاّکان و یا قەلاّنشینەکان لە تاریکەشەودا پەلاماری چادرنشینەکانیان نەدەداو ئەمانیش لەشکرگای خۆیان تەلبەند نەدەکرد ، یا سەنگەریان بە دەوردا لێ‌نەدەداو هەمووش لە زستانانداا نەدەچوونە کۆری شەرەوە . بەم پێ‌یە سیستەمە سەربازی‌یەکانیان هەموو ئەم شتانەیان گرتبووە خۆیان و وەك وتمان لە سەریان دەرۆیشتن ، بۆ ئەوەی خۆیان لە گێچەڵ و مەترسی بپارێزن و بەم جۆرە لە شان‌وشکۆی ئیتالیایان کەم کردەوەو دووچاری کۆیلەیەتی و سەرنزمی‌یان کرد .

(١٣)

جۆرەکانی هێزی سەربازی
(سەربار ، تێکەڵاو ، بنچینەیی)

کاتێ مرۆڤێك داوا لە دراوسێیەکی بەهێزی دەکا کە بێت بە دەنگییەوەو بە هێزە سەربازییەکانی پارێزگاری لێبکا ، ئەو هێزە پێیدەوترێ (سەربار – أضافي) کە لە یەکەڵکیدا لە هێزی سەربازی بەکرێگیراو دەچێ . جاپاپا یۆلیۆس لەم دوایی‌دا ، وەختێ سەیری کرد هێزە بەکرێگیراوەکەی لە پرۆژەی داگیرکردنی فیرارادا خراپ شکستیی هێناوە ، پەنای بردە بەر هێزی سەربارو لەگەڵ فرناندۆی پادشای ئیسپانیادا خۆی رێکخستو داوای لێکرد لەشکرەکەی بۆ یاریدەدانی بنێرێ . رەنگە ئەم جۆرە لەشکرە بۆ خودی خۆی کۆك بێ ، بەڵام بۆ ئەوکەسەی دەیخوازێ هەمیشە مەترسیبەخش دەبێ ، چونکە ئەگەر شەڕی دۆڕاند ، ئەوا ژێرکەوتوو تۆ دەبێتو ئەگەر سەرکەوت ئەوا دەبیتە دیلو ژێردەستەی . هەر بۆ ئەم مەبەستەش نموونەکەی پاپا یۆلیۆسی دووەم دەگرم کە هێنامەوەو کە هێشتا تازە بە تازەیە ، بێگومان ئەو

ڕێگایەی ئەو گرتی‌بەبەر گەلێ لە وردبینییەوە دوور بوو ، لە بەر ئەوەی ئارەزووی داگیرکردنی فیرارایانی پێویستاکە تەواو مل بۆ دەسەڵاتی بێگانەی داگیرکەر کەچ بکا . بەڵام تەنیا خۆشبەختی هۆیەکی سێیەمی بۆ خوڵقاند کە نەیهێشت تاڵاوی ئەو سیاسەتە

چەوتەی بنۆشێ. چونکە وەختێ هێزە سەربارەکەی لە ڕاڤینادا شکێنرا ، سویسرایی‌یەکان ڕاپەڕینو بە پێچەوانەی بۆچوونەکەی خۆیو ئەوانی تریشەوە ، سەرکەوتووەکانیان دەرپەڕاندو بەوە ئەم ، هەم لە بە دیل‌گرتنی لە لایەن دوژمنانی‌یەوە کەهەلاتن‌و هەم لە ژێردەستەیی هێزە سەربارەکەی کە لە سایەی چەکی خەڵکی‌ترەوە نەك چەکی خۆی سەرکەوتنی بەدی‌هێنابوو ، ڕزگاری بوو . یا فلۆرنسایی‌یەکان ، لەبەر ئەوەی هێزی سەربازی‌یان کەم بوو ، ناچار بوون بۆ پەلاماردانی پیزا ، دە هەزار سەربازی فەرەنسایی بەکرێ بگرنو بەوە خۆیان خستە بەر مەترسی‌یەکی هێندە سەختو ستەمەوە کەلەهیچ ڕۆژگارێکی لەوەبەری خەباتکرنیاندا تووشی نەبووبوون . یا ئیمپراتۆری کوستانتینە . بەمەبەستی بەرهەڵستی‌کردنی دراوسێکانی ، ناچار بوو دە هەزار سەربازی تورك بۆ یۆنان بنێرێ. بەڵام کە شەڕ کۆتایی هات ، ملیان بۆ گەڕانەوە نەداو بەوە یۆنان لە ژێر سایەی کافرەکاندا ، بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ دووچاری کۆیلەتی بوو .

یا دەشێ بەکارهێنانی ئەم جۆرە هێزە لە لایەن ئەو کەسەوەی ئارەزووی لە داگیرکاری نی‌یە . شێوە نابینایی‌یەك بێ چونکە ئەم گەلێ لە هێزی بەکرێگیراو بە مەترسی‌ترەو زۆر جار کاولکاری‌یەکی سەراپایی لەگەڵ خۆیدا دەهێنێ ، لەبەر ئەوەی هێزێکی یەکگرتووەو دڵسۆزی‌و تاعەتکردنی بۆ کەسانێکی‌ترە . لە کاتێکدا هێزی بەکرێگیراو . ئەگەر هاتو سەرکەوتنی بەدی هێناو ئەگەر خۆشبەختی‌یشی لە تەکدا بێ . هێشتا ماوەیەکی زۆری پێدەوێ تا بتوانێ ئەزیەتت پێ‌بگەیەنێ ، چونکە لە لایەکەوە یەکگرتوو نی‌یەو لەولای تریشەوە پەیوەندی‌ی لەگەڵ تۆدا ، لە شێوەی بەکرێگرتندایەو تۆ مووچەی دەدەیتێ. هەروەکوو ئەو کەسی سێیەمەشی کە بۆ سەرکردایەتی‌کردنی هەڵتبژاردوە . لە وزەیدا نایێ وا خێرا دەسەڵاتێکی ئەوتۆ دەسگیر

بخاکه بتوانێ جەزرەبەت لیٚبدا . یا بە واتایەکی تر مەترسی‌ی گەورە لە هێزی بەکرێگیراو لە ترسنۆکی‌وبوارانی بەکەیدایە لە شەڕکرد ندا ، لە کاتێکدا مەترسی لە هێزی سەربار لە ئازایەتی‌و بەجەرگی‌یەکە یدایە .

بۆیە میری ئاقڵ خۆی لەم جۆرە هێزە بەدوور دەگرێ‌و تەنیا پشت بە هێزی تایبەتی‌ی خۆی دەبەستێ‌و وەهایشی بە لاوە پەسند دەبێ کە لە ئەنجامی بەکارهێنانی هێزەکەی خۆیدا شەڕ بدۆڕێنێ ، نەك بە هێزی کەسانی تر بیباتەوە ، چونکە لەسەر ئەو باوەڕە دەبێ کە سەرکەوتنێك لە سایەی هێزی بێگانەوە بەدی‌هێنرابێ قەت ناشێ بە سەرکەوتن دابنرێ . جا من کۆ لەوە ناکەمەوە کە بۆ نموونە حیکایەتی قەیسەر بۆرجیاو کردارەکانیتان بۆ بگێڕمەوە . ئەم دۆقە بە هێزێکی سەرباری بێگانە کە سەرجەمی لە فەرەنسایی‌یەکان پێك‌هاتبوو ، پەلاماری ناوچەی رۆمانای‌داو بە هۆی ئەم هێزەوە توانی ئیمۆلاو فۆرلی داگیر بکا . بەلاّم کە هەستی کرد بوونی ئەم هێزە چ مەترسی‌یەکی بۆ دروست دەکا ، پەنای بردە بەر هێزی بەکرێگیراو بەو حسابەی کە پشت‌پی‌بەستنیان ، کارێکی ئەوتۆ نی‌یە مەترسی‌ی زۆری هەبێ‌وچوو هێزەکانی ئۆرسینی‌و ڤیتیللی‌ی بەکرێ گرت . هەروەها سەرلەنوێ کە سەیری کرد ئەم هێزانەش سەرکێشی‌و ناتوانی لیٚیان دڵنیابی‌و ترسیان لێدەکرێ ، پەرت‌و بلاوی کردنەوەو پشتی بە هێزێك بەست کە خۆی پێکی‌یەوە نا . گومانی تێدا نی‌یە ئەگەر سەرنجێك بدەینە جیاوازی‌ی نێوان پایەوپلەی دۆق لە وەختێکدا کە پشتی بە هێزە فەرەنسایی‌یەکەو دوایش بە هێزەکانی ئۆرسینی‌و ڤیتیللی بەستبوو ، لە گەڵ ئەو وەختەدا کە پشتی بە خۆی‌و بە سەربازەکانی خۆی بەست،بەئاسانی جیاوازی نێوان ئەو سێ جۆرە هێزەمان بۆ دەردەکەوێ ، چونکە ناوو ناوبانگی بە دوایدا بەردەوام رووی لە پەرەسەندن کردو کە هەموو لایەك روانی‌یان چۆن بۆتە تاکە سەردارو سەروەری هێزە سەربازی‌یەکانی خۆی ، ئیتر کەس نەیدەتوانی لە بەرێزی‌و پایەبڵندیدا شان بدا لە شانی .

هەرچەندە من نامەوێ لە نموونەهێنانەوەدا لە مێژووی نوێی ئیتالیا دوور بکەمەوە ، بەلاّم ناتوانم هێیرۆی سیراکۆزەیی فەرامۆش بکەم کە لەوەبەریش لە یەکێك لە

بەشەکانی ئەم کتێبەدا دەربارەی دوام. ئەم پیاوە وەك وتم ، کرا بە سەرکردەی لەشکری سیرا کۆزەو هەر لەگەڵ هەڵبژاردنیشیدا خێرا دەرکی بە بێکەڵکی‌ی هێزە ئیختیاری‌یەکەی خۆی کرد کە لەسەر شێوەی هێزە بەکرێگیراوە ئیتالیاییەکان رێکخرابوو. ئینجا لەبەر ئەوەشی هەستی بە مەترسی‌ی هەردوو حاڵەتی هێشتنەوەی یا دەس‌پێوەنانی کردبوو ، هەڵسا ونجری کردو ئەوسا بە پشتبەستن بە لەشکرێکی خۆی نەك بە لەشکری کەسانی‌تر ، چووە کۆڕی شەڕەوە. هەروەها حیکایەتێکی‌تری سەردەمی کۆن (تەورات) دێنمەوە کە نموونەیەکی زۆر گەشەو ئەم مەسەلەیە چاك روون دەکاتەوە. وەختێ داود[٦٥] داوای لە شاوول[٦٦] کرد ماوەی بدا بچێ لەگەڵ پاڵەوانی فەلەستین جۆلیاتدا بجەنگێ ، شاوول بە مەبەستی هاندانی ، چەكو قەڵغانەکەی خۆی پێشکەش‌کرد. بەڵام داود کە تاقی‌یکردنەوە ، رەتی‌کردنەوەو مەعزەرەتی ئەوەی خواست کە ناتوانێ لە شەڕدا بەکاریان بێنێ‌و وەهای لا پەسندتربوو کە بە قۆچەقانیو خەنجەرەکەی خۆی رووبەرووی دوژمنەکەی بوەستێتەوە. بە کورتی چەکی کەسانی‌تر یا هیواو ئاواتت پووچ دەکاتەوە ، یا شکستی دێنێ ، یا سەروو توانای خۆت بارت لە سەرشان کەڵەکە دەکاو یاخود لە کاتی شەڕدا لە جم‌وجووڵت دەخا. بۆ نموونە پادشا شارلی حەوتەمی[٦٧] باوکی پادشا لویسی یازدەهەم ، دوای ئەوەی لە سایەی خۆشبەختی‌و ئازایەتی‌ی خۆیەوە فەرەنسای لە دەست ئینگلیزەکان رزگارکرد ، دەرکی بەوە کرد کە پێویستە شان دابداتە سەر هێزی سەربازانی تایبەتی‌ی خۆی‌و لە مەملەکەتەکەیدا ، سیستمێکی بۆ سەربازگرتن‌و بۆ هێزی پیادە دانا. بەڵام زۆری پێ‌نەچوو پادشا لویسی کوڕ ی ، ئەو هێزی پیادەیەی بلاوە پێ‌کردو کەوتە بەکرێگرتنی جەنگاوەرە سویسرایی‌یەکان کە ئەمە گوناهێك بوو کردی‌و ئەوانەشی بە دوایدا هاتن لە سەری رۆیشتن‌و وەك ئێستا نیشانی دەدەین ، بووە هۆی مەترسی‌یەکی گەورە بۆ بۆ مەملەکەتەکە. چونکە ئەم بایەخدانە بە سویسراییەکان ورەی سەربازە فەرەنسایی‌یەکانی نزم‌کردەوە ، بەتایبەتی دوای

بڵاوەپێکردنی هێزە پیادەکەیان،ناچارکردنی جەنگاوەرەکانی تریشیان بۆ چاوەڕوانکردنی یارمەتی‌ی بێگانە کە چووبوونە سەر فاڵکۆفیکی ئەو باوەڕەی گوایە ئەگەر هێزی سویسرایی‌یەکانیان لە تەکدا نەبێ ، ناتوانن بچنە کۆڕی هیچ شەڕێکەوە . بەم پێ‌یە فەرەنسایی‌یەکان وایان لێهات نەتوانن بەر لە سویسرایی‌یەکان بگرن‌و بەبێ ئەوانیش هەنگاونانیان بۆ هەر بزووتنەوەیەکی سەربازی دژی لایەنەکانی‌تر لێ‌بێتە کاری نەکردە . ئاوەها لەشکری فەرەنسا بووە لەشکرێکی تێکەڵ لە بەکرێگیراوان‌و لە کوڕوکاڵانی خۆی کە ئەمە باشترە لەو جۆرە هێزەی کە سەراپای لە بەکرێگیراوان یا لە بێگانە پێکدێ ، بەڵام لە هەمان کاتدا لاوازترە لە هێزە نیشتمانی‌یە ڕەسەنەکە .

واتێدەگەم ئەو نموونەیەی هێنامەوە بەسەو دەربدەخا کە ئەگەر پەرە بەو سیستەمە سەربازی‌یە بدرایە کە شارل دایناوبوو ، یا هەر هیچ نەبێ وەك خۆی بهێڵرایەتەوەو کاری پێ‌بکرایە ، فەرەنسا دەبووە هێزێکی سەربازی‌ی ئەوتۆ کە ژێرکەوتنی بۆ نەبێ . بەڵام کەسانی بێبەش لە حیکمەت‌و وردبینی ، زۆر جار دەس دەکەنە داهێنانی هەندێ شتی نوێ‌و لە سەرەتادا چێژی لێدەبینن ، کەچی لەوە بێ‌ئاگا دەبن کە بە چ ژەهرێکی کوشندە کوتایی دێ ، وەك لەوەبەر لە باسی دەردە کاولکارەکاندا ئیشارەتمدا .

گومانی تێدا نی‌یە ئەو میرەی ناتوانێ لە وەختی خۆیدا دەرك بە گیروگرفتەکانی ناو دەوڵەتەکەی بکا ، مرۆڤێکی بێ‌بەشە لە میرەبانی کە ڕەنگە کەم کەس هەبن لەم بابەتە بن . ئینجا ئەگەر لەهۆی یەکەمی نەمانی ئیمپراتۆریێتی‌ڕۆمانەکان بکۆڵینەوە ، بۆمان دەردەکەوێ کە لەئەنجامی بەکرێگرتنی سەربازە بەختیاری‌یە (جووتی — قوطی)یەکانەوە [٦٨] بوو لە لایەن ڕۆماوەو ئیتر لەو مێژووەوە ، هێزو مەزنی‌ی ڕۆما رووی لە لاوازی کرد . چونکە جووتی‌یەکان کەوتنە دەست‌بەسەرداگرتنی هەموو ئەو خێروبەرەکەتەی کە ئیمپراتۆری‌یەتەکە بە سەر پایتەختیدا دەڕژاندن .

من دەمەوێ بگەمە ئەو ئەنجامەی کە ئەو میرەی پشت بە هێزی تایبەتی خۆی نابەستێ ، قەت هەست بە دڵنیایی‌و سەرسەلامەتی ناکا ، بەڵکوو بە پێچەوانەوە ،

هەموو هیوایەکی دێتە سەر تەنیا پشت‌بەستن بە خۆشبەختی ، لەبەر ئەوەی کە لە کاتی تەنگ‌وچەڵەمەدا ، لە ڕێ‌وشوێنی ڕاست‌و دروستی بەرگری‌لەخۆکردن بێ‌بەش دەبێ . بیاوانی بە حیکمەتیش هەردەم دانیان بەوەدا ناوە کە هیچ کەسێك لەو مرۆڤ لاوازتر نابێ کە بۆ بەهێزکردنی خۆی ، پشت بە هێزی کەسانی تر دەبەستێ . هێزی تایبەتی مرۆڤ بریتی‌یە لەو هێزەی لە هاوولاتی‌یەکانی خۆی پێکدێ ، یا لەوانەی پشتی لە زەوی نادەن . ئیتر لەمە دابڕیکا ، گشت هێزەکانی تر یا بەکرێگیراو دەبن یا بێگانەی سەربار . خۆ ئەگەر بە وردی لە کردارو رەفتارەکانی ئەو چوار میرە بکۆڵرێتەوە کەلەم بەشەدا ناویان هێنرا ، یا ئەگەر لەو ڕێبازانە بکۆڵرێتەوە کە فلیپی باوکی ئەسکەندەری گەورەو سوڵتانەکان‌و جمهوری‌یەتەکان لە ڕێکخستنی هێزەکانیاندا پەیڕەویان کردوون ، ئەوا فێربوونی چۆنێتی ڕێکخستنی ئەم جۆرە هێزە تایبەتی‌یە ئاسان دەبێ . واتێدەگەم لەم باسەدا پێویست بە لەوەزیاتر پەل‌هاویشتن ناکا ، چونکە نموونەم زۆر لەسەر هێنایەوە .

١٤

ئەرکی سەرشانی میر بەرامبەر بە سەربازی ئیختیاری

میر دەبێ لە جەنگ و لە شێوەکانی و لە چۆنێتی هەڵسووڕاندنی بەولاوە، هیچ ئامانجێکی تری نەبێ و بیر لە هیچ شتێکی تر نەکاتەوە و لێی نەکۆڵێتەوە، چونکە شەڕکردن بۆ ئەو کەسەی جڵەوی سەرکردایەتی کردنی دەگرێتە دەست، تاقە هونەرێکە و پێویستی پێی دەبێ. خۆ وەنەبێ ئەم سیفەتە بە کەڵکی تەنیا ئەو کەسانە بێت کە بە میری لە دایك دەبن، بەڵکوو یاریدەی کەسانی تریش لە کوڕوکاڵانی گەل بۆ گەیشتن بە پایەی میرایەتی دەدا. زۆر جار رووی داوە کە ئەو میرەی پتر بیری لە خۆشحاڵی و رابواردن کردۆتەوە وەك لە چەك، میرایەتی یەکەی لە دەستدا داوە. بۆیە گومانی تێدا نی یە کە پشت گوێخستنی هونەری جەنگ، دەبێتە هۆی سەرەکی ی فەوتاندن و لەدەستدانی دەوڵەتان. لە کاتێکدا وەستایی و قاڵبوون تیایدا دەبێتە مایەی دەسگیرخستنی دەوڵەت و میرایەتی

بۆ نموونە فرانسیسکۆ سفۆرزا لە سایەی چەکەکەیەوە ، لە مرۆڤێکی ئاسایی‌یەوە بە پایەی دۆقایەتی‌ی میلان گەیشت. بەڵام کورەکانی لەبەر ئەوەی ویستیان خۆیان لە گێچەڵ‌و ئەرك‌و ئازاری شەر بەدوور بگرن ، لە پلەی میرایەتی‌یەوە داخزانە سەر پلەی هاووڵاتی‌یەکی ئاسایی . رەنگە یەکێك لەو ئەنجامە نەگریسانەی کە نەدارایی لە چەکدا دەیهێنێتە کایەوە ئەوەبێ کە تووشی زەلیل‌و ریسوایت دەکاو ئەمەش لە نرخی مرۆڤ کەم دەکاتەوەو هەموو میرێك دەبێ خۆی لێ‌بپارێزێ،وەك لە دواییدا روونی دەکەینەوە . ئینجا لەبەر ئەوەی ناتوانرێ هیچ بەراوردێك لە نێوان مرۆڤێکی چەکدارو یەکێکی بێچەکدا بکرێ ، قەت رەوا نی‌یە وای بۆ بچین کە دەشێ چەکدارێك بە حوسن‌و رەزای خۆی سەر بۆ بێ‌چەکێك شۆر بکا ، یاخود بێ‌چەکێك لە ناو دەستەو تاقە چەکدارەکەی خۆیدا سەرسەلامەت دەربچێ . چونکە سەیر دەکەیت ئەم ئاغا ئەو خزمەتکاری خۆی دەبوغزێنێ ، یا ئەویان گومان لە دڵسۆزی‌ی خزمەتکارەکەی خۆی دەکاو بەم جۆرە پەیوەندی لە نێوانیاندا دەپسێ . بۆیە نەفام لە کاروباری سەربازیدا ، جگە لەو گێچەڵانەی ئیشارەتم پێدا ،لەلایەن سەربازەکانیشی‌یەوە بە چاوی سووك سەیر دەکرێ ، هەروکوو ئەویش لە لای خۆیەوە دەکەوێتە گومانکردنەوە لە دڵسۆزی‌ی ئەوان .

بەم پێ‌یە میر دەبێ نەیەڵێ بیروهۆشی لە هونەری جەنگ دابڕ بێ‌و لێ‌ی دوور بکەوێتەوەو پێویستە لە رۆژانی ئاشتیدا زیاتر بایەخی پێ‌بدا وەك لە رۆژانی شەر کە ئەمەشی بە دوو شێوە بۆ دەکرێ ، ئەو دووەش ئیشکردن‌و لێکۆڵینەوەن . بۆ نموونە لە رووی ئیشکردنەوە ، لە سەری پێویستە کە جگە لە بەردەوامبوون لەسەر مەشق‌پێکردنی سەربازەکانی‌و جڵەوگیرکردنیان ، خۆیشی بەردەوام وەخت بە راووشکارەوە بەسەربەرێ‌و لەشی خۆی بە ماندووبوون‌و زەحمەتی‌چێشتن راببێنێ‌و بە دەمیشی‌یەوە لە سروشتی ولاتەکەی بکۆڵێتەوە ، وەك بەرزایی چیاکان‌و قووڵی‌ی دۆڵەکان‌و پانایی دەشتەکان‌و چۆنێتی‌ی روبارو زەلکاوەکان . بەڵێ . . دەبێ زۆر بە وردی لا لەم کاروبارانە بکاتەوە ، چونکە بە دوو باردا سوود لەم زانیاری‌یە دەبینێ : یەکەمیان بە زانینی هەموو شت دەربارەی ولاتەکەی خۆی بۆ ئەوەی بریاری باشترین

ڕێو شوێنی بۆ پارێزگاریلێکردن بۆ بدا . دووەمیشیان زانیاریو ئاقیکردنەوەی سەبارەت بە ناوچەیەك هانی دەدەن بە ئاسانی شارەزای ئەو ناوچانەیتریش بێ کە ناچاری چاودێریکردنیان دەبێ . بۆ نموونە شاخو دۆڵو دەشتو ڕووبارەکانی تۆسکانیا ، تا ڕادەیەك لە هاوتاکانیان لە میرایەتیەکانیتردا دەچن . بەم جۆرە پیاو لە ڕێگەی شارەزابوونی ناوچەیەکەوە دەتوانێ وەزعی ناوچەکانیتریش پێبزانێ . بۆیە ئەو میرەی لەم بەهرەیە بێبەش دەبێ ، مەرجێکی هەرە سەرەکیی سەرکردە لە خۆیدا ون دەکا . چونکە هەر ئەمەیە کە فێری دەکا چۆن دوژمنەکەی دەدۆزێتەوەو لە کوێدا لەشکرگای دادەمەزرێنێو چۆن سەرکردایەتی لەشکرکەی دەکاو نەخشە بۆ شەڕەکانی دادەنێو چۆن شارێك ئابلۆوقە دەدا ،بەمەرجێکیش بزانێ چۆن سوودی لێدەبینێ .

نووسەرانو مێژونووسان ، ستایشێکی زۆری فیلۆپۆمینی میری ئاخییەکانیان کردوە ، لەبەر ئەوەی کە لە ڕۆژانی ئاشتیدا بیری لە هیچیتر نەدەکردەوە تەنیا شەڕو شێوازو ڕێوشوێنەکانی نەبێ . تەنانەت کەلەگەڵ هاوڕێکانیدا چووە بۆ لادێ ، زۆر جار ڕاوەستاوەو لێیپرسیون : ئەگەر دوژمن لەسەر ئەو یالەو ئێمەش لەگەڵ لەشکرەکەماندا ئالێرەدا بین ، سوودی شوێن بۆ کام لا دەبێ؟! . یا چۆن دەتوانین بگەینێ بێئەوەی بیە لێن پیشێوی بکەوێتە ناو هێزەکانمانەوە؟! یا ئەگەر ویستمان بکشێینەوە ،دەبێ چیبکەین،وئەگەر دوژمنیش کشایە دواوە ، دەبێ چۆن دوای بکەوین؟! . ئینجا بەدەم ڕێگاوە گشت ئەو ڕێکەوتانەی بۆ باسکردون کە دەشیا لە هەر لەشکرێك ڕووبدەنو گوێی لە بیروڕای ئەوان گرتوەو ڕای خۆیشی بە پاڵپشتی چەندین بەڵگەو بورهان دەربڕیوە . بۆیە لە سایەی ئەم بیروباوەڕەوە کە هەمیشە لە کەللەیدا دەگەڕا ، لە سەرکردایەتیکردنی لەشکرەکەیدا هەردەم بۆ ڕووبەڕووبونەوەی هەر ڕووداوێك لە سەرپێ بووە .

بەڵام سەربارەت بە بەکارهێنانی ئەقڵ ، لەسەر میر پێویستە مێژوو بخوێنێتەوەو لە کردارەکانی پیاوانی هەڵکەوتوو بکۆڵێتەوە ، تا سەرنج بداتە ڕێوشوێنیان لە شەڕکردنداو لە هۆی سەرکەوتنو ژێرکەوتنیان وردبێتەوە ، بۆ ئەوەی لە

سەرکەوتنەکانیاندا شوێن‌پێ‌یان هەڵبگرن‌و لە ژێرکەوتنەکانیاندا خۆی لە هەڵەو چەوتی‌یەکانیان بپارێزێ . هەروەها وەك ئەو پیاوانە کردار بکا کە ئەوانیش لە رابوردوودا لاسایی یەکێکیان کردۆتەوە کە ستایش کرابێ‌و سەری بەرزکرابێتەوەو پایەبڵندەو کردەوەی کاریگەری بۆ هەموو کەس ئاشکراو دیار بوبێو هەر ئەمەشە کە دەوترێ ئەسکەندەری گەورە لە لاسایی‌کردنەوەی ئاخیلداو[69] قەیسەر[70] لە لاسایی‌کردنەوەی کۆرشدا کردوویانە . گومانی تێدا نی‌یە هەر کەس ژیانی کۆرش بەو شێوەیەی ئێکزونۆفۆن[71] نووسیویێتی بخوێنێتەوە ، بە بەراورد لەگەڵ سەرگوزەشتەی ژیانی شیپۆدا[72] ، بۆی دەردەکەوێ کەچۆن هۆی سەرکەوتنی ئەم لە لاسایی‌کردنەوەی ئەودا بووەو چۆن کتومت شوێنپێی ئەو سیفەتانەی کۆرشی هەڵگرتوە کە ئێکزنۆن دەستنیشانی کردوون‌و بریتی بوون لە دڵنەرمی‌و بەزەیی‌و سۆزو هەستی مرۆڤایەتی‌و بیرئازادی .

میری ژیر دەبێ ئەم جۆرە ری‌وشوێنە بگرێتە بەرو لە رۆژانی ئاشتی‌دا بەبێ ئیش دانە نیشێ ، بەڵکوو بەردەوام‌بێ لەسەر چالاکی‌و کۆشش‌کردن ، تا ئەگەر چەرخی بەخت سوورا ، بۆ رووبەرووبوونەوەی هەر جەزرەبەیەکی لە سەرپێ بێ‌و بتوانێ بەسەر هەر گێچەڵێکیدا زاڵ بێ .

١٥

ئەو کاروبارانەی بۆ مرۆڤ و بە تایبەتی بۆ میر دەبنە مایەی ستایش کردن یا تانووت لێدان

ئێستا پێویستە ئەو ڕێ‌وشوێن‌و بنچینانە نیشان بدەین کە میر دەبێ سەبارەت بە ڕەعیەتەکەی خۆی‌و دۆستانی لە سەریان بڕوا. بەڵام لەبەر ئەوەی کە زۆر کەس، بەدوورودرێژی لەسەر ئەو باسەیان نووسیوە ، دەترسم ئەم نووسینەی من لە بارەیەوە ؟ شێوە لەخۆبایی بوونێك بنوێنێ ، بەتایبەتی کە بیروڕام تیایدا لە کەسانی‌تر جیاوازە . لە گەڵ ئەوەشدا ، من کە مەبەستمە شتێکی ئەوتۆ بنووسم ئەوانەی تێدەگەن سوودی لێ‌ببینن ، وای بە چاکتر دەزانم یەکسەر بچمە سەر بارە دروستەکانی باسەکە نەك شتە خەیاڵاوی‌یەکانی ، چونکە گەلێ‌کەس هاتوونو چەندین کۆمارو میرایەتی‌یان بە خەیاڵ بنیات‌ناوە بێ‌ئەوەی لە جیهانی ڕاستەقینەدا هەبن . ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە ئەو ڕەوتی

ژیانەی لە سەری دەڕۆین ، زۆر جیاوازە لەو ڕەوتەی کە گوایە دەبێ لە سەری بڕۆین . ئینجا ئەو کەسەشی بە هیوای ڕوودانی شتێك کە بە تەمایەتی پشت دەکاتە حازری ، لە بری فێربوونی چۆنێتی‌ی خۆپاراستن ، ڕێگای خۆ بەفیڕۆدان دەگرێتەبەر .

گومانی تیدا نی‌یە ئەو مرۆڤەی دڵساف‌و خێرخوایی لە هەموو شتێکدا دەکاتە پیشەی خۆی‌و بەو هەموو ژمارە زۆرەش لە خەڵکی پەراگەندە دەورە دراوە ، تووشی خەفەتباری‌و سەراسیمەیی دەبێ . لەبەر ئەوە پێویستە هەر میرێك کە دەیەوێ پارێزگاری لە خۆی بکا ، فێر بێ چۆن لە دڵسافی‌و خێرخوایی بەدوور دەگرێ‌و دەبێ ئەم فێربوونەیشی بە پێ‌ی پێویستی‌ی هەر حاڵەتێك کە تووشی دێ بەکار بهێنێ یا نەهێنێ .

جا بەم پێ‌یە ئەگەر من لە لای خۆمەوە واز لە باسکردنی ئەو کاروبارانە بێنم کە پەیوەندی‌یان بە میرە خەیاڵاوی‌یەکانەوە هەیەو لەو بابەتانەیان بدوێم کە پەیوەندی‌یان بە میرە واقعی‌یەکانەوە هەیە ، ئەوا دەڵێم : هەر مرۆڤێك وبەتایبەتی میرەکان وەختێ پایەکی بڵندیان دەدرێتێ بە جۆرە سیفەتێکی‌وەها ناوبانگ دەردەکەن کە یا دەبێتە مایەی ستایش‌کردن وەیا تانووتێلێدانیان . بەم جۆرە دەشێ ئەم میرە بە سەخی‌و دەس‌بڵاو بدرێتە قەڵەم‌و ئەوی‌تر بە ڕەزیل‌و پیسکە (وام بە پەسند زانی ئەم زاراوە تۆسکانیایی‌یە بەکار بێنم) ، یا ئەم میر بەرچاوتێرەو ئەوی‌تر تێرنەخۆرو تەماعکار ، یا یەکێکیان دڵڕەق‌و نەگریسەو دووەمیان بەرەحم‌و بەزەیی ، یا ڕەنگە یەکەم بەڵێن‌شکێن بێ‌و دووەم بەوەفا بۆ بەڵێن . یا ئەمیان بوودەڵەو ترسنۆك‌بێو ئەویان بەهێزو ورەبەکی پتەو ، یا یەکەم خۆش‌مەعشەرو مرۆڤ‌پەروەر بێ‌و دووەم لووت‌بەرزو توورە ، یا ئەمیان داوێن‌پیس‌و بێ‌ڕەوشت بێ‌و ئەویان پاك‌و بێگەرد . یا یەکەم قسەروو بێ‌و دووەم فێڵباز ، یا ئەم سەرکێش بێ‌و ئەو هێمن ، یا ئەم بەویقارو ئەو گاڵتەچی ، یا ئەم بەدین‌و ئەو بێ‌دین . . . هتد . بێگومان من دەزانم گشت خەڵکەکە ئەوەیان لا پەسندە کە میر هەڵگری هەموو ئەو سیفەتە چاکانە بێ کە ئیشارەتم پێدان . بەڵام لەبەر ئەوەی قەت بۆ هیچ مرۆڤێك ناسازێ بێتە خاوەنی هەموویان‌و پەیڕەویشیان بکا کە بارودۆخی

مرۆڤایەتی خۆی ماوەی ئەوە نادەن ، بۆیە پێویستە ڕمیر هەڵێنده ژیرو سەنگینو بیرورد بێ بتوانێ خۆی لەو فەزیحەتانە بەدوور بگرێ کە ڕەنگە لە ئەنجامی ئەو جۆرە کردەوە چەوتانەدا ببنە هۆی لەدەسدانی دەوڵەتەکەی ، هەروەکوو دەبێ خۆی لەو بابەتەشیان بپارێزێ کە ڕەنگە نەبنە هۆی ئەو لەدەسدانەو ڕەنگیشە ببن .

بەڵام خۆ ئەگەر هەر نەیتوانی خۆی بەدوور بگرێ ، ئەوا پێویستە بە جۆرێك کاریان پێبکا کە نەیەڵێ ئاشکرا ببن . ئینجا وەکی‌تر ئەگەر سەیری کرد هیچ ڕێگایەکی تری بۆ پارێزگاریکردن لە دەوڵەتەکەی لەبەردەمدا نی‌یە بەبێ ئاشکرابوونی هەندێ لەو کردەوە چەوتانە ، ئەوا دەبێ هیچ گوێ نەداتە تانووت‌لێدانی ، چونکە قووڵ‌بوونەوە لە وردکردنەوەی‌کاروباردا دەبێتە هۆی ناچاربوونی کردنی هەندێ شت کە هەرچەندە وەك چاکەکاری دێنە پێشچاو ، بەڵام ئەگەر پەیرەوکران بۆ مرۆڤ دەبنە هۆی ماڵوێرانی ، لە کاتێکدا زۆر شتی‌تر هەن لە خراپەکاری دەچن ، کەچی دەبنە مایەی زیاتر هەست‌کردنی مرۆڤ بە دڵنیایی‌و بەختیاری .

١٦

سەخاوەت و پیسکەیی

ئێستا ئەگەر بگەڕێینەوە سەر یەکەمینی ئەو سیفەتانەی لەوەبەر ئیشارەتم پێدان ، بۆمان دەردەکەوێ کە دەبێ بڵێم : چاکتر وایە مرۆڤ سەخی و بەخشندە بێ ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا سەخاوەت بەو جۆرەی خەڵکی نێیدەگەن ، دەشێ ببێتە هۆی جەزرەبەلێدانت ، چونکە کارپێکردنی لە شێوەی چاکەکاریداو بە ڕێگای ڕاستی خۆیدا ، ئەوا ناکەوێتەوە کە خەڵکی پێی بزانن و دواجار دەتخاتە بەر حاڵەتی گوناهبارکردنەوە بە سیفەتێکی پێچەوانە . بۆ نموونە ئەو مرۆڤەی حەز دەکا ناوبانگی لە ناو خەڵکیدا بە سەخاوەت بڵاوببێتەوە ، دەبێ هیچ کامێك لەو بەخشینانە نەخاتە پشت گوێ کە مانای ئەوپەڕی پایەبڵندی دەگەیەنن . ئینجا ئەو میرەی لەم بابەتە بێ ، دیارە زۆری پێناچێ گشت خاوەوماڵەی خۆی بەم ڕێگایەدا تێدەنێ و ئەوسا ئیتر ئەگەر هەر نەیویست دەستبەرداری ئەو ناوبانگەی خۆی لە سەخاوەتدا بێ ، ناچار دەبێ گەلێ باجی قورس و گران بخاتە ئەستۆی گەلەکەی و ببێتە دەستبڕ و ڕاوڕووتکەر و بۆ دەستگیرخستنی پارەوپوول کۆ لە هیچ کردەوەو کارێك نەکاتەوە . خۆ کە داشخزایە ئەم جۆرە حاڵەوە ، ئیتر گەلەکەی دەکەوێتە بوغزاندنی و لە ناو هەژاریی خۆی دەسرلە

ڕیزلێگرتنی ئەو هەڵدەگری‌و بەم شێوەیە وەها دەکەوێتەوە کە ئەو لە پێناوی سوودی ژمارەیەکی کەمدا ، بەو سەخاوەتەی زیانی بە ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی گەیاندبێ ، هەروەکوو زۆری پێ ناچێ هەست بە یەکەمین پشێوی دەکا چەندە کەم بایەخیش بێ‌و بە دوای هەر سەرکێشی‌یەکدا پتر دەکەوێتە بەر مەترسی‌یەوە . وەکی‌تر ئەگەر ئەو میرە لە خۆی بەئاگا هاتەوەو ویستی سیستمی ئەو جۆرە مامەڵەکردنەی خۆی بگۆڕێ ، ئەوا یەکسەر بە تۆمەتی ڕەزیلی‌و پیسکەیی گوناهبار دەکرێ .

کەواتێ میر ئەگەر نەیتوانی سەخاوەت وەك چاکەکاری‌یەك بەبێ تووش‌بوونی ئەو ناوبانگ‌دەرکردنە بگرێتە خۆی‌و ئەگەر ژیرو وریاش بێ ، لە سەری پێویستە نەیەڵێ وای لێ‌بێ بە پیسکە ناو ببرێ ، چونکە ڕۆژگار بۆ خەڵکەکەی ڕوون دەکاتەوە کە ئەم بە پێچەوانەی تێگەیشتنی ئەوانەوە ، پیاوێکی زۆر سەخیە ، لەبەر ئەوەی کە سەیر دەکەن وا لە ڕێگەی دەست‌نووقاندنەکەی لەوەبەری‌یەوە وای لێ‌هاتوە بە داهاتی خۆی کاری خۆی مەیسەر دەکاو چی پێویست بێ بۆ خۆپاراستن لە ڕووی هەر کەسێکدا کە بێ لە شەرپێ‌فرۆشتنی بکاتەوە ، بۆی مسۆگەرەو چەندین پرۆژە بەبێ گرانکردنی باری شانی گەلەکەی دەباتە سەرو لە ئەنجامدا لای گشت ئەو کەسانەی ماڵ‌و موڵکیان لێ‌زەوت ناکا کە زۆربەی هەرەزۆری خەڵکەکەن ، بە ڕاستی دەبێتە میرێکی سەخی‌و بۆ ئەوانەشی هیچیان پێ‌نابەخشێ کە ژمارەیەکی زۆر کەمن دەبێتە پیاوێکی پیسکە . لە سەردەمی ئێستاماندا زۆر کاری مەزنمان دیوەو کەسانێك بەجێ‌یان هێناوێن کە بە پیسکە دراونەتە قەڵەم ، لە کاتێکدا ئەوانی‌تر چارەنووسیان ماڵوێرانی بووە . بۆ نموونە پاپا یۆلیۆسی دووەم هەرچەندە ناوبانگی بە سەخاوەت دەرکردوەو ئەم ناوبانگەی بۆ چوونەسەرتەختی پاپایەتی بەکارهێنا ، بەڵام لە دوایدا بۆ ئەوەی بتوانێ پێویستی‌یەکانی جەنگەکانی مسۆگەر بکا ، ناچاربوو واز لەو سەخاوەتەی بێنێ . یا پادشای ئێستای فەرەنسا ، چەند جەنگێکی بەرپا کردوە بێ ئەوەی هیچ باجێکی زیادەبار بخاتە ئەستۆی گەلەکەی ، چونکە بە هۆی دەس‌پێوەگرتنەوە لە ڕابوردوودا ، توانی جێ‌ی هەموو ئەو مەسرەفە نائاسایی‌یانە پڕ بکاتەوە کە تووشیان بوو . یا ئەگەر پادشای ئێستای ئیسپانیا سەخی بووایە ،

نەیدەتوانی خۆی بدا لەو ئیمارە زۆرە پرۆژەیەی کە ـــــ یان لەئەنجامیان سەرکەوتن بووە .

لەبەر گشت ئەم هۆیانە ، میر ئەگەر یەیوێ خۆی لە رووتاندنەوەی گەلەگەی بەدوور بگرێو بۆ خۆپاراستن بێتە خاوەنی تواناو دەسەڵاتی خۆیو ماوەش نەدا تووشی هەژاریو رەزالەتی هەژاری بێ ، دەبێ زۆر بایەخ بە ناوبانگ‌دەرچوونی بە پیسکە نەداو خۆی ناچاری زەوت‌کردنی ماڵومولکی نەکا ، چونکە پیسکەیی یەکێکە لەو سیفەتە خراپانەی کە توانای حوکمرانی‌کردنی پێدەبەخشێ . خۆ ئەگەر وترا : قەیسەر لە رێگەی سەخاوەتەکەیەوە ئیمپراتۆریەتیەکەی دەسگیربوو ، یا زۆر کەسانی‌تر بە سەخاوەت یا هەر هیچ نەبێ بە خۆبەسەخی نیشاندان گەیشتوونەتە بەرزترین پایەوپلە ، ئەوا من لە وەرامدا دەڵێم : تۆ لە ئێستادا میریت یاخود بەرێوەیت بیتە میر . جا سەخاوەت لە حالەتی یەکەمدا زەرەربەخشە ، بەلاّم لە دووەمدا دیارە کە پێویستەو دەبێ خەڵکی بەسەخیو بەخشندەت بدەنە قەڵەم . قەیسەر یەکێك بوو لەوانەی بە ئاواتەوەبوو بێتە سەرداری رۆما ، بەلاّم وەختێ ئەو ئاواتی سەرداریەی بۆ خۆی بەدی‌هێنا ، ئەگەر بژیایەو دەستی بە مەسرەفەوە نەگرتایە ، بێ‌شك ئیمپراتۆریەکەی کاول دەکرد . هەروەها ئەگەر کەسانێك هەبن لە وەرامدا بڵێن : ژمارەیەکی زۆر میر هەن لە رێگەی لەشکرەکانیانەوە زۆر کاری مەزنیان بەجێ هێناوەو لەگەڵ ئەوەشدا بە گەلێ سەخیو بەخشندە ناسراون ، منیش لە وەرامیاندا دەڵێم : میر یا لە سەروەت‌و سامانی خۆی مەسرەف دەکا یا لە هی رەعیەتەکەی وەیاخود لە هی کەسانی‌تر .

جا بە رای من دەبێ ئەوەکەی خۆی دەمێ پێوە بگرێ ، بەلاّم سەبارەت بەوانی‌تر دەبێ بەخشندە بێ . چونکە گومانی تێدا نیە بەخشندەیی بۆ میرێك کە بە خۆیو لەشکرێکەوە هێرش دەباو لەسەر ئەو دەسکەوتانە دەژی کە لە رێگەی زەوتکردنی سەرقەبلاّندنو دەس‌بەسەرداگرتنی ماڵومولکی کەسانی‌ترەوە بەدی‌یان دێنێ ، کارێکی پێویستە ، لەبەر ئەوەی ئەگەر بەخشندە نەبێ سەربازەکانی دوای ناکەون . بەم پێیە تۆ بۆت هەیە ئەگەر مەسەلە پەیوەندی‌ی بە سەروەت‌و سامانی خۆت‌و رەعیەتەکەوە نەبێ ، گەلێ بەخشندەو سەخی بیت ، چونکە مەسرەف‌کردنت لە سەروەت‌و سامانی

کەسانی تر، وەك چۆن سیرۆس و قەیسەرو ئەسکەندەر کردیان ، نەك لە ناوبانگت کەم ناکاتەوە بەڵکوو زیاتری دەکا ، لە کاتێکدا مەسرەفکردنت لە سامانی خۆت زیانت پێدەبەخشێ ، بگرە هیچ شتێك هێندەی سەخاوەت و بەخشندەیی بۆت زەرەربەخش نابێ و هەر کە کەوتیتە داوی‌یەوە ئیتر تواناى کارپێکردنیت نامێنێ و لە ئەنجامدا دەبیتە یا هەژارێکی لات ، وەیاخود کابرایەکی ریسواو رەزاگران ، ئینجا ئەگەر ویستیشت لە هەژاری‌یەکە رزگارت بێ ، ناچار دەبێ ببیتە راووڕووتکەرێك و ئەوساش رەعیەتەکە دەتبوغزێنن . جا میر بەر لە هەموو شتێك دەبێ خۆی لە ریسوابوون یا بوغزاندن بەدوور بگرێ کە گومانی تێدا نی‌یە بەخشندەیی بەرەو یەکێك لەو دوو ئەنجامەی رادەماڵێ ، بۆیە چاکتر وایە پیسکە بێت . ئەمیان ئەویەرەکەی دەخاتە بەر حاڵەتی ریسوابوونەوە نەك بوغزاندن کە باشترە لەوەی هەژاری‌یەکە هانت بدا ببیتە دزو جەردەو ئەوسا بکەویتە بەر حاڵەتی هەم ریسوابوون و هەم بوغزاندنیشەوە .

١٧

دڵنەرمی و دڵڕەق

ئایا خۆشەویست بیت باشترە یا ترسێنەر؟

ئەگەر درێژەی پێبدەین و لەو سیفەتانەی تریش بدوێین کە لەوەبەر ناومان بردن ، ئەوا من وای بۆ دەچم کەچاکترە میر وەهای حەز لێبێ رەعیەتەکەی بە دڵنەرم و بەرەحمی بدەنە قەڵەم نەك بە دڵڕەق و جەربەزە ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەبێ بزانێ ئەم دڵنەرمی و بەرەحمی‌یە چۆن بەکار دێنێ . بۆ نموونە قەیسەر بۆرجیا بەدڵڕەق و بێبەزەیی دەدرایە قەڵەم ، کەچی دڵڕەقی‌یەکەی رێكوپێکی و یەکێتی‌ی بۆ رۆمانا سازاند ودڵسۆزی‌ی تێدا چەسپاند . جا ئەگەر لەم باسە وردبینەوە ، بۆمان دەردەکەوێ ئەو زۆر لەگەڵی فلۆرنسا بەرەحم‌تر بوو کە گوایە بۆ خۆبەدوور گرتن لە سیفەتی دڵڕەق و بێبەزەیی ، بووە هۆی ماوەدان بە کاولکردنی پستۆیا .[٧٣] بۆیە میر ئەگەر دڵنیابوو کە دڵڕەقی‌یەکەی دەبێتە هۆی یەکگرتنی گەلەکەی و دڵسۆزی‌یان بۆی ، دەبێ گوێ نەداتە گوناهبارکردنی بەو سیفەتە . ئێمە ئەگەر چەند نموونەیەکی لەسەر بهێنینەوە ، چاك بۆمان ئاشکرا دەبێ کە ئەم جۆرە میرە زۆر لەوانە بە بەزەیی‌ترە کە بە زیادەوە دڵناسکی دەنوێنن و لە ئەنجامیدا دەبنە هۆی رووداني چەندین ئاشووبی ئەوتۆ

کە گەلێ خوێنڕشتنو ڕاوورِ نکردنیان لێدەوەشێتەوە . دیارە ئەم کارەساتانەش زەرەروزیان پتر بە سەرجەمی یەتەکە دەگەیەنن ، لە کاتێکدا ئەو حوکمانەی میر بەسەر ئەمو ئەویاندا دەدا ، تەنها چەند کەسانێك دەگرنەوە . لەبەر ئەوە تازەمیرەکان بە پێچەوانەی میرانی ترەوە ، ئەمە لە چنگی ناوبانگ دەرچوون بە دلڕەقیو جەربەزەیی دەرباز بن ، چونکە دەولەتێکی نوێ کە دروست دەبێ ، ئاسایی یە بکەوێتە بەر چەندین مەترسییەوە . لەم ڕووەوە ڤەرجیل[٧٤] لە زمانی دیدۆوە[٧٥] وتوێتی :

«لەسەر هەر میرێك پێویستە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هەر حاڵەتێکی تەنگەتاویو بۆ جێبەجێکردنی پێداویستی یە نوێیەکانی مەملەکەتەکەی ، ڕێوشوێنی گونجاوی خۆی بۆ سازبداو بۆ پارێزگاری لێکردنیشی ، لە ماوەیەکی دوورەوە بە دەوریدا پاسەوان دابنێ» .

لەگەڵ ئەوەشدا دەبێ لە باوەڕکردن بەو قسەو باسانەی دەدرێن بە گوێیداو لە کارهەڵسووڕاندنیشدا وریا بێ . ئەو نابێ لە سێبەری تایبەتی ی خۆی بترسێ ، بەڵکوو پێویستە بە شێوەیەکی مامناوەندیی ئەوتۆ دەسەڵاتی خۆی بسەپێنێ کە خۆش بینو مرۆڤپەروەرانە بێو نەیەلێ باوەڕبەخۆهێنانی زیاد لە پێویست پاڵی بۆ کەمتەرخەمیو گوێپێنەدان پێوە بنێو شەرمەزاربوونیش نەیهاوێتە باوەشی سەرسەختیو دلڕەقییەوە .

جا لێرەدا ئەو پرسیارە دێتە کایەوە کە ئایاچاکتر وایە خۆشەویست بیت زیاتر لەوەی بەهەیبەتو ترسێنەر بیت ، یا خەڵکی لێت بترسن زیاتر لەوەی خۆشیان بوێت؟!.

پوختەی وەرامی پرسیارەکە ئەوەیە کە پێویستە خەڵکی هەم لێت بترسنو هەم خۆشیان بوێت ، بەلآم لەبەر ئەوەی زەحمەتە بتوانیت هەردووکیان پێکەوە لە خۆتدا کۆبکەیتەوە ، چاکتر وایە لێت بترسن وەك لەوەی لە لایان خۆشەویست بیت ، ئەمە ئەگەر ناچار بوویت کە یەکێکیان هەڵبژێریت ، چونکە دەوترێ کە خەڵکەکە بە شێوەیەکی گشتی سپڵەو بێبارو ڕیاکارنو خۆیان لە مەترسی بەدوور دەگرنو زۆر

تەماعکاریشن . ئەوان هەتا تۆ بۆیان سوودبەخش بیت لە گەڵتدا دەبن‌و خوێن‌و ژیانی خۆیان‌و ماڵ‌و منداڵیان‌و هەرچی‌یان هەیە لە پێناوتدا دەیبەخشن وەك لەوەبەر وتم ، ئەمە لە وەختێکدا کە تۆ هێشتا هۆت تێ‌یان نەکەوتوەبەلأم هەر کە هاتە سەر ئەوەی هۆت تێ‌یان بکەوێ ، بە رووتدا دەتەقنەوە . بۆیە چارەنووسی هەر میرێك کە پشت بە بەڵێیان دەبەستێ بێ‌ئەوەی رێ‌وشوێنی‌تری بۆ خۆی دانابێ ماڵوێرانی‌و تێکشکان دەبێ ، چونکە ئەو دوستایەتی‌یەی لەسەر بناغەی کرین‌و فرۆشتن بنیاد نرابێ نەك لەسەر بناغەی پاکی‌و مەزنی‌ی گیان ، دۆستایەتی‌یەکی ساختەیەو ئەگەرچی بە پارەوپوول دەکردرێ ، بەلأم جێگەی باوەرو مونمانە نابێ‌و لەو بابەتەیە کە هەر هێندەی پێویستیت پێ‌ی هەبوو،وەك نەبووبێ وەهایە . هەروەها خەڵکی چەندە سڵ لە خراپەکردن لەگەڵ ئەو کەسەدا دەکەنەوە کە لێ‌یدەترسن ، هێندەش بۆ خراپەکردن لەگەڵ ئەو کەسەدا خێران کە خۆی لە لایان خۆشەویست دەکا ، چونکە خۆشەویستی بەندی زنجیرەیەك پەیوەندی‌ی ئەوتۆیە کە دەشێ لە ئەنجامی خۆپەرستی‌ی خەڵکەکەداو لەهەر وەختێکدا کە پساندنی سوودو بەرژەوەندی ئەوانی تێدا بێ هەرەس بێنێ ، لە کاتێکدا ترس بەندی سڵ‌کردنەوەنە لە سزادان‌و ئەم سڵ‌کردنەوەیەش کەم‌جار لە کار دەکەوێ .

لەگەڵ ئەوەشدا میر ئەگەر خۆشەویستی‌ی بۆ مسۆگەر نەکرا ، لە سەری پێویستە، ترسەکە بە شێوەیەك بسەپێنێ کە خۆی پێ لە رق‌وکینەی خەڵکی بەدوور بگرێ ، چونکە دەگونجێ کە ترس‌و نەبوونی رق‌وکینە شان بە شانی یەکتر برۆن . ئەو میرەی دەستدرێژی ناکاتە سەر ژن‌و ماڵ‌و موڵکی هاوولأتی‌یەکانی ، دەتوانێ ئەو شتانەتر دەسگیر بخا . بەلأم وەختێ ناچاری زەوتکردنی ژیانی مرۆڤێك دەبێ ، پێویستەر بەهانەیەکی پەسەندو هۆیەکی ئاشکرای بە دەستەوە بێ . بۆیە بەر لە هەموو شت . پێویستە خۆی نەدا لە زەوتکردنی ماڵ‌وموڵکی خەڵکی‌لەبەرئەوەی‌مرۆڤ لەنێ بیرچوونەوەی مردنی باوکی لا ئاسانترە وەك لە فەرامۆش‌کردنی لەدەس چوونی میرات‌و بۆ ماڵ‌وموڵکی . جگە لەوەی کە بەهانە بۆ زەوتکردنی ماڵ‌وموڵك هەردەم لە کایەدایی هەیەو ئەو کەسەی ژیان بە راوورووتکردن دەس پێ‌بکا ، بەهانە بۆ رووتاندنەوەی بە

کەسانی‌تر دەدۆزێتەوە ، لە کاتێکدا بەهانە بۆ لەناوبردنی ژیانیان دەگمەنەو زووتر دەپووکێتەوە .

بەلاَم میر وەختێ لەگەلٚ لەشکرەکەیدا دەبیٚو ژمارەیەکی زۆر سەرباز هەلٚدەسووڕێنێ ، پێویستەو ناچاری‌یە کە زۆر گوێ نەداتە دابڕینی لەقەبی دلٚرەق لە لایەن خەلٚکەکەوە بە سەریدا ، ئەو بەبیٚ ئەم ناوبانگە ستەمە بتوانێ لەشکرەکەی بە یەکگرتوویی‌و مل‌دان بۆ ڕێك‌وپێکی‌و ئەرکی سەرشان بهێڵێتەوە . ئەمە یەکێك بوو لە سیفەتە گرنگەکانی هانیبال[٧٦] کە ئەگەرچی سەرکردایەتی‌ی لەشکرێکی گەلیٚ گەورەی پێك‌هاتوو لە چەندین نەژادی لەیەك‌جیای دەکردو لە ولاَتێکی بێگانەشدا دەجەنگان ؛ کەچی هیچ ناکۆکی‌یەکیان نەدەکەوتە نێوانەوە ، یا هیچ یاخی‌بوونێکیان لە رووی میردا چ لە ڕۆژانی خۆش‌بەختی‌و چ لە ماوەی بەدبەختیدا لیٚ نەدەوەشایەوە . ئەمەش تەنیا دەگەڕێتەوە بۆ ئەو جەربەزەیی‌یە لە توانای مرۆڤ بەدەرەی کە دەینواند . ئینجا ئەو سیفەتەی لە پال چەندین سیفەتی چاکی‌تریدا ، لەبەر چاوی سەربازەکانی کردیانە مرۆڤێکی هەردەم بەهەیبەت‌و ترسێنەر ، بگرە ئەگەر ئەم سیفەتەی تێدا نەبووایە ، سیفەتەکانی‌تری لە وزەیاندا نەدەبوو ئەو ئەنجامە ببەخشن .

ئەو نووسەرانەی لە بیرکردنەوە بیٚبەشن ، وای بۆ دەچن کە لە لایەکەوە بەتانوپۆی کارەکانیدا هەلٚبدەن‌و لە لایەکی تریشەوە تانووت لە هۆیە سەرەکی‌یەکەی ڕێگا خۆش‌کردن بۆ ئەو کارانەی بدەن .

گومانی تێدا نی‌یە ئەو ڕاستی‌یەی دەرم‌بڕی‌و وتم کە رەنگە سیفەتە چاکەکانی‌تر بەس نەبن ، لە مەسەلەی شیپۆدا (کە نەك تەنیا بۆ سەردەمی خۆی، بەلٚکوو بۆ هەر سەردەمێك کە بیرەوەری‌ی ئەو،ی تێدا زیندوو بیٚ بەبانگە) بە ئاشکرا دەردەکەویٚ . ئەوەبوو لەشکرەکەی لە ئیسپانیادا لیٚ‌ی یاخی بوو ، ئەم یاخی‌بوونەش ئەنجامی نواندنی لوتف‌و دلٚنەرمی‌یەکی زیاد لە پێویست بوو کە بووە هۆی ماوەدان بە سەربازەکانی بۆ شتی وەها کە لەگەلٚ سیستمی سەربازیدا نەگونجیٚ ، تا تەنانەت فابیۆس مەکسیمۆس[٧٧] لە کۆبوونەوەیەکی کۆنگرێسی پیراندا لەسەر ئەوە لۆمەی کردو بە

. ئۆمەتی گەندەڵکردنی سەربازانی لەشکری‌ڕۆمانەکان گوناهباری کرد . هەروەهاوەختێ یەکێك لە ئەفسەرەکانی (لوکری)ی تێکشکاند ، ئەفسەرەکە نەیکرد بە دوایدا تۆڵەوەسێن بێ ، هەروەکوو شیپۆ خۆیشی ئەو ئەفسەرەی لەسەر ئەو کردەوەی دڵنەرمی‌یە سزا نەدا . لەگەڵ ئەوەشدا زۆر کەس لە کۆنگرێسی پیراندا حەزیان دەکرد یانوو بۆ کردەوەکانی بهێننەوەو دەیانوت کە زۆر کەس هەن چاکتر دەزانن خۆیان لە هەڵکردن بپارێزن وەك لەوەی هەڵەی کەسانی‌تر راست بکەنەوە . ئەم هەڵوێستە بۆ شێواندنی ناوبانگی شیپۆ بەس دەبوو ئەگەر لە ژێر سایەی کۆنگرێسی پیراندا نەژیایە . ئەو سیفەتە زیانبەخشەی نەك هەر بوو بە ژێرەوەو کەلاکەوت ، بەڵکوو بۆیشی بووە مایەی سەربەرزی .

من قسەکانم سەبارەت بە باسی ترس‌و خۆشەویستی بەوە کۆتایی پێدێنم کە دەڵێم : خەڵکی بەپێی حەزو ئیرادەی تایبەتی‌ی خۆیان خۆشەویستی‌یان لا پەیدا دەبێ ، بەڵام بەپێی حەزو ئیرادەی میر ترسیان لێدەنیشێ . میری ژیریش ئەو میرەیە کە پشت بە دەسەڵاتی ناو چنگی خۆی دەبەستێ نەك بە دەسەڵاتی ناو چنگی کەسانی‌ترو ئیتر تەنیا هێندەی لەسەر پێویست دەبێ کە شەخسی خۆی لە رق‌و کینەی خەڵکی بەدوور بگری ، وەك لەوەبەر روونم کردەوە .

ئایا میر دەبێ چۆن بەڵێن بەرێتە سەر؟

گومانی تێدا نی‌یە هەر مرۆڤێك دەزانێ کە دەبێ سیفەتە چاکەکانی میر بریتی بن لەوەی لە بەڵێنەکانیدا راستگۆ بێ‌و بە پەرافەتمەندی‌و سەربەرزی‌یەوە بژی نەك بە فرت‌و فێڵ‌و تەڵەکەبازی : بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ، تاقیکردنەوەکانی ئەم سەردەمەمان سەلماندویانە کە ئەو میرانەی کاری گەورەو مەزنیان لێوەشاوەتەوە،زۆر بایەخیان بە بەڵێنەکانیان‌و بە وەفاداری بۆیان نەداوە ، بەڵکوو بە فرت‌وفێڵ‌و قومارباز‌ی‌و بە گاڵتەکردن بە ئەقڵی خەڵکی‌و سەر لێشێواندنیان ، توانیویانە لە ئەنجامدا بەسەر ئەو هاوشانانەیاندا کە دڵسۆزی‌و وەفاداری‌یان بۆ خۆیان کردۆتە قوبلەنما ، سەر بکەون .

تۆ پێویستە بزانیت کە دوو رێگەت بۆ شەڕکردن لەبەر دەمدایە ، یەکەمیان بە هۆی قانوونەوەو دووەمیان لە رێگەی هێزەوە کە دیارە ئادەمیزاد پەنا دەباتە بەر یەکەمیان‌و ئاژەل پەنا دەباتە بەر دووەمیان . بەڵام لەبەر ئەوەی ئاسایی‌یە کە رێگەی یەکەمیان بەس نەبێ بۆ بەدی‌هێنانی ئامانج ، ئەوا مرۆڤ لە ئاکامیدا ناچار دەبێ پەنا بەرێتە بەر رێگەی دووەمیشیان . بۆیە بۆ میر پێویستە بزانێ چۆن هەردوو شێوەکە پێکەوە بەکار دەهێنێ ، واتە ئەوەی مرۆڤ‌و ئەوەی ئاژەڵیش . ئەمە ئامۆژگاری‌یەکی نووسەرە دێرینەکانیشە بۆ حوکمڕانان لە رابوردوودا‌و نموونەیان لەسەر ئاخیل‌و چەندانێکی‌تر لە میرە کۆنەکان هێناوەتەوە کە چۆن بۆ پەروەردەکردنیان بە

کانتووری[٧٨] ئەفسانەیی (شیرۆن) سپێردراون تا ڕێوشوێنی ئەو بگرنە بەر . دیارە مەبەست لەم ڕەمزە ئەفسانەیی‌بە نیوە مرۆڤ‌و نیوە ئاژەڵە .، ئەوە بووە کە میر دەبێ لە هەردوو سروشتی مرۆڤانەو ئاژەڵانەوە شت فێر بێ ، چونکە هیچ کامیان ناتوانێ بەبێ ئەوی تریان بژی .

هەروەها ئەو میرەی خۆی بۆ فێربوونی چۆنێتی کردارو کردەوەی ئاژەڵ بەناچار دەبینێ ، پێویستە لەیەك کاتدا لاسایی ڕێوی‌و شێریش بکاتەوە ، چونکە نە شێر دەتوانێ خۆی لە تەڵە بپارێزێ‌و نە ڕێوی‌یش دەتوانێ لە رووی گورگاندا پارێزگاری لە خۆی بکا . لەبەر ئەوە ناچار دەبێ ببێتە ڕێوی تا تەڵە بناسێتەوەو ببێتە شێر تا گورگ بترۆقێنێ . بەڵام ئەوەی وەهای حەز لێ‌یە کە هەر بە تەنیا شێر بێ‌و هیچی‌تر ، باشی بۆ ناچێ . حوکمرانی زیرەك‌و وردبین کاتێ دەبینێ وەفاداری بۆ بەڵێنەکەی بۆی دەبێتە مایەی زیان‌گەیاندن بە سوودو بەرژەوەندی خۆی‌و ئەو هۆیانەشی ناچاری ئەو بەڵێندانەی کردبوون لە کایەدا نەماون ، دەبێ بەڵێنەکە لە ئەستۆی خۆی داماڵێ . دیارە ئەگەر خەڵکی هەموو دڵپاك بوونایە ، ئەم رایە نیازپاك دەرنەدەچوو . بەڵام لەبەر ئەوەی خەڵکەکە چەوت‌و دڵپیس‌ن‌و ئەوانیش لە لای خۆیانەوە بەڵێنی خۆیان ناپارێزن ، ئەوا تۆش لە رووی ئەواندا بەندی بەڵێن‌پاراستن نابیت . ئەو میرەشی دەیەوێ هۆی رەوا بۆ بەدی‌هێنانی ئەم ئامانجە بدۆزێتەوە ، قەت پەکی ناکەوێ‌و دەتوانێ چەندین هۆی جۆراوجۆری لە هەمە ڕەنگە بۆ خۆدزینەوە لە بەڵێنەکەی بخاتە پێش چاو . پیاو دەتوانێ گەلێ نموونەی لە ژمارەنەهاتووی هاوچاخ بۆ ئەم ڕاستی‌یە بێنێتەوەو دەری‌بخا کە چەند جار میران پشتیان لە باوەڕنامەی ئاشتی کردەوەو پەیمانیان هەڵوەشاندۆتەوەو چەند جار ئەنجامی خۆدزینەوەیان ، بەڵێنەکانیان لە بایەخ کەوتوون . هەروەها بیسەلمێنێ کە چۆن ئەوانەی بە باشی توانیویانە لاسایی ڕێوی بکەنەوە ، لە کەسانێکی‌تر سەرکەوتووتر بوون . بەڵام ئەو میرەی ئەم سیفەتەی تێدابێ ، پێویستە زۆر وەستایانە لە خەڵکەکەی حەشار بداو بلۆفچی‌یەکی گەورەو دووڕوویەکی لێ‌هاتوو بێ . خەڵکی بە تەبیعەت هێندە سادەو ساکارن کە ئاسایی مل‌کەچی پێداویستی‌یەکانی رۆژانە دەبن ، بۆیە ئەو کەسەی لە فرت‌وفێڵدا دەستی باڵا بێ ،

هەردەم کەسانێك دەبینێتەوە ئەو فرتوفێڵەیان بە سەردا تێ‌بپەڕێنێ .

من لێرەدا تەنیا یەك نموونەی هاوچاخ دەگێڕمەوە . پاپا ئەلیکساندەری شەشەم ، لە خەڵەتاندنی خەڵکی بەولاوە نەدەکردو لەوە زیاتر بیری لە هیچ‌شتێکی‌تر نەدەکردەوە . هەمیشە هەلی سەرکەوتنیشی بۆ فرتو فێڵەکانی خۆی دەبینی‌یەوە ، چونکە هیچ کەسێك لە بەڵێندانو دووپاتکردنەوەی سووربوون لەسەریانو بە سوێند خواردنیش بە حموت مەزەب ، لەو چالاکتر نەبوو . لە کاتێکدا لە خۆلی‌دزینەوەشیدا هیچ کەسێك هێندەی ئەو چابووك نەبوو . کەچی هەمیشە لە فرتوفێل‌کردندا سەرکەوتوو دەبوو ، چونکە لە هەڵسووراندنی کاروباردا بەم شێوەیە قاڵ بووبوو .

بە هەرحاڵ ، وەنەبێ بوونی گشت ئەو سیفەتانە پێکەوە لە میرێکدا پێویست بێ ، بەلاّم بەلایەنی کەمەوە پێویستە خۆی وەها نیشان بدا کە هەموویانی تێدا هەن . بگرە لەوانەیە بوێرم بڵێم کە بوونی ئەم سیفەتانە بەراستی‌و لە سەرڕۆیشتنیان بە بەردەوامی ڕەنگە بیخەنە بەر مەترسی‌یەوە ، لە کاتێکدا خۆنیشان‌دان بە بوونیان زۆر جار دەبێتە کارێکی سوودبەخش . بەم پێیە راستە چاکتر وایە خۆت وەها نیشان بدەیت کە بەرەحمیت‌و بەڵێن دەپارێزیت‌و خاوەنی هەستێکی مرۆڤانەی بێگەردیت‌و دڵسۆزیت‌و بە دینیت‌و بگرە بەراستی‌یش ئەم سیفەتانەت تێدا هەن ، بەلاّم دەبێ خۆت بۆ ئەوەش ئامادە بکەیت کە لە کاتی پێویستیدا خاوەنی سیفەتە پێچەوانەکانیشیان بیت . دەبێ بزانرێ کە میر ، بەتایبەتی تازەمیر ، ناتوانێ گشت ئەم شتانەی کە لە لای خەڵکی پەسندن بگرێتەخۆ ، چونکە وەختێ سەیر دەکا ئەو دەبێ پارێزگاری لە دەوڵەتەکەی خۆی بکا ، ناچلر دەبێ بە پێچەوانەی وەفاداری‌یەوە بۆ بەڵێن‌و بۆ بەرەحمی‌و مرۆڤپەروەری‌و بۆ دیانەت کردار بکا . لەبەر ئەوە لە سەری پێویستە ئەقڵی خۆی ئامادەی هەڵسووران بە پێی حەزی شەپۆل بکاو بەو شێوەیەشی کە جیاوازی‌ی هەم کۆشش‌و هەم خۆشبەختی دەیهێنێتە کایەوە . واتە وەك وتم ، ئەگەر بۆی لوا با پشت نەکاتە خێرخوایی ، بەلاّم بە مەرجێك کە ئەگەر تەنگەتاوو ناچار کرا کۆ لە خراپەکاری‌و شەڕخوایی نەکاتەوە .

هەروەها میر دەبێ لەوەدا وریا بێ کە لە قسەکردندا ، خۆی لەگەڵ ئەو پێنج سیفەتەدا کە ئیشارەتم پێدان نەخاتە ناکۆکییەوە . دەبێ خەڵکەکە وەهاطێ بکا کە بەرەحمیو وەفاداری بۆ بەڵێنو مەردایەتیو مرۆڤپەروەریو دینداریی لەلا بە یێیەو بە یەستن وەك یەك هەست پێ بکەن . خۆ رەنگە ئەم سیفەتەی دوایینیان لە هەموویان پێویست تر بێ ، چونکە خەڵك بەگشتی بە چاو زیاتر نوقورچ دەگرن وەك لە دەست . هەروەکوو هەموو بە ینین دەبینن ، بەڵام کەمیان بە هەستکردن هەست دەکەن . واتە خەڵکەکە هەموو بە چاو دەبینن تۆ چی دەکەیتو چۆن دەنوێنیت ، بەڵام کەمیان هەست بە باری راستەقینەت دەکەنو ئەم کەمەش کە بۆ پارێزگاریکردن لە خۆیان پشت بە هەیبەتی دەوڵەت دەبەستن ، لە بەربەرەکانیکردن لەگەڵ رای گشتیدا دوودڵو رارا دەبن . بێگومان لە کردارو رەفتاری گشت خەڵکیداو بەتایبەتی میرەکان ، ئامانج شێوەی بەجێهێنان بێگوناه دەکا (الغاية تبرر الواسطة)و ئەمەش راستییەکەو دەرهاویشتنی تێدا نییە . بۆ نموونە میر ئەگەر نیازی داگیرکاریی هەبوو ، دیارە دەبێ ئەو دەوڵەتەی داگیری دەکا لە ژێر چنگی خۆیدا بهێڵێتەوە کە ئەوسا خەڵکەکە هەموو بەم کردارەیدا هەڵدەدەنو بە نموونەی شەرافەتمەندیی دادەنێن ، چونکە خەڵکە رەشۆکییەکە پیشەیانە کە بە تەنتەنەو عەنعەنەو ئەنجامەکانی هەر کاەسانێك هەڵبخەڵەتێن . ئاشکرایە جیهانیش بە گشتی لە خەڵکی رەشۆکی پێکدێو ئینجا لە گەڵیاندا کەمەکە کەسانێکی نارەشۆکی کە وەختێ را گشتییەکە شتێك لە میرەکەیاندا دەبینو بۆی مۆر دەکەن ، ئەمان لێیان دابڕ دەبن . بۆ نموونە ئێستا میرێك هەیە کە لەم سەردەمەماندا دەژیو چاکتر وایە ناوی نەبەم ، سەری زمانیو بنی زمانی بانگەراهێشتنە بۆ ئاشتیو وەفاداری بۆ پەیمانو بەڵێن ، کەچی لە راستیدا دوژمنی باوەکوشتەی ئەو دوو شتەیە . جا ئەگەر لە چارەی بنووسرایە کە هەر کام لەو دووانەی بگرتایەتە خۆی ، ئەوا زۆر جار تووشی ئەوە دەبوو کە دەوڵەتەکەو ناوو ناوبانگی خۆی لەدەس بدا .

١٩

لەسەرمان پێویستە کە خۆمان لە ریسوابوون و رق لێبوونەوە بەدوور بگرین

لەبەر ئەوەی لەوەپێش لە گرنگترینی ئەو سیفەتانە دوام کە بەندی ئەم باسەن ، ئێستا بە کورتی و بە شێوەیەکی گشتی باسی پاشماوەکەیان دەکەم . ئەوەبوو وتم کە میر دەبێ تەقەلا بدا خۆی لە ریسوابوون و رق لێبوونەوە بەدوور بگری و وەختێکیش لەم رووەوە سەرکەوتن بەدی دێنێ ، وادەکەوێتەوە کە کاری خۆی مەیسەر کردوەو ئیتر خراپەکاری یەکانی تر مەترسی ی بۆ دروست ناکەن . هەروەها وتم : بە شێوەیەکی گشتی ئەو لە وەختێکدا تووشی رق لێبوونەوە دەبێ کە ببێتە راوورووتکەرێک و ماڵ و موڵک و ژنانی رەعیەتەکەی زەوت بکاو کە پێویستە خۆی لە **قەرەیان** نەدا . **ئینجا کاتێ میر خۆی لە** دەست درێژی کردن بۆ سەر ماڵ و موڵک و شەرەفی جەماوەری خەڵکەکە دەپارێزێ ، دەبینێ ئەوانیش بە رەزامەندی و قایل بوونەوە دەژین و ئیتر تەنیا رووبەرووی تەماعی هەندە کەسێک دەوەستێتەوە کە دەتوانێ بە زۆر رێ و شوێنی جۆراوجۆر جڵەویان بگری و بیانخاتە ژێر رکێفەوە . هەروەها ئەگەر خەڵکەکە بێ باری و چڵێتی و موخەنەتی و ترسنۆکی و لاڵانەوەیان لە میر بینی . دەشێ بە ئەگریس و چەپەڵی بدەنە قەڵەم . جا لەبەر ئەوەی ئەم کاروکردارانە بۆی دەبنە بەردی بناغەی مەترسی ، دەبێ خۆیانی لێ بەدوور بگری و

کاروباری خۆی وەها ساز بدا کە کردەوەکانی ئەوپەڕی مەزنیو چست‌وچالاکیو وریەتەویو خۆڕاگری بنوێنن . هەروەکوو سەبارەت بە حوکمکردنی ڕەعیەتەکەشی ، دەبێ ئەو بڕیارەی دەیدا ببڕایبڕ بێو هەڵوەشاندنەوەی بۆ نەبێ ، دەبێ سوور بێ لە سەر بڕیارەکانی خۆیو ماوە بە هیچ مرۆڤێك نەدا بیخەڵەتێنێو فێڵی لێ‌بکا .

ئەو میرەی ئەم ناوو نابانگە بۆ خۆی پەیدا دەکا ، لای ڕەعیەتەکەی دەبێتە خاوەنی شۆرەتێکی گەورەوگران ، ستەمیشە خەڵکی بتوانن پیلان دژی خاوەن شۆرەت‌و ناوبانگێکی وا گەورەوگران بگێڕن ، هەروەکوو زەحمەتە بتوانرێ پەلاماری بدرێ ، بەتایبەتی کە بە خاوەن دەسەڵات‌و ڕێزلێگیراو لە لایەن ڕەعیەتەکەیەوە ناسرابێ . بەڵام میر دەبێ لە دوو لایەنەوە ترسی هەبێ . یەکەمیان ناوخۆییەو بەندی ڕەعیەتەکەیەتیو دووەمیان دەرەوەییەو بەندی دەوڵەتە بێگانەکانە . جا ئەو بە بوونی چەکی بەهێزو دۆستی دڵسۆز کە ئەم جۆرە دۆستانە ئەگەر چەکو هێز هەبن زۆرن ، هەردەم دەتوانێ خۆی لە دەستدرێژیکردنی بێگانە بۆ سەری بپارێزێ . بەم پێیە بەرەی ناوخۆ ئەگەر پیلانگێڕان ئاشووبی تێدا نەنێنەوەو ئەگەر لە دەرەوەشەوە دەستدرێژی نەکرێتە سەر ، هەمیشە هێمن دەبێ ، بگرە ئەگەر دەوڵەتە بێگانەکانیش تەقەلای پەلاماردانی بدەن ، ئەو دەتوانێ – ئەگەر حوکمرانییەکەیو ژیانی بەو ڕێبازەدا ڕۆیشتبێ کە باسم‌کردنو ئەگەر توانی‌یشی لە سەر ئەو هەڵوێستە خۆی ڕابگرێ – بەرگەی هەر جۆرە شڵەقاندنێك بگرێ ، وەك چۆن نابیسی سپارتایی کە لەوەبەر ئیشارەتم پێدا کردی . بەڵام سەبارەت بە ڕەعیەت ، تەنانەت ئەگەر نەشکەونە ژێر تەئسیری بێگانەوە ، مەترسیی ئەوەیان هەر لێدەکرێ کە بە شێوەیەکی نهێنی پیلانی لە دژ بگێڕن . بۆیە میر دەبێ بە باشی خۆی لەمەیان بپارێزێ ، ئەویش بە خۆبەدوورگرتن لە ڕقوکینەیانو لە سووکو ڕیسوابوون لەبەر چاویانو بە فەرامۆش‌نەکردنی ڕەزامەندی‌یان بەرامبەر مامەڵەکردنی لە گەڵیاندا کە ئەمە ئەرکێکی ناچارییەو دەبێ بەجێ‌ی بێنێ ، وەك لەوەبەر بە دووروودرێژی لە بەشێکی‌تردا ڕوونم کردەوە . ڕەنگیشە چاکترین چارەسەر بۆ خۆپاراستن لە پیلان ئەوەبێ کە میر لەلایەن جەماوەری گەلەکەیەوە نەبوغزێنرێ ، چونکە ئەو کەسەی پیلان دەگێڕێ وایدادەنێ کە بە کوشتنی

میر گەل رازی دەکا . بەڵام ئەگەر باوەڕی وابوو کە ئەو بەم کارەی خراپە لە گەڵ گەلدا دەکا ، ئەوا لە خۆتێوەگلاندنی پرۆژەیەکی وەهادا دوودڵ دەبێ ، لەبەر ئەوەی کە ئەو گرفتانەی **پیلانگێڕەکان** تووشیان دێن لە ژمارە نایەن . تاقیکردنەوەکانی لەوەبەریش بۆمان دەردەخەن کە لە رابوردوودا گەلێ پیلان کراون ، بەڵام کەمیان سەریان گرتوە ، چونکە پیلانگێڕ لە ناو کەسانی بێزارو کینەلەدڵدا نەبێ ناتوانێ هاورێ بۆ خۆی بدۆزێتەوە . تۆ کە نیازی دڵی خۆت لای مرۆڤێکی بێزار دەردەخەیت ، حەوانەوەیەك بە دڵو دەروونی دەبەخشیتو هیوای دەسگیربوونی خواستو مەبەستەکەی خۆی لەلا دەژێنیتەوە . ئیتر ئەو دەشێ تەنیا بە پێزانینی هەواڵەکە دڵی ئاو بخواتەوەو وای بینێ کە هەندێ سوودی لێچاوەروان بکا . لە کاتێکدا بە دیوەکەی تریدا وایدادەنێ کە بەشداربوونی بە کردەوە ، رێگایەکی پڕ لە مەترسیو گومانە . ئینجا ئەو بۆ ئەوەی لە گەڵتدا بەشداربێو لە بەشداربوونەکەیدا راستگۆبێ ، دەبێ یەکێك بێ لەم دووانە : یا دۆستێکی هێجگار دڵسۆز بۆ تۆ ، وەیا دوژمنێکی باوەکوشتەی میر . من بۆ روونکردنەوەی باسەکە بە چەند وتەیەك دەڵێم : پیلانگێڕ لە ترسو حەسوودیبردنو گومانکردنو تۆقین لە سزا بەولاوە کە دڵی دێنە لەرزە ، چی تر لە تەك خۆیدا نابینێ ، لە کاتێکدا میر هەیبەتی حوکمرانیکردنو یاساو پاراستنی لەلایەن هاورێیانو دەوڵەتەوە کە بۆی دەبێتە پاسەوان ، لە پاڵ خۆیدا دەبینێو خۆ ئەگەر نیازپاکیی گەلیشیان خستە پاڵ ، ئەوا بۆمان دەردەکەوێ کە ستەمە هیچ مرۆڤێك توانای سەرکێشیکردن بۆ پیلانگێڕان لە خۆیدابینێ ، چونکە بە شێوەیەکی گشتی پیلانگێڕ لەم حاڵەتەدا دەبێ پێش جێبەجێکردنی پیلانەکەی لە دوژمنایەتی گەل بترسێ ، تەنانەت ئەگەر تاوانەکەشی سەربگرێ هێشتا هەر مەڵبەندێکی ئەوتۆ نابینێتەوە لە تووڕەیی گەل بیپارێزێ .

رەنگە نموونە لەسەر ئەمە زۆر بن ، بەڵام من تەنیا یەك کارەسات دەگێڕمەوە کە لە رۆژانی باوکانماندا رووی‌داوە ، ئەویش ئەوەیە کە وەختێ پیلانگێڕەکانی بنەماڵەی کانیشی ، بەرێز هانیباڵ بێنتیڤۆگلیی میری بۆلۆناو باپیری میری ئێستا بەرێز هانیباڵیان کوشتو میری کوژراو لە بەرێز جیۆڤانی[٧٩] بەولاوە کە منداڵ بوو ، هیچ

کەس‌وکارێکی تری نەبوو ، سەرجەمی گەلی بۆلۆنا راپەڕین‌و یەك‌بەیەکی بنەماڵەی کانیشی‌یان کوشتەوە . دیارە ئەم هەڵوێستە ئەنجامی خۆشەویستی‌و لایەنگیری‌کردنی گەل بوو بۆ بنەماڵەی بێتیفۆگلی‌و ئەو خۆشەویستی‌یەی‌گەلەکەی هان‌دا کە دوای کوشتنی هانیباڵ‌و دوای ئەوەی کەسێکیان لە بنەماڵەکەی بۆ نەبینرایەوە فەرمانڕەوایی بگرێتە دەست ، بکەونە گەڕان‌و پشکنین هەتا یەکێکیان دۆزی‌یەوە کە لە فلۆرنسادا دەژیاو باوکی ئاسنگەرێك بوو ، پەیوەندی‌یەکی خزمایەتی‌ی لەگەڵ بنەماڵەکەدا هەبوو ، ئەوسا هێنایان‌و دەزگای فەرمانڕەوایی شارەکەیان دایە دەست تا ئەو وەختەی جیۆڤانی بالق دەبێ‌و دەتوانێ حوکمڕانی‌ی شارەکە بکا .

لەمەوە من ئەو ئەنجامە دەستگیر دەخەم کە میر ئەگەر گەل لێ‌ی رازی بوو ترسی پیلان لەدژگێڕانی نابێ ، بەڵام ئەگەر هەستی کرد دەبیوغزێنێ‌و دوژمنایەتی لە گەڵدا دەکا ، لە سەری پێویستە ترسی لە هەموو مرۆڤێك‌و هەموو شتێك هەبێ . بۆیە ئاسایی وا رۆیشتوە کە دەوڵەتە رێك‌وپێکەکان‌و میرە ژیرەکان ، بە سەرێك نەیان هێشتوە سەردارەکان بگەنە رادەی دەسەلاتداری‌و بە سەرێکیش گەلیان رازی کردوەو ئا ئەمەش گرنگترین باسێکە کە میر دەبێ بایەخی پێ‌بدا .

گومانی تێدا نی‌یە کە فەرەنسا لە رێك‌وپێکی‌و لە حوکمڕانی‌کردندا لە سەردەمی ئێستاماندا ، چاکترینی دەوڵەتانەو ژمارەیەکی زۆر دەزگای ئەوتۆی تێدا بەدی دەکەین کە سەلامەتی‌و سەربەستی‌ی پادشایانی لەسەر راوەستاوەو لە پێشی ئەو دەزگایانەشەوە ، پەرلەمان‌و دەسەلاتەکەیەتی کە دیارە ئەو کەسەی مەملەتەکەی دامەزراندوە ، ئاگاداری تەماع‌و سەرکێشی‌ی سەردارە گەورەکان بووەو بە پێویستی زانیوە بۆ جڵەوگیرکردنیان لغاوێك بخاتە دەمیانەوە . هەروەکوو لەولای ترەوە ، دەرکی بەوە کردوە کە جەماوەری گەل چ رق‌وکینەیەکی داڕێژراویان لەسەر بناغەی ترس ، بەرامبەر بەو سەردارە گەورانە لە دڵدایە . ئینجا بۆ ئەوەی دڵنیایی‌یان پێ‌ببەخشێ ، ویستویێتی پادشا لەم باسە رزگار بکاو نەیەڵێ بێ بە کوڵکی ئەوەوە ، تا لە حاڵەتی رازی‌کردنی گەلدا لە نارەزایی سەردارەکان بپارێزێ‌و لە حاڵەتی رازی‌کردنی سەردارەکانیشدا لە نارەزایی گەلی بەدوور بگرێ . بۆ ئەم مەبەستەش هات قازی‌یەکی

سیٰیەمی دانا کە لە لایەکەوە ملکەچی فەرمانی راستەوخۆی پادشا نابیٰو لە لایەکی ترەوە گەورەپیاوان جڵەوگیر دەکاو لەولای نزیشەوە دڵسوزی جەماوەری گەل دەبیٰ . جا بە راستی هیچ رێگایەك بۆ زامنکردنی سەلامەتی‌ی پادشاو مەملەکەت ، لەم رێگایە بە حیکمەت‌ترو هیچ پیشکاری‌یەك لەم پێشکاری‌یە سوودبەخش‌تر نابیٰ کە دەتوانین ئەو بنەما گەورەیەشی لیٰ پوختە بکەین کە دەڵیٰ : لەسەر میر پێویستە ئەو ئەرکانەی لای گەل خۆشەویستن بە کەسانێکی‌تری بسپێری‌ٰو خۆیشی تەنیا خەڵات‌و سۆز بەشێتەوە . هەروەها لێرەدا دەمەویٰ ئەو قسەیەشم دووپات بکەمەوە کە وتوومە میر دەبیٰ .رێزی سەردارانی مەملەکەتەکەشی بگریٰ ، بەڵام بە مەرجێك ئەم رێزلێگرتنەی نەبێتە هۆی بزواندنی رق‌وکینەی رەعیەتەکەی بەرامبەری .

لەگەڵ ئەوەشدا رەنگە هەندێك وای بۆ بچن کە زۆر نموونە لە مێژووی ئیمپراتۆرەکانی‌رۆمانەکان‌وسەرگوزشتەی ژیان‌و مردنیاندا هەن سەرانسەر بەرپەرچی ئەم رایەی من دەدەنەوە ، بەتایبەتی کە ژمارەیەك لەو ئیمپراتۆرانە سەرەرای ژیانی سەردارانەیان‌و بەهێزی لە شەخسی‌یەتیاندا ، دەسەڵاتیان لەدەس چووە ، یا رەعیەتەکەیان پیلانیان لە دژ گێراون‌و کوشتویانن . بەڵام من بۆ وەرامدانەوەی ئەم بەربەستی‌یانە ، باسی سیفەتەکانی هەندیٰ لە ئیمپراتۆرەکان دەکەم‌و دەیسەلمێنم کە هۆی هەرەس‌هێنانیان جیاواز نەبووە لەو بنەمایانەی من دەسنیشانم کردن . هەروەکوو بە دمی‌یەوە لەو کاروبارانەش دەکۆڵمەوە کە ئەو کەسەی دەفتەری ئەو رۆژگارە دەخوێنێتەوە ، دەبیٰ سەرنجیان بداتیٰ . من تەنیا لەو ئیمپراتۆرانە دەدوێم کە لە سەردەمی مارکۆسی فەیلەسووفەوە تا سەردەمی مەکیمیێۆس حوکمرانی‌یان کردووە بریتین لە مارکۆس‌و[80] کۆمۆدۆسی[81] کوری‌و بیرتیناکس‌و[82] جۆلیانۆس‌و سیڤیرۆس‌و ئەنتۆنیۆس‌و کاراکالای[83] کوری‌و ماکرینۆس‌و[84] هیلیۆگابالۆس‌و ئەلیکساندەرو[85] مەکسیمینۆس .[86] یەکەم شتیش کە دەبیٰ لەم ئیدوانەدا سەرنجی بدەینیٰ ئەوەیە کە لە کاتێکدا میرەکانی‌تر لە سەریان بووە بایەخ بە زیادەخوازی‌ی گەورەپیاوان‌و چەتوونی‌ی گەل بدەن . ئیمپراتۆرەکانی‌رۆمانەکان‌رووبەرووی گرفتی سیٰیەم دەبوونەوە کە بریتی بوو لە پشتگیری‌کردنی ئەو دڵرەقی‌و تەماعکاری‌یەی لە

سەربازەکانیان دەوەشانەوەو بەو شێوە توندوتیژەشی کە دەیانکردن‌و ئەمە دەبووە هۆی لەسەرتەخت‌لادانی گەلێ لە ئیمپراتۆرەکان ، چونکە بۆیان نەدەکرا سەربازەکانیان‌و گەلەکەشیان لە یەك وەختدا پێکەوە رازی بکەن . گەل ئاسایی حەزی لە ئاسوودەگی‌یەو بەم پێیە مەیلی بەلای میرە ئاشتیخوازەکاندا دەچێ ، لە کاتێکدا سەربازەکان ئەو میرەیان لەلا پەسندترە کە گیانێکی سەربازانەی تێدابێ‌و چەتوون . جەربەزەبێ‌و مەیلی راووڕووت بکا . ئەمان وەهای لێداوا دەکەن کە بۆ دەسگیربوونی مووچەی زیاترو بۆ ئەوەشی بەری تەماعکاری‌و دلڕەقی‌یەکەیان لێ بەرەلابێ ، ئەو سیفەتانە بەسەر گەلەکەیدا بسەپێنێ . بەم جۆرە ئەو ئیمپراتۆرانەی تەبیعەت‌و تواناو بەهرەیان ، ناوو ناوبانگێکی ئەوتۆیان پێ‌نەبەخشیون کە بتوانن هەردوو لای پێ جڵەوگیر بکەن ، چارەنووسیان خاپووربوون بووە . جا زۆربەی ئەوانەی گەیشتوونەتە پلەی ئیمپراتۆر ، لەبەر ئەوەی هێشتا تازەکوورە بوون‌و سڵیان لەو گرفت‌و زەحمەتی‌یانە کردۆتەوە کە لەم دوو مەیلە دژبەیەکە دەوەشێنەوە ، ئەگەرچی هەوڵیان‌داوە سەربازەکانیان رازی بکەن ، بەڵام کەم بیریان بە لای ئازاردانی گەلدا چووە . لەگەڵ ئەوەشدا هەر دەبوو لە ئەنجامداو بە ناچاری لایەکیان هەڵبژێرن‌و خۆیان لە رق‌وکینەو تووڕەبوونی بپارێزن . دیارە یەکەمجار دەبوو پەنا بەرنەبەر هەر رێ‌وشوێنێك کە بتوانێ لە رق‌وکینەی جەماوەری گەل بەدووریان بگرێ . بەڵام وەختێ ئەمیان بۆ بەدی‌نەدەهێنرا ، ناچار دەبوون خۆیان لە رق‌وکینەی لایەنە بەهێزو کاریگەرەکە بەدوور بگرن . بۆیە ئەو ئیمپراتۆرانە ، بە هۆی تازەکوورەیی‌یەکەیانەوە لە پایەوپلەکەیاندا ، وایان هەست دەکرد کە پێویستیان بە سۆزێکی تایبەتی‌ی هێجگار زۆر هەیەو لە ئاکامیدا ، لە بری گەلەکەیان خۆیانیان بەندی حەزوئارەزووی سەربازەکانیان دەکرد . بێگومان چاکی‌و خراپی‌ی ئەم سیاسەتە لەسەر ئەوە دەوەستێ کە ئایا میر تا چ رادەیەك شارەزای چۆنێتی پاراستنی ناوو ناوبانگی خۆیەتی لەبەردەم سەربازەکانیدا؟ سا هەر لەبەر ئەم هۆیانە بوو کە مارکۆس‌و پەرتیناکس‌و ئەلیکساندەر ، سەرەرای ژیانی بێ‌فیزی‌و خۆشویستنی دادپەروەری‌و دژایەتی‌یان بەرامبەر بە دلڕەقی‌و بێ‌رەحمی‌و گیانی مرۆڤپەروەری‌یان‌و حەزکردنیان لە خێرخوازی ،

کۆتایی‌یەکی پڕ لە جەنجاڕ کۆتایی‌یان هات . تەنیا مارکۆس نەبێت کە لە ژیان‌و مردنیدا سەربڵندیی خۆی پاراست . چونکە لە ڕێگەی مافی میراتگریی خۆیەوە چووە سەر تەختی ئیمپراتۆریی‌و بە هیچ شێك قەرزاری چ سەربازەکانی‌و چ گەلەکەی نەبوو . ئەمە جگە لەوەی گەلێ سیفەتی چاکەی ئەوتۆی تێدابوون کە کردیانە ئیمپراتۆرێکی ڕێزلێنراوو توانی بە درێژایی ژیانی ، هەردوولا لە رادەی خۆیاندا گیربداو تووشی هیچ رقلێبوونەوەو ریسوایی‌یەك نەبێ . بەڵام بیرتیناکس بە پێچەوانەی ئیرادەی سەربازەکانی‌یەوە کە لە سەردەمی کۆمۆدۆسی پێش ئەودا بە ژیانی پڕ لە داوێن‌پیسی راهاتبوون ، بە ئیمپراتۆر هەڵبژێردرا . بۆیە بە لایانەوە ستەم بوو بەو شێوە پڕ لە شەرافەتمەندییە بژین کە ئەو بەسەریانیدا سەپاندو بەم جۆرە خۆی خستە بەر رق‌وکینەیانەوە . ئینجا ئەگەر ئەو هەستی گاڵتەپێ‌هاتنەشیان بەرامبەری بە هۆی بەساڵداچوونی‌یەوە خستە پاڵ رق‌وکینەکە ، ئەوا بۆمان ئاشکرا دەبێ کە بۆچی ئەو هەر لە سەرەتای سەردەمەکەیەوە داڕووخانی لە چارە نووسرابوو .

لەمەوە بۆمان دەردەکەوێ کە دەشێ رق‌وکینە چەندە لە ئەنجامی کاری شەڕخوازانەدا پەیدا بێ ، هێندەش لە ئەنجامی کاری خێرخوازانەوە سەرهەڵبدا . بۆیە وەك لەوەپێش وتم پێویستە ئەو میرەی دەیەوێ دەوڵەتەکەی بە دەستەوە بمێنێ ، جاربەجارێك شەڕخوازیش بکا ، چونکە وەختێك ئەو بەرەیەی تۆ لە پێناوی پاراستنی پایەوپلەی خۆتدا بوونی بە پێویست دەزانیت جەتوون دەبێ ، ئیتر سا بەرەی گەل بێ یا سەربازان یاخود سەرداران ، ئەوا تۆ بە ناچاری دەبێ خۆت بدەیت بەدەم شەپۆلەکەوەو هەوڵی رازی‌کردنی بدەیت کە لەم حاڵەتەدا کاری خێرخوازانەت بۆ دەبێتە کارێکی ئازاردەرو زەرەربەخش . با لێرەدا بێینە سەر باسی ئەلیکساندەر . ئەم زاتە پیاوێکی هێجگار خێرخوا بوو . تەنانەت یەکێك لەو چاکەکاری‌یە زۆرانەی لێ‌بدەگێڕنەوە ئەوەیە کە دەوترێ بە درێژایی هەر چواردە ساڵی حوکمرانی‌یەکەی ، بەبێ موحاکەمەکردنێکی عادیلانە ، بڕیاری مراندنی بە سەر هیچ مرۆڤێکدا نەداوە . کەچی لەگەڵ ئەوەشدا ، لەبەر ئەوەی گوایە ماوەی بە دایکی داوە جڵەوگیری بێ ، بە پیاوێکی ژنانی دراوەتە قەڵەم . بەم جۆرە داخزایە رادەی بێ‌هەیبەتی‌و

ریسوابوونەوەو سویا پیلانی لەدژ گێڕاو کوشتی .

لە لایەکی ترەوە ئەگەڕێت و تۆ لە سیفەتەکانی کۆمۆدۆس و سیڤیرۆس و ئەنتۆنیۆس و کاراکالاو مەکسیمیۆس بکۆڵیتەوە ، بۆت دەردەکەوێ کە ئەوانە هێجگار دڵڕەق و چاوچنۆك بوون و لە پێناوی رازیکردنی سەربازەکانیاندا ، کۆیان لە هیچ جۆرە ئازاردانێکی جەماوەری گەلەکەیان نەکردۆتەوە . کەچی لەگەڵ ئەۆەشدا هەموویان ، تەنیا سیڤیرۆسیان لێدەرچێ ، کۆتاییەکی خراپ کۆتاییان هاتوە . مەسەلەش بریتییە لەوەی ئەمیان خاوەنی گەلێ بەهرەو توانای ئەوتۆ بووە کە یاریدەیان داوە دۆستایەتی خۆی لەسەربازەکانیدا ئیدامە پێداو بەوپەری بەختیارییەوە حوکمڕانی بکا ، ئەگەرچی میللەتەکەشی دەچەوساندەوە ، چونکە سیفەتە چاکەکانی وایان لێکرد چ لە لای سەربازەکانی و چ لە لای گەلەکەی جێگەی رێزلێنان بێ ، بۆیە لایەنی یەکەم لێی رازیبوون و دەستیان بەسنگەوە بۆ دەگرت و لایەنی دووەمیش لە بەرامبەریدا گێل و سەراسیمە بووبوون .

جا لەبەر ئەوەی کردارەکانی ئەم فەرمانڕەوایە بۆ تازەمیرێك دیارو مەزنن ، تەقەلا دەدەم بە کورتی نیشانی بدەم چۆن توانیویتی ئەو سیفەتانەی رێوی و شێر لە خۆیدا کۆبکاتەوە کە لەوەبەر دەربارەیان وتم هەموو میران دەبێ لاسایییان بکەنەوە . سیڤیرۆس لە وەختێکدا کە لە سلافۆنیا سەرکردایەتیی لەشکری رۆمانەکانی دەکرد ، هەستی کرد کە ئیمپراتۆر جۆلیانۆس لە چ حاڵەتێکی تەوەزەلی و شل و شێواویدایە و سەربازەکانی خۆی قایل کرد کە چاکتر وایە بۆ تۆڵەسەندنەوەی کوشتنی ئیمپراتۆر بیرتیناکس لە سەردەستی پاسەوانانی پریتۆرەکاندا[٨٧] ، بەرەو رۆما بچن . ئیتر بەم بیانووەوەو بەبێ ئاشکراکردنی ئەو تەماعەی کردبوویە تەختی پادشایی ، لەشکرەکەی بەرەو رۆما کشاندو پێش بڵاوبوونەوەی هەواڵی دەرچوونی لە سلافۆنیا ، ئەو گەیشتە ئیتالیا . ئینجا هەرکە گەیشتە رۆما ، ئەنجومەنی پیران لە ترساندا بە ئیمپراتۆر هەڵیبژاردو جۆلیانۆسیش کوژرا . دوای ئەم دەسپێکردنە سەرکەوتووانەیە ، سیڤیرۆس پێش دەستگرتنی بە تەواوی بە سەر ئیمپراتۆرێتەکەدا ، روو بەرووی دوو گرفتی قورس بووەوە . یەکەمیان لە ئاسیادا بوو کە نیڤیرنۆس سەرکردەی لەشکرە ئاسیاییەکان

خۆی کردە ئیمپراتۆرو دوومیشیان لە رۆژئاوادا بوو کە لەوێش ئەلیئۆس تەماعی کردبووە تەختی ئیمپراتۆری . جا کە سەیری کرد زۆر جێگای مەترسی‌یە لە یەك کاتدا بە گژ هەردوولادا بچێ ، بڕیاری‌دا لەملاوە پەلاماری نیفیرینۆس بداو لەولاشەوە ئەلیئۆس بخەڵەتێنێ‌و نامەیەکی بۆ ناردو تیایدا پێیراگەیاند کە حەز دەکا لەو شەرەڤەدا لە گەڵیدا هاوبەش‌بێ‌ کە ئەنجومەنی پیران بە هەڵبژاردنی بە ئیمپراتۆر پێی بەخشیوەو لەقەبی قەیسەری داوەتێ . بە دوایدا ئەنجومەنی پیرانیشی بە بڕیاردان لە سەر ئەو هاوبەشی‌یە قایل‌کردو ئەلیئۆسیش لەلای خۆیەوە باوەڕی کردو پێ‌ی هەڵخەڵەتا . ئەوسا کە سیفیرۆس نیفیرینۆسی شکاندو کوشتی‌و بارودۆخی لە رۆژهەڵاتدا داسەکناندەوە ، گەڕایەوە بۆ رۆماو لە ئەنجومەنی پیراندا ئەلیئۆسی بە نمەك‌حەرامی لە ئاستی ئەو نازونیعمەتەدا پێ‌ی بەخشی‌بوونو بە تۆمەتی پیلانگێڕان بۆ کوشتنی ئەمو خیانەت‌لێکردنی ، تاوانباری کردو وای نیشان‌دا کە ناچارە بچێ لە سەر ئەم سپڵەیی‌یەی سزای بدا . ئیتر ئیمپراتۆرە سەرکەوتورەکەمان بەرەو فەرەنسا کشاو لە شەڕێکدا پێکدا هەڵگژانو لە ئەنجامیدا لە پایەوپلەو لە ژیانیش بێ‌بەشی کرد .

ئەو کەسەی بە دوورودرێژی لە کارەکانی سیفیرۆس بکۆڵێتەوە ، بۆی دەردەکەوێ کە هەم نەرەشێرێك بووەو هەم رێوی‌یەکی فێڵبازو هەموو لایەکیش لێ‌یترساونو رێزیان لێناوە . هەروەکوو سوپاکەشی لە روویدا هەستی بە رقوکینە نەکردوە . بەم جۆرە لێکۆڵەرەوە هیچ سەرسام نابێ بینێ ئەم فەرمانڕەوا تازەکوورەیە توانیبێتی جڵەوی ئەو جۆرە هێزە بێ‌پەروایە بگرێتە دەست ، چونکە بۆتە خاوەنی ناوو ناوبانگێکی کاریگەری ئەوتۆ کە هەردەم لەو رقوکینەیەی بە دوور گرتوە کە دەبوو چاوچنۆکی‌یەکەی لە ناو گەلەکەیدا بێ‌بزوێنێ . هەروەها ئەنتۆنیۆسی کوڕیشی خاوەنی گەلێ بەهرەو توانای باڵابووەو زۆر سیفەتی وەهای تێدابوون کە لەلای گەلەکەی جێگەی سەرسامی بووبن‌و لەلای سەربازانیش مایەی خۆشەویستی . ئەو بە گشت مانای وشە پیاوێکی سەربازکاری ئەوتو بووە کە قێزی لە خۆراکشو پۆشاکی خوش‌و نەرم‌ونۆڵ‌و نازونیعمەت‌و هەر شێوەیەکی‌تری خۆش‌گوزەرانی هاتۆتەوەو ئەوە سەربازەکانی وا لێدەکرد زۆر هۆگری بن . کەچی لە گەڵ ئەوەشدا کابرایەکی هێندە

دڕو دڵڕەق بووە کە لەوەبەر وێنەی نەبینرابێ . چونکە دوای کوشتنی گەلێ کەسی ئاسایی ، فەرمانی بە کوشتنی ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی ڕۆماو هەموو خەڵکی ئەسکەندەرییەشدا[88] ؛ تا وای لێهات سەراپای جیهان ڕقی بوغزێنێ‌و دەست‌و پێوەندەکەشی ترسی لێ پەیدا بکەن . دواجار بە کوشتن بە دەستی یەکێك لە سەرکردەکانی خۆی‌و لەبەردەم لەشکرەکەیدا کۆتایی هات . لێرەدا دەبێ سەرنجمان بۆ ئەوە بچێ کە هیچ میرێك ناتوانێ خۆی لەم جۆرە مراندنە بە دەستی پیاوێکی بەعەزم‌و سەرسەخت‌و لە ئەنجامی بڕیارو نەخشەبۆدانانێکی لەوەبەردا بەدوور بگرێ ، چونکە ئەو کەسەی خۆی لە مردن ناترسێ دەتوانێ کەسانی‌تر بکوژێ . بەڵا م بەهەرحاڵ پێویستە میر لەم جۆرە کوشتنە نەترسێ ؛ لەبەر ئەوەی کە ئەو بابەتە پیاوانە هێجگار دەگمەنن‌و ئیتر دەمێنێتەوە سەر ئەوەی خراپەی کاربگەر لە گەڵ هیچ یەکێك لەو مرۆڤانەدا نەکا کە خزمەتی دەکەن یا لێوەی نزیکن ، وەك لە ئەنتۆنیۆسی ڕوودا کە پێشتر فەرمانی کوشتنی برایەکی ئەو ئەفسەرەی لە شێوەیەکی ناشیرینیشدا دابوو ، هەروەکوو هەموو ڕۆژێك هەڕەشەی لەویش دەکرد ، ئەگەرچی لە ڕیزی پاسەوانەکانی خۆیدا هێشتبوویەوە ، کە ئەمە وەك ڕۆژان‌و ڕووداو سەلماندیان ، گەوجی‌و سەرکێشی‌یەك بوو لەوەوە .

ئێستا با بچینە سەر باسی کۆمۆدۆس کە دەیتوانی پایەوپلەکەی خۆی لەدەست نەدا ، لەبەر ئەوەی بە میراتی بۆی مابووەوە . ئەوێکی کوڕی مارکۆس لە توانایدا هەبوو لە ڕازی‌کردنی گەل‌و سەربازاندا ، شوێن‌پێی باوکی هەڵبگرێ . بەڵام ئەم کۆمۆدۆسە تەبیعەتێکی درندانەی سەختی هەبوو . لە سەرێکەوە لە پێناوی ڕازی‌کردنی سەربازەکانیداو بۆ سۆزنیشانداندنو پاڵپێوەنانیان بەرەو ژیانی داوێن‌پیسی‌و بەدڕەوشتی ، ئارەزووی چاوچنۆکی خۆی بەردایە گیانی جەماوەری گەلەکەی . لەولای تریشەوە،نەیتوانی ڕێزی پایەوپلەکەی بە سەریدا دەیسەپاند ، بەڵکوو بەردەوام لە هۆڵەکانی شانۆکاندا دەچووە ناو کۆڕی زۆرانبازی‌یەوەو زۆر کردەوەی ناشیرینی تریشی دەنواند کە لایەقی ئیمپراتۆرێك نەبوون‌و لە ئەنجامیدا سەربازەکانی وایان لێهات بە چاوی سووکەوە سەیری بکەن . بەم جۆرە هەردوو

هۆیەکە یەکیان گرت ، واتە لە لایەکەوە بوغزاندنو لە لایەکی تریشەوە بەسووکسەیرکردنو ئەنجام بەوە شکایەوە کە چەند کەسێك پیلانێکیان لە دژ گێراو کوشتیان .

دواجار شیکردنەوەی شەخسی‌بەتی مەکسیمینۆسیان لەبەردەمدا دەمێنێ . ئەمیان پیاوێکی جەنگاوەر بوو . دوای مردنی ئەلیکساندەر کە ئەوەبوو لەوەبەر باسمان کرد چۆن سوپا ئەنجامی لاوازی‌و دەستەوستانی‌یەکەی لیٚ‌ی بێزار بووبوو، کەیە ئیمپراتۆر هەڵبژێردرا . بەڵام زۆر لە سەر تەختی پادشایی نەمایەوە ، چونکە دوو شت بوونە هۆی بوغزاندنو ریسواکردنی . یەکەمیان نەژادنزمی‌یەکەی کە لە منداڵیدا لە (تراکیا)[٨٩] شوان بووەو ئەمە راستی‌یەك بووە بڵاوبۆتەوەو کردوێتی‌یە گاڵتەچی‌ی هەموو لایەك . دووەمیشیان دواکەوتنی لە رۆیشتنیدا بۆ رۆما بۆ چوونەسەرتەختی پادشایی ، هەروەها ناوبانگ‌دەرکردنی بە دڵرەقی‌و جەربەزەیی ، چونکە لە رۆماو لە زۆر ناوچەی تری ئیمپراتۆرێتدا ، چەندین کرداری دڕندانەی لە رێگەی وەکیلەکانی‌یەوە لێوەشابوونەوە . بەم شێوەیە گشت جیهان ، بە هۆی نەژادنزمی‌یەکەی‌و بوغزاندنی‌یەوە لە ئەنجامی ترسی‌و سامدا لە جەربەزەیی‌یەکەی ، لی‌ی‌کەوتنە نارەزایی‌و رقەبەرایەتی‌و یەکەمجار ئیتالیا کەوتە پیلان‌لێکردنی‌و ئینجا هەرخێرا ئەنجومەنی پیرانو هەموو خەڵکی رۆماو ئیتالیا دەستیاندایەو دواجار سوپایش لە پیلانگێراندا بەشداری‌ی کرد ، بەتایبەتی وەختێك کە ئاکویلیای ئابڵوقەداو نەیتوانی زەفەری پێبەرێ ، سەربازەکان بە هۆی ئەو سەرسەختی‌یەوەی دەیتواند ، لە روویدا راپەرینو کە زانی‌یان هەموولا بوونەتە دوژمنی ، ترسیان لێی‌نەماو کوشتیان .

ئیتر لە هیلیۆگابۆلۆس یا ماکرینۆس یا جۆلیانۆس نادوێم ، چونکە ئەوانە لە ریسوابووەکان بوونو هەرزوو لەناوبران . بەڵام من لێرەدا خۆم بە ئەنجامی ئەم گفت‌وگۆیەم دەگەیەنم‌و دەڵێم : میران لە سەردەمی ئێستاماندا زەحمەتی‌یان کەمتر لەوانی تووشی دێ ، چونکە ئەوان ناچار دەبوون لە دەوڵەتەکانیاندا لەرادەبەدەر سەربازەکانیان رازی بکەن ، لە کاتێکدا ئەمان ئەگەرچی پێویستی‌یان بە هەندێ حساب‌بۆکردن دەبێ ، بەڵام گیروگرفتەکان هەرخێرا چارەسەر دەکرێن ، لەبەر ئەوەی

که هیچ کام لەم میرانە نەبۆتە خاوەنی سوپایەکی ئەوتۆ کە بە توندی بە دەزگای حوکمرانی یا بە دەزگای بەڕێوەبردنی ناوچەکانەوە بەسترابێتەوە ، بە پێچەوانەی حاڵەتی لەشکرەکانی ئیمپراتۆرێتیرۆمانەکانەوە کە لەو رۆژگارەدا وا پێویست بووە لە بری گەل سەربازەکان رازی بکرێن ،لەکاتێکدا ئێستا رازیکردنی گەل بۆ گشت میرەکان ، خاقانەکانی تورك‌و سوڵتانی لێدەرچێ ، کارێکی پێویست‌ترە لە رازیکردنی سەربازەکان ، چونکە گەل توانای کارکردنی لە سەربازان زیاترە . بێگومان سوڵتانی تورکەکانم نەخستە پاڵیان ، لەبەر ئەوەی کە ئەو هەمیشە چواردەوری خۆی بە نزیکەی دوانزە هەزار سەربازی پیادەو پانزە هەزاری سوارە تەنیوە کە کۆڵەکەی دەوڵەتەکەین‌و ئەمن‌وئاسایش‌و بەهێزیەکەی بەوانەوە بەندە . بۆیە ئەرکی سەر شانێتی کە لە پێناوی دڵڕاگرتنیاندا ، هەموو حسابێکیتر بخاتە لاوە . واتە حاڵەتەکە پڕبەپڕ بە سەر مەملەکەتەکەی سوڵتانیشدا دەگونجێ ، چونکە بوونی ئەو مەملەکەتە سەرانسەر لە چنگی سەربازاندا ، سوڵتان ناچار دەکا دۆستایەتیی خۆی لە گەڵ ئەواندا پارێزێ‌و گوێ نەداتە گەل . دەبێ ئەویش جێگەی سەرنج‌لێدانمان بێ کە دەوڵەتی سوڵتان تەواو لە دەوڵەتانی میرەکانیتر جیاوازە . ئەو لە بەر ئەوەی ناتوانرێ ناوی بە مەملەکەتی میراتگری یا مەملەکەتی تازەدروستکراو ببرێ ، پتر لە پاپایەتیی مەسیحیەت دەچێ ، چونکە کوڕانی میرە مردووەکە نابنە میراتگری تەختی پادشاییەکەی ، بەڵکوو یەکێك لەو بابەتە کەسانە جێگەی دەگرێتەوە کە خاوەن شان‌وشکۆیەو دەسەڵاتداران بۆ ئەو پایەیە هەڵیدەبژێرن . هەروەها لەبەر ئەوەی کە رژێمەکە کۆنە ، ناتوانین سیفەتی مەملەکەتی نوێی بدەینێ ، ئەگەرچی میرەکەی نوێیە . بەڵام ئەو جۆرە گرفتانەی تێدانین کە لە دەوڵەتی نوێدا هەن ، ئەویش بە هۆی کۆنیی یاساو سیستەمەکانی ناو وڵاتەکەیەوە کە لەوە دەچن بۆ ئەم ، وەك سوڵتانێکی میراتگر ، ئامادەکرابن .

ئێستا با بگەڕێینەوە سەر باسەکەمان . هەر کەسێ لێدوانەکەی پێشووم بخوێنێتەوە ، دەبینی کە رق‌وکینەو ریسوایی هەردەم هۆی رووخاندنی ئەو ئیمپراتۆرانە بوون کە ناوم بردن ، هەروەکوو دەبینێ کە لە کردارەکانیاندا هەندێکیان ئەم رێگاو

هەندێکیان ئەو ڕێگای جیایان گرتۆتەبەر ، بەڵام لە هەردوو حاڵەتدا ، هەندێکیان کۆتایی‌یەکی بەختیارانە کۆتایی‌یان هاتوەو هەندێکی‌تریان کۆتایی‌یەکی با کڵوڵ‌و کەساسانە . یا لەبەر ئەوەی
بیرتیناکس‌و ئەلیکساندەر دوو حوکمڕانی نوێ بوون ، هەوڵدانی لاسایی‌کردنەوەی مارکۆس کە میرێکی میراتگر بوو ، بۆیان بێ‌سوودو بگرە زەرەربەخش بوو . هەروەکوو ئەمە بە سەر کراکلاو کۆمۆدۆس‌و مەکسیمینۆسیشدا دەگونجێ ، چونکە لاسایی‌کردنەوەی سیڤیرۆس‌و لە گەڵ بێ‌بەشیشاندا لەو بەهرەو توانایەی کە بۆ شوێن‌پێ‌هەڵگرتنی ئەو پێویست بوون ، دەبوو بۆیان ببێتە مایەی ماڵوێرانی . بەم جۆرە ، لاسایی‌کردنەوەی کردارەکانی مارکۆس ، بۆ میرێکی نوێ لە میرایەتی‌کەیدا کارێکی زەحمەتەو
نایێ لاسایی کردارەکانی سیڤیرۆسیش بکاتەوە ، بەڵکوو گشت ئەرکی سەرشانی تەنیا ئەوەیە کە ئەو کاروفرمانانەی بۆ دامەزراندنی دەوڵەتەکەی پێویستن لە سیڤیرۆسیانەوە وەربگرێ‌و ئەوەشی سوودیان لێدەبینێ‌و لە پاراستنی دەوڵەتەکەی‌و مانەوەی‌و پتەوکردنیدا سەری بەرزدەکاتەوە ، لە مارکوسیانەوە وەربگرێ .

●

ئایا قەڵاو قوللەو ئەو شتانەی تر کە میر دایاندەهێنێ سوود بەخشن یاخود زەرەربەخشن ؟

هەندێ لە میران ، بۆ پارێزگاریکردن بە ئاسوودەگیو دڵنیاییەوە لە مەملەکەتەکانیان ، پەنا دەبەنە بەر چەك داماڵین لە رەعیەتەکەیان ، لە کاتێکدا هەندێکیتریان پەنا دەبەنە بەر هێشتنەوەی ئەو ناوچانەی داگیریان دەکەن بە بەشبەش کراوی . هەروەکوو هەن هەوڵی هێمنکردنەوەی ئەو ناحەزییە دەدەن کە دژیان لە کایەدایەو هەشن تەقەلا دەدەن ئەو کەسانە بەلای خۆیاندا رابکێشن کە لە سەرەتای حوکمرانیکردنیاندا گومانیان لە راستگۆییو دڵسۆزییان کردوە . هەروەها هەندێ لە میران قەڵاو قوللەیان دروست کردوە ، لە کاتێکدا هەندێکیتریان رووخاندوویانو نەیانهێشتوونەتەوە . جا هەرچەنده حوکمدانێکی بڕایبڕ بەسەر ئەم کاروبارانەدا بەبێ چوونەناو درێژەی باسی ئەو دەوڵەتەوەی ئەم جۆرە ئامۆژگارییانەی تێدا بەجێ دەهێنرێ ئەرکێکی زەحمەتە ، بەڵام من هێندەی باسەکە بە شێوەیەکی گشتی ماوەمبدا لێیدەدوێم .

قەت نەبیستراوە میرێکی نوێ پەنای بردبێتە بەر چەکداماڵین لە رەعیەتەکەی ، بەڵکوو پێچەوانەکەی راستە . واتە ئەگەر سەیری کرد بێ‌چەکن چەکداریان دەکاو بە چەکدارکردنیان چەکەکانیان بە مسۆگەری دەخاتە پاڵ خۆی ، چونکە کامیان جێگەی گومانو ترس‌ێکردن بووبێ‌،دەبێتە پیاوێکی دڵسۆزو کامیشیان لەوەبەر دڵسۆز بووبێ وەك خۆی دەمێنێتەوەمو ئیتر خەڵکەکە لەم رێگەیەوە دەبنە کۆمەڵێك هاوولاتی . بەلاّم لەبەر ئەوەی زەحمەتە بتوانرێ گشت هاوولاتی‌یان چەکدار بکرێن ، بەخشینی ئەم تایبەتکاری‌یە بە هەندێکیان ، یاریدەت دەدا کە بتوانیت بە شێوەیەکی زیاتر ئاسوودەگی‌و دڵنیایی بەخشەوە مامەلە لەگەڵ ئەوانی‌تردا بکەیت . ئەم جیاوازکاری‌یەش لە مامەلەکردندا کە ئەو کەسانە خۆیان دەرکی پێدەکەن ، وایان لێدەکا باشتر پابەندو هۆگرت بن . هەروەکوو خەڵکەکەی‌تریش لەلای خۆیانەوە بەهانەت بۆ دەبینەوەودێنە سەر ئەو باوەرەی کە ئەوانەی چەکیان وەرگرتوە ، بە حوکمی پێویستی ، خاوەنی بەهرەو توانایەکی گەورەترنو مەترسی‌یەکی زۆرتریان دەکەوێتە سەرو ئەرکێکی گرانتریان لەسەر شان دەبێ . بەلاّم ئەگەر چەکت لێداماڵین ، ئەوا تۆ دەست دەکەیت بە خراپەکاری لە گەڵیانداو وای نیشاندەدەیت کە یا لە ترسنۆکیتە یا لە بێ‌باوەریتە بە خۆت کە پشتیان پێ‌نابەستیت‌و هەردوو رابەکەش رق‌وکینەت لە دژ دەخولقێنن . ئینجا لەبەر ئەوەی تۆ ناتوانیت بەبێ هێزی چەکدار بژیتەوە ، ئەوا ناچار دەبیت پەنا بەریتە بەر سەربازی بەکرێگیراو کە لە بەشێکی پێشوودا باسی نرخ‌و بایەخیانمان کردو دەرمانخست جۆرە هێزێکە کە تەنانەت ئەگەر رێك‌وپێکیش بێ ، کەڵکی ئەوەی نابێ لە رووی دوژمنانێکی بەهێزو رەعیەتێکی ئەوتۆدا کە گومانت لە راستگویی دڵسۆزی‌یەکەی هەبێ ، پارێزگاریت لێ‌بکا . بۆیە من وتم کە تازە میر لە میرایەتی‌یەکی نوێدا ، دەبێ پەنا بەرێتە بەر چەکدارکردنی رەعیەتەکەی‌و بیانکاتە سەربازو مێژووش پرە لە نموونە بۆ ئەم حاڵەتە .

بەلاّم وەختێك میر دەوڵەتێکی نوێ داگیردەکاو دەیخاتە پاڵ دەوڵەتەکەی پێشووی خۆی ، چەکداماڵین لە خەڵکی ئەو دەوڵەتە دەبێتە ئەرکێکی سەر شانی ، تەنیا ئەوانەی نەبێ کە لە کاتی داگیرکردنەکەدا لایەنگیری بوون . هەروەها لەسەری پێویستە

که هەر هێندەی هەلی بۆ هەڵکەوت‌و وەختێکی لەباری بۆ رەخسا ، ئەو لایەنگرانە لاوازو سەرشۆڕ بکاو کاروباری خۆی وەها ساز بدا کە گشت چەکی دەوڵەتە تازەکە بداتە دەستی سەربازەکانی خۆی ، بەتایبەتی ئەوانەیان کە لە دەوڵەتە کۆنەکەیدا لە بن دەستی‌بەوەن . ئێمە لە باووباپیران‌و حەکیمانی خۆمانمان بیستوە کە وتوویانە پێویستە (پیستۆیا) بە پەرت‌پەرتی‌و کاولی‌و (پیزا) بەبێ قەلاْو قوللە بمێننەوە . سا هەر لەبەر ئەم هۆیە بووە کە لەوەبەر ناکۆکی‌یان لە نێوان هەندێ لەو شارانەدا بەرپا دەکرد کە دەکەوتنە ژێر چنگیانەوە ، بەو هیوایەی بە شێوەیەکی ئاسانترو رەوانتر بتوانن دەستیان بەسەردا بگرن . ئەم رێبازە لە رۆژگارێکدا کە لەنگەری نێوان هێزەکان لە ئیتالیادا راگیر بووبوو ، سوودبەخش‌ و بەکەڵك بوو . بەلاْم بۆ ئێستامان من بە شتێکی باشی نازانم ، لەبەر ئەوەی باوەرێکی بیرای‌بیرم بەوە هەیە کە ئەم جۆرە پەرت‌پەرت‌کردنە هیچ سوودێکی نابێ ، بەڵکوو بە پێچەوانەوە زەرەربەخش دەبێ ، چونکە وەختێ دوژمن شالاْو دێنێ یەکسەر دەتوانێ شارە پەرت‌پەرت کراوەکە داگیر بکا ، لەبەر ئەوەی کە حیزبە لاوازەکان دەدەنە پاڵی‌و حیزبەکانی‌تریش ناتوانن خۆیان رابگرن .

گومانی تێدا نی‌یە ڤینیسیایی‌یەکان ، کاتێ ئاگری ناکۆکی‌ی نێوان (جیویلف) و (جیبلین)یان[۹۰] لەو شارانەدا خۆش کرد کە لە ژێر چنگیاندا بوون ، هەر ئەو هۆیانەی پێشوو هانی دابوون . ئەمان هەرچەندە ماوەیان نەدا ناکۆکی‌یەکە هێندە پەرە بسێنێ بگاتە رادەی خوێن رشتن ، بەلاْم بەو مەبەستەی خەڵکەکە بە ناکۆکی‌یەکانی خۆیانەوە خەریك‌بن‌و نەتوانن هیچ شتێك دژی داگیرکاری‌یەکەی ڤینیسیا بکەن ، هانیان دەداو ئاگریان بۆ خۆش دەکرد . لەگەڵ ئەوەشدا ئەم رێبازە سوودی پێ‌نەگەیاندن ، چونکە دیمان کە چۆن هەندێك لەوانە دوای بەزینەکەی (ڤایلا) هێندەیان ئازایەتی تێدابوو کە دەست بەسەر گشت دەوڵەتەکەدا بگرن . هەروەها ئەم جۆرە رێ‌وشوێنانە مانای لاوازی‌ی میر دەبەخشن ، چونکە حکوومەتێکی بەهێز ماوەی سەرهەڵدانی ئەم بابەتە ناکۆکی‌یانە نادا کە رەنگە لە رۆژانی ئاشتیدا ، بەو مانایەی گوایە بەرێوەبردنی کاروباری رەعیەتەکە بۆ میر ئاسان دەکەن کەڵکێکی هەبێ . بەلاْم هەر کە جەنگ دێتە کایەوە ، چەوتی‌ی ئەم سیاسەتە خێرا

دەردەکەوێ .

بێگومان میران لە وەختێکدا مەزن دەبن کە بەسەر کەندو کۆسپو بەسەر بەربەرەکانی کەرانیاندا زاڵ بێن . لەبەر ئەوە کاتێ دەیەوێ شانوشکۆی تازەمیرێك بەرز بکاتەوە کە زیاتر لە میرە میراتگرەکەی هاوەڵی پێویستی بە دەسگیرخستنی ناوبانگی فراوانە ، دێت دوژمنێ بۆ دەخولقێنێو ناچاری بەرپاکردنی جەنگی دەکا دژیانو لە ئەنجامیشدا بە سەریاندا زاڵی دەکا ، هەتا بە دوایدا بە سەر پەیژەی ئەو کۆسپەدا کە دوژمنەکەی خستوویە سەریگای سەربکەوێتو بەرزتر بێتەوە . زۆریش هەن هەر بەم پێیە باوەریان وایە کە میری ئاقل دەبێ ئەگەر هەلی بۆ هەلکەوت فێلبازانە دوژمنایەتی بۆ خۆی بخولقێنێ ، تا بە بەزاندنی دوژمنەکە ، زیاتر مەزنی بۆ خۆی پەیدا بکا .

زۆر جار میران ، بەتایبەتی نۆی‌یەکانیان ، دلسۆزیو سوودی زیاتریان لەو کەسانە دیوە کە لە سەرەتای هاتنەسەرحوکمیاندا لێیان بەگومان بوون ، وەك لەوانەی جێگەی باوەریان بوون . بۆ نموونە باندۆلفۆ پیترۆچیی[٩١] میری سی‌یەنا ، فەرمانرەوایی ناوچەیەکی بە هۆی ئەو کەسانەوە کردوە کە لێیان بەگومان بوون نەك بە هۆی کەسانیترەوە . بەلام ئێمە بەدرێژی لەوانە نادوێین ، چونکە لێدوانیان لە باسەکە دوورمان دەخاتەوەو تەنیا هێندە بەسە کە بلێین : راکێشانی ئەو کەسانەی لە سەرەتای سەردەمی حکومەتێکی نوێدا بە دوژمن دەدرێنە قەلەم بۆ ریزی میرکارێکی ئاسانە ، بەتایبەتی ئەگەر لەو بابەتە بوون کە بۆ پاراستنی پایەوپلەی خۆیان پێویستیان بە یاریدەدان دەبێ . ئەوسا خۆیان بەناچار دەبینن کە بە دلسۆزی‌یەوە خزمەتی بکەن ، چونکە دەزانن کە تەنیا لە رێگەی کرداریانەوە دەتوانن ئەو باری سەرنجە خراپە بسرنەوە کە لە رابووردوودا دەربارەیان چەسپی بووە زەینەوە . میریش لەلای خۆیەوە هەردەم یاریدەیەکی گەورەتری لەوان دەسگیر دەبێ وەك لەو کەسانەی بە ئاسوودەگی‌یەوە خزمەتی دەکەنو لە ئەنجامدا سوودو بەرژەوەندی ئەم دەخەنە پشتگوێ .

جا لەبەر ئەوەی هەست دەکەم باسەکە زیاتر درێژەپێدانی پێدەوێ ، لێرەدا بە چاکی دەزانم ئەو میرەی لە سەرەتای داگیرکردنی دەوڵەتێکدایە لە رێگەی یاریدەی خەڵکەکەیەوە ، ئاگادار بکەم کە بە وردی لەو هۆیانەی هانی داوان بۆ یاریدەدانی بکۆڵێتەوە . چونکە ئەگەر هۆیەکان بەندی هەستی خۆشەویستی‌یەکی ئاسایی نەبن ، بەڵکوو ئەنجامی نارەزایی‌یان بن لە شێوەی حوکمرانی‌یەکەی لەوەبەری دەوڵەتەکەیان ، ئەوا زەحمەتی‌یەکی قەبەترو گێچەڵێکی سەختتری لە راگرتنی دۆستایەتی‌یاندا تووش دێ‌و رازی‌کردنیان کارێکی مەحاڵ دەبێ . خۆ ئەگەر لەبەر رۆشنایی ئەو نموونانەی لە سەردەمی دێرین‌و تازەیان دەردێنین لە هۆیەکانی ئەو حاڵەتە بکۆڵێتەوە ، بۆمان دەردەکەوێ کە میر دەتوانێ دۆستایەتی‌ی ئەو کەسانەی ئاسانتر دەسگیربێ کە لە وەزعی پێشوو رازی‌بوونو لە سەرەتادا لە رێزی دوژمنانی ئەمدا بوون ، وەك لە دۆستایەتی‌ی ئەو نارازی‌یانەی دەبنە دۆستی‌و لە داگیرکردنی دەوڵەتەکەیاندا یاریدەی دەدەن .

هەروەها میران بۆ پارێزگاری‌کردنی لە دەوڵەتەکانیان‌و ئەمن‌و ئاسایشیان ، پیشەیان وابووە کە وەك دەسپێشکەری‌یەك بۆ بەرگرتن لە تەمای داگیرکردنی خاکەکەیان لەلایەن تەماعکارانەوە ، قەڵا دروست بکەن‌و بۆیان ببێتە پەنایەك‌و لە حاڵەتی هێرشی لەناکاودا ، رووی تێ‌بکەن . من لەگەڵ ئەم شێوەیەدام ، چونکە لە کۆنترین سەردەمەوە بەکارهێنراوە . بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە سەردەمی ئێستاماندا ، دیمان کە چۆن . نیکۆلۆ ڤیتێللی[٩٢] بۆپارێزگاری‌کردن لە دەوڵەتەکەی ، دوو قەڵای لە سیتا دی کاستێللۆدا رووخاند . هەروەکوو گیدۆ باڵدۆ ، [٩٣] دۆقی ئۆربینۆ ، وەختێ گەرایەوە بۆ ناوچەکەی خۆی کە قەیسەر بۆرجیا لێ‌ی دەرپەراندبوو ، هەرچی قەڵایەکی تێدا بوون رووخاندنی ، چونکە وای دانا کە بە نەمانی قەڵاکان سەمە جارێکی‌تر ناوچەکەی لەدەس بچێتەوە . هەروەها بنەماڵەی بێنتیڤۆگلی کە گەرانەوە بۆ بۆلۆنا ، هەندێ شتی لەم بابەتەیان کرد . جا لەبەر ئەم هۆیانە ، قەڵا بە پێ‌ی وەزع‌و رۆژگار رەنگە سوودبەخش بێ یا بێ‌سوود بێ ، رەنگە لە سەرێکەوە بەکەڵك بێ‌و لە سەرێکی‌ترەوە بێ‌کەڵك بێ . ئێمە دەبێ مەسەلەکە بەم

شێوەیەی خوارەوە وەربگرین : ئەو میرەی ترسی لە گەلەکەی زیاتر هەبێ وەك لە بێگانە ، دەبێ قەلاّ دروست بکا ، بەلاّم ئەو میرەی ترسی لە بێگانە زیاتر هەبێ وەك لە گەلەکەی ، بۆی هەیە قەلاّ فەرامۆش بکا . بۆ نموونە قەلاّی میلان کە فرانسیسکۆ سفۆرزا بنیاتی نا ، زیاتر لەهەر پشێوییەکی تر لە دەولّەتەکەدا بووە مایەی سەریەشەو بێئارامی بۆ بنەماڵەی سفۆرزا . بۆیە باشترین قەلاّ کە میرێك بنیاتی بنێ ئەوەیە کە لە ناو دلّو دەروونی گەلەکەیدا بێ ، چونکە تۆ ئەگەرچی قەلاّ دروست دەکەیت ، بەلاّم کە گەلەکەت رقی لێت بوو ناتوانیت بیپارێزیت . هەروەکوو کاتێ گەل دژت رادەپەرێ ، یەکێ لەو جۆرە پشتگیریکەرە بێگانانە ناکەوێ کە هەرخێرا یارمەتیی پێشکەش بکەن . لەم سەردەمەدا نەمان دیوە قەلاّ بۆ هیچ یەکێ لە میران سوودی هەبووبێ ، تەنیا خانمی فۆرلی نەبێ کە لە کاتی مردنی کۆنتێ جیرۆلامۆی[94] مێردیدا ، توانی لە شۆرشی جەماوەر خۆی دەرباز بکاو پەنا بەرێتە بەر قەلاّکەی ، تا لە میلانەوە یاریدەی گەیەندرایەو میرایەتییەکەی وەرگرتەوە ، بەتایبەتی کە بارودۆخی ئەو وەختە ماوەی هیچ بێگانەیەکی نەدەدا دەستی یارمەتی بۆ گەل درێژ بکا . بەلاّم لە دواییدا کە قەیسەر بۆرجیا پەلاماری داو گەلیش کە دوژمنی بوو خێرا دەستی خستە ناو دەستی بێگانەوە ، قەلاّکانی بەفریای نەکەوتن . بۆیە چاکتر وابوو کە لە بری پشتبەستن بە قەلاّو قوللە ، هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی خۆی لەلای گەلەکەی چارەگران نەکردایە .
لەبەر گشت ئەم هۆیانە ، من ستایشی دروستکەرانی قەلاّو دروست نەکەرانیشو دەکەم ، بەلاّم لۆمەی ئەوانەش دەکەم کە سەرجەمی باوەڕیانی دەدەنەپاڵو گوێ نادەنە رقوکینە یا خۆشەویستی بۆیان .

٢١

ئایا میر چۆن هەوڵی پەیداکردنی ناوبانگ دەدا ؟

هیچ شتێك وەك دەسدانە پرۆژەی گەورەو قەبەو نیشاندانی بەڵگەی بەهێزی ، میر بە پلەی رێزداری‌و سەربڵندی ناگەیەنێ . با نموونەیەکی هاوچاخی وەك فردیناندی پادشای ئەراگۆن‌و پادشای ئێستای ئیسپانیا وەربگرین کە رەنگە ئەگەر لەقەبی حوکمرانی نوێی بلەرێتێ راست دەربچێ ، لەبەر ئەوەی لە پلەی پادشایەکی بچووکەوە بەرزبووەوەو گەیشتە لوتکەی سەربەرزی‌و بەناوبانگی ، تا بووە پادشای یەکەمی مەسیحی‌یەت . جا ئەگەر لە کارەکانی بکۆڵیتەوە مەزنی‌یەکی دیارو ئاشکرای ئەوت تیایاندا بۆ دەردەکەوێ ، چونکە هەموو بەرزو لەرادەبەدەرن . ئەو هات سەردەمی خۆی بە پەلاماردانی گرناتە دەستپێکردو ئەم ملپێوەنانەی بووە بەردی بناغەی مەملەکەتەکەی . لە سەرەتادا ، لەو وەختانەدا کە کاڕوفرمانی نەدەبوو ، بە پێی حەزوو ئارەزووی خۆی‌و بێ ترسی ئەوەی کەسێك هەبێ بتوانێ دەست لە ئیش‌وکاری وەربدا هەڵدەسووڕاو بەوە بیروهۆشی سەردارانی قشتالەی[95] بە پرۆژەکەیەوە خەریك دەکردو تەنانەت لەبەر تەرخانکردنی سەرجەمی بیرکردنەوەی خۆیان بۆ جەنگ ، وەختی بیرکردنەوەیان لە هیچ داهێنان‌و خولقاندنێك بۆ نەدەمایەوە .   بەم جۆرە ئەو ناوو ناوبانگەی

بۆ خۆی بەدی‌هێناو ئەو دەسەڵاتداری‌یەشی بە سەر ئەواندا سەپاند کە مەبەستی بوو ، بێنەوەی لە سەرەتای کاردا هەستی پێبکەن . ئینجا بەو پارەوپوولەی لە کلێسەی وەرگرت‌و لە گەلی کۆکردەوە ، توانی لەشکرەکانی بپارێزێ‌و ئەو جەنگە درێژخایەنە بەرپابکا کە بووە بنچینەی هێزە سەربازی‌یەکەیو ئەمەش لە ئەنجامدا هەلی شۆرەت‌و ناودەرکردنی بۆ رەخساند . جگە لەوەی کە بۆ سازدانی پرۆژەی قورسترو گەورەترو لە ژێر پەردەی پارێزگاری‌کردن لە دیندا ، دەستی کردە چەوساندنەوەی ئایینی‌و عارەبەکانی لە مەملەکەتەکەی خۆی دەرکردو هەرچی‌یان هەبوو لی‌ی زەوت کردن کە ئەمە کارێکە لی‌ی نەگریسانەترو بێ‌هاوتاتر نی‌یە . هەروەها بە هەمان بەهانە پەلاماری ئەفریقای‌داو ئینجا ملی پێوەنا بۆ ئیتالیاو دواجار هێرشی بردە سەر فەرەنسا . بەم جۆرە هەردەم پرۆژەی گەورەو قەبەی ئەوتۆی دادەهێنان کە بیروهۆشی رەعیەتەکەی خۆی پێ سەرسام دەکردن‌و رای‌هێنابوون کە هەمیشە بە چاوەروانکردنی ئەنجامەوە خەریك بن . ئەم کارانەش وەها بەرودوا دەکران کە یەك بە دوای یەکدا دەهاتن‌و ئیتر بواری هەست‌کردنیان بە هێمنی بە شێوەیەك لە هەر مرۆڤێك دەبڕی کە ماوەی نەبێ دژی ئەو هیچ شتێك بکا .

هەروەها بۆ میر کارێکی بەکەڵکە کە لە بەرێوەبردنی کاروباری ناوخۆدا هەندێ نموونەی دیارو ئاشکرا ، لەو بابەتەی سەبارەت بە کردارەکانی جەنابی بیرنابۆ[96] لە میلاندا گێڕامەوە ، بۆ مەزنی‌ی خۆی پێشکەش بکا . چونکە وەختێ یەکێك لە خەڵکەکەوە هەڵدەکەوی‌و کارێکی نائاسایی‌و لەرادەبەدەر ، چ لە کۆڕی خێرخوایی‌و چ لە کۆڕی شەڕخوایدا دەکا ، میر دەبێ ڕێ‌وشوێنی پێویست بۆ خەڵاتکردن یا سزادانی دابنێ‌و بە جۆرێکی ئەوتۆش بێ کە خەڵکی بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ باسی بکەن . بگرە لەمە بەولاتریشەوە ، میر دەبێ لە هەر کاروکردارێکیدا هەوڵی پەیداکردنی ناوبانگی مەزنی‌و سەرکەوتوویی بدا .

هەروەها میر ئەگەر سەلماندی کە ئەو ، یا هاورێ‌یەکی دڵسۆزەو یا دوژمنێکی باوەکوشتە ، ئەوا ئەوپەڕی ڕێزلێنان بۆ خۆی مسوگەر دەکا . ئەمەش وادەگەیەنێ کە ئەبێ بەبێ راوورێوی بۆهێنانەوە ، دلسۆزی‌و دوژمنایەتی‌ی خۆی بۆ ئەم‌وئەو ئاشکرا

بکا . گومانیشی تێدا نی یە کە ئەم جۆرە سیاسەتە هەمیشە لە سیاسەتی بێلایەنی باشترە .
بۆ نموونە ئەگەر دوو دەوڵەتی دراوسێت چوون بەگژیەکداو کردبانە جەنگ ، تۆ دەبێ لە رووباندا هەڵوێستێکی ئەوتۆ بگریت کە یا ببێتە هۆی ترساندنت لە دەوڵەتە سەرکەوتوەکە ، یاخود نەترساندنت . ئینجا لە هەردوو حاڵەتەکەشدا چاکتر وایە هەڵوێستەکەی خۆت بە ئاشکرا دەرببڕیت‌و بجەنگیت . چونکە نەجەنگینت لە حاڵەتی یەکەمدا ، دەتکاتە نێچیرێکی نەرمەقووت بۆ لایەنی سەرکەوتوو کە ئەوە رەزامەندی‌و گەشکەداری دەخاتە دڵی لایەنی ژێرکەوتووەوەو تۆش هیچ هۆیەك یا بەهانەیەك بۆ ئەو هەڵوێستەی خۆت نابینیتەوە ، هەروەکوو هیچ کەسێکیش بە پیرتەوە نایەت ، لەبەر ئەوەی سەرکەوتوو هەرکام بێ حەز بە دۆستایەتی ی کەسانێك ناکا لێیان دڵنیا نەبێ‌و لە وەختی تەنگانەدا بە فریای نەکەوێ ، چونکە لە جەنگەکەیدا کە لە پێناوی پارێزگاری‌کردن لە مەسەلەکەی خۆیدا دەیکرد لەگەڵیدا نەبوویت .
بۆ نموونە ئیتۆلی‌یەکان داوایان لە ئەنتیۆخۆس کرد کە بچێت بۆ وڵاتی یۆنان بۆ دەرپەراندنی‌رۆمانەکان‌ئەویش داخوازی‌یەکەی بەجێ هێنان . ئەنتیۆخۆس لەلای خۆیەوە نوێنەرو وتاربێژی بۆ لای ئاخی‌یە دۆستەکانی‌رۆمانەکان‌نارد بۆ هاندانیان کە بێلایەن بوەستن ، لە کاتێکدارۆمانەکان‌لەولای‌ترەوە قایلیان کردن کەلەپاڵ ئەماندا بجەنگن‌و ئیتر باسەکە کەوتە لای ئەنجومەنی ئاخی‌یەکان بۆ گفت‌وگۆ لەسەرکردنی .
بەلاّم وەختێ بالیۆزی ئەنتیۆخۆس هەڵساو تەقەلای‌دا قایلیان بکا بێلایەن بمێنەوە ، بالیۆزی‌رۆمانەکان‌لە وەرامیدا وتی : «ئەو قسەیەی کەوتە بەرگوێتان هێجگار دوورە لە راستی‌یەوە . چاکترو بەکەڵکتر بۆ دەوڵەتەکەتان بەشدار بوونی جەنگەکەیە ، چونکە بەشدارنەبوونتان واتان لێدەکا نەبنە خاوەنی هیچ رازو نیازو ناوو ناوبانگێك . جگە لەوەی کە بەمسوگەری دەبنە خەلاتێك بۆ لایەنی سەرکەوتوو ، ئیتر سا هەر لایەك بێ» .
هەروەها مەسەلە هەردەم وەها دەکەوێتەوە کە ئەوەی دۆست نەبێ ، بەردەوام داوات لێدەکا بێلایەن بمێنیتەوە . بەلاّم دۆستەکەت داوای ئەوەت لێدەکا هەڵوێستی

خۆت ئاشکرا بکەیتو چەکی لەگەڵدا هەڵبگریت . جا میرە راراکان بە نیازی خۆبەدوورگرتن لەو مەترسییانەی دادێن ، ئاسایی پەنا دەبەنە بەر گرتنی رێگەی بێلایەنی کە بەبێ چەندوچۆن بویان دەبێتە مایەی ماڵوێرانیو خۆفەوتاندن . بەڵام ئەو میرەی بە ئاشکرا بریاری چوونەپاڵ یەکێك لە دوو لایەنەکە دەداو وایدادەنێ ئەویان سەردەکەوێ ، لایەنەکە سەرەرای بەهێزییەکەیو مانەوەی ئەم لە ژێر رەحمەتیدا ،

بەرامبەری هەست بە جۆرە پابەندییەك دەکا ، چونکە دۆستایەتییەکی پتەو لە نێواندا بەستراوەو خەڵکەکەش ئاسایی پیشەیان وانییە پشت لە شەرەف بکەنو ئەو کەسە بچەوسێننەوە کە یارمەتیی داونو وا بە زەقی نکوولی لە چاکەی بکەن ، لەبەرەوەی کە سەرکەوتن بە شێوە ئاساییەکەی ، لەو بابەتە نابێ ویژدان لە بیرکابرای سەرکەوتوو بەرێتەوە ، بەتایبەتی لە باسوخوازی دادپەروەریدا . هەروەکوو ئەگەر هاوسوێندەکەت ژێریش کەوت تۆ لەلایەن ئەوەوە پەنا دەدرێیتو هێندەی لە توانایدا بێ بۆ یاریدەدانت لەسەرپێ دەبێو تۆ دەبیتە هاوبەشی بەختی کە رەنگە جارێکیتر ئەستێرەی هەڵبێتەوەو بدرەوشێتەوە .

بەڵام سەبارەت بە حاڵەتی سێیەم ، واتە وەختێ هەردووڵای بەگژیەکداچوو لە چاو تۆداً هێندە لاواز دەبن کە هیچ ترسێکت لە سەرکەوتووەکەیان نابێ ، لایەنگرتنی هەرکامیان دژی ئەویتر مەترسیت زیاتر بۆ دروست دەکا ، چونکە تۆ بە یاریدەدانی ئەو لایە رێگای خاپوورکردنی ئەویتریان دەگریتە بەر کە ئەوسا لایەنە یاریدەدراوەکە ئەگەر ئاقڵ بووایە ، دەبوو هەر لە بنەرەتەوە ئەمە نەکاو بگرە ئەولایەش لەو چارەنووسە رزگار بکا . بەڵام بەهەرحاڵ ، ئەگەر هاوسوێندەکەت سەرکەوتنی بەدی هێنا،ئەوا هەر لە ژێر رەحمەتی تۆدا دەمێنێتەوە ، چونکە ستەمە بەبێ یاریدەو پشت بەستنی بە تۆ داگیرکاری بکا . ئینجا لێرەدا پێویستە ئەوەش روونبکەمەوە کە میر دەبێ خۆی لە خۆبەستنەوەدا بە میرێکی لە خۆی بەهێزترەوە لە مەسەلەیەکی هاوبەشدا بۆ زەرەرگەیاندن بە میرێکیتر بەدوور بگرێ ، تەنیا لە حاڵەتێکدا نەبێ کە پێویستی ناچاری بکا وەك لەوەبەر باسم کرد ، چونکە بە سەرکەوتنی ئەو تۆ دەکەویتە ژێر رەحمەتیەوە . بۆیە میران دەبێ هێندەی لە توانایاندا هەبێ ، خۆیان لە کەوتنی ژێر رەحمەت، ئیرادەو حەزو ئارەزووی کەسانیتر بپارێزن . بۆ نموونە ڤینیسیاییەکان دژی

دۆقی میلان لەگەڵ فەرەنسادا پەیمانیان بەست ، لە کاتێکدا دیانتوانی خۆیان لەو پەیمانبەستنە بەدوور بگرن کە بۆیان بووە مایەی ماڵوێرانی . بەڵام ئەگەر هەر ناچاری بوو ، وەك لە فلۆرنسایی‌یەکان رووی‌دا ، کاتێ پاپاو پادشای ئیسپانیا دووقۆڵی بە لەشکرەکانیان پەلاماری لۆمباردیایاندا ، ئەوا میر لەبەر ئەو هۆیانەی لەوەبەر باسم‌کردن ، دەبێ بەشداری‌ی شەر بکا . لەسەر هەر دەوڵەتێکیش پێویستە کە پێ لەسەر دڵنیایی لە سیاسەتی خۆی‌دانەگرێ بەڵکوو دەبێ هەردەم گومانێکی دەربارە لە پێش چاو بێ . چونکە بۆ نموونە ئیش بە تەبیعەت وەها دێتە پێشەوە کە وەختێ مرۆڤ هەوڵ‌دەدا لە گرفتێك دەربازی بێ ، دەکەوێتە گرفتێکی‌ترەوە . بەڵام ژیری‌و وریایی لەوەدایە کە تۆ بتوانیت جۆری گرفتەکە بناسیت‌و بەخەی ئەوەیان بگریت کە لە زیان‌و ئازاربەخشیندا کەمترینیانە .

هەروەها لەسەر میر پێویستە هەمیشە جەیلی بەلای مرۆڤی بەهرەدارو بەتواناادا هەبێ‌و کەسانی دەست‌رەنگینی لایەسەندبێ‌و هەڵکەوتووان لەهەر هونەرێکدا بێ ریز لێ‌بنێ . جگە لەمانە لە سەریشی پێویستە هانی هاووڵاتی‌یانی بۆ بەردەوام‌بوون لەسەر ئیش‌وکاریان ، چ لە کۆری بازرگانی یا کشت‌وکاڵ یا هەر پیشەیەکی‌تری خەڵکەکەدا بێ بدا . بەم شێوەیە ئیتر هیچ کەسێك لە ترسی لەدەسدانی ئەوەی هەیەتی ، درێغی لە چاککردنی ناکا ، یا لە ترسی باج لێ‌سەندن لە بازرگانی‌کردن کۆ ناکاتەوە . هەروەکوو دەبێ هەموو ئەو کەسانەش خەڵات بکا کە لەم کۆرانەدا کار دەکەن ، یا بە رێگەی جۆراوجۆر هەوڵی گەشەپێکردنی شارو دەوڵەتەکەی دەدەن . ئینجا جگە لەمانە پێویستە لە وەرزەکانی ساڵداو بە شێوەیەکی گونجاو ، گەل بە چەندین جەژن‌و پێشکەشکردنی شانۆگەری‌ی جۆراوجۆرو شتی‌ترەوە خەریك بکا . یا لەبەر ئەوەی کە شارەکە بەشاوبەشەو لە چەند نەقابەیەك یا لە چەند چینێك پێکدێ ، دەبێ بایەخ بە هەموو ئەو دەستەو تاقانە بداو بەیناو بەینێك تێکەڵی یەکتریان بکاو رووی مرۆڤپەروەرانەی خۆی بە گشت لایەکیان نیشان بدا ، بەڵام بە مەرجێك کە بەردەوام بڵندی‌ی پلەو هەیبەتی پایەی خۆی بپارێزێ ، چونکە ئەمانە دوو شتن کە دەبێ قەت ماوە بە لەق‌بوون‌و پووکاندنەوەیان نەدا ، ئیتر سا هۆ هەر چۆنێك‌و هەر چی‌یەك بێ .

٢٢

وەزیرەکانی میر

هەڵبژاردنی وەزیرانی میر مەسەلەیەکی کەمبایەخ نییە ، چونکە ئەوانە یا ڕێکوپێک دەردەچن یاخود لەگەڵ ژیری و وردبینیی میردا سەبارەت بە کاروبار ناگونجێن . یەکەم باری سەرنجیش کە دەربارەی میرو چۆنێتیی بیرکردنەوەی لای هەر مرۆڤێک پەیدا دەبێ ، لە سەرنج لێدانی ئەو کەسانەوە دروست دەبێ کە لە دەورو پشتیدان . واتە ئەگەر دڵسۆزو لێهاتوو بوون ئەوا پیاو لە بەحیکمەتیی میر دڵنیا دەبێ و دەوترێ : توانیویتی لێهاتوویی دەستنیشان بکاو دڵسۆزی بگرێتە خۆی . بەڵام ئەگەر بە پێچەوانەوە بوون ، ئەوا پیاو هەمیشە بۆی هەیە باری سەرنجێکی خراپی دەربارەی میر خۆیشی هەبێ ، چونکە ئەو هەڵبژاردنە خراپەی بۆ دەبێتە یەکەمین زەللە .

بێگومان هەر کەسێ بەڕێز ئەنتۆنیۆ دی ڤینافیردی وەزیری میری سیەنا پاندۆلفۆ پێترۆچیی ناسیبێ ، یەکسەر ئەو حوکمەی داوە کە پاندۆلفۆ لە هەڵبژاردنی ئەم وەزیرەدا بەحیکمەت و دادپەروەر بووە . لەم بوارەدا سێ جۆرە ئەقڵ هەن ، یەکەمیان بەبێ یاریدەو یارمەتیدان دەرك بە شت دەکا ، دووەمیان بە یاریدەو ڕێنیشاندان لە لایەن کەسانی ترەوە دەرکی پێدەکا ، سێیەمیان نە بە یاریدەو نە بەبێ یاریدە دەرکی

پێ ناکا . جا بابەتی یەکەم زۆر چاکە ، دووەم چاکە ، بەڵام سێیەم بێکەڵکە . لەمەوە دەردەکەوێ کە بانلۆلفۆ ئەگەر لە بابەتی یەکەم نەبووبێ ئەوا مسۆگەر لە بابەتی دووەم بووە . وەختێکیش هەر میرێك ئەو توانایەی هەبێ کە لە نێوان رەفتارو گفتاری کەسانەوە ، حوکمی ناسینەوەی خێرو شەڕ بدا ، تەنانەت ئەگەر لە بەهرەی داهێنانو لە زیرەکییش بێبەش بێ ، دەتوانێ کردارە چاکەکانی وەزیرەکەی لە کردارە خراپەکانی جیابکاتەوەو ئەمیان چارە سەر بکاو بۆ ئەویان هانی بدا کە ئەوسا ئیتر وەزیرەکەی دەس لە هیوای هەڵخەڵەتاندنی دەشواو بەردەوام بۆی دەستو دڵپاك دەبێ .

هەروەها رێگایەکی تر بۆ ناسینی وەزیرو تاقیکردنەوەی لە لایەن میرەوە هەیە کە قەت هەڵەی تێدا روو نادا . ئەویش ئەوەیە کە وەختێ وەزیرەکە زیاتر لە تۆ بیر لە خۆی دەکاتەوەو لە گشت کردارو رەفتارەکانیدا سوودو بەرژەوەندی تایبەتی خۆی دەکاتە ئامانج ، دەردەکەوێ ئەم جۆرە پیاوە دەس نادا ببێتە وەزیرێکی بەکەڵكو تۆ قەت ناتوانیت پشتی پێببەستیت ، چونکە ئەو کەسەی ئەرکیەرێوەبردنەولەتی کەسانێکی تری پێدەسپێردرێ ، دەبێ قەت بیر لە خۆی نەکاتەوە ، بەڵکوو بیر لە میرەکەی بکاتەوەو جگە لەو شتانەی پەیوەندییان بە میرەوە هەیە ، گوێ نەداتە هیچ شتێکی تر . هەروەکوو میریش لەلای خۆیەوە ، بۆ ئیدامەپێدانی پابەندیو دڵسۆزیی وەزیرەکەی بۆ خۆی ، پێویستە ئاگای لێی بێو گیرفانی پڕ لە پارەوپوول بکاو بە نیشانو دەبدەبەی بەرێزیو گەورەیی دەوری بتەنێو سۆزی بۆ دەربڕێو شەرافەتمەندیی پێببەخشێو پایەوپلەیەکی بەر پرسیارانەی ئەوتۆی پێبسپێرێ کە ئەو پارەوپوولو دەبدەبەی بەرێزیو گەورەییەی بە سەریدا دابارێنراون ، هانی بدەن بۆ تەماعکردن لە دەسکەوتنی سامانی زۆرترو لەقەبی گەورەتر ، یا ئەو پایەوپلەیەی پێی گەیشتووە تا ئەو رادەیە گرنگ بێ کە ترسی لەدەسچوونی لەلا پەیدا بکا . ئینجا کاتێ ئەم جۆرە پەیوەندییە لە نێوان میرانو وەزیرەکانیدا دروست دەبێ ، هەر لایەکیان دەتوانێ پشت بەوی تریان ببەستێ . بەڵام ئەگەر وەزعەکە بە پێچەوانەوە بوو ، ئەوا ئەنجام هەمیشە یا بۆ ئەملا یا بۆ ئەولا زەرەربەخش دەبێ .

٢٣

چۆنیەتی خۆبەدوورگرتن لەکەسانی دووڕوو

من ئەو باسە گرنگەو لەرووخستنی ئەو زەللەیەش ناخەمە پشتگوێ کە میران ئەگەر ژیرو بەحیکمەت نەبن ، یا ئەگەر هەڵبژاردنیان کۆك نەبێ ، زەحمەتە بتوانن بە ئاسانی خۆیانی لێبەدوور بگرن . باسەکەشی کە مەبەستمە پەیوەندیی بەو دووڕووە ماستاو کەرانەوە هەیە کە لە دەرباری پادشاو میرەکاندا گرد دەبنەوە . خەڵکی پیشەیان وەهایە دڵیان بەو ماڵومولکە خۆش بێ کە هەیانەو شانازی پێوەبکەنو خۆیانی پێ چاوبەست بکەن . ئەمەش وایان لێدەکا کە نەتوانن خۆیان لەو پەتایە بپارێزن ، تەنانەت ئەگەر تەقەلای خۆلێپاراستنیش بدەن ، دەکەونە بەر مەترسیی گاڵتەپێکردنەوە . لەبەر ئەوە بۆ تۆ چاکترین ریگا بۆ خۆپاراستنت لە دووڕووەکان ، تێگەیاندنی هەموو لایەکە کە ئەوانە بە راستیوتن لە حزووردا هیچ خراپەیەکت دەربارە ناکەن . هەرچەندە ئەگەر وای لێهات کە هەر کەسێك بێتو جەسارەتی راستیوتن لە رووتدا بکا ، رێزت لە لایان نامێنێ . بۆیە میری ژیرو ئاقڵ ئەو کەسەیە کە رێگای سێیەم دەگرێتەبەرو پیاوی دنیادیدەو بەحیکمەت بۆ کۆڕی دانیشتنی خۆی هەڵدەبژێرێو ماوەی تەنیا ئەوان دەدا بە سەربەستی بۆی بدوێنو لەحزووریدا راستی

دەربڕن ، بەڵام بە مەرجێك ئەو سەربەستی‌یەدانە تەنیا لەو باسانەدابێ کە خۆی پرسیاریان دەربارە لێدەکاو لەوە نەچێ بەولاوە . وەکی‌تر پێویستە ئەو لەلای خۆیەوە سەبارەت بە هەموو شت پرسیاریان لێ‌بکاو گوێ بۆ بیروڕایان رابگرێ‌و ئینجا ئەوسا بە شێوە تایبەتی‌یەکەی خۆی ، بیر لە باسەکە بکاتەوە . هەروەکوو دەبێ لەو کۆڕی دانیشتنانەدا لەگەڵ هەر یەکێك لە راوێژکارانیدا وەها بجووڵێتەوە دڵنیای بکا کە چەندە بە دڵسۆزی‌یەوە لەروو قسە بکا ، میر هێندە لێ‌ی‌رازی دەبێ . دوای ئەوە ئیتر پێویستە گوێ لە قسەی هیچ مرۆڤێك نەگرێ ، بەڵکوو خۆی لەبەر رۆشنایی بیروڕای راوێژکارەکانیدا لە باسەکە بکۆڵێتەوەو بڕیارێکی ئەوتۆی لەسەر بدا کە پاشگەزبوونەوەی تێدا نەبێ . بەڵام ئەو میرەی رێگایەکی جیاواز لەمە دەگرێتەبەر ، دەکەوێتە ژێر تەئسیری کەسانی ماستاوکەرو دووڕووەوەو سەرکێشانە کردار دەکا ، یا بە پێ‌ی ئەو بیروڕا جۆراوجۆرانەی دەدرێن بە گوێیدا بڕیارەکانی دەگۆڕێ‌و بەوە رێزو هەیبەتی خۆی لەدەس دەدا .

من لێرەدا نموونەیەکی نوێ بۆ باسەکە دێنمەوە . بری‌لۆکا کە یەکێکە لە دەست‌وپێوەندانی ئیمپراتۆری ئێستا مەکسیملیان ،[٩٧] وتوێتی کە خاوەن‌شکۆ لە هەموو ژیانیدا پرس‌وڕای بە کەس نەکردوە ، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا قەت شتێکی بە تەنیا بە پێ‌ی حەزو ئارەزووی خۆی نەکردوە ، چونکە هەمیشە بە پێچەوانەی ئەو شێوەیەوە جووڵاوەتەوە کە باسم‌کرد . ئەو لەبەر ئەوەی ئیمپراتۆرەو پیاوێکە لە حەشاردایەو دەوری بە گەلێ نهێنی تەنراوە ، نیازو مەبەستی خۆی بۆ خەڵکەکە ئاشکرا ناکاو ئامۆژگاری لە هیچ کەسێکەوە وەرناگرێ . بەڵام کە دەس‌دەداتە بەجێ‌هێنانی نیازو مەبەستەکانی ، بۆ خەڵکەکە ئاشکرا دەبن‌و زوون دەبنەوەو ئەوسا ئەگەر دەست‌وپێوەندەکانی دەوروپشتی نارەزایی‌یان لەسەر دەربڕی ، ئیتر ئەویش هەر خێرا واز لە جێ‌بەجێ‌کردنیان دێنێ‌و نیازو مەبەستەکانی دەگۆڕێ . ئەنجامی ئەمەش وەها دەشکێتەوە کە ئەوەی دوێنێ کردوێتی ئەمڕۆ بەربەرچی دەداتەوەو ئیتر هیچ کەس تێ‌ناگا ئاخۆ چی دەکاو نیازی چی هەیەو باوەڕیشیان بە راوێژو بیرکردنەوەی نامێنێ .

لەبەر ئەوە میر دەبێ هەمیشە ئامۆژگاری بگرێتە خۆی ، بەڵام لە وەختێکدا کە ئەو

خۆی دەبەوێ ، نەك لە وەختێکدا کە کەسانی‌تر دەیانەوێ‌و بگرە ئەگەر خۆی داوای نەکردبێ ، نابێ بە هیچ کلۆجێ ماوە بدا تەقەلای ئامۆژگاری‌کردنی بدرێ ، هەرچەندە پێویستە ئەو خۆی بە زیادەوە داوای بکاو باش گوێ بۆ ئەو راستی‌یانە شل بکا کە بۆی دەگێڕدرێنەوەو کە پرسیاری دەربارە کردوون . بەلأم لە راستیدا ، پێویستە ئەگەر سەیری کرد یەکێك لە راوێژکارەکانی لە وتنی راستیدا دوودڵە ، دەبێ توورە بێ . جا ئەگەرچی هەندێ کەس هەن رایان وایە کە ناوبانگی ئەو میرەی ناوی بە وردبینی‌و ژیری دەردەچێ نادرێتە پاڵ تەبیعەتی خۆی ، بەڵکوو دەدرێتە پاڵ شارەزایی راوێژکارەکانی دەوروپشتی ، بەلأم من دەڵێم ئەم رایەتەواو چەوتە . چونکە بنەمایەکی گشتیان هەیە کە دەڵێ : ئەو میرەی سیفەتی حیکمەتی تێدا نەبێ ، کەڵکی ئەوەی نابێ رێگای چاکەی نیشان بدرێ ، مەگەر سەروبەر خۆی بخاتە ژێر دەستی تاقە کەسێکەوەو بە تەواوەتی بکەوێتە ژێر رکێفی‌یەوەو کەسەکەش پیاوێکی ئاقڵی وردبین بێ . لەم حاڵەتەدا رەنگە میر حوکمڕانی‌یەکی باش بکا ، بەلأم ئەم وەزعە درێژە ناکێشێ ، چونکە جڵەوبەدەستەکە زۆری پێ‌ناچێ دەسەلأت‌و دەوڵەتەکەی لێ‌زەوت دەکا . هەروەها ئەو میرە دوورلەحیکمەتە ئەگەر هات‌و راوێژی بە زۆر کەس‌کرد ، ئەوا ئامۆگاری‌یەکی بەکۆمەڵی یەکگرتووی دەس ناکەوێ ، لەبەر ئەوەی ناتوانێ گشت ئەو بیروڕایانە یەك بخا کە پێ‌رادەگەیەنرێن تا شێوەی کۆمەك وەربگرن‌و بگرە راوێژکاران دەکەونە بیرکردنەوە لە سوودی خۆیان ، لە کاتێکدا ئەو لە وەیدا نابێ بیانخاتەوە سەر رێگای راست یا تەنانەت تێ‌بگا . ئەمەش کارێکەو خۆلێدەربازکردنی بۆ نی‌یە ، چونکە خەڵکی پیشەیان وەهایە چاوەشەت بکەن . مەگەر پێویستی‌یەکی کاریگەر ناچاری راستگۆیی‌یان بکا . کەوابێ دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە ئامۆژگاری‌کردنی حەکیمانە لە هەر کەسێکەوەبێ ، پێویستە مل‌کەچی حیکمەت‌و وردبینی‌ی میر بێ‌و ناشێ وردبینی‌ی میر سەرشۆڕی ئەو ئامۆژگاری‌یانە بێ کە پێشکەشی دەکرێن ، چەندە راستگۆش بن .

●

٢٤

ئایا میرەکانی ئیتالیا بۆچی دەوڵەتەکانیان لە دەست چوو ؟

ئەگەر تازەمیرێك بە حیکمەت‌و وردبینی‌یەوە ، پەیڕەوی ئەو شتانەی کرد کە لەوەبەر باسم کردن . ئەوا لە میرایەتی‌کردنەکەیدا رەسەن دەردەچێ‌و لە دەوڵەتەکەیدا لەوە دڵنیاترو ئاسوودەتر دەبێ وەك لەوەی تیایدا خاوەنی رەگ‌وریشەیەکی بنج‌قووڵی کۆن بووبێ . چونکە ئاسایی‌یە کە تازەمیرەکان زیاتر لە میرە میراتگرەکان لە ژێر چاودێری کردندا بن . ئینجا کاتێ کە خەڵکەکە دان بە چاکەکاری‌یاندا دەنێن ، ئەوسا زۆر زیاتر لە دەوریان کۆدەبنەوە وەك لەوەی خاوەنی خوێنێکی پادشایانەی رەسەن بوونایە . خەڵکەکە کاروباری حازربەدەستیان زیاتر لە کاروباری رابووردوو لا مەبەستە . چونکە وەختێ لە حاڵی حازریاندا هەست بە خۆشگوزەرانی دەکەن ، دڵ‌ودەروونیان دەحەوێتەوەو ئیتر لە هیچ شتێکی‌تر ناگەڕێن ، بەڵکوو بە پێچەوانەشەوە مادامەکی میرەکە دەستەوسانی‌ی خۆی لە کاروباری‌تردا نانوێنێ ، ئەمان بۆ پارێزگاری‌لێکردنی هەرچی‌یەکیان لە تواناداێ دەیکەن . بەم جۆرە تازەمیر سەربڵندی‌یەکی دووسەرە لە دامەزراندنی دەوڵەتە نوێ‌یەکەیداو گەشەپێ‌سەندنی بە

یاسای دادپەروەرانەو چەکی بەهێزو دۆستانی دڵپاك ، بەهاو نەریتی خێرخوازانە بەدەس دێنیّ . لەکاتێکدا عەیب‌وعاری میری میراتگریش هەروەها دوو سەرە دەبیّ ، چونکە بە میری لەدایك بووەو بە هۆی بیّ‌بەشی‌یەوە لە ووردبینی‌و جیگەت ، تەختی پادشایی‌یەکەی لەدەس دەدا .

ئەگەر پیاو لە وەزعی ئەو حوکمڕانانە بکۆڵێتەوە کە لە رۆژانی ئێستاماندا لە ئیتالیادا پایەوپلەی خۆیانیان لەدەس چووە ، وەك پادشای ناپۆلی‌و دۆقی میلانۆو کەسانی‌تریش ، بۆی دەردەکەویّ کە هەموو لە عەیبێکدا کە پەیوەندی‌ی بە هێزی سەربازی‌یانەوە هەیەو لەوەبەر هۆیەکانیم بە دووروودرێژی شی‌کردنەوە ، هاوبەشن . هەروەکوو دەبینیّ کە هەندێکیان دوژمنایەتی گەل بەشیان بووەو هەندێکی‌تریان سەرەڕای خۆشەویستی‌ی گەل بۆیان ، نەیانتوانیوە پشت بە خۆشەویستی‌و دڵسۆزی‌ی سەردارانیان ببەستن . ئەم عەیبانە لە کابەدا نەبن دەوڵەت لەدەس ناچیّ ، بەتایبەتی ئەگەر هێندەی هێز لە باردا بیّ کە بتوانیّ لەشکرێك لە مەیداندا لە سەرپیّ بهێڵێتەوە . بۆ نموونە فیلیپی مەکدۆنیایی ، مەبەستم لە باوکی ئەسکەندەری گەورە نی‌یە ، بەڵکوو لەو میرەیە کە تیتۆس کۆنیتیۆس سەری پیّ‌شۆڕکرد ، دەوڵەتێکی گەورەی وەهای نەبوو لەگەڵ مەزنی‌ی رۆماو یۆناندا کە هێرشیان بردە سەری بەراورد بکریّ . بەڵام پیاوێکی عەسکەری‌ی ئەوتۆ بوو کە بۆ خۆخۆشەویست‌کردن لای گەل‌و دڵنیابوون لە گەورە پیاوان ، دەرکی بە رێگا نموونەیی‌یەکە دەکرد ، بۆیە توانی بۆ ماوەی ساڵانێکی زۆر بەرگەی قورسایی جەنگ دژی هەردوو دەوڵەتە گەورەکە بگریّ . لەو ئەگەرچی لە کۆتاییدا دەسەڵاتی بەسەر چەند شارێکدا لەدەس چوو ، بەڵام هێندەی توانا هەر بۆ مایەوە کە مەملەکەتەکەی خۆی بپارێزیّ .

کەوابوو ئەو میرانەی کە بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ مەملەکەتەکانی خۆیان پاراستووەو دوایی لەدەستیان داون ، دەبیّ گلەیی لە بەخت نەکەن ، بەڵکوو دەبیّ گلەیی لە تەوەزەلی خۆیان بکەن ، چونکە لە رۆژانی خۆشگوزەرانی‌و ئاشتیدا بیریان لەوە نەکردوەتەوە کە دەشیّ رۆژانێکی رەش دابیّن (بەتایبەتی ئەو هەڵەیە لە ناو خەڵکیدا باوە کە لە کاتی بای شەماڵدا حیساب بۆ رەشەبا ناکەن) .بۆیە هەر هێندەی ساتی

نەهامەتی‌یان هاتێتە پێشەوە ، لە بری پارێزگاری‌کردن لە وڵات‌و میرایەتی‌یەکەیان ، یەکسەر بیریان بۆ هەڵاتن چووە ، بەو هیوایەی گوایە گەل کە دەشێ گەوجێتی‌ی داگیرکەران بیوروژێنێ ، رۆژێك لە رۆژان داوای گەڕانەوەی لێ‌بکا . خۆ رەنگە ئەگەر هیچ چارەسەرێك بە دەستەوە نەما ئەمەیان شتێکی باش‌بێ ، بەڵام پشت‌گوێ‌خستنی چارەسەرەکانی ترو پەنابردنەبەر تەنیا ئەمیان گەوجێتی‌یە ، چونکە هیچ کەسێك نی‌یە حەز بکا بکەوێ بەو هیوایەی گوایە مرۆڤێکی‌تر هەیە لە کەوتنەکەی رزگاری بکاو هەڵیسێنێتەوە . ئەم رزگارکردنە رەنگە رووبدا یا نەدا ، بەڵام ئەگەر رووی‌دا دیارە ناسوودەگی‌و سەرسەلامەتیت بۆ ناهێنێ ، لەبەر ئەوەی تۆ نەتتوانیوە خۆت رزگار بکەیت . بەڵکوو وەك ترسنۆکێك بۆ ئەو خۆرزگارکردنە پشتت بە کەسانی‌تر بەستوەو ئیتر هیچ رێ‌وشوێنێکیشت بۆ خۆپاراستن سوودی نایێت‌و بەردەوام کۆت‌کراو دەبن ، مەگەر تەنیا بەندی خۆت‌و تواناو دەسەڵاتی خودی خۆت بن .

٢٥

کاری پێلاری قەدەر لە کاروباری مرۆڤداو ڕێ و شوێنی بەرەبەرەکانی کردنی

من لەوەبێ ئاگا نیم کە زۆر کەس لە رابوردوودواو هەتا ئیستاش باوەریان وایە کە هەرچی کارەسات و رووداوێکی دنیایی هەن ، لە ژێر دەسەلاتی قەزاو قەدەرداێنو خودا جلەوگیریانەو ئادەمیزاد لە وزەیدا نی یە لە رێگەی حیکمەت و تێبینەوە بیانگۆڕێ و ئاڵشتیان بکاو بە هیچ کلۆجێکیش چارەسەری بۆ نی یە . واتە تەقەلادانی ئادەمیزاد بۆ رەتکردنەوەی فەرمانی قەزاو قەدەر ، کۆششێکی بێەروایەو دەبێ جلەو بۆ کاروبار وەها شل بکا کە بەخت چۆنی دەوێ وەها بروا . ئەوانەی لە سەر ئەم رایەن ، بە هۆی ئەو ئاڵوگۆڕە گەورانەوەی دیمانن و تا ئیستاش هەموو رۆژ دەیانبینین و سەروو بیرو هۆش و بۆچوونی مرۆڤن ، ژمارەیان لەم سەردەمی ئیمەدا زۆر بووە . من خۆیشم کە بیر لەو ئاڵوگۆڕانە دەکەمەوە ، هەندێ جار مەیلم بەلای هاوبەشی کردنی رایەکەی ئەو کەسانەدا دەچێ . بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا باوەرم وایە کە ناتوانین ئیرادە بە تەواوی پشت گوێ بخەین . بە رای من هەقە پیاو وای دابنێ کە قەزاو قەدەر جلەوگیری نیوەی کردارەکانمانەو ئیتر نیوەکەی تری یا نزیکەی ، وازلێهێناوە بۆ خۆمان جلەوگیری بین . من حەز دەکەم قەزاو قەدەر بەو رووبارە خۆڕو بەهەڵمەتە بشوبهێنم کە لە کاتی

هەڵچوونو شاڵاوبردنیدا ، دەشت نوقوم دەکاو درەخت هەڵدەکەنیو خانووبەرە دەرووخێنێو زەوی لەملا هەڵدەکۆڵێو تووری هەڵدەداتە ئەولا ، خەڵکەکەش لە روویدا هەڵدێنو هەموو شت مل بۆ شۆڕشە بێئامانەکەی دەدا ، بەبێ ئەوەی کەسێك بتوانێ بەربەرەکانێی لە گەڵدا بکا . جا ئەو ئەگەرچی ئەمە سروشتێتی ، بەڵام ئەو تەبیعەتەشی هەیە کە بە دوایدا دەگەڕێتەوە سەر باری هێمنیو ئەوسا خەڵکەکە دەتوانن بە دروستکردنی بەستو چەپەرو کەناربەندو چیتر پێویست بێ خۆیانی بۆ ئامادە بکەن ، تا ئەگەر بۆ جاری ئاینده ئاوەکەی زیادی کردەوە دابڕژێتە ناو کەنداوێکەوە ، یا شاڵاوەکەی ئەو مەترسیو شێتیەی لەوزەدا نەمێنێ . حاڵەتی قەزاو قەدەریش کە لەبەر خۆئامادەنەکردن بۆ بەربەرەکانێکردنی ، دەسەڵاتی خۆی دەسەپێنێو شۆڕشەکەی خۆی ئاراستەی ئەو شوێنانە دەکا چەپەرو بەستیان بۆ جڵەوگیرکردنی تێدا نەخراوەتە سەر ڕێگا ، هەر لەم بابەتەیە . ئینجا ئەگەر سەیری ئیتالیا بکەیت کە بۆتە کۆڕی ئەو ئاڵوگۆڕە گەورانەو خەڵکەکەیان ناچاری باوەڕهێنان بەو رایە کردوە ؛ دەبینیت وڵاتێکە کە بەهیچ جۆرێك هیچ بابەتە چەپەرو بەستێکی تێدا نین . بۆیە ئەگەر وەك ئەڵەمانیاو ئیسپانیاو فەرەنسا بۆی بلوایە بە رێوشوێنی راستو دروست پارێزگاری لێبکرێ ، ئەوا لافاوەکە ئەو ئاڵوگۆڕە گەورانەی•پێنەدەکران ، یا لافاوەکە هەر لە بنەڕەتەوە رووی نەدەدا .

وائێدەگەم ئەوەی بە شێوەیەکی گشتی دەربارەی رێوشوێنەکانی بەربەرەکانێکردنی قەزاو قەدەر وتم بەسە . بەڵام ئەگەر بمەوێ خۆم بە هەندێ مەسەلەی دەستنیشانکراوەوە بەستمەوە ، ئەوا دەتوانم بڵێم : سەیر دەکەین ئەمڕۆ وا فڵانە میر ئەستێرەی لەوپەڕی گەشانەوەدایە ، کەچی بۆ سبەینێ دەیبینینەوە لە زۆر پیدا شێلراوە بەبێ ئەوەی هیچ گۆڕانێکان لە تەبیعەتیدا یا لە هەر شتێکی تریدا کەوتبێتە بەرچاو . من بە دڵنیاییەوە لەو باوەڕەدام ، گۆڕانکارییەکە بەرادەی یەکەم ئەنجامی ئەو هۆیانەیە کە لەوەبەر بە دوورودرێژی شیمکردنەوە ، یا بە واتایەکیتر میرەکە سەروبەر خۆی داوەتە دەست قەدەرو ئیتر وەختێك پێچەی قەدەرەکە بەپێچەوانەوە سووڕاوەتەوە ، شێلاوێتی . هەروەها من باوەڕم وایە کە ئەو مرۆڤەی شێوەی

ڕێ‌وشوێنه‌كانی له گه‌ڵ پێویستی‌یه‌كانی ڕۆژگاردا بگونجێ‌ به‌خته‌وه‌ره‌و ئه‌وه‌شی له ڕێ‌وشوێنه‌كانیدا به‌ پێچه‌وانه‌ی ئه‌و پێویستی‌یانه‌وه بێ‌ به‌دبه‌خته . خۆ ئێمه ده‌بینین چۆن خه‌ڵكه‌كه له‌و ڕێ‌وشوێنانه‌دا كه‌ هه‌میشه بۆ گه‌یشتن به پایه‌بڵندی‌و ده‌وڵه‌مه‌ندی په‌یره‌ویان ده‌كه‌ن ، یه‌ك له یه‌كتر جیاوازن . هه‌یانه په‌نا ده‌به‌نه به‌ر سڵكردنه‌وه‌و هه‌یانه سه‌ركێشی هه‌ڵده‌بژێرن ، یا هه‌یانه ڕێگای جه‌ربه‌زه‌یی ده‌گرنه‌به‌رو هه‌ن فرت‌وفێڵ‌و زۆرزانی به‌كارده‌ێنن ، یا تیایاندایه سه‌برگرن‌و به سه‌بر ده‌جووڵێنه‌وه‌و هه‌ن به‌په‌له‌ن‌و هه‌مووش ره‌نگه به ئامانج بگه‌ن . یاخود ده‌شێ‌ دوو مرۆڤ له سڵكه‌ره‌وه‌كان ببینین كه یه‌كێكیان له پرۆژه‌كانیدا سه‌ركه‌وتن به‌ده‌ی‌دێنێ‌و ئه‌ویتریان ژێرده‌كه‌وێ‌ . یا له‌ولای تره‌وه دوو كه‌س به دوو شێوه‌ی جیاواز ده‌گه‌نه یه‌ك ئامانج ، یه‌كه‌میان به سڵكردنه‌وه‌و سه‌برگرتن‌و ئه‌وی‌تریان به په‌له‌په‌ل‌كردن‌و سه‌ركێشی . ئه‌مانه هه‌موو ئه‌نجامی جیاوازی‌ی ته‌بیعه‌تی ڕۆژگارن كه ده‌شێ‌ له گه‌ڵ شێوه‌ی ڕێ‌وشوێنه‌كه‌دا بگونجێ‌ یا نه‌گونجێ‌ . ئه‌مه‌ش وه‌ك وتم ئه‌وه‌ی لێده‌وه‌شێته‌وه كه‌ دوو كه‌س به دوو شێوه‌ی جیا له یه‌كتر كردار ده‌كه‌ن‌و كه‌چی ده‌گه‌نه یه‌ك ئه‌نجام ، له كاتێكدا دوو كه‌سی‌تر به یه‌ك شێوه كردار ده‌كه‌ن‌و كه‌چی یه‌كه‌میان سه‌رده‌كه‌وێ‌و دووه‌میان سه‌رناكه‌وێ‌ . هه‌روه‌ها ئاڵ‌وگۆڕ له سه‌ركه‌وتن‌و گه‌شه‌سه‌ندنیشدا هه‌ر له سه‌ر ئه‌مه وه‌ستاوه ، چونكه ده‌شێ‌ ڕوویدا هۆیه‌كانی ڕۆژگارو بارودۆخ بۆ كه‌سێك كه به وریایی‌و جوان‌بینی‌یه‌وه كردار ده‌كا له‌بار بێت‌و سه‌ركه‌وتن به‌ده‌س بێنێ‌ ، به‌لاّم‌زۆری پێ‌نه‌چێ‌ ئه‌و هۆیانه‌ی ڕۆژگارو بارودۆخ بگۆڕدرێن‌و ئه‌ویش له‌به‌ر نه‌گۆڕینی شێوه‌ی لیشكردنی خۆی لێ‌بكه‌وێ‌ . قه‌تیش ڕووی نه‌داوه مرۆڤێك هه‌بووبێ‌ هێنده ژیرو وردبین بووبێ‌ كه خۆی له گه‌ڵ هه‌موو ئه‌م هۆیانه‌دا گونجاندبێ‌ ، ئه‌ویش یا له‌به‌ر نه‌توانینی خۆلادانه له‌و شتانه‌ی به تەبیعه‌ت حه‌زی لێ‌یانه ، یاخود له‌به‌ر ڕاهاتنی به یه‌ك جۆره ڕێگای گه‌یشتن به سه‌ركه‌وتن‌و نه‌توانینی به‌خۆقایل‌كردن بۆ وازلێهێنانی . بۆیه ئه‌و كه‌سه‌ی به سه‌برگرتن ڕاهاتبێ‌ ، وه‌ختێ‌ كار پێویست به خێراكردن بكا ، له ئاستی خۆله‌گه‌ڵ‌گونجاندنیدا خۆی به ده‌سته‌وستان ده‌بینی‌و ئیتر به دوایدا ماڵكاولی ڕووی تێده‌كا . به‌هه‌رحاڵ ئه‌گه‌رچی مرۆڤ له توانایدایه به پێ‌ی گۆڕانی ڕۆژگارو بارودۆخ سروشتی خۆی

بگۆڕێ ، بەڵام قەدەر هەرگیز گۆڕانی بۆ نییە .

بۆ نموونە پاپا یۆلیۆسی دووەم لە گشت کردارەکانیدا کابرایەکی سەرکێش بوو ، بەڵام ڕۆژگارو بارودۆخ لە گەڵ ئەو شێوەی ئیشکردنەیدا دەگونجان ، بۆیە بەردەوام ئەنجامی باشی دەسگیر دەبوو . بۆ نموونە با ئێستا لە یەکەم جەنگی بکۆڵینەوە دژی بۆلۆنا بەرپای کردو هێشتا جیۆڤانی بێنتیڤۆگلی لە ژیاندا مابوو ، کە ڤینیسیایی یەکانو هەروەها پادشای ئیسپانیاش لەو جەنگە ڕازی نەبوون ، جگە لەوەی فەرەنسا سەبارەت بەم پرۆژەیە هێشتا لە گەڵیدا لە ڕاوێژکردندا بوو . کەچی لەگەڵ ئەوەشداو ئەنجامی ئەو مەیلی سەرکێشی یە توندوتیژەی ، خۆی بە تەنیا ملی بە پەلاماردانەکەیەوە ناو ئەم بزوتنەوەیەی بووە هۆی ڕاڕایی لە هەڵوێستی ڤینیسیایی یەکانو ئیسپانیادا ، ئەویش بە هۆی سڵکردنەوەی ڤینیسیایی یەکانو ئارەزووی ئیسپانیاوە بۆ وەرگرتنەوەی تەواوی مەملەکەتی ناپۆلی لە لایەکەوەو توانیی ڕاکێشانی پادشای فەرەنسا بۆ پاڵ خۆی لە لایەکی ترەوە ، چونکە ئەمیش کەسەیری کرد وا ئەو ملی بە بزوتنەوەکەیەوە ناوەو بە نیازی دۆستایەتی بەستن لە گەڵیداو سەرپێ شۆڕکردنی ڤینیسیایی یەکان لە ڕێگەی ئەو دۆستایەتی یەوە ، بڕیاری دا کە ناچارەو هەر دەبێ هێزێك بۆ یاریدەدانی بنێرێ ، بەبێ ئەوەشی ڕەتکردنەوەی بە کردەوەیەکی ناشیرین بداتە قەڵەم . بەم جۆرە یۆلیۆس لە ڕێگەی سەرکێشی ی خۆیەوە توانی ئەوەی پاپاکانی تر بۆیان نەکرابوو لە ڕێگەی جڵەوگیری و ئەقڵیەکاهێنانەوە بەدی بێنن ، ئەم بەدی ی بهێنێ . خۆ ئەگەر چاوەڕوانی بکردایە تا هەرچی پێویست بوو دەکراو پێش جێ هێشتنی ڕۆماو کەوتەڕێ بەرەو جێبەجێ کردنی پرۆژەکەی ، هەموو شت ساز ببوایە کە مسۆگەر هەر پاپایەکی تر لە جێ ی ئەو بووایە وەهای دەکرد ، نەدەگەیشتە ئامانجو سەرکەوتنی بەدەس نەدەهێنا ، چونکە بێگومان پادشای فەرەنسا هەزارویەك بەهانەی بۆ قایل کردنی بە پێویستی ی چاوەڕوانکردن بۆ دەدۆزی یەوەو کەسانێکی تریش هەزارەها ترسو خۆفی دڵی خۆیانیان پێڕادەگەیاند . من ئیتر قسە لە کردارەکانی تری ناکەم کە هەموو لەم بابەتە بوونو هەمووش بە سەرکەوتن کۆتایی یان هات . بەڵام گومانیشی تێدا نی یە کە تەمەنکورتی یەکەی لە تاقیکردنەوەی ژێرکەوتن بەدووری گرت ، چونکە ئەگەر ژیانی

درێژەی بکێشایەو ئانوساتی وەهای لەبەردەمدا قوت ببوونایەتەوە کە ناچاریان بکردایە بە وریایی و ئاقڵانەوە کرداربکا ، مسوگەر چارەنووسی ماڵوێرانی دەبوو ، لەبەر ئەوەی لەوە دەستەوەستانتر دەبوو بتوانێ لەو ڕێوشوێنانە لابدا کە بە تەبیعەت مەیلی بە لایاندا هەبوو .

ئیتر من کۆتایی بە قسەم دێنم و دەڵێم کە بەخت ئاڵوگۆڕ دەکا ، بەڵام خەڵکەکە ڕێوشوێنی خۆیان ناگۆڕن و تا ئەو وەختەی ڕێوشوێنەکان لە گەڵ بارودۆخدا بگونجێن ، ئەوان لە سەرکەوتندا دەبن و وەختێکیش لە گونجاوی دەکەون ، ئەوا زیرکەوتن بەشیان دەبێ . هەروەکوو من باوەڕم وایە کە سەرکێشی کردن لە سڵ کردنەوە باشترە ، چونکە بەخت وەك ئافرەت وایە ، ئەگەر ویست دەستی بە سەردا بگریت دەبێ بە زۆر زموتی بکەیت و ئەویش لەلای خۆیەوە ، ماوەی زەوت کردنی بە پیاوی ئازا دەدا ، نەك بەو کەسەی لەسەرخۆو بەسەبرەوە لە گەڵیدا دەجووڵێتەوە . بۆیە ڕەفتاری بەخت وەك ڕەفتاری ئافرەتەهەمیشەمەیلی بەلای لاواندا دەچێ ، چونکە کەمتر سڵ دەکەنەوەو زیاتر چەتونن و بەبێ شەرمی و جەسارەتەوە بەخت دەکەنە موڵکی خۆیان .

٢٦

هاندان بۆ ئازادکردنی ئیتالیا لە دەست دڕندەکان (٩٨)

ئێستا دوای کۆڵینەوە لە هەموو ئەو کاروبارانەی باسم کردن‌و دوای بیرکردنەوەیەکی زۆر لەوەی کە ئایا ڕۆژگاری ئێستای ئیتالیا بۆ سەرهەڵدانی میرێکی نوێ لەبارە یان ناو ئایا ئەو بارودۆخەی کە لەئارادەیە ، هەلی بۆ پەیدابوونی پیاوێکی لێهاتووی بەشان‌وشکۆی ئەوتۆ نەڕەخساندوە ، ڕژێمێکی نوێی وەها بێنێتە کایەوە کە سەربەرزی بەوو خێروخۆشی بە جەماوەری گەل ببەخشێ ، دوای ئەمانە وام بۆ دەرکەوت کە گەلێ هۆ بۆ پشتگیری‌کردنی ڕاست‌بوونەوەی حوکمڕانێکی نوێ هەن‌و بە شێوەیەکیش کە بۆ ئەم پرۆژەیە هێندە پەسندو لەبارن کە لە ڕابوردوودا وێنەیان نەبووبێ . وەك لەوەبەر وتم ، ئەگەر بۆ دەرکەوتنی بەهێزی‌ی مووسا ، کۆیلەیەتی ئیسرائیلییەکان لە میسرداو بۆ ئاشکرابوونی ئازایی‌و مەزنی‌ی کۆرش ، چەوساندنەوەی فارسەکان لەلایەن میدی‌یەکانەوەو بۆ سەلماندنی بلیمەتی‌و گەورەیی تیسیۆس ، پەرت‌پەرتی‌و

پەرەوازەبوونی ئەسپانیەکان پێویست بوون ، ئەوا لە ئێستادا بۆ دان‌نان بە هێزداریی بلیمەتێکی ئیتالیایدا ، دەبێ ئیتالیا لەو بارودۆخەدابێ کە لە حالێ‌حازردا تیایدایەو خەڵکەکەی لە جوولەکە کۆیلەترو لە فارسەکان چەوساوەترولە یۆنانی‌یەکان پەرتپەرتتر بێ وەك هەن‌و پێشەواو رژێمیان نەبێ‌و بەزێنراوو سەرووەت‌و سامان تالانکراوو پەرت‌پەرت‌و زەلیل‌و ریسوا بێ وەك بوون‌و ولاتەکەشیان لە هەمە شێوەو بابەت وێرانکاری‌و خاپووربوونی بە خۆیەوە دی‌بێ ، وەك دیویتی .

ئینجا هەرچەندە تیشکێکی هیوا خۆی نواندو نیشانی‌دا کە خودا مرۆڤێکی بۆ رزگارکردنی هەڵبژارد ، بەلام ئەو مرۆڤە وەختێ گەیشتە پۆپەی سەربلندی ، بەخت پشتی تێکردو کە لای خست . بەم جۆرە ولات لەوە نزیك بووەوە جووڵەی ژیانی تێدا نەمێنێ‌و بکەوێتە چاوەروانکردنی ئەو مرۆڤەی بتوانێ زامەکانی تیمار بکاوکۆتایی بە کاولکاری‌و تالانکردن لە لۆمباردیاداو چاوچنۆکی‌و زەوتکاری بە ئاشکرا لە مەملەکەتی ناپۆلی‌و تۆسکانیادا بێنێ‌و ئەو برینانەی چاك‌بکا کە لە دەمێکەوە کێم‌وزووونیان هێناوەتەوە . بەلێ ئەوەتا ئیتالیا رۆژانە لە خودا دەپارێتەوە کە یەکێکی بۆ بنێری‌و لەم پۆرخزی یە لەرادەبەدەرو گەوجێتی‌یە کوێرانەیە رزگاری بکا . ئەو ئامادەیەو بە پەرۆشەوەیە بچێتە ژێر هەر ئالایەکەوە ، بە مەرجێ یەکێك هەبێ ئالاکە هەلێبگری‌و بەرزی بکاتەوە . ئەو لە ئێستادا ، تکاو هیواو ئاواتی تەنیا هێندەیە کە بنەماڵە بەناوبانگەکەی تۆ بینێ دەوری سەرکردایەتی‌کردن لە بزوتنەوەی رزگاری‌خوازی‌یەکەدا بگێرێ ، بەتایبەتی کە هێز لە گەڵیدایەو سەرفرازیی پێدەبەخشی‌و بەخت هاوسوێندێتی‌و خوداو کلێسەشی لە تەکدان ، چونکە ئێستا بنەماڵەکەت فەرمانرەوایی کلێسە دەکەن‌و ئەگەر تۆ بەردەوام ژیانی ئەو پیاوە ناودارانەو کردارە پڕ شانازی‌یەکانیانت لە یاد بێ کە باسم‌کردن ، ئەوەت لێ‌نایێتە کارێکی ستەم‌و زەحمەت . جا ئەگەرچی ئەو بابەتە گەورەپیاوانە وێنەیان کەمە ، بەلام بەهەرحالێ ئەو پیاوە مەردانە ئەم هەلەی ئێستایان بۆ هەڵنەکەوتوە ، چونکە پرۆژەکانیان لە پرۆژەکەی تۆ عادیلانەترو ئاسانتر نەبوون‌و خوداش هێندەی لە گەڵ تۆدایە لە گەڵ ئەواندا نەبووە . کەوابێ لێرەدا مەسەلەیەکی عادیلانە لە ئارادایەو شتێکیش عەدالەتی تێدابێ هەمیشە

جوان دەنوێنێ‌و دەبێتە پێویستی‌یەك‌و هیچ هێزێك لە هەر بابەتێك بێ‌و لە هەر لایەکەوە بزوێ ، لە توانایدا نابێ بیرووخێنێ‌و لەناوی بەرێ . ئیرادە هەرە مەزنەکە هەر لەمەدایەو کە ئیرادەش هەبوو گرفت‌و زەحمەتی لە کایەدا نامێنێ ، بە مەرجێك پەیرەوی ئەو رێ‌وشوێنانە بکەیت کە وەك نموونە بۆتم هێنانەوە . جگە لەمانە ، خودا گەلێ مووجیزەی بێ‌وێنەی بەدی‌هێناون . ئەوە زەریاکان‌و رێگایان خۆش‌و بەربەرەڵلان ، هەور شوێن‌هەنگاوی بۆ نیشانە کردوویت ، ئاو لە بەردی رەقەوە هەڵقوڵاوە ، ئاسمان بارانی سەبووری‌و دڵدانەوەی باراندوەو هەموو شت بەشداری‌یان لە سازدانی گەورەییتدا کردوە ، تەنیا بە مەرجێك کە تۆ ئەوەی ماوەتەوە تەواوی بکەیت . خودا خۆی هەموو شت جێ‌بەجێ ناکا ، بەڵکوو ماوە بۆ ئیرادەی سەربەستمان دەهێڵێتەوە کە بکەوێتە کارو رێگامان دەدا هەندێك لە سەربڵندی‌یەکە بە نەسیبی ئێمە بێ کە ئەوە هەق‌و بەشی خۆمانە .

شتێکی سەیریش نی‌یە کە هیچ کام لەو ئیتالیابی‌یانەی لەوەبەر باسم‌کردن نەیتوانی بێ ئەوەی لە بنەماڵە سەربەرزەکەی تۆ چاوەروان دەکرێ بەجێ‌ی بێنێ . سەرهەڵنەدانی لێهاتوویی لە رووی سەربازی‌یەوە لەو شۆرشە زۆرانەداو لەو چەندین بزوتنەوە نیمچە سەربازی‌یانەدا کە لە ئیتالیادا روویان داوە ، لەوەوە هاتووە کە رێ‌وشوێنە کۆنەکان کەڵکیان نەبووەو کەسێکیش پەیدا نەبووە بتوانێ رێ‌وشوێنی نوێ بدۆزێتەوە . بۆیە داهێنانی یاساو رێ‌وشوێنی نوێ لە لایەن مرۆڤی تازەهەڵکەوتووەوە بۆی دەبێتە مایەی مەردایەتی‌یەکی بێ‌هاوتا . ئینجا وەختێکیش ئەم کاروبارانە لە سەر بنچینەیەکی دروست دادەنرێن‌و مانای مەزنی دەبەخشن ، داهێنەرەکەیان بە رێزلێنانو دەست بەسنگەوە بۆگرتن پێشوازی لێدەکرێ . هەروەکوو لە ئیتالیادا ماوە بۆ داهێنانی هەر جۆرە رێك‌وپێکی‌یەکی نوێ بەربڵاوەو چاکەکاری لای هاوولاتی‌یان هێجگار زۆرە ، ئەگەر سەرۆك‌و پێشەواکان خۆیان لێ‌ی بێ‌بەش نەبن . تۆ هەروا بروانە ئەو رمبازێن‌و زۆرانبازی‌یەی لە لایەن ژمارەیەکی کەم رمبازو زۆرانبازانەوە دەکرێ‌و ئەوسا دەبینیت کە ئیتالیابی‌یەکان لە بەهێزی‌و شارەزایی‌و زیرەکیدا چەندە لەپێشن . کەچی کە دێنە سەر باسی لەشکرو سوپا ، دەبینین ئیتالیابی‌یەکان تیایدا

چەندە دواکەوتوون . ئەمەش بێگومان بە هۆی لاوازیی پێشەواکانەوەیەو ئەوانەشیان کە شارەزان تاعەت ناکرێن . دیارە هەموو کەس خۆی بە شارەزاو زانا دێتە بەرچاو ، بەتایبەتی لە حاڵەتی نەبوونی ئەو جۆرە پێشەوایەدا کە لە رێگەی ئازایەتی‌و بەختەوە بە بەرزەی مەزنیدا سەرکەوتبێ‌و تاعەتی خۆی بە سەر ئەوانی‌تردا سەپاندبێ . بەم شێوەیە دەبینین کە لە ماوەیەکی دوورودرێژەوەو لە هەموو جەنگەکانی ماوەی بیست ساڵی رابوردوودا ، لە هەر شوێنێکدا لەشکرێکی ساغ ئیتالیایی هەبووبێ ، ئەو لەشکرە شکستەیی خۆی سەلماندوە ، وەك لە تارۆو ئەسکەندەریەو کاپواو جەنەواو ڤایلاو بۆلۆناو میستریدا رووی‌دا .

بەم پێیە ، ئەگەر بنەماڵە جوامێرەکەی ئێوە دەیەوێ شوێن‌پێی ئەو پیاوە مەزنانە هەڵبگرێ کە وڵاتی خۆیانیان رزگارکردوە ، ئەوا تۆ بەر لە هەموو شتێك‌و وەك بناغەیەك بۆ هەر پرۆژەیەك لە پرۆژەکانت ، لە سەرت پێویستە کە دەوری خۆت بە هێزێکی تایبەتی بتەنیت ، چونکە هیچ لەشکرێك لەم جۆرە لەشکرە دڵسۆزترو راستگۆترو بەتواناتر بۆ شەڕکردن نابێ . هەروەکوو سەربازەکانی چەندە لەوەبەر ئازاو جەنگاوەر بووبن ، کاتێ کە لەم لەشکرەدا یەکدەگرن‌و بە چاوی خۆیان دەبینن چۆن میرەکەیان سەرکردایەتی‌یان دەکاو دەیانخاتە ژێر باڵی خۆیەوەو سۆزیان دەداتێ ، ئەوسا چاکترو رێك‌وپێك‌تر دەبن وەك لەوەبەریان . بۆیە تۆ دەبێ هێزێك لەم بابەتە ئامادە بکەیت ، هەتا بتوانیت بە هێزی تەنیا ئیتالیا خۆی ، لە رووی بێگانەدا پارێزگاری لە وڵات بکەیت . بۆ نموونە سویسرایی‌و ئیسپانیایی‌یەکان ئەگەرچی بە جەنگاوەرێکی دڕ دادەنرێن ، بەڵام هەر یەکەیان کەم‌وکووڕیی خۆی هەیە ، لەبەر ئەوە هەڵبژاردنی شێوەیەکی سێیەم بۆ رێك‌وپێکی ، نەك تەنیا توانای بەرهەڵستی‌کردنیانت پێدەبەخشێ ، بەڵکوو وات لێدەکا لە زاڵبوون بە سەریاندا دڵنیا بیت . ئیسپانیایی‌یەکان بەرگەی هێرشی سوارە ناگرن . هەروەکوو سویسرایی‌یەکانیش لە رووبەرووبوونەوەی ئەو هێزە پیادەیەدا کە بە جەسارەت‌و باوەڕ پتەوی‌یەوە پەلاماریان دەدەن ، سل دەکەنەوە . هەر ئەمەشە کە وەك تاقیکردنەوە سەلماندوێتی ، بۆتە هۆی ئەوەی ئیسپانیایی‌یەکان نەتوانن لە بەرامبەر هێرشی فەرەنسایی‌یەکاندا

رابوەستن‌و سویسرایی‌یەکانیش لە رووی پیادەی ئیسپانیادا خۆیان پێ‌رانەگیرێ . جا هەرچەندە نموونە بۆ دوا راستی قەت بەدەس ناکەوێ ، بەڵام هەندێ نیشانە هەن کە لە شەری رافێنادا[99] دەرکەوتن ، کاتێ پیادەکانی ئیسپانیا پەلاماری چەند هێزێکی ئەڵمانیایاندا کە لە سەر دەستووری لەشکرەکانی سویسرا رێکخرابوون‌و ئیسپانیایی‌یەکان لە سایەی گورج‌وگۆڵی‌ی لەشیانەوەو ئەو یاریدەیەی چەك‌و قەڵغانەکانیان پێیدەبەخشین ، توانی‌یان خۆیان بگەیەننە ناو ریزی ئەڵمانیایی‌یەکانەوە کە وایان لی‌هات نەتوانن پارێزگاری لە خۆیان بکەن‌و ئەگەر سوارەکانیان هێرشیان نەبردایەتە سەر ئیسپانیایی‌یەکان ، ئەمان دەیانتوانی گشت ئەو هێزانەی ئەڵمانیا تێك بشکێنن . ئێمە لەبەر ئەوەی کەم‌وکووری‌ی هەردوو ئەو بابەتە پیادەیە پێدەزانین ، بۆمان هەیە بابەتێکی سی‌یەم پێك بهێنین کە لە وزەیدا هەبێ لە رووی سوارەدا خۆی رابگری‌و لە پیادەش سڵ نەکاتەوە . ئەم بابەتەش دەتوانرێ لە رێگەی هەڵبژاردنەوە بە باشی‌و لە رێگەی رێك‌وپێکی‌یەوە بە دروستی ئامادە بکرێ . ئیتر ئەمانە ئەو شتانەن کە ئەگەر تازەمیرێك هات‌و کاری پێکردن‌و نوی‌ی کردنەوە ، مەزنی‌و شۆرەت‌و ناوبانگ‌بڵاوی‌یان پی‌ئەسوگەر دەکا .

دەبێ ئەم هەلەی ئێستا لە کایەدایە لەدەس نەچی‌و ئیتالیا لە ئەنجامیدا رزگارکەری خۆی بدۆزێتەوە . من لە تواناممدا نی‌یە وەسفی ئەو خۆشەویستی‌یە بکەم کە ئەو میرە رزگارکەرە لە هەموو ئەو ناوچانەدا دەیدرێتێ کە لە ژێر چنگی هێرشی داگیرکارانەی بێگانەدا دەردو سزایان چەشتوە ، یا ئەو تینوێتی‌یە بۆ تۆڵەسەندنەوەو دڵسۆزی‌یە چەسپاوەو فرمێسکی سوپاسی‌و ستایش‌و ئەمەکداری‌یەی دەیانبینێ . ئەو گشت دەرگایەکی لەبەردەمدا دەخرێتە سەر پشت‌و سەرجەمی گەل بە تاعەتکردن‌و دڵسۆزی‌یەوە پێشوازی‌ی لێدەکەن‌و کەسێك نابینێ حەسوودی پی‌بەری‌و تەنیا یەك ئیتالیایی لە چوونەژێرئاڵاکەیدا دوا ناکەوێ . ئەم دەستگرتنە درندانەیە بە سەرماندا ، لووتی هەموو مرۆڤێك دەچوورزێنێتەوە . سا ئاخۆ بنەماڵە مەزنەکەت ، بە پشت‌بەستن بە چەکی ئازایەتی‌و هیواو ئاوات کە بەری ئیلهامی مەسەلە عادیلانەکەمانن ، بۆیەڵدەکەوێ ئەم ئەرکە لە ئەستۆبگرێ هەتا ئێمەش بۆمان بلوێ لە ژێر ئاڵا

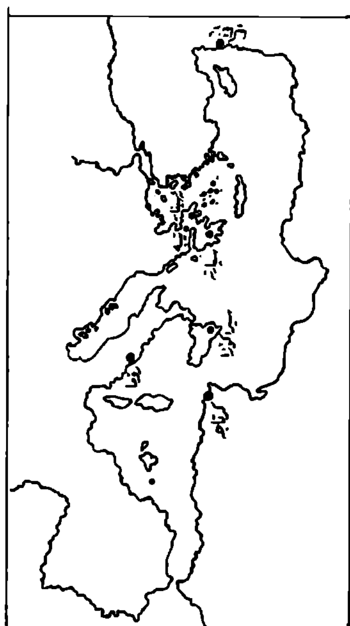
شەکاوەکەتدا ، سەری نیشتمانمان بەرز بکەینەوەو بە سەرپەرشتی ئێوە ، قسەکەی پەترارك بێنە دی کە دەڵێ :

«ئازایەتی ئاخری هەر بە رووی توورەیی
کوژرانەدا دەتەقێتەوەو
کاتی شەڕەکە پێش دەخا
چونکە گومانی تێدا نییە ئەو نەریت و بەها
رەسەنانەی کە دڵی ئیتالیایی یەکانیان رادەچەناند
هێشتا نەمردوون»

– کۆتایی هات –

سويسرا
نەمسا
يوگسلاڤيا
دەرياى ئەدرياتيك
كەنداوى جەنەوا
روما
نابۆلى
سكليا
تونس

پەراوێزەکان

تێبینی

ناوەرۆکی لەم پەراوێزانە لەم سەرچاوانەوە وەرگیراوە :

١- دەمەتەقێ - نیکۆلۆ مەکیاڤیللی - وەرگێرانی خیری حماد - بێرووت - چاپی دووەم - ١٩٧٩ .

٢- کۆمیدیای خواوەندی - لەلیجیری دانتی - وەرگێرانی حسن عثمان - لە پەراوێزەکانی وەگێرەوە - چاپی دووەم - میسر - ١٩٧٠ .

٣- گەورەترین حیکایەتی جیهانی - لویس لۆنتەر مایەر - وەرگێرانی غانم الدباغ - بەتایبەتی پەراوێزەکانی - بەغدا - ١٩٨١ .

٤- رۆمانی لۆکریشیا بۆرجیا - جوان هاسلیپ - حیلمی مراد (کتابی) - وەرگێرانی زکی شنوودە - میسر .

٥- عەرەب و جوو لە مێژوودا - دوکتۆر احمد سوسە - چاپی دووەم - دیمشق .

٦- میدیا - ئی . ئیم . دیاکۆنۆف - وەرگێرانی برهان قانع - بەغدا - ١٩٧٨ .

٧- ئەتڵەسێکی نەخشەی وڵاتانی جیهان بە ئەڵمانی - تایبەتیە بۆ قوتابیان - بۆ نەخشەکانو بۆ یاریدەدانی وەرگێر لە رووی جوگرافیاییەوە سوودی لێ بینراوە .

٨- دەفتەکەی کێبی (میر) بە زمانی ئیتالیایی - بە یاریدەی لاوێکی خوێندکاری کورد لە ئیتالیاو بە یاریدەی نامیلکەی (جۆن فێری زمانی ئیتالیایی دەبیت) .

١- بنەماڵەی میدیتچی - Medici

سەرهەڵدانی ئەم بنەماڵەیە لە کۆڕی فەرمانڕەوایی‌کردنی شاری فلۆرنسادا ، لە کۆزیمۆ دی میدیتچی‌یەوە دەس پێدەکا کە لە ساڵی (١٣٨٩-ز)دا لەدایک بووەو بۆتە سەروەری شارەکەو حوکمڕانی‌ی تێدا گرتۆتە مشت . ئەمەش لە ئەنجامی دوو هەڵەدا بووە کە نیکۆلۆ دی ئۆزانۆی حوکمڕانی پێش ئەو کردوونی‌و بریتی بوون لە : یەکەم دەرکنەکردنی بە مەترسی‌ی پەرەسەندنی دەسەڵاتی کۆزیمۆ لە وەخت‌و سەعاتی خۆیداو دووەم دەرکردنی لە شارەکە بووە هۆی ئەوەی خەڵکەکە نارەزایی‌و تووڕەیی بەرامبەر ئەم کردەوەیەی نیکۆلۆ دەرببڕن‌و ناچاری بکەن کە بنێرێ بە دوایداو بیهێنێتەوەو پایەوپلەیەکی وەهایشی بداتێ کە بۆ خۆی بێتە مایەی ماڵوێرانی‌و بۆ ئەو مایەی خێروخۆشی ، چونکە لەو رێگەیەوە میرایەتی‌یەکەی لە چنگ دەرهێنا .

کۆزیمۆ لە ساڵی (١٤٦٩)دا مردووەو لیۆرانسۆی کوڕەزای (١٤٤٩ - ١٤٩٢) کە بە لیۆرانسۆی مەزن ناودەبرێ جێگای گرتۆتەوە . ئەم لە ماوەی حوکمڕانی‌یەکەیدا بەوە بەناوبانگ بووە کە زۆر بایەخی بە زانستی‌و هونەرو ئەدەب داوەو تەنانەت ئاکادیمیایەکی بۆ خوێندنی زانیاری‌و ئەدەبیاتی گەلانی دێرین دامەزراندووە کە دەورێکی کاریگەری لە راپەرینی ئەوروپادا گێڕاوەو بایەخێکی باشی بە کاروباری چاپەمەنی داوە .

ئینجا هەر دوای مردنی لیۆرانسۆی مەزن بە دوو ساڵ . لە ئەنجامی شۆڕشێکدا لە لایەن جەماوەری گەلی فلۆرنساوە ، بنەماڵەی‌میدیتچی لە میرایەتی خراون‌و رژێمی کۆماری‌ی تێدا دامەزرێنراوەتەوە کە قەشە جیرۆلامۆ سافۆنارۆلا بۆتە حوکمڕانی . کە ئەویش لە ساڵی (١٤٩٨)دا ئیعدام‌کراوە ، بیارۆ سۆدیرینی‌ی دۆست‌و ناسیاوی مەکیاڤیللی دەزگای حوکمی کەوتۆتە دەست‌و هەر لەو ساڵەشدا ئەم وەزیفەی سکرتاریتی‌یەکەی ئەنجومەنی دەیەی دراوەتێ .

بنەماڵەی میدیتچی‌ی دەربەدەرکراو بەرامبەر بەرژێمی کۆماری دەستەوستان نەوەستان ، بەڵکوو لە رێگەی دەست‌وپێوەندو لایەنگرەکانیانەوە بە نیازی دەسگیرخستنەوەی میرایەتی‌یەکەیان . بەردەوام پیلانیان لەدژ دەگێڕا ، لە کاتێکدا

سۆدیرینی دڵسۆزو دڵپاکو بێغەش‌و غایلە (وەک مەکیاڤیللی وەسفی دەکا) ، تەقەلای دەدا دڵیان رابگری‌و لەبری جەزرەبەلێدانیان سوودیان پێبەخشی‌و یاریدەیان بدا . تا لە ئەنجامدا لە ساڵی (١٥١٢)دا ، بە بۆنەی بەرپابوونی ئاژاوەو ئاشووبێکەوە لە شارو ناوچەکەدا ، بنەماڵەی میدیتچی بە یاریدەی لەشکرێکی ئیسپانیایی ، فرسەتیان لە جەمهووری‌یەتەکە هێناو رووخاندنیان ، سۆدیرینی هەڵات بۆ لای عوسمانلی‌یەکان‌و میدیتچی‌یەکان دەزگای حوکمیان گرتەوە دەست‌و مەکیاڤیللیش بەشی گۆشەگیری‌و دەسدانە نووسین بوو لە گوندی (سانتا کرۆس)ی شوێنی لەدایکبوونیدا کە کتێبی (میر) بووە یەکەمین بەرهەمی .

مەکیاڤیللی نووسیویە : « لە مەکیاڤیللی‌یەوە بۆ لیۆرانسۆی مەزنی کوڕی بیارۆ دی میدیتچی» . جا ئاخۆ ئەم لیۆرانسۆ مەزنە (کە دیارە لیۆرانسۆ مەزنەکەی کوڕەزای کۆزیمۆ نی‌یە) کی‌یە؟! . ئەم لیۆرانسۆ ناوبراوە بە مەزن لە لایەن مەکیاڤیللی‌یەوە ، کوڕی بیارۆی کوڕی لیۆرانسۆی مەزن بووە کە وەختێ لە ساڵی (١٥١٢)دا فەرمانڕەوایی فلۆرنسا کەوتۆتەوە دەست بنەماڵەکە ، ئەم لاوێکی تازەهەڵچوو بووەو مەکیاڤیللیش کابرایەکی لێکەوتوو یا لێخراوی گۆشەگیرکراو بووە . جگە لەوەی کە دەگونجێ وای خستبێتە خەیاڵی خۆیەوە گوایە ئەم لیۆرانسۆ لاوە ، زۆری پێ ناچی‌و بەتایبەتی ئەگەر ئامۆژگاری‌یەکانی دووتوێی (میر)ی گرتەگوێ‌و پەیڕەوی کردن ، دەبێتەوە ئەو لیۆرانسۆ مەزنە ئەدەب‌و زانست پەروەرو راپەڕین‌خوازو پێشکەوتن‌نیازەو دواجار بەدی‌هێنەری ئەو هیواو ئاواتانەی بە رژێمی جەمهووری بۆی بەدی‌نەهات‌و لە ساتی نووسینی ئەو پێشکەش‌کردنەدا ، وەهای چەسپی بووە مێشکەوە کە دەشێ میرایەتی‌یەکی نوێ لە بابەتی میرایەتی‌یەکەی لیۆرانسۆی مەزنی بۆ بەدی‌بێنێ .

بەڵام ئەنجام بەوە شکایەوە کە هیواو ئاوانەکەی سەبارەت بەم لیۆرانسۆیە بوونە خەیاڵێکی خاوو وەها دەرنەچوو کە گوایە «ئەگەر بنەماڵە سەردارەکەت ویستی....» «پێویستە ئەم فرستە لەدەس نەدری‌و ئیتالیا لە ئەنجامدا رزگارکەری خۆی ببینێتەوەو من لە وزەمدا نی‌یە وەسفی بکەم کە ئەو رزگارکەرە چ خۆشەویستی‌یەکو....» «چ دڵسۆزی‌یەکی مسۆگەرو چ فرمێسکێکی سوپاس‌و ستایش

له چاواندا.... هتد، دهێنی.

لۆرانسۆ مەزنەکەی مەکیاڤیلی له ئەنجامدا ، هەر فری بەسەر فلۆرنساوه نەما . هەروەکوو تەمەنیشی درێژەی نە خایاندو له ساڵی(١٥١٩)دا مرد .
(دەمەتەقێ–ل ٢٨ ، ٣٣٠ ، ٤٠٣) .

٢–فرانسیسکۆ سفۆرزا – Francesco Sforza (١٤٠١–١٤٦٦ ز) . له بنەماڵەیەك بووه که به لێهاتوویی له کۆڕی سەربازیدا ناسرابوون . فەرماندەی لەشکری فیلیپۆ فیسکونتی‌ی میری میلان بوومو بیانکای تاقه کچی ئەوی کردۆته هاوسەری خۆی . وەختێ فیلیپۆ له ساڵی (١٤٤٧)دا مردوه ، ئەم له شەرێکدا ڤینیسیایی‌یە دوژمنە دێرینەکانی میلانی بەزاندوەو بە دوایدا له ساڵی (١٤٥٠)دا بۆته میری میلان . فەرمانڕەوایەکی دادپەروەرو لایەنگیری زاناو ئەدیبان بووه . ئیتر له دوای خۆیەوە حوکمرانی‌کردنی میلان کەوتۆته دەست وەچەکەی (دەمەتەقێ–ل ٥٣٧) .

٣– ناپۆلی – Napole

دەکەوێته باشووری ئیتالیاوه ، سەر کەناری دەریای تیران . یۆنانی‌یەکان پێش (٢٥٠٠) ساڵ بنیادیان ناوەو بە (نیاپۆلیس) ناویان دەبرد . بورکانی فیزۆڤو کەلاوەکانی کۆنە شاری پۆمپی‌ی لێوه نزیکه . هەروەکوو (ڤیرجیل)ی نووسەری (ئەنیادە)شی تێدا نێژراوه .(گەورەترین حیکایەتی جیهانی ل–١٧٢ ، پەراوێز–١٦٤)

٤– مەبەستی باسکردنی جمهووری‌یەته له کتێبی (دەمەتەقێ)دا نەك له شوێنێکی‌تری ئەم کتێبەدا (ح.ع) .

٥– ڤینیسیا (بندقیة)– Venisia

دەکەوێته باکووری ڕۆژهەڵاتی ئیتالیاوەو سەر چەندین وردە دوورگەی کەناری هەرە سەرووی دەریای ئەدریاتیك . خاوەنی ڕابوردوویەکی هێجگار دێرینی ڕەسەنە . له سەدەی نۆیەمینی زایینی‌یەوە بە دەریادا بەتایبەتی ، کەوته پەلهاویشتن‌و بڵاوکردنەوەی دەسەڵاتی خۆی‌و هەتا دەریای مەرمەرەی گەیاند . بەڵام له ئەنجامی چەندین شەڕو شۆڕو جەنگ له گەڵ عوسمانی‌یەکاندا ، له کوتایی سەدەی هەژدەیەمەوە ڕووی له کزی‌و بێ‌دەسەڵاتی کردو له ساڵی (١٧٩٧)دا ز بووه موڵکی نەمساو له ساڵی

(١٨٦٦)دا بووه بەشێك لە ئیتالیا . لە سەردەمی راپەرینی ئەوروپادا ، بووبووە مەڵبەندێكی هێجگار مەزنی هونەرو زانیاری . (گەورەترین . . . . ، ل – ٢٨٢ ، پ – ٢٦٣) .

٦- لویسی دوازدەیەم

دوای مردنی پادشا شارلی هەشتەمی باوكی لەساڵی (١٤٩٨)دا ، چووە سەر تەختی پادشایەتی‌و هەر خێرا بۆ سەرلەنوێ دەس‌پێكردنەوەی پرۆژەكەی باوكی لە هێرش‌بردنەسەر ئیتالیاداو بەتایبەتی داگیركردنەوەی میرایەتی‌ی میلان كەوتەوە خۆی‌و ئەوەبوو بە ئاسانی میلانی داگیركردەوە . لە ساڵی (١٥٢٥)دا مردوە .

٧- لۆدۆڤیكۆ – Ludovico

لۆدڤیكۆ سفۆرزایە . لە ساڵانی (١٤٩٤–١٥٠٠)دا میری میلان بووە . لە ٦/ئۆكتۆبەر/١٤٩٩دا لەشكرەكەی لویسی دوازدەیەمی لە میلان دەرپەڕاندەوە دەرەوە .

٨- ئاخی‌یەكان‌وئیئۆلی‌یەكان

دوو تیرەن كە یەكەمیان لە سەدەی چواردەیەمی پێش زایینـدا بەرەو یۆنان كۆچی كردوەو لە باشووریدا نیشتەجێ بووە . دووەمیشیان لە سەدەی پێنجەمی پێش زایینـدا روویان كردۆتە یۆنان‌و لە باكووریدا نیشتەجێ بووە . (دەمەتەقێ – ل٤٤٤ – پەراوێز) .

٩- مەكدۆنیا – Macedonia

ناوچەیەكە دەكەوێتە شێوە دوورگەی بوڵكانەوە . بەرەوژوور لە دەریای ئیجە (ئەیون)ەوە بە نێوان ئەبیرۆس‌و تراكیادا هەڵدەكشێ‌و ناوچەیەكی شاخاوی‌یە . لە سەدەی حەوتەمی پێش زایینـدا ، بە سەر كردایەتی‌ی بنەماڵەیەكی پەروەردەكراو بە رۆشنبیری‌ی گریكەكان (یۆنانەكان) ، شێوە فەرمانڕەوایی‌یەكی تێدا دامەزرێنرا . لە ساڵی (٥٠٠–پ .ز)دا كەوتە ژێر دەسەڵاتی فارسەكانەوە . بەڵام لە سەردەمی فیلیپی باوكی ئەسكەندەرەوە ، دەستكرا بە فراوانكردنی سنووری مەملەكەتەو ئیتر ئەوەبوو بە دوایدا ئەسكەندەری كوڕی ، رووەو هەرچوار قورنەی ئەوسای دنیا پەلی‌هاویشت‌و

شارستانێتی گریکەکانی لەگەڵ خۆیدا تێرا بڵاوکردنەوە . (گەورەترین . . .
-ل٦١-پ٦٩) .

١٠- فیلیپ – Filipp

لە شوێنێکی تردا مەکیاڤیللی خۆی دەربارەی دەڵێ : مەبەستم لەم فیلیپە فیلیپی باوکی ئەسکەندەری گەورە نییە ، بەڵکوو مەبەستم لەو میرەیە کە تیتۆس کۆنینیۆس (کونسولێکی رۆمانەکانە) بە سەریدا زاڵبووە . جا لێرەشدا هەر مەبەستی لەو فیلیپە نەك باوکی ئەسکەندەر . (ح .ع) .

11 - ئەنتیۆس

پادشای ئەنتاکیەو سووریاو هەندی بەشی تری ئاسیای بچووك بووە . هەروەکوو گەلێ پادشای تریش بەم ناوەوە هەن کە دوای ئەو حوکمڕانی یان کردوە : (دەمەتەقێ - ل 450) .

١٢- شارل هاشتم

(١٤٧٠-١٤٩٨) . شارلی هەشتەمەو باوکی لویسی دوازدەیەمە . بە نیازی سەندنەوەی شاری ناپۆلی کە لەوەبەر ژێردەستەیان بووە ، لەساڵی ٥٩٤١ دا پەلاماری ئیتالیای‌دا . بەڵام زۆربەی میرایەتی‌یەکانی ئیتالیا لە بەرەیەکدا پێکەوە رووبەڕووی وەستانەوەو ئیتر بەو نیازەی لە فرسەتێکی تردا پەلامار بداتەوە ، ناچار کشایەوە دواوە . بەڵام ئەوەبوو ئەو بە سەریدا مردو لویسی کوڕی رێبازەکەی ئەوی گرتەبەرو پەلامارەکەی دایەوە . (دەمەتەقێ- پێشەکی‌یەکەی لیسلی ووکەر - ل٣٣-پەراوێز) .

١٣- فلۆرنسا- Firenze

شارێکی بەناوبانگی ئیتالیایەو دەکەوێتە ناوەراستی‌یەوە . لەرووی سیاسی‌یەوە شوێنێکی باڵای لە مێژووی ئیتالیادا داگیرکردوە،بەتایبەتی لە دەورووبەری سەردەمی ژیانی مەکیاڤیللی خۆیدا . هەروەکوو مەڵبەندێکی گەورەی ئەدەب‌و هونەرو رۆشنبیری‌ی سەردەمی راپەرین بووە لە ئەورپادا .(ح . ع) .

١٤- ماركيزى (مانتوا)- Mantwa

مەبەست لە ماركيز فرانسيسكۆ جۆنزاجايە كە ميرى شارى مانتوا بووە . بنەماڵەكەشى (جونزاجا) لە بنەماڵە سەرداره ديرينەكانى ناوچەكە بوو . لەگەڵ بنەماڵەى بۆرجيادا (كە لە دوايىدا ناويان دێ)و بەتايبەتى سيزار (قەيسەر بۆرجيا) دوژمن بەيەكتر بوون . بەلام لە ساڵى (١٥٠٤)دا وەختێ سيزار كەوتۆتە نەهامەتىيەوە ئەميش كەوتبووە داوى خۆشەويستى‌ى لوكريشياى خوشكى سيزارەوە ، تەقەلاى داوه باريدەى بداو بەلام هيچى بۆ نەكراوه . (رۆمانى لوكريشيا بۆرجيا- ل ٤٢ ، ٨٧ ، ١٧٥) .

١٥- دۆق فيرارا- Ferrare

مەبەست لە دۆق ئيركۆل ديستەيە كە ميرى شارى فيرارا بووەو پاپا ئەليكساندرى شەشەم (رۆدريجۆ بورجيا وەك لە دوايىدا ناوى دێ) ، بۆ ئامانجێكى سياسى‌و لەسەر داخوازى خۆى ، لە ساڵى (١٥٠٢)دا لوكريشياى كچى داوه بە ئەلفۆنسۆى كوڕى دۆق ئيركۆل . ئەمەدواى ئەوەى كەهەر بۆ هەمان ئامانج ، دوو جار كردبوويە دەسگيرانى دوو ميرى‌ترو دوو جاريشى بە دوو ميرى‌ترى بەشوو دابوو . (رۆمانى لويشيا بورجيا) .

١٦- بێنتيڤۆگلى - Bentivogli

مەبەست لە جيۆڤانى بێنتيڤۆگلى‌يە (١٤٤٣-١٥٠٨) كە ميرى شارى بۆلۆنا بووەو ئەميش يەكێكە لە شارە ناودارەكانى ئيتاليا . بنەماڵەكەى (بێنتيڤۆگلى) بۆ ماوەيەكى دووردرێژ فەرمانڕوايى شارەكەيان كردوه . ئەم لە ساڵى (١٤٦٤)دا تەختى ميرايەتى‌يەكەى باوكى كە لێى زەوتكرابوو سەندۆتەوەو حوكمڕانى‌ى بۆلۆناى گرتۆتە دەست . ئەگەرچى بابەختى بە هونەرو ئەدەبو زانيارى داوەو بۆلۆناى كردۆتە شارێكى جوان ، بەلام دڵڕەقو بێويژدانو ئازاربەخش بووە . دواى (٤٤) ساڵ حوكمڕانى‌كردن ، پاپا يۆليۆسى دووەم لە ساڵى (١٥٠٦)دا لە شارەكە دەرى‌پەڕاندووەو هەڵاتوه بۆ ميلانو لە ساڵى (١٥٠٨)دا لەوێ مردوه . (دەمەتەقێ-ل ٣١٠) .

١٧- خانمی فۆرلی- Furli

ناوی (کاترینا ریارۆ-سیفۆرزا)یە . ئافرەتێکی جەربەزەو بەکار بووە . وەختێ جیرۆلامۆی مێردی کە میری شاری فۆرلی بووە کوژراوە ، ئەم خۆی لە جێگەی داناوەو بۆتە میری شارەکە . مەکیاڤیللی لە (دەمەتەقێ)دا حیکایەتەکەی بەم جۆرە دەگێڕێتەوەو دەڵێ : «هەندێ لە پیلانگێڕان لە هاوولاّتیانی فۆرلی ، جیرۆلامۆی میرەکەی خۆیان کوشت و ژن و منداڵەکانیان بەدیل گرت . ئەوسا سەیریان کرد ئەگەر قەڵاّی شارەکەیان نەکەوێتە چنگ کە فەرماندەکەی نەیدەدا بە دەستەوە ، ئەوان ژیانیان هەر لە مەترسیدا دەبێ . بۆیە کاترینا بەڵێنی بە پیلانگێڕاندا کە ئەگەر ماوەی بدەنێ بچێ بۆ ناو قەڵاّکە ، تەقەڵاّ دەدا بە دەستیانەوە بدرێ . پیلانگێڕەکان منداڵەکانی کاترینایان بە بارمتە گلدایەوەو رێگەیان‌دا خۆی بروا بۆ ناو قەڵاّکە . بەڵاّم هەر هێندەی پێ‌ی نایە ئەودیو شوورەکانی‌یەوە ، دەستی‌کرد بە جنێوپێدانیان‌و هەرەشەلێکردنیان بە تۆڵەسەندنەوەیەکی وەها لێیان کە رەچەڵەکیان ببڕێتەوە . ئینجا بۆ ئەوەشی پێیان بسەلمێنێ کە هێندەی نووکی دەرزییەك گوێ نادا‌تە منداڵەکانی ، بە بەرچاویانەوە خۆی رووت‌وقووت کردەوەو هاواری لێکردن کە باش سەیری بکەن‌و ببینن‌و دڵنیابن کە چۆن دەتوانێ چەندین منداڵی‌تر بێنێتە بەرهەم . ئەم دیمەنەزمانی پیلانگێڕەکانی لە گۆخست‌و وای لێکردن ئانوساتێ بگەن کە چ هەڵەیەکی گەورەیان کردووە و دوایش ئەنجامی ئەو کەم‌ئەقڵی‌و نابینایی‌یەیان ، دەربەدەری بوو لە شارەکەیان بۆ هەتاهەتایە (دەمەتەقێ – ل٦٢٢ ، ٦٢٣) .

دیارە بە دوای ئەم حیکایەتەدا بووە کە کاترینا بۆتە خانمی فۆرلی‌و حوکمڕانی ئەو میرایەتی‌یەو ئیتر لەو وەختەدایە کە لە کاتی هێرشەکەی لویسی دوازدەیەمدا بۆ سەر ئیتالیا (١٤٩٨) ، لە گەڵ ئەو میرانەی‌تردا کە مەکیاڤیللی لە گەڵیدا ناوی بردوون ، ملی بۆ کەچ کردوە . هەروەکوو دوایی‌تر قەیسەر بۆرجیا (سیزار) هێرشی بردۆتە سەری‌و دوای ئەوەی زۆر ئازایانە بەرگری‌ی لە شارو قەڵاّکەی خۆی کردووە و لە رووبەڕوودا جەنگاوە ، لەلایەن بۆرجیاوە بەدیل گیراوەو ئیتر لێرەوە رۆمانی (لوکریشیا-بۆرجیا – وەك هەر رۆمانێك – بە دوورودرێژی لە پەیوەندی‌ی نێوان خانمی فۆرلی‌ی دیل‌و

قەیسەر بۆرجیای سەرکەوتوو دەدوێ . (ح.ع) .

۱۸- سەرداری فایێنزا – Faenza

مەبەست لە (مانفریدی)ی میری فایێنزایە کە لە هەرەتی لاوێتیدا بووەو دوای ئەو خۆبەدەستەوەدانەی بۆ لویسی دوازدەیەمی پادشای فەرەنسا ، کە سەیری کردوە وا قەیسەر بۆرجیای هاوپەیمانی لە گەڵ فەرەنسایی‌یەکاندا ، بە پشتی ئەوان بەراست‌و چەپدا هێرش دێنێ‌و پەلامار دەدا ، وای بە چاك زانیوە خۆی‌و شارەکەی بدا بە دەست بۆرجیاوە . کەچی هەر بۆ رۆژی دوایی لاشەکەی لە روباری (تیبەر)دا بینراوەتەوە (لوکریشیا بۆرجیا –ل۱۵۷) .

۱۹- سەرداری پیزارۆ – Resaro

مەبەست لە جیۆڤانی سفۆرزایە (۱٤٦٦–۱۵۱۰–ز) کە لە بنەماڵەی سفۆرزای حوکمرانانی میرایەتی‌ی میلانو برازای کاردینال ئەسکانیۆ بووەو بۆتە میری شاری پیزارۆ کە دەکەوێتە سەر دەریای ئەدریاتیك . پاپا ئەلیکساندەر بە تەماعی مسۆگەرکردنی شوێنە ستراتیژی‌یەکەی شارەکەی ، لە ساڵی (۱٤۹۳)دا لوکریشیای کچی لێ‌مارە کردوە . بەڵام دوایی تۆمەتی ئەوەی داوەتە پاڵ کە پیاوەتی‌یەکەی تەواو نی‌یەو کچەکەی لێ‌سەندۆتەوەو داویتی بە ئەلفۆنسۆی کوری میری ناپۆلی . (لوکریشیا بۆرجیا –ل٤۰–٤۲ ، لە زۆر لایەرەی تریشدا ناوی هاتوە) .

۲۰- پیزا – Pisa

لە ناوچەی تۆسکانیاداو نزیك فلۆرنسایە . دەکەوێتە سەر روباری ئەرنۆ . شوێنی لەدایك‌بوونی گالیلۆیە . لە سەدەی یازدەیەمدا بەو هێزە سیاسی‌و بازرگانی‌یەی هەیبو ، ململانێ‌ی لە گەڵ ڤێنیسیاو جەنەوادا دەکرد . لە پێش جەنگی جیهانی‌ی دووەمدا ، لە نواندنی هونەری رۆمانیو جوتیدا ، بە یەکێك لە شارە نموونەیی‌یەکان دادەنرا. بەڵام جەنگ ئەو شوێنەوارە مێژوویی‌یانەی هەموو وێرانکردنو ئێستا تەنیا کاتراڵی‌بە کۆنەکەی‌و بورجە خوارەکەی لە کڵێسەی سانتا ماری‌یای تێدا ماون (گەورەترین . . . ، ل–۳۰۱ ، پ–۲۷۹)

٢١- سیەنا -siena

نزیك فلۆرنسایە . دەكەوێتە بەری لای رۆژئاوایەوەو دە كیلۆمەتر لێوەی دوورە . (دانتی - كۆمیدیای خواوەندی - بەهەشت - ل٣١٦-پ٤٢) .

٢٢ - بنەماڵەی بۆرجیا - Borja

سەرهەڵدانی بنەماڵەی بۆرجیا لە كۆڕی سیاسەتدا لە رۆمادا ، دەگەڕێتەوە بۆ ناوەڕاستی سەدەی چواردەیەم.وەختێ ئەلفۆنسۆی دووەمی پادشای ئاراگۆن ، خۆی كردە پادشای میرایەتی‌ی ناپۆلیش‌و ئەلفۆنسۆ بۆرجیا ناوێكی لەگەڵ خۆیدا هێناو كردی‌یە نهێنی پۆش‌و كارگێری كۆشكەكەی خۆی كە یەكێك بووە لە دۆستانی‌و راوێژكاری كاتدرائی‌یەتی (لیریدا) .

ئەلفۆنسۆ بورجیا بەرەبەرە پایەوپلەی بەرزبووەوە تا لە ئەنجامدا لە ساڵی (١٤٤٥)دا تاجی پاپایەتی‌ی نایە سەری‌و ئیتر بە دوایدا كەوتە نزیك‌خستنەوەو دامەزراندنی كەس‌وكارو ناسیاوانی خۆی لە بەڕێوەبردنی كاروباری ڤاتیكاندا ، بەتایبەتی دوو برازاكەی (پیدرۆ لویس)و (رۆدریجۆ بۆرجیا) .

ئینجا لەو دووانە پیدرۆیان هەرزوو دوای مردنی مامی ئەستێرەی بەختی كوژایەوەو لەلایەن جەماوەری گەلی شاری رۆماوە لە شارەكە دەركراو هەڵات بۆ ئیسپانیای وڵاتی باووباپیرانی . لە كاتێكدا رۆدریجۆ خۆی ئاخنی بووە ناو ڤاتیكانەوەو چاوەڕێ‌كرد تا گێژەڵووكەكە رەویەوە . ئەوسا چووەوە سەر شانۆو توانی بە بەهرەداری‌و لێهاتوویی خۆی ببێتە راوێژكاری چوار پاپای یەك بە دوای یەكدا كە یۆسی دووەم‌و پۆلی دوووەم‌و سیكستۆسی چوارەم‌و ئەنۆسینتی هەشتەم بوون .

رۆدریجۆ لەو ساڵانەدا وردەوردە وای‌لێهات كە لە دوای پاپاوە بووە یەكە دەسرۆیشتووی ناو ڤاتیكان ، چونكە كرایە كاردینالی ڤالنسیاو ئەسقەفی ئۆپۆرتۆو مەترانی سوبیاكۆ ، ئەمە جگە لە راوێژكاری‌یە بەردەوامەكەی ڤاتیكانی . تا وەختێ پاپا ئەنۆسینتی هەشتەم هاتە سەر مردن ، ئەو بووبووە بەهێزترین كەسێك بۆ هەڵبژاردنی بە پاپاو ئیتر لە بەرەبەیانی رۆژی ١١/ئاب/١٤٩٢دا ، بە ناوی ئەو ئەلیكساندەری شەشەوەی كە مەكیاڤیللی لە (میر)دا هێندە باسی دەكا ، كرا بە پاپاو تاجی پاپایەتی‌ی

ترایە سەر .

هەروەها ئەو رۆدریجۆیە (وانە پاپا ئەلیساندەری شەشەم)، چوار منداڵی ناشەرعی ی لە فانۆتزای دۆستی هێنانە دنیاوە کە پیدرۆو سیزارو جاناو لۆکریشیا بوون کە ئەمیان کچ بوو . لەوانەش ئێمە لێرەدا سیزارمان مەبەستە کە (ساڵی (١٤٧٥)دا لەدایك بووەو دوایی بوو بە دۆق فالیتینۆو دوایی‌تر ناوی بە قەیسەر بۆرجیا دەرکردو ئەوەیە کە مەکیاڤیللی لە کتێبەکەیدا زیاتر لە باوکی باسی کردوەو لە گەلێ شوێندا ئیشارەتی بە کردارەکانی داوەو نموونەی لە سەر هێناونەتەوە .

لە رۆمانی (لۆکریشیا بۆرجیا)دا کە بە رۆمانێکی مێژوویی دادەنرێ‌و نووسەرەکەی پشتی بە بەڵگەی نوسراو بەستوە ، قەیسەر بۆرجیای وەك پیاوێکی هێجگار دڵرەق‌و جەربەزەو بێ‌ویژدان‌و داوێن‌پیس نیشانداوە ، بگرە لە باوکەو دوو کوڕو کچەکەی‌تریشی هەروەها دەدوێ . بەڵام ئاشکرایە کە مەکیاڤیللی زیاتر لایەنە سیاسی‌یەکەی ئەم*ئاڵەیەی مەبەست بووەو بەتایبەتی کۆشش‌و تەقەلادانی بۆرجیا بۆ دەسگرتن بە سەر میرایەتی‌یەکانی تری ئیتالیاداو یەکخستنیان لە یەك دەوڵەتدا .

دواجار دەمەوێ بڵێم کە مەکیاڤیللی ئیشارەتی بە چۆنێتی‌ی کۆتایی هاتن‌و مردنی بۆرجیا نەداوە ، بۆیە بە پێویستی دەزانم لێرەدا باسێکی بکەم . دەوترێ کە لە ئێوارەی ٦/ئابی/١٥٠٣دا ، باوکەو کوڕە هەردووك پێکەوە داوەتی کاردینال کۆرنیتۆ بوون . بەڵام بۆ رۆژی دوایی هەر بەیانی زوو هەواڵێك بە ناو شاری رۆمادا بڵاوبۆتەوە کە هەردووکیان نەخۆش‌ن‌و لە جێگەدا کەوتوون . (مەکیاڤیللی خۆی ئیشارەتی بەم نەخۆشی‌یەیانی پێکەوە داوەو لە زمانی بۆرجیاشەوە قسەیەکی دەگێڕێتەوە کە دیارە دەبێ دوای چاكبوونەوەی دیبێتی‌و ئەو قسەیەی بۆ کردبێ) . ئینجا وا بڵاوبۆتەوە کە ئەوان و یستویانە کاردینال دەرمان‌خوارد بکەن‌و خزمەتکارە بەکرێگیراوەکە سەری لێ‌تێکچووە . بەڵام ئەگەر ئەمە وابێ دیارە پێچەوانەکەی راست‌ترە .

پاپا لە رۆژی ١٨/مانگدا دەمرێو بە دوایدا جەماوەری شاری رۆما هەر لەگەڵ بیستنی هەواڵەکەدا روویان‌کردۆتە قەڵاکەی بۆرجیاو هاواریان کردوە :

(مردن بۆ کوڕی لەحبەکە)ە(مردن بۆ سەگی موائن) بە باوکیشیان وتوە : (بۆ دۆزەخ هەی قاسل لەعین) .

ئەوسا گوایە چەند کاردیناڵێك کە بەزەییان بە بۆرجیادا هاتۆتەوە ، بە دزییەوە گواستویانەتەوە بۆ قەڵای سان ئەنجیلۆ لەوێ حەشاریان داوە ، تا لە نەخۆشییەکەی چاك بۆتەوە . رەنگیشە هەر لەو رۆژانەدا بووبێ کە مەکیاڤیلی دیویێتی و وەك لە (دەمەتەقێ)دا باسی دەکا . گوایە نامەیەکی داوەتێ بۆ سەرۆکی فلۆرنسا . ئینجا لەولای ترەوە هەر لەو رۆژانەدا ، یەکێکی لە جێی ئەلێکساندەر کراوە بە پاپاو پاپایەتییەکەی تەنیا بیست و حەوت رۆژی خایاندوەو مردوە . بە دوایدا جیلیانۆ دیلا رۆڤێری کە لە کاردیناڵە دوژمنەکانی بنەماڵەکەی ئەمان بووە ، کراوە بە پاپاو بەوە چارەنووسی ئەم براوەتەوە . چونکە هەر دوای هەفتەیەك بڕیاری گرتنی داوەو لە قەڵاکەی خۆیدا (بۆرجیا) حەپسی کردوە . بەڵام دوای ماوەیەك هەڵاتوەو لەدەربێك ئەملاو ئەولای کردوە . لە ئەنجامدا لە ١١/ئاب/١٥٠٤دا گیراوەتەوەو رەوانەی دوورگەی (ئاسکیا) کراوەو تا مردنی لەوێ ژیانی لە گەڵ پیاوکوژو دزو جەردەدا بەسەربردوە .

٤٣ دەڵێن گوایە ژنەکەی خۆی (ئان دی فالوا) زۆر ناشیرین بووەو کە دوای مردنی شارل چۆتە سەر تەختی پادشایی ، ویستویێتی ئەو ژنەی تەلاق بداو بێوەژنەکەی شارل (ئان دی بریتانی) کە زۆر جوان بووە ، مارە بکا . دیارە ئەمەش پێویستی بە رێگەپێدانێکی تایبەتی هەبووە لەلایەن پاپاوە .

٤٤ ـ قەیسەر بۆرجیا – Caesar Borgia

بڕوانە پەراوێزی ژمارە (٢٢ – بنەماڵەی بۆرجیا) .

٤٥ – ئەسکەندەری گەورە – (٣٦٢ – ٣٣٠ پ .ز)

پادشای هەرە بەناوبانگی گریکەکانە . لە ماوەیەکی زۆر کورت و بە تەمەنێکی کورتەوە ، ئیمپراتۆرێتییەکی بەرفراوانی دامەزراندوە ، بەتایبەتی دوای سەرکەوتنی لە ساڵی (٣٣١ پ .ز)دا بە سەر دارای پادشای فارسەکانداو داگیرکردنی وڵاتەکەی . دوای مردنی ، سەرلەشکرەکانی لە ناو خۆیاندا تێکچوونو ئەمانیش لە ماوەیەکی کورتدا ، ئیمپراتۆرێتییەکەیان پەرت پەرت کردو پووکاندیانەوە .

28 ـ دارا — Darus

مەبەست لە دارای سێیەمە کە هاوچاخی ئەسکەندەری گەورەو پادشای فارسەکان بووە . لە ساڵانی (336 — 330 پ.ز)دا حوکمڕانیی کردوە . لە ساڵی (331 ـ پ.ز)دا لەدوا شەڕی قورسدا کە نزیك شاری ئەربائیلو (هەولێری ئێستا) لە نێوان هەردوو لەشکرەکەیاندا قەوماوە ، شکستیی هێناوەو کشاوەتەوە بۆ ئەکباتان (هەمەدان)ی پایتەختی و تەقەلای داوە بۆ

بەرگرتن لە هێرشی ئەسکەندەر ، سەرلەنوێ لەشکر دروست بکاتەوە ، بەلام بیرانەگەیشت و کوژراو بە دوایدا ئەسکەندەر ولاتەکەی داگیرو خستی یە ژێر دەسەلاتی خۆیەوە .(میریا ـ ئی . ئیم دیاکۆنۆف .ل ـ 608 — 612) .

٢٧- پیرۆس- Pyrhus

(٣١٨-٢٧٢ .پ . ز).. لە سالآنی (٢٩٥-٢٧٢)دا پادشای مەملەکەتی (ئیپیرۆس) بوو، کە دەکەوتە سەر کەناری رۆژئاوای ولآتی یۆنانەوە . لە سالی (٢٨٣)دا هێرشی بردۆتە سەر مەکدۆنیاو داگیری کردوەو بەلآم لێیدەرپەڕێنراوە . دوای ئەوە پەلاماری ئیتالیای داوەو لە چەند شەڕێکدا بەسەرڕۆمانگاندا زالْ بووە ، تا لە سالی (٢٧٥)دا بەزاندوویانە . ئینجا جارێکی‌تر مەکدۆنیای داگیرکردوە . بەهەرحالْ ئەنجامی بەوە شکاوەتەوە کە بنمیچی خانوویەکی بە سەردا رووخاوەو کوشتوێتی .
(گەورەترین . . . ل-١٤٦ ، پ ١٣٦)

٢٨- سپارتا- Sparta

دەکەوێتە ناو دۆلێکی بەرفراوانی بەپیتەوەو لە خوارووی نیمچە دوورگەی (پیلۆپۆنیز)دایە . چەند تیرەیەکی سەر بە نەژادی دووری‌یەکان لە باکوورەوە بەرەوخوار هاتوونەو بەدەم شەڕەوە خەلْکی ناو دۆلەکەیان لێدەرپەڕاندوە ، یاخود کردۆتە کۆیلەی خۆیانو لەبری ئەوان تیایدا جێگیر بوون . ئینجا دوای ئەوەی بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ لە گەلْ ئەو خەلْکەیدا لەزۆرانبازیدا بوون ، کار وا شکاوەتەوە کە لە گەلْیاندا یەکیانگرتووەو چوونەتە ژێر رکێفی دوو پادشاوەوبە هاوبەشی حوکمڕانی‌یان کردوون . بە دوایدا ئیتر لاکۆنیاو میکێنایان داگیرکردوەودەسەلآتیان پەرەی سەندوە .
رژێمی فەرمانڕوایی لە سپارتادا بە توندوتیژی‌و پتەوی‌و بە مەشقی سەربازی بەناوبانگ بووەو زۆریش لەگەلْ دەستووری دیموکراتی‌یانەی ئەسینادا جیاوازی‌ی هەبووە .
(گەورەترین . . . -ل ٤١-پەراوێز- ٣٦)

٢٩- ئەسینا-Athene

پایتەختی ئێستای یۆنانە . لە ناوەراستی سەردەمی برونزیدا بنیادنراوەو دەوترێ گوایە (سیکرۆپس) بنیادی ناوە . لە سەرەتای دامەزراندنیدا بایەخێکی ئەوتۆی نەبووە . بەلاّم لە دوایدا وردەوردە نەش وغای کردوە . تا لە کۆتایی سەدەی شەشەمی پێش زایندا لە سەردەمی (بیزیستراتۆس)و کورەکانیدا ، لە رووی بازگارنی یەوە گەشەی سەندووە . ئینجا وەخێك فارسەکان داگیریان کرد ، لە سالّی (٤٨٠-پ . ز)دا سوتاندنیانو کاولیانکرد . بەلاّم دوای دەرپەراندنیان ، لە سەردەمی (برکلیس)دا ئاوەدان کرایەوەو ئەمجارە بەوپەری وەستایی و فەنتازی یەوە ، پەرستگاو کۆشکە داروخاوکانی سەر قەلاّی (ئەکروپۆل)یان بەیاریدەی گەلێ ئەندازیاری لێهاتوو دروستکردەوەو بەوە بووە شارێکی زۆر جوانو دلّگیر . هەروەها شارەکە بە ناوی (ئەسینا پالاّس- Athene Pallasی) دالّەدەری یەوە ناونراوە کە کچی (زیوس)ی ژنەخوداوەندی گەورەی خوداوەندەکانە .

(گەورەترین . . . . .-ل١٣-پ٤)

٣٠-ثیبە-Thebe

دەکەوێتە ناوەراستی ولاّتی یۆنانەوەوئێستا (ثیڤا- Theva)ی پێدەوترێ .

لەکۆتایی سەدەی شەشەی پێش زایینەوە ، لە گەلّ ئەسینادا کەوتە دوژمنایەتی کردن و لە جەنگدا یاریدەی فارسەکانی دەدا . هەروەکوو لە جەنگەکانی پیلۆپۆنیزدا یاریدەی سپارتایی یەکانی داو دواجار لە سالّی (٣٩٤- پ . ز)دا ، چووە پالّ ئەودەستە دەولّەتەی دژ بە سپارتا جەنگانو بەسەریدا زالّ بوون . بۆ ماوەیەکی زۆریش سەروەری گشتی ولاّتانی یۆنانی کردوە . (گەورەترین ... ل ٧٥ ، پەراوێز ٨٠) :

٣١- کاپوا- Capua

دەکەوێتە باشووری ئیتالیاوە ، سەرووی شاری ناپۆلیو نزیك دەریای تیران .

هانیباڵی کرتاجەیی لە ساڵی (٢١٥-پ . ز)دا داگیری کردو خۆیو لەشکرەکەی تیایدا بەرابواردنەوە خەریك مانو ورەی شەرکردنیان نزم بووەوە کە لە ئەنجامیدا رۆماکان پەلاماریان دانو زەفەریان پێبردن . (گەورەترین . . . ل- ١٦٤ ، پ-١٥٢) .

٣٢-کرتاجە – Carthage

لە نزیك کەنداوی (توونس)ی ئێستا دا بووە . لە لایەن فینیقیەکانەوە بنیادنراوە . دوژمنێکی گەورەی رۆما بووەو بۆ دەست بەسەرداگرتنی دەریای سپی ی ناوەراست ، مل ملانێی لە گەڵدا دەکرد . خاوەنی هێزێکی دەریایی فراوان بووەو لە سەرەتلدا بە بازرگانی بەناوبانگ بووە . بەلام لە زەمانی هەردوو سەرکردەی ناوداریدا (هامیلکارو هانیباڵی کوری) ، بە هێزی سەربازی کەوتە پەل هاویشتن بە هەموو باکووری ئەفریقادا و ئینجا ئیسپانیاو ئەنانەت تا نزیك رۆماش ، بە نیازی داگیرکردنی و لە ناوبردنی ئیمپراتۆریێتی رۆما کشا . بەلام ئەو ئامانجەی بۆ نەهاتەدی .
(گەورەترین حیکایەتی--بەڵێنی کوشندە -ل ١٥٤) .

٣٣- مووسا–Mose

لە سەدەی سیازدەیەمی پێش زاییندا ژیاوە . دەوترێ گوایە لە دەرباری فیرعەونەکاندا پەروەردە بووەو بۆتە پێشەوایەکی سەربازیو لە شەرێکدا بە سەر حەبەشەدا زاڵ بووەو لە ئەنجامیدا (تەربیس)ی کچی پادشاکەیانی مارەکردوە . لە سەردەمی فیرعەون رەعمەسیس دووەمدا (١٣٠٠-١٢٧٢پ . ز) بە خۆیو تاقەکەیەوە میسری جێهێشتوەو رووی کرۆتە فەلەستینوتیایدا جێگیربووەو ئاینەکەی خۆی بلاوکردۆتەوە (عەرەبو جوو لە مێژوودا - أحمدسوسە-ل ط ط-كك) .

٣٤کۆرش – Cyrus

بە کۆرشی گەورە ناوی دەبرێ . ساڵی (٥٢٨پ . ز) مردوە . دامەزرێنەری ئیمپراتۆریێتی فارسەکانە . سەرەتا بە بەرپاکردنی شۆرشێك دژی پادشای مادەکان دەستی پێکردو خۆی کردە خاوەنی تاجو تەختەکەی . بە دوایدا ملی بە بەرپاکردنی چەندین جەنگەوە ناو لە ئەنجامیاندا ئاسیای ئەو رۆژگارەو ولاتی مێزۆپۆمیاو سووریاو فەلەستینی داگیرکردو ئیمپراتۆریێتی فارسەکانی لێپێك هێنان . هەر ئەویش بوو ئەو

جوولەکانەی کە نەبوختنەسر گواستبوونی یەوە بۆ بابل ، گەڕاندنی یەوە بۆ ئورشەلیم .

٣٥- رۆومولۆس—Romulus

لە پادشا مەزنەکانی سەرەتای دامەزراندنی ئیمپراتۆرێتی رۆما یە . هەندێ لە مێژوونووسان دەڵێن ئەو شاری رۆمای بنیادناوە . بەڵا م گومان لەوەدا نی یە کە ئەو یەکەمین پادشا بووە لەنجومەنی پیرانی لە رۆمادا پێك هێناوەو گەلێ یاسای بۆ رێکخستنی کاروباری دەوڵەت داناوە کە پادشا نۆمای دوای ئەو پەرەی پێداون‌و ئیتر ئەو یاسایانە بوونەتە بناغەیەکی پتەو بۆ رۆژگاری دوای خۆیان (دەمەتەقێ - ل٢١٥ ، ٢٥١ ، ٢٦٠) . هەروەها دانتێ لە کۆمیدیای خواوەندی یەکەیدا (بەهەشت سروودی هەشتەم) ناوی دەباو دەربارەی دەڵێ : (با لە پشتی باوکێکی کەساس ، کویرینۆسێك لەدایك بێ کە بکرێتە کوڕی مارس) . کویرینۆسیش ناوێکی مەزنی یە کەرۆمانکان بە رۆمۆلۆسیان بەخشیوەو بە کوڕی خواوەند مارسیان داوەتە قەڵەم . (کۆمیدیای خواوەندی - بەهەشت -ل ١٨٣ - پەراوێز ١١١) .

٣٦- سیزیۆس

قارەمانێکی ئە فسانەیی گریکەکانە . ئیجیۆسی باوکی پادشای ئێتکا بووە .ژیانی قارەمانانەی خۆی بە کوشتنی گای ماراسۆنی دەس پێکردوە . هەروەکوو یەکێك بووە لەو حەوت لاوەی کە هەموو ساڵێ خەڵکی ئەسینا دەیانناردن بۆ کریت تا ئەژدەهاکەی قووتیان بدا . بەڵام (ئەردیان) دوای ئەوەی ئاشق بووە ، شمشێرێکی داوەتی‌و ئەژدیهاکەی پێ کوشتوە . ئینجا کە گەڕاوەتەوە بۆ ئەسینا بووە بە پادشاوناوبانگی بە کرداری لەرادەبەدەری توانای ئادەمیزاد دەرکردوە (دەمەتەقێ -ل ٢١١ - پەراوێزی وەرگێڕەکەی) .

بەڵام مەکیاڤیللی خۆی هەر لە (دەمەتەقێ)دا دەربارەی دەڵێ : «سیزیۆس سەرکردایەتی ی گرتە دەست‌و فەرمانی بە خەڵکی شاری ئەسینای پەرت‌وبڵاودا کە شارەکە بنیادبنێن‌و تیایدا گردبنەوە» . (دەمەتەقێ - هەمان لاپەڕە) .

٣٧- رۆما

یەکەم شوێن کە وا زەن دەکرێ رۆمای لە سەر بنیادنراوە ، گردێکە کە.

پێ‌یدەوترێ (بالاتین)و رووباری تایەری بە دامێندا تێدەپەڕێ‌و (٢٤) کیلۆمەتر لە دەریاوە دوورە . دەوترێ گوایە ئەوە لە ساڵی (٧٥٣ – پ .ز)دا بووە . ئینجا لە سەردەمی ئۆگستۆسی یەکەم ئیمپراتۆری رۆما دا ، لە دەورەبەری (٢٧ – پ .ز)دا کە دانیشتووانی ئەو وەختە لەوبەری دەسەڵاتداریدا بوون‌و ژمارەیان لە ملیونێك زیاتر بووە ، لە شارێکی دروستکراو لە خشتەوە بۆتە شارێکی دروستکراو لە مەرمەڕ . ئیتر بە دوایدا بەردەوام روو لە فراوانی بوومو تەنیوەتەوە بۆ گشت گردەکانی دەورویشتی . (گەورەترین . . . ل – ١٢٠ ، پەراوێز – ١٢٦) .

٣٨– میدی‌یەکان :

گەلێك بوون کە لە هەزارەی یەکەمی پێش زایندا لە باکووری رۆژئاوای ئێراندا دەژیانو (ئەرباکس) دامەزرێنەری بنەماڵە حوکمرانەکەیانەو (ئەکباتان–هەمەدانی ئێستا) پایتەختیان بووە . کۆرشی گەورە لە ساڵی (٥٥٦–پ . ز)دا پایتەختەکەیانی داگیرکردومو دەوڵەتەکەی لەناو بردوونو وڵاتەکەیانی داوەتە پاڵ ئیمپراتۆرێتە فارسی‌یەکەی خۆی . هەروەکوو لە ساڵی (٣٣٠–پ .ز)دا ، دوای سەرکەوتنی ئەسکەندەری گەورە لە ساڵی (٣٣١)دا بە سەر دارای سێ‌یەمدا ، کەوتوونەتە ژێر دەسەلاتی یۆنانەکانەوەو ئینجا سلووکی‌یەکان (سلووکس یەکێك بوو لە فەرماندەکانی ئەسکەندەر)و ئینجا لە سەدەی دووەمی (پ . ز)دا ئەرشاکی‌یەکانو ئیتر هەتا (فەتحی عەرەبی) لە ساڵی (٦٣٣)ی دوای زایندا ، هەر لە ژێر چنگ‌و دەسەلاتی ساسانی‌یەکاندا بوون . (گەورەترین . . . . ل ١٩ ، خوارووی پەراوێزی ژمارە–١٢–) .

٣٩–جیرۆلامۆ سافۆنارۆلا

(١٤٥٢–١٤٩٨) . لە شاری فێرارا لەدایك بووە . لە (دێر)ێکی سەر بە قەشە دۆمینیکەکاندا بۆتە رەبەن‌و پانزە ساڵی تێدا بەسەر بردوە . دوایی چۆتە شاری فلۆرنساو خەڵکێکی زۆر بۆ گوێگرتن لە وتارە ئاینی‌یەکانی لە دەوری گردبوونەتەوە . بە لەدین دەرچوون تاوانبار کراوەو پاپا بڕیاری بێ‌بەری‌کردن لە کڵێسەی بە سەردا داوە . لە ساڵی ١٤٩٤دا کە بنەماڵەی میدیتچی لە فەرمانڕەوایی‌کردنی فلۆرنسا خراونو لە

شار دەربەرێنراونو رژێمی جەمهووری تێدا دانراوە . ئەم کراوەتە حوکمرانی جەمهووری‌یەکەو گەلێ هەنگاوی چاکی بۆ چەسپاندنو بەرێوەبردنی ناوە کە گرنگترینیان دانانی دەستوورێك بووە لەو بابەتەی مەکیاڤیللی خۆی بە ئاواتی‌یەوە بووە . بەلام لەسالی (١٤٩٨)دا بەدبەختی رووی تێکردوە ، گیراوەو ئیعدامکراوەو لاشەکەی سووتێنراوە . (دەمەتەقێ –ل ٢٨ ، ٣٢ ، ٢٦٤ ، ٣٦٧) .

٤٠– سیراکۆزە Siracusa,

دەکەوێتە باشووری رۆژهەلاتی دوورگەی سیکلیاوەو یۆنانی‌یەکان لە سەدەی سێیەمی پێش زایندا بنیادیان‌ناوە . بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ لە رووی بایەخەوە وەك مەلبەندێکی زانیاریو هونەر ، بە دوای لەسینادا هاتوە . تا ئێستاش شوێنەواری شانۆیەکی یۆنانی تێدا ماوە کە بە گەورەترین شانۆی سەردەمی کۆنی جیهان دەدرێتە قەلەم . شارەکە لە سەردەمی (هیرۆ)ی دکتاتۆریدا کە لە سالی (٤٨٠–پ . ز)دا بە سەر کرتاجەیی‌یەکاندا زال‌بووە ، تەواو گەورەو فراوان بووەو بۆتە مەلبەندێکی مەزنی شارستانێتی‌ی یۆنانەکان .

(گەورەترین . . . . ، ل–٨٠ ، پەراوێز–٨٥) .

٤١– شارەکانی ئەیۆن

مەبەست لەو شارانەیە کە دەکەوتنە سەر کەناری دەریای ئەیۆن . دەریای ئەیۆنیش ئەو ماوەیەی دەریای سپی‌ی ناوەراستە دەگرێتەوە کە دەکەوێتە نێوان کەناری خۆرئاوای یۆنانو کەناری خوارووی ئیتالیاوە . (ح .ع)

٤٢– شارەکانی هیلسپۆنت Hellspont

بریتی‌یە لە کەنداوی دەردەنیل کە دەریای مەرمەرە بە دەریای ئیجە دەگەیەنێ ، واتە کەناری ئاسیا لە ئەوروپا جودا دەکاتەوە . درێژی‌یەکەی (٤٠) میلو پانایی‌یەکەی (٤) میلە . (گەورەترین . . . . –ل ٦٢ – ب ٧٠) . دیارە لێرەدا مەبەسی لەو شارانەیە کە دەکەوتنە سەر ئەمبەرو ئەوبەری کەنداوەکەوە .

٤٣– ئۆرسینیو کۆلۆنا :

دوو بنەمالەی کۆنی بەناوبانگو دەسەلاتداری ناو شاری رۆما بوون . گەلێ پاپاو

کاردینال‌و میرو فەرماندەی سەربازی‌یان تێدا هەڵکەوتوە . بەردەوام لە گەڵ یەکتردا لە ناکۆکیدا بوون .

(دەمەتەق – ل ۳۵ – پەراوێز) .

٤٤– مەکیاڤیللی لێرەوە ئیتر مەبەستی لە باسکردنی کردارەکانی دۆق فالێنە ، واتە سیزار بۆرجیای کوڕی پاپا ئەلیکساندەر نەك پاپا خۆی . چونکە ئەو وەختە بووبووە سەرکردەی سوپاکەی باوکی‌و کەوتبوە داگیرکردنی ئەو شارو مەملەکەتانەی کە فەرەنسایی‌یەکان نەیگەیشتبوونێ وەك (ئیمۆلاو فۆرلی‌و پیزارۆو ئوربینۆو . . . هتد) .

(ح.ع) .

٤٥– سینیگاگلیا – Sinigaglia

بریتی‌یە لە شاری سیناگالیکای زەمانی رۆمانەکان‌و دەکەوێتە سەر دەریای ئەدریاتیك نزیکی شاری ئەنکۆنا . لە ساڵی (۸۲–پ.ز)دا (پۆمپی) تالانی کردوە . لە سەدەی پێنجەمدا جووتە (قوط) رۆژئاوایی‌یەکان داگیریان کردوە . ئینجا لە سەدەی هەشتەمدا لۆمباردیایی‌یەکان‌و لە سەدەی نۆیەمدا عەرەبەکان . تا لە سەدەی سیازدەیەمدا لە ئەنجامی بەیەکادانی نێوان جویلف‌و جیبلیندا وێران بووە . (کۆمیدیا – بەهەشت – ل ۳۱۸ – پ ۵۸) .

٤٦– پیروجیا – Perugia پایتەختی هەرێمی ئۆمبریایە . لە وەختی خۆیدا قەڵایەکی سەختی ئیتروسکەکان بووە . لە ساڵی (۳۱۰–پ–ز)وە کەوتۆتە ژێر حوکمرانی‌ی رۆمە وەو بووە بە مەیدانێکی جەنگی ناوخۆیی رۆمانەکان. لە ساڵی (٤١–٤٠پ.ز)دا ئاگستۆس داگیری کردو سووتاندی‌و بەڵام دوایی بنیاد نرابەوە . لە سەدەی شەشەمدا (تۆتیلان) وێرانی کردوەو بەڵام لە سەدە ی یازدەیەمەوە رووی لە گەشانەوەو دەسەڵاتداری کردۆتەوە ، تا لە دەورووبەری ساڵی (۱۳۰۰)دا حوکمرانی‌ی هەموو هەرێمی ئۆمبریای کردوە . ئینجا لە سەدە ی شازدەیەمەوە بۆتە میرایەتی‌یەکی سەر بە ڤاتیکان . (کۆمیدیا–ل ۲۳۱–پ ٤٣) .

٤٧– باگلیۆنی – Baglioni

مەبەست لە جیامپاولۆ باگلیۆنی ی میری شاری پیرۆجیایە کە قەیسەر بۆرجیا لەوەبەر

هێرشی بردبووه سەرو میرایەتی‌یەکەی لێ‌داگیر کردبوو .

مەکیاڤیللی لە (دەمەتەقێ)دا حیکایەتەکەی تەواو دەکاو دەڵێ : «پاپا یۆلیۆسی دووەم.... بڕیاری‌دا (لە ساڵی ١٥٠٥دا .ح.ع) کە جیاماولۆ باگلیۆنیش لە شاری پیرۆجیا کە زۆردارانە حوکمڕانی‌ی تیدادەکرد ، دەربەربنێ ، چونکە سوێندی خواردبوو هەموو ئەو زۆردارانە لەناوبەرێ کە موڵکی کڵێسەیان زەوت کردبوو» .

ئینجا مەکیاڤیللی وەهای دەگێرێتەوە کە پاپا بە خۆی‌و ژمارەیەك لە کاردینالەکانی‌و تەنیا تاکە پاسەوڵەکەی خۆیەوە ، روویان کردۆتە شارەکەو کەچی لەو سەرەوە ئەو دوژمنە جەربەزەیەی بە یەخسیری لەگەڵ خۆیدا هێناوەو حوکمڕانێکی سەر بە کڵێسەی لە شارەکەدا جێ‌هێشتوە . دواجار مەکیاڤیللی رووداوەکە وا لێکدەداتەوە کە مەسەلەی خۆبەدەستەوەدانی باگلیۆنی بەو ئاسانی‌یەو بۆ ئەوێکی نەگریس‌و ناپەسەند ، لە ویژدانپاکی‌و رێزلێنانی کڵێسەوە نەبووە ، بەڵکو لە ئەنجامی سەرکێشی‌و ملپێوەنانی پاپا یۆلیۆسەوە بووە کە بۆ کات‌و شوێن‌و حاڵەتی تایبەتی خۆی پێویست‌و سوودبەخشەو دەبێ کۆی لێ‌نەکرێتەوە . چونکە «دەگمەنە خەڵکی بتوانن زۆر چاك لە زۆر خراپ لە یەکتری جودا بکەنەوە» . (دەمەتەقێ-ل ٣١٠ ، ٣١١) .

٤٨- پەیوەندی‌ی نێوان مەکیاڤیللی‌و بۆرجیا

یەکەم پەیوەندی لە نێوانیاندا بە هۆی شۆڕشی خەڵکی شاری ئەریزۆوە بووە کە قەیسەر بۆرجیا هانی‌بۆداون . بۆرجیا داوای لە فلۆرنسا کردوە کە نوێنەرێك بۆ ئەو مەبەستە بنێرن بۆ لای . ئینجا بەم بۆنەیەوە مەکیاڤیللی لەگەڵ سۆدیرینی‌ی سەرۆکی فلۆرنسادا چووە بۆ لای‌و بۆ یەکەمجار بینیویتی‌و بۆی دەرکەوتوە کە مەبەستی گۆڕینی رژێمی جەمهووری بووە لە فلۆرنسادا . ئەمە لە ساڵی (١٥٠٢)دا بووە .

هەردوای ئەوە بە ماوەیەك ، مەکیاڤیللی بۆتەوە بە نوێنەری فلۆرنسا لە لای بۆرجیاو سێ مانگ لە گەڵیدا ماوەتەوە . لەو ماوەیەدا دیویتی کە چۆن شاری بیرگۆلای تالان کردوەو پەلاماری فۆسۆمبرۆنی داوەو لەگەڵ ئۆرسینی‌یەکاندا جەنگاوەو چۆن بە هۆی گفت‌وگۆکردنەوەو بە فرت‌وفێڵ ، سەرکردەکانیانی بانگ کردوە بۆ سینیگاگلیاو

لەویْ قەلاچۆی کردوون . ئیتر مانەوەی لە گەڵیدا لەو سیْ مانگەداو بینینی ئەم کاروکردارانەی ، وایان لە مەکیاڤیلی کردوە کە لە کتێبەکەیدا (میر) بە نموونەی شێرو ڕێوی‌یەکەی دابنێ‌و زۆر جار ئیشارەتی پیْ‌بدا .

حوا پەیوەندی‌ی مەکیاڤیلی لەگەڵ قەیسەر بۆرجیادا ، لە دوای مردنی باوکی‌و هەڵبژاردنی پۆلیوسی دووەمدا بووە بۆ پاپایەتی کە بۆرجیا ئەو وەختە تازە لە نەخۆش‌یەکەی رزگاری بووەو کەوتۆتەوە سەرپیْ . جا مەکیاڤیلی نامەیەکی داوەتیْ کە بۆ ئەنجومەنی باڵای فلۆرنسای نووسیوەو تکای لیْ‌کردون ڕێگا بە بۆرجیا بدەن کە بەخاکی فلۆرنسادا بەرەو رۆمانا تێپەریْ . بەلاّم هەر بە دوایدا نامەیەکی‌تری بۆ ناردوون کە تیایدا داوای کردوە ئەو نامەیەی دەستی بۆرجیا پشت‌گویْ بخەن . (دەمەتەقیْ‌-ل ٥١، ٥٢) .

٤٩- کۆڵۆنا – Col;nna مەبەست لە کاردینال جیوڤانی کۆڵۆنایە کە لە بنەماڵەی کۆڵۆنا بووەو لە ساڵی (١٥٠٨)دا مردوە .

٥٠- ئەسکانیۆ – Ascanio کاردینال ئەسکانیۆ سفۆرزایە . برای لۆدۆڤیکۆ سفۆرزا بووە کە لە ساڵی (١٤٩٢)ەوە کرابووە (جێگر) بەسەر تەختی میرایەتی‌ی میلانەوەو ئینجا لە ساڵی (١٤٩٤)دا بووە میری تەواوەتی‌ی میرایەتی‌یەکە . ئەسکانیۆ لە ساڵی (١٤٩٢)دا لە پاڵ‌جیلیانۆ دی رۆڤیریدا یەکێك بوو لە دوو هاوشانە هەرە گەورەکەی کاردینال رۆدریگۆ (ئەلیکساندەر) بۆ هەڵبژاردن بۆ پاپایەتی‌و بەلاّم ئەوەبوو رۆدریگۆ بە تەماعی ئەوەی بیکاتە راوێژکاری خۆی ، هەڵی‌خەڵەتاندو رایکێشایە پاڵ خۆی . ئیتر بە دوایدا ساڵ هات‌و ساڵ تێپەری‌و ئەسکانیۆ چەند جارێك بەپیْ‌ی ئاڵ‌وگۆڕی بارودۆخی سیاسی ، لیْ‌ی‌هەڵگەڕایەوەو دایەوە پاڵی ، تا لە ئەنجامدا دوای مردنی فرسەتی بۆ هەڵکەوت کە هەر هیچ نەبیْ نەیەڵیْ کوڕەکەی (قەیسەر بۆرجیا) ئیدامە بە فەرمانڕەوایی بنەماڵەکە بدا . (لۆکریشیا بۆرجیا-ل ٣٠ ، ٣٨) .

٥١- ئەم‌قسەیەی مەکیاڤیلی وادەگەیەنیْ کەسان پیترۆ ئادڤینکۆلا بە ناوی پۆلیۆسی دووەمەوە کرایْ بە پاپا . بەلاّم لە رۆمانی (لۆکریشیا بۆرجیا)دا واباس دەکریْ کە کاردینال جیلیانۆ دی رۆڤیری بەو ناوەوە کراوە بە پاپا (ح.ع) .

٥٢- ئاگاتۆكليس - Agatocles

(٣٦١ - ٢٨٩ پ.ز) . پادشايەكى زۆردارى سيراكۆزە (سيكليا - صقليە) بووە . لە پايەوپلەيەكى زۆر نزمەوە پێگەيشتووەو بەرزبۆتەوەو بۆتە فەرماندەيەكى سەربازى . بە تاوانى پيلانگێران دژى حكومەتەكەى گوناهبار كراوەو لە شار دوور خراوەتەوە . بەلأم بە خۆىو لەشكرێكى بەكرێگيراوەوە گەراوەتەوەو شارەكەى داگيركردووەو هەموو ئەندامانى ئەنجومەنى پيرانو هەزار كەسى لە خەلكەكەى كوشتووەو خۆى تێدا كردۆتە تاكەميرو بە دوايدا جەنگێكى لەگەل كرتاجەيى يەكاندا بەرپا كردووە كە تيايدا شكاوەو لە شارى سيراكۆزەدا ئابلۆوقە دراوە . بەلأم خۆى لە ئابلۆوقەدانەكە دەرباز كردووەو چووە بۆ سەرووى ئەفريقاو لەوێوە كەوتۆتەوە پەلاماردانيان .(دەمەتەقێ - ل ١٣٢ ، ٤٧٦ ، ٤٨١ ، ٦٢٥) .

٥٣- سكليا - Sicilya ناوەكەى لە يەكێك لەو گەلانەوە وەرگيراوە كە شالأويان بۆ بردووەو تيايدا جێگيربوون . پێشتر ناوى (ترينا كريا - Trinacria) بووە كە ماناى (زەوىيە سێ سووچەكە) دەبەخشێ . دوورگەيەكەو دەكەوێتە خوارووى شێوە دوورگەى ئيتالياوەو كەنداوى مەسينا لە يەكتريان جيادەكاتەوە . سيراكۆزەو تايبيوم لە شارە مێژوويى يەكانێتى . (گەورەترين...ل - ٤٨ - پەراوێز - ٥١) .

٥٤- هاميلكار - Hamilcar (.... - ٢٢٨ . پ.ز) . لەسالى (٢٤٦)داو لە رۆژانى (جەنگى يەكەمى پۆنى)دا (٢٦٤ - ٢٤١)كە لە نێوان رۆماو كرتاجەدا رووىداوە ، ئەم فەرماندەى لەشكرى كرتاجەيى يەكان بووە لە سيكليادا . ئينجا وەختێك كرتاجەيى يەكان لە ئەنجامى بەزينى ئەو هێزە دەريايى يەياندا كە لە سيكلياوە بۆ داگيركردنى رۆما رووى كردبووە ئيتالياو لە سالى (٢٤١)دا ناچارى پێكهاتن لەگەل رۆمادا بوون ، ئەم سيكلياى جێهێشت وگەرايەوە بۆ كرتاجە كە هەر لەو وەختەدا هێزێكى سەربازە بەكرێ گيراوەكان ياخى بووبوونو كرتاجەيان ئابلۆوقە دابوو . بەلأم هاميلكار زالبوو بە سەرياندا و شارەكەى لە چنگ رزگاركردنو ئيتر بەوە پايەوپلەى هێندە بەرزبووەوە كە وەك تاكە حوكمرانێكى لێهات . هەروەها لە سالى (٢٣٧)دا ئيسپانياى بەو نيازە داگيركرد كە بيكاتە بنكەيەك بۆ بەگژداچوونو داگيركردنى رۆماو

بەلاّم لە سالّی (۲۲۸)دا لە شەڕێکدا لەوێ کوژراو تەواوکردنی نەخشەکەی بۆ هانیبالّی کوڕی جێهێشت. (گەورەترین...، ل – ۱۵۸، پ – ۱٤۳).

٥٥– جیۆڤانی فۆگلیانی – Giovanni Fogliani میری شاری فیرمۆ بووەو کوشتنەکەی لە سالّی (۱٥۰۲)دا بووە.

٥٦– پاولۆ ڤیتێلی – Paolo Vitelli فلۆرنسایی‌یەکان لە سالّی (۱٤۹۹)دا تۆمەتی ناپاکی‌یان دایە پالّی‌و ئیعدامیانکرد.

٥٧– ڤیتێلۆزۆ – Vitellozzo میری سیتا دی کاستێلۆ بووە. یەکێك بووە لەو میرانەی قەیسەر بۆرجیا لە سالّی (۱٥۰۲)دا لە قەلاّچۆکردنەکەی سینیگاگلیادا کوشتویّتی.

٥٨– پاپا یۆلیۆسی دووەم – Julius 11 دوای مردنی پاپا ئەلکساندەری شەشەمی باوکی قەیسەر بۆرجیا لە مانگی ئابی (۱٥۰۳)دا، کاردینال پیکۆلۆمینی بۆ پاپایەتی هەلّبژێردراو ناوی پاپا پیۆسی هەشتەمی وەرگرت. بەلاّم لەبەر ئەوەی زۆر پیربووە تەنیا بیست‌و حەوت رۆژ پاپایەتی‌ی کردوەو مردوە. ئەو وەختە قەیسەر بۆرجیا کە تا دوو سێ مانگ لەوەبەر لە هەرمی دەسەلاّتیدابوو، گرۆلّەی تەواو کەوتبووە لێی. بە سەرێك جەماوەری گەلی شاری رۆما بە خوێنی سەری تینووبوون‌و بە سەرێك لەشکرەکەی لە دەوری پاشەکشەیان لی‌کردبوو، بە سەرێکیش ئەو نەخۆشی‌یەی لەگەلّ نەخۆشکەوتن‌و مردنی باوکیدا تووشی بووبوو لە پەل‌وپۆی خستبوو. تا لەو وەختەدا کاردینال جیلیانۆ دیللا رۆڤیری‌ی کۆنە دوژمنەکەی بنەمالّەکەیان، بووبووە یەکێك لە پالێوراوە بەهێزەکان بۆ هەلّبژاردن بە پاپا. تا ئەو ساتە بۆرجیا هێشتا بەلایەنی کەمەوە خاوەنی دەنگی یازدە کاردینالّی ئیسپانیایی بوو کە بە بەری‌یەوە مابوو کاریان تێبکا. بەلاّم وەك مەکیاڤیللی خۆی لە کۆتایی بەشی حەوتەمی کتێبەکەیدا بەوردی لە چەند دیرێکدا باسی‌کردوە، بۆرجیا بە پشتگیری‌کردنی هەلّبژاردنی کاردینال جیلیانۆ (یۆلیۆسی دووەم) بە پاپا، لەو وەختە ناسکەدا هەلّەیەکی کوشندەی کردوەو چالّی بۆ خۆی هەلّکەندوە. مەکیاڤیللی باسی چۆنیّتی هەلّەکردنەکەی ناکا. بەلاّم لە (لۆکریشیا

بۆرجیا)دا چیرۆکنووسانە حیکایەتەکە دەگێڕنەوە کە چۆن کاردینال جیلیانۆ فرسەتی لەو حاڵەتی کەساسیو کلۆڵییەی هێناوە کە تێیکەوتووەو هەڵیخەڵەتاندوەو وای لێکردوە کاردیناڵە ئیسپانیاییەکانی بۆ قایل بکا دەنگی بدەنێ ، بەرامبەر بە باربەدانی لە دەسگیرخستنەوەی دەسەلاتەکەی پێشوویدا . کەچی هەر دوای هەڵبژاردنی بە پاپا ، فەرمانی گرتنو حەپس کردنی دا . ئینجا جارێکی تریش توانی ئەو بۆرجیا جەربەزە دڕندەیەی جاران وەك منداڵێك فریو بداو گوایە بەرامبەر بە سەروەتو سامانەکەی ئازادی بکا . کەچی لەم دەرگاوە بەرەڵلای کردوەو کردوێتییەوە بەو دەرگای بەندیخانەیەکی تردا .

بەهەرحاڵ پاپا یولیۆسی دووەم بنەماڵەی بۆرجیای تێکشکاندو لەسەر شانۆی سیاسەتی ڤاتیکانو ئیتالیای دەرهاویشتنەدەر . بەلام خۆی لە واقیعی حاڵدا بەهەمان شوێن پێی پاپا ئەلیکساندەری شەشەمدا رێگای گرتەبەرو ژیانی خۆی بۆ بەهێزکردنی دەسەلاتی کڵێسەو بەرفراوان کردنی تەرخان کردو دەورێکی باڵای لەو جەنگانەدا گێڕا کە لە سەرەتای سەدەی شازدەیەمدا لە ئیتالیادا روویاندا . بەلام دەبێ ئەوەش بڵێین کە یەکێك بووە لەو پاپایانەی هۆگری هونەرو ئەدەبو رۆشنبیری بوونو تەقەلایەکی زۆری بۆ گەشەپێسەندنیان داوە ، تا ئەو ساتەی لە ١٣ شوبات ١٥١٣ دا کۆچی دوایی کردوە . (رۆمانی لۆکریشیا بۆرجیا) .

٥٩- جەنگی یەکەم (جەنگی پونی) – Punic War زنجیرە جەنگێك لە نێوان رۆما وکرتاجەییەکاندا بە هۆی تەقەلادانی زاڵبوونیانەوە بەسەر ناوچەی دەریای سپی ناوەراستدا رووی‌دا کە مێژوونووسان بەسەر سێ پلەدا دابەشیان دەکەن :

١-جەنگی یەکەم : (٢٦٤ – ٢٤١ .پ.ز) : هۆی راستەوخۆی هاواربردنی دەستەیەك لە خەڵکی شاری (میکینا)ی یۆنانی بووە بۆ رۆما و دەستەیەکی تریان بۆ کرتاجەییەکان ، ئەویش لە وەختێکدا کە پادشای سیراکۆزە (سکلیا) هەرەشەی پەلاماردانو داگیرکردنی شارەکەی لێکردوون . ئینجا کە هەردوولا بەدەنگ هاوار بۆهێنانەکەوە چوون ، لەسەر ئەو مەسەلەیە لێیان بووە بە شەڕو کوشتار لە یەکترو ئیتر جەنگ لە نێوانیاندا بەیناوبەینو هەر جارەی لەبەر هۆیەك بەردەوام بووە . تا لە ئەنجامدا رۆمانەکان هێزی دەریای کرتاجەییەکانیان تەفروتوونا کردوەو ناچاریان

دوون دەست لە دوورگەی سکلیا بەربدەن .

- جەنگی دووەم (٢١٨ - ٢٠١ پ.ز) . هۆی راستەوخۆی ئەوەبووە کە رۆما لە ئەشەنەسەندنی دەسەلاتی کرتاجییەکان بۆ ئیسپانیا تەنگەتاو بوون و ویستویانە بەری لێبگرن . جەنگەکە (هانیبال) دەستی پێکردوە کە لە چیای ئەلپ پەڕیوەتەوەو رۆمای خستونە بەر مەترسییەوە . بەلام (شیپۆن)ی سەر لەشکری رۆما ، لە ئەفریقاوە ، واتە لە پشتەوە پەلاماری کرتاجەی پایتەختی مەملەکەتەکەی هانیبالی داوەو ئەنجام بە رازیبوونی کرتاجەییەکان بە مەرجەکانی رۆما بۆ شەڕوەستاندن شکاوەتەوە .

٣- جەنگی سێیەم : (١٤٩ - ١٤٦ پ.ز) . هۆیەکەی ئەوەبووە کە رۆماکان ترسیان لە هەڵسانەوەی کرتاجەو هێرشبردنیان بۆ سەر یەکێك لە مەملەکەتە هاوپەیمانەکانیان لێنیشتوەو ئەمجاریش هەر شیپیۆن ئاسا ، لەبەری لای ئەفریقاوە پەلاماری کرتاجەیان داوەو دوای کاول‌کردنی ، کردوویانەتە ویلایەتێکی ژێردەستەی خۆیان (گەورەترین - ل ١٥٥ - ١٥٦ - پ ١٤٢) .

٦٠- نابیس - Nabide

لە نێوان سالانی (٢٠٦-١٩٢ پ .ز)دا حوکمڕانیی سپارتەی کردوە . تەختی پادشایەتیی بەزەوت‌کردن زەوت کردوە . یەکەمجار داوێتییە پال فیلیپ مەکدۆنیایی و ئینجا بۆتە دۆستی رۆما . دواجار ئیتۆلییەکان نەخشەیەکیان بۆ کوشتنی داناکە بریتی بوو لە ناردنی ئەلیکسامینیسی هاوولاتیی خۆیان لە گەل دوو سەد پیادەو سێ سەد سوارەدا ، گوایە بۆ ئەوەی یاریدەی بدەن و بەلام هەر هێندەی فرسەتیان لێهێنا ، پەلاماریان‌داو کوشتیان .

٦١- سیکستۆس : Cixtos

پاپا سیکستۆسی چوارەمە کە دوای پاپا پۆلی دووەم بووە بە پاپاو لە سالی ١٤٨٠دا مردوە . یەکێك بووە لەو پێنج پاپایەی کە کاردینال (رۆدریگۆ بۆرجیا - دوایی پاپا ئەلیکساندەری شەشەم) راوێژکاری بووە . (لوکریشیا بۆرجیا -ل ١٤ ، ١٥) .

٦٢- ئیپامینۆنداس - Ebaminondas

دوو قۆلی لە گەل پیلۆپیداس هاوەلیدا مەملەکەتی تیەبان لە داگیرکاریی

سپارتایی‌یەکان رزگارکردووەو پشتیان بە خەڵکی شارو مەملەکەتەکەی خۆیان بەستوە . پرچەکیان کردوونو مەشقێکی باشیان پێ‌کردوونو بەوە گرەویان بردۆتەوە . دوای مردنی بیلۆبیداس لە ساڵی (٣٦٤ .پ .)دا بۆتە حوکمرانی مەملەکەتەکەو وەك حوکمێکی جەمهووری‌ی عادیلانە فەرماپڕەوایی تێدا کردوە . بەڵام وەك مەکیاڤیللی ئیشارەت‌دەدا ، دوای مردنی ئەو کار لەکار ترازاوەتەوەو فیلیی مەکدۆنیایی کە بۆ سەرکردایەتی‌کردنی لەشکری مەملەکەتەکە بەکری‌گیراوە ، دوای یەکەم سەرکەوتنی لە شەڕێکدا ، خۆی بە سەریدا کردۆتە دکتاتۆر . (دەمەتەقێ – ل ٢٣٧ ، ٢٨٦ ، ٢٩٨ ، ٧٤٢) .

٦٣- ئاراگۆن – Aragon

هەرێمێکە دەکەوێتە باکووری رۆژهەڵاتی ئیسپانیاوە . لە سەدەی چواردەیەمدا بۆتە دەوڵەتێکی دەسەڵاتدارو بەتایبەتی پەلی بۆ خوارووی ئیتالیا هاویشتوەو وەچەی پادشاکانی لەدوای ئەلفۆنسۆی دووەمیانەوە کە لە ساڵی (١٤٤٠)دا ناپۆلی‌ی داگیرکردو خستی‌یە ژێردەستی خۆیەوە ، کەوتنە فەرمانڕەوایی‌کردنی . دامەزرێنەری بنەماڵەی بۆرجیاش لە ئیتالیادا (ئەلفۆنسۆ بۆرجیا کە دوایی لە ساڵی (١٤٥٥)دا بە ناوی کالیکستۆسی سێ‌یەمەوە بوو بە پاپا)و کە مەکیاڤیللی زۆر بایەخی بە هەردوو وەچەی (پاپا ئەلیکساندەری شەشەمو قەیسەر بۆرجیا – سیزار –ی کوری داوە) ، لە گەڵ لەشکرەکەی ئەو ئەلفۆنسۆیەدا بووەو چۆتە ئیتالیاوەو تیایدا نیشتەجێ بووە : (رۆمانی لوکریشیا بۆرجیا – ل ٧ ، ٨) .

٦٤- لێرەدا هەست بە تێکەڵ‌وپێکەڵی‌یەك دەکرێ لە نێوان (سفۆرزا)و (فرانسیسکۆ)دا کە هەردووکیان ناوی یەك کەسن . لە دەقە عەرەبی‌یەکەو لە ئیتالی‌یەکەشیدا هەروەها نووسراوە . بەڵام لەوە دەچێ کە مەبەستی مەکیاڤیللی لە یەکێك لەو دوو ناوە کەسێکی‌تر بووبێ . (ح .ع) .

٦٥- داود – David

یەکێکە لە پادشاکانی ئیسرائیل ، نێوان (١٠٠٠ – ٩٦٠ پ .ز)و وەك لە (ئینجیل)دا وتراوە ، تابووتە پیرۆزەکەی لە (ئەبیناداب)ەوە بۆ (ئۆبید)و لەوێوە بۆ

(ئۆرشەلیم) گواستۆتەوە . هەروەها مەکیاڤیللی لە (دەمەتەقیٚ)دا وای ئیشارەت پێدەدا کە یەکێك بووە لەوانەی (ورگی برسی‌یەکانی بە خواردەمەنی ی خۆش پڕکردوەو ورگی پڕی دەوڵەمەندانی برسی کردوە) . مەبەستیشی نموونەهێنانەوەیە بۆ سەلماندنی یەکێك لە تیوری‌یەکانی خۆی کە دەڵیٚ : (ئەگەر کابرایەك بووە حوکمڕانێك لە شارێك یا لە دەوڵەتێکداو بەتایبەتی ئەگەر تیایدا شوێن‌پێ‌یەکی قایمی نەبوو . . . باشترین شت بۆ هێشتنەوەی لە چنگیدا ، بە مەرجێك تازەمیرێك بیٚ ، ئەوەیە کە هەموو شتێکی سەرلەنوێ‌و لە سەر بناغەیەکی نویٚ تێدا رێك‌بخاتەوە . . . وەك ئەوەی دەوڵەمەندەکانی بکاتە هەژارو لات‌وپووت‌و هەژارەکانی دەوڵەمەند بکا ، کوت‌ومت وەك داود کردی کاتیٚ بوو بە پادشا) . (دەمەتەقیٚ -ل ٣٠٩) .

٦٦- شاوول - Saul

(١٠٢٠ - ١٠٠٠ پ .ز) . یەکەمین پادشای ئیسرائیلی‌یەکانە . فەلەستینی‌یەکان لە شەڕی چیای جیلبوادا بە سەریدا زاڵ‌بوونو کە بینی هەر سیٚ کوڕەکەی بە بەرچاوی‌یەوە دەکوژرێن ، مشتۆی شیرەکەی چەقاندە زەوی‌و ورگی خۆی پێداداو خۆی کوشت . ئەمە لە ئینجیلدا نوسراوە .

٦٧- شارلی حەوتەم - Charle VII

دوای شارلی شەشەم چۆتە سەر تەختی پادشایەتی ی فەرەنساو لە ساڵانی (١٤٢٢ - ١٤٦١)دا حوکمڕانی ی کردوە .

مەکیاڤیللی جگە لەم ، لە کتێبەکەیدا ناوی سیٚ پادشای‌تری فەرەنسای بردوە کە حوکمڕانی‌کردنیان بەم جۆرە بووە :

لویسی یازدەیەم : ١٤٦١ - ١٤٨٣

شارلی هەشتەم : ١٤٨٣ - ١٤٩٨

لویسی دوازدەیەم : ١٤٩٨ - ١٥١٥

٦٨- جووتەکان - قوط- Juts

یەکێکە لەگەلە سەرەکی‌یەکانی جەرمەنەکان . لە سەدەی چوارەمی زاییندا بوون بە دوو بەشەوە : رۆژئاوایی‌و رۆژهەڵاتی .

رۆژهەلاتی‌یەکانیان ئەوانەبوون کە هەر لە سنووری ئیمپراتۆریێی جارانی رۆما دا مانەوە . بەڵام رۆژئاوایی‌یەکان رووەو رۆژئاوای خوارووی ئەورووپا کشانو تیایدا جێگیربوون . دوا پادشابان (رۆدریك) ناوێك بوو کە (طارق بن زیاد) لە سالّی (٧١١)دا بەزاندی . (گەورەترین . . . . ، ل ٢١٤ ، پ - ٢٠٢) .

٦٩- ئاخیل - Achill

قارەمانی هەربەناوبانگی جەنگە دە سالّ خایەنەکەی تەروادەیە کە هۆمیرۆس لە (ئەلیازە)کەیدا نەمری‌ی پی‌بەخشیوە ، دوای ئەوەی دەماودەم بووبووە قارەمانێکی ئەفسانەیی‌و گوایە خواوەند تیتیسی دایکی ، بۆ ئەوەی لە بەشداربوونی شەری تەروادە رزگاری بکا . لە کانتوورشیرۆنی وەرگرتبووەوەو بردبووی لە دوورگەی سکیرۆس لە دەریای ئیجەدا بە جل‌وبەرگی ژنانەوە حەشاری دابوو . بەڵام ئۆلیسیس‌و دیۆمید پێدەزانن‌و دەچن دەیفرێنن‌و بەشداری شەرەکەی دەکەن‌و تەروادەی لە جەنگدا پێدەشکێنن . لە میتۆلۆجیای یونانی‌و روماندا وەها وتراوە . بەڵام هۆمیرۆسی شاعیری مەزن لە ئەلیازەکەیدا کە لە سالّی (٩٠٠)ی پێش زایندا نووسیویێی ، واتە چەند سەدەیەك دوای بەسەرهاتەکە ، وای باس‌دەکا کە فایسی کوری پادشای ئیلیۆن (واتە بەرەی لای تەروادە) . هیلانەی ژنی پادشای ئاخی‌یەکان (مانیلا)ی فراندوە کە دەوترێ گوایە جوانترین ئافرەتی ئەوسای سەرزەمین بووەو تەنانەت ئاگامیمنوونی پادشای پادشایانی ئاخی‌یەکان ئاشق بووە . بۆیە ئەم ئاگامیمنوونەی پادشای پادشایان . گالّی گشت پادشایانی ئاخی‌یەکانی بۆ یاریدەدانی مانیلاو سەندنەوەی هیلانە داوەو لەوەوە شەرە دە سالّ خایەنەکەی تەروادە دەستی پێکردوە کە ئاخیل تیایدا بۆتە قارەمانی هەرە مەزن‌و بەناوبانگ‌و وێنەیەکی رۆستەمی زالّی شانامەکەی فیردەوسی یە .

ئینجا مەکیاڤیللی کە ئیشارەت بە ئاخیل‌و ئەسکەندەری گەورە پێکەوە دەدا ، دیارە مەبەستی ئەوەیە کە شوێن‌پێی هەڵگرتنی کەڵەپیاوانی لەوەبەر بکاتە بنەمایەك بۆ هەر کەسێك بیەوێ رێگای بوون بە کەڵەپیاوی وەك ئەوەی پێش خۆی بگرێتەبەر .

ئاخیل به حسابی ئەفسانەی دەماودەم بێ یا به حسابی هۆمیرۆس‌و یا سەرچاوەکانی‌تری مێژوو ، وای باس دەکەن که لاوێکی جەنگ‌ئامێزی هێجگار چابووکی هێجگار بەکاربووەو بەلام زۆریش بەرەحم‌و بەزەیی بووە ، ئەگەرچی وەختێك وای پێویست کردبێ که رەحم‌و بەزەیی تەواو له دڵی خۆی دەربکا ، بێ سێودوولێکردن کردویێ‌و خۆی لێ‌لانەداوە ، وەك له دوا رۆژانی شەری تەروادەدا بەرامبەر به قارەمانی هەرە مەزنی تەروادەیی‌یەکان (هێکتۆر)ی برای فاییس کردی‌و ئینجا دوایی تر لێ‌ی پاشگەز بووەوە .

دواجار دەبێ ئەوەش بڵێین که هەر ئەو ئاخیله مەزنه ، به کوێرە تیرێکی لاوەکی‌ی فاییسە شەرهەڵگیرسێنەرەکەی جەنگەکه کوژرا . (گەورەترین...پ ٢٣–ل ٣٢) .

٧٠- یۆلیۆس قەیسەر Julius Caesar)(١٠٠–٤٤ پ.ز) . لەگەڵ پۆمپی‌و مارکۆس کراسۆسدا که دوو فەرماندەی سەربازی‌و سیاسی‌ی‌تری ئەو سەردەمەی رۆما بوون . سێ قۆڵی‌و بەهاوبەشی ئیمپراتۆریێ‌یەکەیان بەرێوە دەبرد . له ساڵی (٥٥ پ.ز)دا مارکۆسیان به خۆی‌و لەشکرێکەوە رووەو سووریا بۆ جەنگ‌کردن لەگەڵ فارسەکاندا کشاو بەلام دوای شکستی‌هێنانی له سەردەستی سۆرێنازی فەرماندەی فارسەکاندا ، له کشانەوەیدا پیلانێکی لێ‌کراو کوژرا . به دوایدا له ساڵی (٥٢ پ.ز)دا ، لەسەر ئەوەی که پۆمپی تەقەلای دەدا خۆی ببێته تاقه حوکمرانی ئیمپراتۆرێتەکه ، ناکۆکی‌یان کەوته بەینەوەو پێکداهەڵگژانو له ئەنجامدا قەیسەر له شەری فرسالیادا که له ساڵی (٤٨–پ.ز)دا لەنێواندا رووی‌دا ، سەرکەوت‌و پۆمپی هەڵات بۆ میسرو لەوێ له لایەن یەکێك له ئەفسەرەکانی‌یەوە کوژرا . ئیتر قەیسەر خۆی بوو به تاقه حوکمران ، تا ئەویش له ساڵی (٤٤–پ.ز)دا به دەستی پرۆتۆسی هاوەڵی‌و سەردارانی رۆما کوژرا .

٧١- ئێکزۆنۆفۆن – Xonophon (٤٣٥–٣٥٤ پ.ز) . مێژوونووسێکی یۆنانی‌یە . له فەرماندە سەربازی‌یەکانی ئەسینا بووە . قوتابی‌و برادەری سوکرات بووە . بۆ ماوەیەك چۆته لای کۆرشی پادشای فارسەکانو ئیشی بۆ ئەو کردوەو کتێبێکیشی به ناوی (مێژووی ژیانی کۆرش)ەوە داناوە که مەکیاڤیللی له کتێبی (دەمەتەقێ)کەیدا ، له

زۆر شوێندا که باسی کۆرشی کردیێ ئیشارەتی پێداوەو شتی لیێوەرگرتوه . هەروەها زیاتر مەیلی بە لای سپارتادا چووه . گەلیێ کتێبی مێژوویی و فەلسەفەیش داناون ، لەوانه کتێبی (هیرۆ) که لە زۆرداری دەدویێ .

٧٢- شیپۆن – Scipione (٢٣٤-١٨٣ پ.ز) . فەرماندەیەکی سەربازیی گەلیێ بەناوبانگ‌و لێهاتووی رۆما بووه.لە ساڵی (٢٠٢ پ.ز)دا لە شەڕی (زاما)دا بەسەر هانیباڵی کرتاجەییدا (٢٤٧-١٨٣)زاڵ بووه کە لەوەبەر زۆربەی وڵاتی رۆماکانی داگیر کردبوو. مەکیاڤیللی لە (دەمەتەقیێ)دا چەندین جار ئیشارەتی پێداوه گەلیێ نموونەی لەسەر هێناوەتەوه . هەروەکوو دانتیش بە رێزلێنان‌و ستایشکردنەوه ئیشارەتی پێداوه (کۆمیدیای خواوەندی – ل ٤٦٤ – دێڕی ٦١) . بەڵام دەبیێ ئەوه بڵێم کە وەرگێڕەکەی لە پەراوێزەکانیدا سیێ مێژووی جیاجیای بۆ ئەو شەڕی زامایه داناوه .

٧٣- پیستۆیا – Pistoia (پیستۆلا)شی پێدەوترێ‌و لە کۆندا ناوی پیستۆریا بووه . دەکەوێتە باکووری رۆژئاوای فلۆرنساوەو (٢٠) میل لێوەی دووره . (دەمەتەقیێ – ل ٧٠٠ – پ ١) .

٧٤- ڤیرجیل ڤیرجیلۆس – Virgil Virgilius (٧٠-١٩ پ.ز) . شاعیری گەورەی رۆما نه . لە نزیك شاری (مانتوا)دا کە دەکەوێتە سەرووی ئیتالیای ئێستاوه لەدایك بووه . لە شاری کریمۆنا (میلان)و ناپۆلی خوێندوێتی . بە سەراپای ناوچەکانی ئیمپراتۆرێتدا گەڕاوه . لە شاری (براندیزی) کە دەکەوێتە خوارووی ئیتالیاوه مردوه . (ئەنیادە) یەکێکە لە شارەکانی کە هاوشانی (ئەلیازە)کەی هۆمیرۆسه . هەروەها (دانتی) هێندە بە شاعیرێکی گەورەو لێهاتووی داناوه کە لە گەشتەکەی خۆیدا بۆ ئەوەدنیا (کۆمیدیای خواوەندی) ، کردوێتی‌یە هەم هاوڕێی گەشتەکەی‌و هەم چاوساغی خۆی .

٧٥- دیدۆ – Dido لە میتۆلۆجیای یۆنانیدا ، کچی بیلۆسی پادشای (صوور)ەو خوشکی بیجالیۆنه : کە مێردەکەی خۆی کوشتوه ، ئەوسا ئەم ناچاربووه هەرچی گەنجێکی باوکی هەبووەو بۆیان بەجیێماوه ، لەگەڵ خۆیدا بیبات‌و خۆی بگەیەنێته

باكووری ئەفریقا . ئیتر گوایە لەوێ خاکی کرتاجەی لە پادشای لیبیا بەو گەنج وسامانە کڕیوەو خۆی تێدا جێگیر کردوە . دەشوترێ گوایە بۆ ئەوەی شوو بە ئایارباسی پادشای لیبیا نەکا ، خۆی کوشتوە .

٧٦- هانیباڵ - Hannibal (٢٤٧-١٨٣-پ.ز) . کوڕی هامیلکارەو فەرماندەو سەرلەشکری هەرە بەناوبانگی کرتاجە بووە . کە باوکی لە ساڵی (٢٢٨-پ.ز)دا کوژرا ، ئەم لەگەڵ هازدرۆباڵی زاوایدا دوو قۆڵی سەرکردایەتی ی لەشکری کرتاجەیی بەکانیان دە کرد . بەڵام کە هازدرۆباڵ لە ساڵی (٢٢١-پ.ز)دا کوژراوە ، ئیتر ئەم کە هێشتا تەمەنی (٢٦) ساڵ بوو ، بووە بە تاقە فەرماندەی لەشکرەکەو لەبەر ئەوەشی سوێندی بۆ باوکی خواردبوو کە تەخت وتاجی ئیمپراتۆرێتی رۆما تێك وپێك بنێ ، بە خۆی و لەشکرێکەوە بە رێگای ئیسپانیادا بەرەو ئیتالیا کەوتە رێ . لەشکرەکەی لە سەرەتادا لە (٣٠) هەزار سەربازی پیادەو شەش هەزار سوارە پێك هاتبوو . بەڵام بەدەم رێوە تا دەهات زیادی دەکردو کە نزیك ئیتالیا بۆوە ژمارەیان گەیشتبووە (٩٠) هەزار پیادەو (١٢) هەزار سوارەو ژمارەیەکی زۆر هێسترو ولاخی ترو (٤٠) فیلیش و دەوترێ کە ماوەی نێوان سەرەتاو کۆتایی لەشکرەکەی (٢٠) میل بووە .

هانیباڵ لە چەندین شەڕدا بەسەر رۆمەکاندا زاڵ بووەو راوی ناون تا تەواو لە رۆما نزیك بۆتەوەو تەنیا چەند میلێکی مابوو بیگاتێ و کەچی لەوێدا راوەستاوە بۆ ئەوەی ماوەی حەسانەوە بە لەشکرەکەی بدا . جا دەوترێ لەو ماوەیەدا لەشکرەکەی لەشاری (کاپوا)دا بەرابواردنەوە خەریك بوون و ئەوە بۆتە هۆی لاوازبوونی .

بەهەرحاڵ (شیپۆن)ی فەرماندەی لێهاتووی رۆما ، لەو وەختەدا فرسەتی هێناوەو بەڵام لەبری ئەوەی رووبەرووی هانیباڵ ببێتەوەو لە ئیتالیادا لە گەڵیدا بجەنگێ ، ئەم بە خۆی و لەشکرەکەیەوە لە ئەفریقاوە شاڵاوی بردوەو بەرەو کرتاجەی پایتەختی وڵاتەکەی هانیباڵ کشاوە . ئەوسا هانیباڵ ناچار بووە بە خێرایی لە ئیتالیا بکشێتەوەو بچێ بە هاواری کرتاجەوە . ئینجا لە ساڵی (٢٠٢-پ.ز)دا لەگەڵ شیپۆندا لە نزیك شاری (زاما)دا بەیەکیاندا داوەو دوای شەڕێکی درێژخایەن ،

هانیباڵ شکستی ی هێناوەو لەشکرەی شکاوە.

دوای کە بە ناچاری لەگەڵ رۆمادا[1] پەیمانی ئاشتی ی بەستوە، کرتاجەیی یەکان تاوانی ناپاکی یان داوەتە پاڵی و ئەویش لە ئەنجامیدا هەڵاتوە بۆ سووریا. بەلأم (پرۆسیاسی یەکەم)ی پادشای بیسینیا ناپاکی ی لە گەڵدا کردوەو ویستوویە دەست رۆمانەکان ئیتر وەختێك سەربازەکانی رۆما ئابلووقەیان داوە، ئەم بۆ ئەوەی تووشی زەلیلی نەبێ‌و نەیبەن بە کۆت‌وزنجیر کراوی بە شەقامەکانی رۆمادا بیگێڕن، بە زەهر خۆی کوشتوە. (گەورەترین....ل ١٥٨-١٦٤).

٧٧- فابیۆس ماکسیمۆس - Fabius E Maximus بە (لەسەرخۆ) ناسراوەو چەند جارێك‌و یەك بە دوای یەکدا بە کۆنسوڵ‌و چاودێرکار (کۆنسور)و دیکتاتۆر لە رۆمادا هەڵبژێردراوە: لە ساڵی (٢٣٣ پ.ز)دا کە کۆنسوڵ بووە، ولأتی لیگواری یەکانی داگیرکردوە. لە وەختی جەنگ لەگەڵ هانیباڵدا کراوە بە دیکتاتۆرو لەو جەنگەدا سیاسەتێکی بەرگری کردنی تایبەتی گرتۆتەبەر.. بەرگری کردن بە هێواشی‌و لەسەرخۆو بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ کە بە سیاسەتی فابیزم ناسراو بزووتنەوە سۆشیالیزمی یەکەی فابی یەکانیش (کۆتایی سەدەی نۆزدەو سەرەتای بیستەم‌و لە گەڵیاندا ئەدیب‌و رووناکبیری ناسراو بەرناردشۆ) هەر لەوەوە هاتوە. هاوەڵەکانی لە ئەنجومەنی پیراندا لە سەرەتادا لەم سیاسەتەی نارازی بوون. بەلأم دوای ژێرکەوتنی رۆما لە شەڕە قورسەکەی (کانی)دا ساڵی (٢١٦ پ.ز) لە رووی هانیباڵدا، ناچار مەجبووری بوونەوەو ئەوەبوو بە دوایدا لە ساڵی (٢٠٩)دا تۆرنتۆی سەندەوە. لەگەڵ (شیپۆن)دا لەسەر ئەو سیاسەتە جەنگی یەی دەبێ بگیرێتەبەر ناکۆك بوون. لە ساڵی (٢٠٣)دا مرد.

ئینجا دوای ئەم سەرەقەڵەمانە، بە پێویستی دەزانم حیکایەتەکەتان بەو شێوەیەی مەکیاڤیلی لە (دەمەتەقێ)دا دەیگێڕێتەوە بۆ باس بکەم.

١-هانیباڵ پادشا ی کرتاجە (٢٤٧-١٨٣ پ.ز) ئەو رۆژگارە، شالأوێکی بێ‌ئامانی ئەوتۆی هێنابوو کە سەراپای ئیسپانیاو زۆربەی خاکی ئیتالیای داگیرکردبوو، لە هەمووشی بەناوبانگ‌تر تێپەڕبوونە ستەمەکەی بوو لە زنجیرە شاخی ئەلپ‌و لە ئەنجامدا

رۆما خۆیشی کەوتبووە بەر مەترسییەکی گەورەوە .

٢-فابیۆس ئەو وەختە سەرلەشکری رۆما بوو کە لەشکرەکەیان لە دوو شەری گەورەدا لە رووی هانیباڵی گەنجو کارامەو مەستی نەشوەی سەرکەوتندا شکستی هێنابوو...دوو جار شکستیو بەدوایدا وورەبەردانێکی ساماناکی سەربازانی ئەم جەمهووری‌یەتە نموونەیی‌یە (لەباری سەرنجی مەکیاڤیللی‌یەوە) .

٣-کارامەییو دوورو وردبینی‌یەکەی فابیۆس لەوەدابوو کە بریاریدا ئەو تینوتەوژمە پی‌ئامانە ، بە سەبرو هێمنیو لەسەرخۆیی‌یەکی درێژخایەنەوە بەرەنکاری بکرێ .

٤-بەلاّم ئەم سیاسەتە نەبووە جێگای رەزامەندیی گەل و نەنجومەنی پیرانو بگرە هەموو لی‌یکەوتنە تەقەو تانووت‌لێدانی . بۆیە ئەو لی‌گەرلو بە دوایدا (شیپیۆن)ی بەناوبانگ هاتەکایەوە .

٥-کەچی وەختێ شیپیۆن هاتە بەرمەیدان ، مێژوو سەلماندی کە ئەگەر فابیۆس بەو جۆرە کرداری نەکردایە کە کردی ، ئەم ئەو سەرکەوتنەی بەسەر هانیباڵدا بۆ بەدی‌نەدەهێنرا کە لەساڵی (٢٠٢)دا بەدی‌ی‌هێنا .

٦-دواجار دەبێ ئەوە بڵێم کە لەو سەردەمەی ئیمپراتۆریتی رۆما تا (سەردەمی رژێمی جەمهووری) ، گەل خۆی بە ئەنجومەنی پیرانو بەرەی سەردارو سەروەرانو ئەندامانی (تریبیون) (پارێزگاری‌کەران لە جەماوەری گەل کە بە هەڵبژاردن لە لایەن خۆیانەوە هەڵدەبژێردران) . هاووڵاتی‌یەکی هەڵدەبژاردو دەیکردە دیکتاتۆرو بۆ رووبەروو بوونەوەو چارەسەرکردنی حاڵەتێکی تایبەتی‌ی ئەولو سەختو ستەم ، دەیانکردە بەرپرسیارو بە دوایدا ئیتر ئاسایی بوو ئەو دیکتاتۆریتی‌یەی بکەوێ باڵ‌بخرێ .

٧٨- کالتوور (شیرۆن) - Canture ، یەکێکە لەو گیان‌لەبەرە ئەفسانەیی‌یانەی کە نیوەی لەشیان ئادەمیزادەو نیوەکەی‌تری ئاژەڵو ئەفسانەکە دەربارەیان دەڵێ کە لە هەور لەدایك بوون .

٧٩- جیۆڤانی بێنتیڤۆگلی - Giouanni Bentivogli (١٤٤٣-١٥٠٨) . بنەماڵەکە «بێنتیڤۆگلی» بەدرێژایی سەدەی پازدەیەم فەرمانڕەوایی شاری بۆلۆنایان کردوە . ناودارترین پیاویان جیۆڤانی بووە کە لە ساڵی (١٤٦٤)دا تەختی میرایەتی‌یەکەی باوکی سەندۆتەوەو بۆتە فەرمانڕەوای بۆلۆنا . ئەو ئەگەرچی بایەخی بە هونەرو ئەدەبو زانیاری داوەو بۆلۆنای کردۆتە شارێکی جوان ، بەلاّم لە حوکمرانی‌کردندا دڵڕەقیو جەربەزەو ئازاردەر بووە . دوای (٤٤) ساڵ فەرمانڕەوایی‌کردن ، پاپا یۆلیۆسی دووەم

له سالّی (١٥٠٦)دا له شارەکە دەری پەراندوەو لەگەڵ خێزانەکەیدا هەڵاتوە بۆ میلانو دوای ئەوە بە دوو ساڵ مردوە . فەرەنسایی‌یەکان لە ساڵی (١٥١١)دا هەردوو کورەکەیان گەڕاندۆتەوە سەر تەختی میرایەتی‌ی بۆلۆناو بەلاّم بۆ ساڵی دوایی ، پاش بەزین و کشانەوەی ئەوان ، لە شارەکە دەرکراونەتەوە . «ئینجا مەکیاڤیللی کە دەڵێ : (هانیباڵ بێتیڤۆگلی‌ی میری بۆلۆناو باپیری میری ئێستا بەرێز هانیباڵ – مەبەستی هانیباڵی کوڕی جیوڤانی‌یە دیارە هێشتا ئەم دەرکردنە رووی نەداوە .ح.ع» (دەمەتەقێ – ل ٣١٠ – پەراوێز) .

٨٠– مارکۆس ئۆریلیۆس – Marcos Aurelios (١٢١–١٨٠ ز) . لە ساڵی (١٦١)دا بووە بە ئیمپراتۆر . هەر لە منداڵی‌یەوە بە رۆشنبیری‌یەکی باڵا پەروەردە کرابوو . سەر بە فەلسەفەی رواقی بوو . هەروەکوو پتر بە لای سۆفێتیدا دایدەشکاند . لە سەردەمی خۆیدا گەلێ هەنگاوی بۆ چاککردنی باری ئابووری ناوە . کتێبێکیشی بە ناوی (وردبوونەوە)وە داناوە .

٨١– کۆمۆدۆس – Commodos کوڕی مارکۆس ئوریلیۆسە . لە ساڵی (١٨٠ ز)دا بۆتە ئیمپراتۆرو تا ساڵی (١٩٢ ز) حوکمڕانی‌ی کردوە . ئەم بە پێچەوانەی باوکی‌یەوە ، مرۆڤێکی داوێن‌پیس و بەدرەوشت بووە کە تەنانەت بە دەستی ئافرەتێکی قەپاتمەی خۆی کوژراوەو مەکیاڤیللی حیکایەتی کوشتنەکەی دەگێڕێتەوەو دەڵێ : «ئیمپراتۆر کۆمۆدۆس دووبرادەری زۆر دڵسۆزی هەبوون کە لایتیۆس و ئیلیکتۆسیان ناو بوون و سەرکردایەتی‌ی پاسەوانەکانی خۆی پی‌سپاردوون . هەروەکوو ئافرەتێکی قەپاتمەشی هەبووە کە مارسیای ناببووەو زۆری خۆشویستوە . دوو برادەرەکەی لەسەر ئەو رەوشتەی سەرزەنشتیان کردوەو قسەی توندوتیژیان پی‌وتوە . بۆیە بڕیاری داوە هەردووکیانو مارسیاش لە گەڵیاندا بفەوتێنێ . ئینجا دەوترێ گوایە لیستەیەکی بە ناوی هەرسێکیانو چەند کەسانێکی تریش نووسیوە کە بۆ شەوێ بیانکوژێ‌و خستوێتی‌یە ژێر سەرینەکەیەوە . ئینجا بە دوایدا کە چۆتە حەمام بۆ خۆشتن ، یەکێك لە منداڵە بچکۆلەکانی کە زۆری خۆشویستوە ، چۆتە ژوورەکەی‌و لەسەر جێگاکەی باری‌ی

کردومو به ڕێکەوت لیستەکەی بەردەست کەوتوەو دەری هێناوە . کە لە ژوورەکە هاتۆتە دەرەوەو لیستەکەی بە دەستەوە بووەو هەر بە ڕێکەوت مارسیای تووش هاتوە ، لیستەکە بەرچاوی مارسیا کەوتوەو ئەویش دوای خوێندنەوەی ، هەرخێرا لایتیۆس و ئیلیکتۆسی ئاگادار کردومو ئیتر سێ قۆڵی کە سەیریان کردوە وا مردن زۆری بۆ هێناون ، بڕیاری کوشتنی ئیمپراتۆریان داوەو هەر کە شەو داهاتوە کوشتویانە» .

لێرەدا دەڵێ ئیشارەت بەوە بدەم کە مەکیاڤیللی لە شوێنێکی کتێبی (دەمەتەقێ)کەیدا بە هەڵە دەیخاتە ریزی ئیمپراتۆرە چاکە خوازەکانەوە . هەروەکوو لە شوێنێکی تردا (ل ٦٠٢)ناوی یەکێك لە دوو برادەرەکەی بە بیرینیس دەبا . (دەمەتەقێ ل ٤٠ ، ٦٠٢ ، ٦١٣ ، ٦٢٧) .

٨٢- بەرتیناکس - Bertinacs لە ساڵی (١٩٢-ز)دا بۆتە ئیمپراتۆر .

مەکیاڤیللی لە (دەمەتەقێ)دا ئیشارەت بە جۆری کۆتایی هاتنەکەی دەداو دەڵێ : «لەو بیست و شەش ئیمپراتۆرەی لە نێوان قەیسەرو مەکسیمیتۆسدا حوکمڕانی یان کردوە ، شازدەیان بە کوشتن کوژراون و تەنیا دەیان مردنێکی ئاسایی مردوون . تەنانەت ئەگەر هەندێك لەوانەی کوژراون پیاوباش بووبن وەك گالیاو بەرتیناکس ، ئەوا کوشتنەکەیان ئەنجامی ئەو حاڵەتی گەندەڵی یەی نێوان سەربازانی ئیمپراتۆرەکانی پێش خۆیان بووە کە لە کایەدا بووە» ئینجا هەر بەدەمی یەوە دەڵێ : «یا ئەگەر یەکێك لەوانەی ئاسایی مردوون پیاوێکی شەڕخوای وەك سیڤیرۆس بوبێ ، ئەمە دەبێ بەکەم بدرێتە پاڵ خۆشبەختی یەکەی و دووەمیش ئازایەتی یەکەی کە بە دەگمەن هەڵدەکەوێ ئەم دوو سیفەتە پێکەوە لە مرۆڤێکدا کۆببنەوە» . (دەمەتەقێ - ل ٢٥٦ ، ٢٥٧) .

٨٣- کاراکالا - Caracalla (١٨٦-٢١٧ ز) . مەکیاڤیللی لە (میر)دا دەڵێ کوڕی ئەنتۆنیوسە . لە کاتێکدا وەرگێڕی دەمەتەقێ لە پەراوێزێکی خۆیدا دەڵێ کوڕی گەورەی ئیمپراتۆر سپتیمیۆس سیڤیرۆسەو لە ساڵی (٢١٢)دا بەهاوبەشی لەگەڵ گیتای برا بچووکیدا بوونەتە ئیمپراتۆر . بەڵام هەر لەو ساڵەدا براکەی خۆی کوشتوەو بۆتە تاکە ئیمپراتۆر . سەردەمی حوکمڕانی یەکەی پڕ لە پیاوخراپی و زۆرداری و زەوتکاری بووە . لە ئەنجامدا لەسەر دەستی ماکرینۆسدا کوژراوە . (دەمەتەقێ - ل ٦١٣) .

٨٤ ماکرینۆس Macrinus بەکێك بووە لە پێشەوا سەربازیەکانی کاراکالاو سەرکردەی ئەو لەشکرەی بووە کە ناردویێی بۆ ولاتی میتوپۆتامیا . ئینجا لەبەر ئەوەی کاراکالا . وەك لە ناو میرە خراپەخوازەکاندا باوە کە هەردەم لە پیلانگێڕان لە دژیان دەترسی . داوای لە ماتیریانۆسی برادەری کردوە لە فالگرەوەکانی رۆما بپرسی کە ئاخۆ کەسێك هەیە تەماعی کردبێتە ئەوەی ببێتە ئیمپراتۆر یان نا؟. ماتیریانۆس لە وەرامیدا وتویێی : بەڵێ ماکرینۆس ئەو تەماعکارەیە . بەڵام وا رێکدەکەوێ کە نامەکە لەبری ئەوەی بە ئیمپراتۆر بگا . دەست ماکرینۆس دەکەوێ‌و ئیتر ئەم کە دەزانێ کوشتن بە دەستی کاراکالا سوکەرە . لەلای خۆیەوە بریاری کوشتنی ئەو دەداو کارەکەش بە ئەفسەر مارتیالیس دەسپێرێ کە هەم زۆر دڵسۆزی بووەو هەم زۆر بەرامبەر بە ئیمپراتۆریش دڵ پڕ لە رق‌وکینە بووە . چونکە پێش ئەوە بە چەند رۆژێك برایەکی کوشتوە . بەم جۆرە ئەفسەرەکە ئیمپراتۆر دەکوژێ‌و ماکرینۆسیش بە دوایدا دەبێتە ئیمپراتۆر .

(دەمەتەقێ -ل ٦١٣ ، ٦١٤) .

٨٥- ئەلیکساندەر - Alexander لە سالآنی (٢٢٢-٢٣٥ .ز)دا فەرمانڕەوایی کردوە .

٨٦- ماکسیمینۆس - Maximinus لە سالآنی (٢٣٥-٢٣٨ پ.ز)دا فەرمانڕەوایی کردوە .

٨٧- پاسەوانانی پریتۆرەکان -

لە سەرەتادا ئیشیان پارێزگاریکردن بووە لە دادپەروەری . بەڵام دوایی بوونەتە پارێزگاریکەر لە شەخسی سەرکردەو فەرماندەکانی رۆمانەکان‌و لە سالی (٤٢-پ.ز)وە وای لێهات کە کۆنە جەنگاوەرانی تێدا دەبوونە سەربازو ژمارەیان پەرەی سەندو دەورێکی سەرەکی‌یان لە سیاسەتی ئیمپراتۆریەتەکەدا دەگێرا ، تەنانەت ئەم ئیمپراتۆریان لێدەخست‌و ئەویان لەجێی دادەنا ، تا ئیمپراتۆر کوستانتین لە سالی (٣١٢-ز)دا بلاوەی پێکردن . (دەمەتەقێ - ل ١٨٥ - پەراوێز) .

٨٨- ئەسکەندەریە - Alexandria ئەسکەندەری مەکدۆنیایی لە سالی

(۳۳۲–پ.ز)دا بنیادی ناوەو بە کتێبخانەو فەنەرەکەی‌و بە قوتابخانە فەلسەفی‌یەکەی بەناوبانگ بووە . لە ساڵی (۳۰–پ.ز)دا ئۆکتافیۆس داگیری‌کردووەو داویی‌یە پاڵ ئیمپراتۆریی رۆما . تا لە ساڵی (٦٤۲–ز)دا کەوتۆتە دەست عەرەب‌و موسڵمانەکان .

دەوترێ ئەسکەندەر لە وەختی خۆیدا لەسەر شێوەی شارێکی مەکلۆنیایی دروستی‌کردووەو شەقامەکانی وەك شارە تازەکانی ئەم سەردەمە ، رێك‌و راست بوون‌و هەریەکەیان ژمارەی تایبەتی‌ی خۆی هەبووەو بۆ یەکەمجاریش لە مێژوودا ، شەقام بە شەو لەو شارەدا رووناکی‌ی بە خۆیەوە دیوە . لەبەر ئەوە لەو سەردەمەدا ، جوانترین‌و دڵگیرترین شار بووە لە جیهاندا (گەورەترین.....،ل–۷۵ ، پەراوێز–۸۱) .

۸۹– تراکە (تراقیا) – Thrace هەرێمێکە دەکەوێتە خوارووی رۆژهەڵاتی ئەورووپاوەو خوارووی رۆژهەڵاتی شێوە دوورگەی بولکان دەگرێتەوە . هەروەکوو هەموو یۆنان‌و خوارووی بولگاریاو تورکیای بەری ئەورووپای لی‌پێك‌دێ . لە سەرەتادا تراکەیی‌یەکانی تێدا نیشتەجێ بوون‌و ئینجا ئالیری‌یەکان‌و دوایی لە سەردەمی فیلیپی دووەمدا لە ساڵی (۳٤۲ پ.ز)دا مەکلونیایی‌یەکان دەستیان بەسەردا گرتووە . هەروەکوو لە سەدەی یەکەمی پێش زایینداڕۆمانەکان‌حوکمرانی‌یان کردووەو ئیتر بەردەوام مەیدانی چەندین شەڕوشۆڕ بووەو گەلێ دەوڵەت‌و گەل دەساودەسیان پێکردوە . (گەورەترین – ل ٤۳ – پ ٤۲) .

۹۰– جویلف‌و جیبلین – Guelfe Ghibelline لە ساڵی (۱۲۱٥ .ز)دا بە هۆی کوشتنی بۆندلۆنتی ناوێکەوە ، خەڵکی شاری فلۆرنسا بوون بە دوو بەرەی دژبەیەکەوە کە پی‌یانوترا (جیویلف‌و جیبلین)و ئیتر ئەو دووبەرەکی‌یە هەم بۆ ماوەی پتر لە سەد ساڵ درێژەی کێشاو چەندین بەیەکدادانی خوێناوی‌ی پڕ لە کوشت‌وبڕی لێوەشایەوەو هەم بۆ شارەکانی‌تری دەوروبەری فلۆرنسا تەشەنەی سەندو گشت ناوچەکەی گرتەوە . چونکە مەسەلە چووە ئەو قاڵبەوە کە هەردەم تەقەلا بدەن یەکتری لەو شاران دەربەرێنە دەرەوەو تەنیا لایەکیان بمێنێتەوە . بۆ نموونە

۹

له ساڵی (١٢٤٨ . ز)دا جیوبلێنیەکان له فلۆرنسا دەربەرێنراون ، بەڵام له ساڵی (١٢٦٦)دا خۆیان کوتاوەتەوە ناو شارەکەو ئەوان جیبلینیەکانیان دەربەراندۆتە دەرەوەو . . هتد . بێگومان زۆر جاریش تەقەلادراوە پێکبێنرێنەوەو کۆتایی بە ناکۆکییەکەیان بهێنرێ (وەك کاردینال لاتینۆ له ساڵی (١٢٨٠)دا کردویتی ، بەڵام بێسوود بووە . ئینجا سەیر ئەوەیە کە جویلێنیەکانیش لەلای خۆیانەوە لە ساڵی (١٢٨٦)دا بوونەتە دوو دەستەو کەوتوونەتە کوشت‌و بڕی لە یەکتری . بەهەرحاڵ لەوە دەچێ کە لە سەردەمی ژیانی مەکیاڤیللیدا ئەم دوو بەرەیە نەمابن یا ناکۆکییەکەیان کۆتایی هاتبێ . (ل ٦٤٠-٦٤٢ی کۆمیدیای خواوەندی- بەهەشت- پاشکۆی ژمارە-١-) .

٩١- باندۆلفۆ پێترۆچی - Bandolfo Petrucci

(١٤٥٠-١٥١٢) . میری شاری سی‌یەنا بووە ، میرێکی زۆردارو جەربەزە بووەو وەك دکتاتۆرێك حوکمڕانیی میرایەتییەکەی خۆی کردوە . لۆسیۆ بیلانتی ناوێك کە زاوای بووەو بەڵام بە زۆرو لەناهەق کچەکەی خۆی لێ‌سەندۆتەوە ، پیلانێکی بۆ کوشتنی سازداوەو کە چی رێکەوتێك لە دواساتدا بە فریای کەوتوەو رزگاری بووە . پیلانگێڕەکانیش ناچار هەڵاتوون و لە شارەکە (سی‌یەنا) دەربەدەر بوون . (دەمەتەقێ- ل٥٩٩ ، ٦٢١) .

٩٢- نیکۆلۆ ڤیتیلی

میری سیتا دی کاستیللۆ بووە . لە ساڵی (١٤٩٧)دا مردوە .

٩٣ گیدۆ بالدۆ - uido Baldo

کوری فریدریکە کە یەکێك بووە لە فەرماندە سەربازی‌یە بەناوبانگەکانی میرایەتی ئوربینۆ . میرێك بووە کە جەماوەری گەلەکەی زۆریان خۆشویستەو لەلایان گەلێ بەرێز بووە . بۆیە ئەویش دوای گەڕانەوەی بۆ سەر تەختی میرایەتییەکەی ، چۆتە سەر ئەو باوەڕەی کە پشت بە گەلەکەی‌و بەشکرێکی هەڵقوڵاو لە ڕیزی گەلەوە ببەستێ . نەك بە قەڵاو قوللە . (دەمەتەقێ-ل ٥٣٨) .

٩٤- جیرۆلامۆ ریارز – Girolamo Riario

کوشتنەکەی لە ساڵی (١٤٨٨)دا بووە . بڕوانە پەراێزی ژمارە (١٧) .

٩٥- قشتالە – Castiglia

عەرەبەکان لە کۆندا (لە زەمانی دەوڵەتی ئەندەلووسدا) بە ئیسپانیایان دەوت قشتالە(ع) .

٩٦- بیرنابۆ /raabo

ەکیاڤیلی لێرەدا تووشی غەفڵەت بووە . چونکە نە لەوەبەری (میر)داو نە لەدوایی تریدا ، هیچ باسێکی ئەم (بیرنابۆ) یەی نەکردوە . لە (دەمەتەقێ)شدا تەنیا یەك جار ناوی دەباو دەریدەخا کە حوکمڕانێکی ناوچەی لۆمباردیا (میلان) بووەو برازایەکی حوکمڕانی‌یەکەی بە فرت‌وفێڵ لی‌زەوت کردوە .(ح . ع) .

٩٧- مەکسیملیان – Maximilyan

پراتۆری ئەڵەمانیا بووە . دوو جار هێرشی بردۆتە سەر ئیتالیا . یەکەمیان لە ساڵی (١٤٩٦)داو دووەمیان لە ساڵی (١٥٠٨)دا . نیازی وابووە هەموو باکووری ئیتالیا داگیربکات‌و ڕۆمای بکەویتە چنگو بکرێتەوە بە ئیمپراتۆری ڕۆمانیای پیرۆز . بەلاٌم بە سەرێك ئیتالیایی‌یەکان ملیان بۆ نەداوەو بە سەرێکیش فەرەنسایی‌یەکان بەریان لێگرتوە . لە ساڵی ١٥١٩دا مردوە . (دەمەتەقێ -ل٤٤ ، ٥٥ ، ٦٩) .

٩٨- دڕندەکان – Barbarians

ناوێکە بە سەر ئەو گەلانەدا دابڕدرا کە بە درێژایی سە دەی پینجەمی زایینی لە باکوورەوە بەرەوخوار دارژانە ناو ولاتی (گال)ەوە (باکوورو ڕۆژئاوای ئەورووپا)و ئیمپراتورێتی ڕۆژئاوای ڕۆمە یان کۆتایی پی‌هێنا . گالی‌یەکان‌و ڕۆمەکان ئەم ناوەیان بە هۆی کردارو ڕەفتاری وەحشی‌یانەی دوور لە شارستانێتی‌و پێشکەوتووانەوە لێنان . بۆرگاندی‌و جووت (قوط)و جەرمانی ، لە عەشرەت‌و تیرە گەورەکانیان بوون کە لە ساڵی (٤١٠ . ز)دا دەستیان گەیشتە ڕۆماو تالاٌنیان‌کرد .

ئینجا لێرەدا بە پێویستی دەزانم ئیشارەت بەوە بدەم کە لە زمانی عەرەبیدا جۆرە نێکەلاٌوێك لە نێوان ئەم وشەی (Barbarian – کێوی – وەحشی)یەو (Barbar –

بەربەر)دا روودەدا کە توخمێکن لە ئادەمیزادولەباکووری ئەفریقادا دەژین و لە رۆژگارێکی زۆر کۆنەوە کە دەوترێ لە سێ هەزار ساڵ کەمتر نی یە ، تیایدا جێگیربوون . واتە وشەی (بربري) لە زمانی عەرەبیدا کە بە مانای (کێوی – درندەو جانەوەر – وەحشی) بەکار دەهێنرێ ، لە (Barbarian)ەکەی ئەورووپاوە هاتوە ، نەك (بەربەر)ی توخمە ئادەمیزادی باکووری ئەفریقا . (گەورەترین . . . . . . ، ل–٢١٣ ، ٢٦٥ ، پ– ١٩٩ ، ٢٤٣) .

٩٩– راڤینا– Ravenna

دەکەوێتە باکووری ئیتالیاوە ، نزیك شاری فیراراو دوور لە کەناری ئەدریاتیك بە شەش میل . لە سەردەمی رۆمانەکان پایەختێکی گەورەی هەبووەو تەنانەت (هوزویس) کردوێتی بە پایتەختی ئیمپراتورێتی یە رۆژئاوایی یەکەی خۆی . لە سەردەمی تازەشدا ، لە ساڵی (١٥١٢–ز)دا ، بوّتە مەیدانی شەڕێکی گەورە لە نێوان لەشکری فەرەنساو لەشکری دوو قوّلی ئیسپانیاو پاپا کە فەرەنسایی یەکان سەرکەوتنیان تێدا بەدیهێنا . هەروەها بە شوێنەوارە مێژوویی یەکانی بەناوبانگەو بەتایبەتی گۆڕی شاعیری گەورەی ئیتالیای سەدەکانی ناوەراست (دانتی) . (گەورەترین . . . ، ل–١٧٠ ،پەراوێز–١٦١ ، دەمەتەقێی مەکیاڤیلی ، ل – ٤٩٩ ، پەراوێز) .

نيكولو مكيافيللي

الأمير

ترجمه عن العربية

حسين عارف

نرخى يەك دينارە | رقم الايداع في المكتبة الوطنية 1368 / 1982

مطبعة (سميراميس) بغداد